

KOMITATIIVI NYKYSUOMESSA

**Sijan typologista ja areaalista taustaa sekä sen ilmaiset
merkitykset Helsingin Sanomien korpuksessa**

Maija Sirola
Tampereen yliopisto
Kieli- ja käännöstieteiden laitos
Suomen kieli
Pro gradu -tutkielma
huhtikuu 2008

Tampereen yliopisto
Suomen kieli
Kieli- ja käännöstieteiden laitos

SIROLA, MAIJA: Komitatiivi nykysuomessa. Sijan typologista ja areaalista taustaa sekä sen ilmaiset merkitykset Helsingin Sanomien korpuksessa

Pro gradu -tutkielma, 154 sivua
Kevät 2008

Tässä tutkimuksessa tarkastellaan korpuksen avulla merkityksiä, joita suomen kielen *-ine*-komitatiivisijalla ja genetiivin kanssa järjestyvällä *kanssa*-postpositiorakenteella nyky-yleiskielessä ilmaistaan. Merkitysten analyysi perustuu kahteen aineistoon: ensisijaisena aineistona on käytetty 572:ta *-ine*-sijaista lausetta, ja vertailuaineisto koostuu 400:stä *kanssa*-rakenteisesta lauseesta. Aineistot on poimittu HS 2000–2001 -korpukselta, joka sisältää Helsingin Sanomien vuosikerrat 2000 ja 2001. Kiitän Sanoma Osakeyhtiötä korpuksen käyttömahdollisuudesta.

Komitatiivisijan prototyyppiset funktiot, inhimillisten olentojen sosiaalinen, asymmetrinen yhdessä-olo ja omistussuhde, ovat yhdessä aineiston yleisin sijalla ilmaistava merkitys (yhteensä 38,3 prosenttia esimerkeistä). Muut huomattavan suuret merkitysluokat ovat omistamisen merkitystä semanttisesti lähellä oleva sisältymissuhde (14,7 prosenttia) ja sisältymisen kanssa pitkälti rinnakkaiset spatiaaliset suhteet (12,8 prosenttia). Muut sijan saamat merkitykset ovat liittymisen, kuvailun, välineen, syyn ja eräiden fraasien ilmaiseminen.

Kanssa-rakenne kielentää pääasiassa inhimillisten olentojen välistä sosiaalista suhdetta (81,3 prosenttia esimerkeistä). Kuitenkin vain pieni osa (15 prosenttia) esimerkeistä vastaa *-ine*-sijaista ilmausta. Tämä johtuu siitä, että *kanssa*-rakenteen semantiikka eroaa *-ine*-sijasta kahdessa suhteessa: se ilmaisee osallistujien symmetristä suhdetta, *-ine*-sija taas asymmetristä, ja sen osallistujilla ei tarvitse olla keskenään semanttisia siteitä kuten *-ine*-sijassa. Tämän vuoksi muun muassa erisnimistä ja tekemisen vastakkaisista osapuolista predikoitaessa vain *kanssa*-rakenne on mahdollinen. Sosiaalisen suhteen lisäksi *kanssa*-rakenteen yleisimmät merkitystehtävät ovat omistussuhteen, välineen ja asioiden vastakkaisuuden ilmaiseminen.

Koska merkitykset ovat jatkumoita, on merkitysluokkien välillä päällekkäisyyttä ja horjuntaa. Eriyisesti osallistujien inhimillisyyden piirteet vaikuttavat merkityksen tulkintaan. Suomen komitatiivin kannalta olennaisia jatkumoita, joilla merkitykset liukuvat, ovat sosiaalisuus–omistaminen ja omistaminen–väline. Päällekkäisyyttä on erityisesti sisältymisen ja spatiaalisuuden sekä sisältymisen ja kuvaamisen luokissa, jolloin sama esimerkki ilmaisee molempaa merkitystä.

Analyysi osoittaa, että kieliopissa mainitut komitatiivisijan merkitystehtävät eivät ole riittäviä kuvaamaan sijan nykykäyttöä. Se myös antaa pohjaa uuden *kanssa*-rakenteesta kehittyvän ”*kaa*-komitatiivin” tutkimukselle kartoittamalla tämänhetkiset komitatiivin ilmaisukeinot ja keinojen merkitystehtävät ja siten osoittamalla uuden rakenteen potentiaalisen paikan tässä merkitysverkostossa.

Avainsanat: pro gradu -tutkielma, komitatiivi, korpustutkimus, itämerensuomalaiset kielet, kieliopillistuminen, käytön merkitykset, merkitysjatkumot

Sisältö

1 Johdanto	1
1.1 Tutkimuksen taustaa.....	1
1.2 Tutkimustehtävä ja tavoitteet.....	4
1.3 Tutkimusaineisto.....	5
1.4 Tutkielman rakenne.....	7
2 Teoreettista taustaa	9
2.1 Komitatiivi maailman kielissä.....	9
2.1.1 Prototyyppiset funktiot ja ilmaisun kieliopilliset keinot.....	9
2.1.2 Komitatiivisija osana sijasyhteimiä.....	11
2.1.3 Kieliopillistumiskehitys adpositiorakenteesta sijamuodoksi	15
2.2 Komitatiivi itämerensuomalaisissa kielissä.....	20
2.2.1 Komitatiivi suomessa.....	23
2.2.1.1 <i>-ine</i> -sijamuoto.....	23
2.2.1.2 <i>kanssa</i> -rakenne.....	28
2.2.2 Muut itämerensuomalaiset kielet.....	32
3 Komitatiivi Helsingin Sanomien korpuksessa	42
3.1 Sosiaalisuus.....	46
3.2 Omistaminen, sisältyminen ja liittyminen.....	54
3.3 Merkityksen laajentumat.....	81
3.4 Luokkien ulkopuoliset tapaukset.....	95
3.5 Vertailua kanssa-rakenteisiin.....	104
3.6 Koonti.....	125
4 Yhteenveto	131
5 Lopuksi	147
Lähteet	149

Taulukot

Taulukko 1.	Komitatiivit eri teksteissä: komitatiivimuotojen osuus kaikista sijamuodoista ja kaikista saneista.....	13
Taulukko 2.	Komitatiivisijan päätteet itämerensuomalaisissa kielissä.....	22
Taulukko 3.	Prototyypinen sosiaalinen yhdessäolo.....	50
Taulukko 4.	Sosiaalisen yhdessäolon merkitysluokan ytimeistä laajentuneet esimerkit.....	54
Taulukko 5.	Omistamissuhteen alatyypit (Heinä 1997: 34–35, 39 mukailten).....	56
Taulukko 6.	Prototyypinen omistaminen – omistettavana konkreettinen objekti.....	62
Taulukko 7.	Prototyypinen omistaminen – omistettavana abstrakti asia.....	64
Taulukko 8.	Prototyypinen omistaminen – omistettava ei ole selvästi konkreettinen tai abstrakti.....	66
Taulukko 9.	Omistamisen merkitysluokan ytimeistä laajentuneet esimerkit.....	70
Taulukko 10.	Osa–kokonaisuus-suhdetta ilmaisevat esimerkit.....	71
Taulukko 11.	'Mukaan lukien' -merkitystä ilmaisevat esimerkit.....	73
Taulukko 12.	Osatekijöistä koostuvaa kokonaisuutta ilmaisevat esimerkit.....	75
Taulukko 13.	Liittymistä ilmaisevat esimerkit.....	81
Taulukko 14.	Spatiaalisuutta ilmaisevat esimerkit.....	86
Taulukko 15.	Kuvailua ilmaisevat esimerkit.....	88
Taulukko 16.	Välinettä ilmaisevat esimerkit.....	92
Taulukko 17.	Loput merkityksen laajentumia ilmaisevat esimerkit merkitysluokittain.....	95
Taulukko 18.	Luokittelemattomat esimerkit.....	104
Taulukko 19.	- <i>ine</i> -sijaa vastaava sosiaalinen yhdessäolo HSb-aineistossa.....	107
Taulukko 20.	Omistaminen HSb-aineistossa.....	108
Taulukko 21.	Loput - <i>ine</i> -sijaa vastaavat merkitykset HSb-aineistossa.....	112
Taulukko 22.	Possessiiviton sosiaalinen yhdessäolo HSb-aineistossa.....	114
Taulukko 23.	Sosiaalisen yhdessäolon määritteenä erisnimi HSb-aineistossa.....	118
Taulukko 24.	Inhimillisten osapuolten toimintaa kuvaava sosiaalisen yhdessäolon merkitys HSb-aineistossa.....	124
Taulukko 25.	Eri osapuolten suhdetta kuvaavat muut merkitykset HSb-aineistossa.....	124
Taulukko 26.	Loput <i>kanssa</i> -rakenteen käyttötavat HSb-aineistossa.....	125
Taulukko 27.	Kaikki HS-aineiston esimerkit merkitysluokittain.....	127
Taulukko 28.	<i>Kanssa</i> -rakenteiden merkitykset, jotka vastaavat - <i>ine</i> -sijan saamia merkityksiä.....	129
Taulukko 29.	<i>Kanssa</i> -rakenteet, joiden merkitys vastaa - <i>ine</i> -sijaista lauseketta mutta osallistujat eivät.....	129
Taulukko 30.	<i>Kanssa</i> -rakenteet, jotka eroavat - <i>ine</i> -sijasta merkitykseltään.....	130

Kuvat

Kuva 1.	Asymmetrinen sosiaalinen suhde: ”mies vaimoineen”.....	46
Kuva 2.	Kolme inhimillisen toimijan tyyppiä: A) individi, B) ryhmä, C) kollektiivi.....	47
Kuva 3.	Omistussuhde: ”mies laukkuineen”.....	60
Kuva 4.	Osa–kokonaisuus-suhde: ”puu juurineen”.....	70
Kuva 5.	Liittyminen: ”kuva teksteineen”.....	77
Kuva 6.	Spatiaalisuus: A) sisältyminen, B) lähellä olo, C) fyysinen kontakti.....	82
Kuva 7.	Väline: ”tyttö soittaa viuluineen”.....	88
Kuva 8.	A neuvottelee B:n kanssa asiasta X.	119
Kuva 9.	A neuvottelee B:ineen C:n kanssa asiasta X.....	119
Kuva 10.	HS-aineiston suurimmat merkitysluokat. Osallistujien piirteet jatkumolla inhimillinen – elollinen – eloton (konkreettinen) – eloton (abstrakti).....	133
Kuva 11.	HSb-aineiston suurimmat merkitysluokat. Osallistujien piirteet jatkumolla inhimillinen – elollinen – eloton (konkreettinen) – eloton (abstrakti).....	135
Kuva 12.	HS- ja HSb-aineistojen osallistujien välinen suhde merkitysjatkumolla omistus – osa–kokonaisuus – sisältyminen – yhdistyminen – tekstuaalinen keino.....	138
Kuva 13.	Joidenkin <i>with</i> -preposition merkitysten käsitteellinen verkosto (Heine, Claudi ja Hünemeyer 1991: 166).....	144

1 JOHDANTO

1.1 Tutkimuksen taustaa

Komitatiivi on sijana harvinainen maailman kielissä, eikä sijaa tapaa käytössä usein niissäkään kielissä, joissa se kuuluu sijasysteemiin. Itämerensuomalaisissa kielissä sija kuitenkin esiintyy lähes systemaattisesti. Kiinnostukseni komitatiivivia kohtaan herätti tekemäni oletus näiden lähisukukielten komitatiivisijojen diakronisesta suhteesta, mutta pian totesin tilanteen olevan vielä mielenkiintoisempi: ne ovat kehittyneet eri kielisiin eri aikoina ja eri aineksista.

Useimmissa itämerensuomalaisissa kielissä komitatiivisijan taustalla on postpositiorakenne, josta on kehittynyt sija kieliopillistumisprosessissa, eikä eri kielten komitatiivisijoilla olekaan välttämättä mitään tekemistä toistensa kehityksen kanssa. Kokoavat katsaukset kaikkien itämerensuomalaisten kielten komitatiiveista kuitenkin puuttuvat tutkimuskirjallisuudesta. Virolaissyntyinen Felix Oinas (1961) on kyllä käsitellyt kattavasti itämerensuomalaisten kielten postpositioista kieliopillistumisen kautta syntyneitä komitatiivisijoja, mutta rajauksesta johtuen hänen esityksestään puuttuvat muut kuin postpositionaalista alkuperää olevat komitatiivisijat. Oinasin tutkimuksen ja kielioppeihin liittyvien käsittelyjen lisäksi lähisukukielten komitatiiveista on tehty joitakin yksittäisiä, yhtä tai muutamaa kieltä koskevia tutkimuksia. Riho Grünthal (2003) on tutkinut vatjan ja liivin prolatiivi- ja translatiivikomitatiiveja, ja Toivo Tikka (1992) käsittelee vepsän komitatiivin kieliopillistumista esitellessään vepsän postpositioiden suffiksoitumista. Tarton yliopistossa on valmistunut yhden hyvin vanhan yleisesti viron komitatiivisijaa käsittelevän pro gradu -työn¹ lisäksi yksi komitatiivisijaista attribuuttia käsittelevä työ². Laajemmin koko Itämeren alueen kieliä³ on käsitelty areaalis-typologisesta näkökulmasta kaksiosaisessa artikkelikokoelmassa *The Circum-Baltic languages: Typology and contact* (2001), missä Thomas Stolz käsittelee komitatiivin ja instrumentaalimittymistä Itämeren alueen kielissä. Itämerensuomalaisista kielistä tutkimukseen on otettu mukaan kuitenkin vain suomi ja viro, ja komitatiivin tutkimuksen näkökulmasta ongelmallista on myös komitatiivin ja instrumentaalimittymisen rinnastava käsittelytapa.

Tällä hetkellä myös suomen kielessä on käynnissä monien lähisukukielten komitatiivien syntyä vastaava kehitys, jossa komitatiivinen postpositiorakenne, genetiiviä seuraava postpositio *kanssa*, on kieliopillistumassa. Kehitys ei ole vielä niin pitkällä, että tulokset näkyisivät kirjakielles-

¹ VALS, HELJU 1953: Kaasütlev kääne eesti keeles. Magistritöö. TÜ.

² SAKAMOTO, MAYUMI 1996: Kaasütlevas käändes atribuudi asendist tänapäeva eesti keeles. Magistritöö. TÜ.

³ Teoksessa Itämeren alueen kieliksi määritellään kuuluviksi germaaniset, balttilaiset, slaavilaiset, indo-arjalaiset, suomalais-ugrilaiset ja turkkilaiset kielet (Dahl ja Koptjevskaja-Tamm 2001b: XVIII–XIV).

sä, mutta murteissa muotoa on tavattu jo pitkään, ja nyt puhekielessäkin on yleistymässä muoto *mun kaa* ~ *munkaa*. Juuri tämän ”kaa-komitatiivin”, sen kehittymisprosessin, nykyisen levikin ja käytön funktioiden tutkiminen olisi kiinnostavaa. Tällöin uutta muotoa tulisi voida verrata kielen lähtötilanteeseen: Miten komitatiivia suomessa jo valmiiksi kielennetään? Mitä funktioita suomen kieleen jo sisältyvillä komitatiivimuodoilla ilmaistaan todellisessa kielenkäytössä? Millaiseen ympäristöön uusi muoto siis on vakiintumassa, millaisen kielen tarpeen se täyttää, ja olisiko se jopa syrjäyttämässä nykyisiä komitatiivin kielennyskeinoja laajentamalla niiden käyttöalueille? Tällaista nykytilanteen kartoitusta ei kuitenkaan suomen komitatiivista ole tehty.

Ylipäätään suomen komitatiivia koskevaa tutkimusta on olemassa vain vähän. Viimeaikaisessa tutkimuskirjallisuudessa komitatiivia on käsitelty lähinnä käännöskielen yhteydessä. Sari Eskola (2002) on tutkinut väitöskirjassaan syntetisoivia rakenteita englannista ja venäjistä suomeksi käännettyssä kirjallisuudessa, ja yksi näistä rakenteista on *lauseenvastikemainen komitatiivi* (Eskolan oma termi substantiivin jälkimääritteenä toimiville komitatiivilausekkeille). Koska hänen tutkimusaiheenaan ovat nimenomaan syntetisoivat rakenteet eli ”infiniittilausekkeet, joille voidaan katsoa olevan olemassa produktiivisesti muodostettava analyttinen, finiittiverbillinen parafrasasi” (Eskola 2002: 67), rajaa hän tarkastelunsa ulkopuolelle suuren joukon komitatiiveja. Tutkimuksessa ovat mukana vain komitatiivisijaiset määritteet, jotka sijaitsevat välittömästi pääsanansa jäljessä (ks. tässä työssä käyttämistäni termeistä kuten *pääsana* ja *määrite* tarkemmin luvusta 1.3, s. 7), jotka ovat täysin alisteisia pääsanalleen⁴ ja joiden funktio on ensisijaisesti esittelevä (emt.: 216). Tällä rajauksella työn ulkopuolelle jäävät muun muassa komitatiivin prototyypimerkitys, kahden inhimillisen toimijan sosiaalista suhdetta ilmaisevat komitatiivit, eikä tutkimus siten palvele kuvauksena komitatiivin koko käyttöalueesta. Virosta suomeksi käännetyn kirjallisuuden *-ga*-komitatiivin käännösvastineita suomen kielessä ovat puolestaan tarkastelleet Valve Kingisepp *Lähivertailuja*-sarjan artikkelissaan (1992) sekä Evamaria Sahlman ja Kristel Vedadi opinnäytetöissään⁵.

⁴ Eskola jakaa komitatiiviset suhteet kahteen tyyppiin, rinnasteisiin ja alisteisiin. Rinnasteisessa suhteessa pääsana ja määrite liittyvät molemmat verbiin periaatteessa tasaveroisina, vaikka pääsana onkin syntaktisena päänä keskeisemmässä asemassa. Rinnasteisen suhteen parafrasiksi käy usein *ja*-rinnastus tai *kanssa*-rakenne (esimerkiksi 'x ja (x:n) y' tai 'x (x:n) y:n kanssa'; x = pääsana, y = komitatiivisijainen määrite), ja se ilmaisee komitatiivin prototyypistä merkitystä, additiivisuutta: kenen tai minkä kanssa, kuka tai mikä mukanaan pääsana esiintyy.

Alistussuhteessa komitatiivisijainen määrite liittyy verbiin vain pääsanansa kautta. Se on pääsanalleen alisteinen määrittämällä sitä adjektiiviattribuutin tavoin: se esittelee pääsanansa karakterisoivia piirteitä – joko kiinteitä ominaisuuksia tai pääsanalla hallussa olevia entiteettejä ja vastaa siten kysymykseen ”millainen”. Alisteisen suhteen parafrasiksi käy vain eksistentiaalinen alistussuhde 'x, jossa on y' tai 'x, jolla on y'. (Eskola 2002: 210–211.)

⁵KINGISEPP, VALVE 1992: Eesti komitatiivi tõlkevasteid soome keeles. — Väkräm, Maia (toim.): *Lähivertailuja* 5.

Tampereen yliopiston suomen kielen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 15, s. 15–28. Tampere: Tampereen yliopisto.

SAHLMAN, EVAMARIA 1992: Viron *ga*-komitatiivin käännösvastineet ja niiden semanttinen sisältö. Pro gradu. JY.

Kielen kuvaaminen käännöskielen perusteella on kuitenkin ongelmallista. Tällöin kielen tuottamisen lähtökohtana ei ole vain tietyn merkityksen kielentäminen vaan sen lisäksi myös toisella kielellä valmiiksi tuotetun muodon siirtäminen käännettävään kieleen. Lähtökielessä käytetyt muodot voivat vaikuttaa kääntäjän valintoihin. Niinpä käännössuomen perusteella ei voi kuvata niinkään suomen komitatiivin käyttöä kuin kääntäjän ammattitaitoa ja mieltymystä komitatiivin käyttöön. Tämä näkyy Eskolan komitatiivien analyysin tuloksessa (Eskola 2002: 228–229): suomentajien teksteissä komitatiiveja oli käytetty runsaammiin ja useammassa eri funktioissa kuin vertaisaineistona olleissa alkukielisissä teksteissä. Suomessa komitatiivi on suhteellisen harvinainen ja siten tunnusmerkkinen rakenne, kun taas lähtökielten englannin ja venäjän komitatiivisuutta ilmaisevat adpositiot (engl *with*, ven *s*) ovat yleisesti käytettyjä, tunnusmerkittäviä rakenteita. Tulosten voidaankin Eskolan mukaan sanoa ilmentävän ”suomen kielen kannalta mahdollisen ja siedettävän, mutta ei tyypillisen piirteen ylikorostumista käännöksissä”. Tämän vuoksi käännössuomen ja siitä tehtyjen tutkimusten perusteella ei voi tehdä suoria päätelmiä äidinkielisten suomenpuhujien käyttämästä komitatiivista.

Komitatiivisijan esiintymistä todellisessa natiivissa kielenkäytössä ei ole viime aikoina tutkittu lainkaan, ja vanhemmatkin tutkimukset ovat suhteellisen suppeita. Lähinnä aihetta on käsitelty muutamassa pro gradu -työssä. Ainoa yksinomaan komitatiiviin keskittyvä on Christina Anderssonin (1963) *Suomen kielen komitatiivi*, jossa tarkastellaan komitatiivisijan historiaa sekä sen käyttöä kaunokirjallisuudessa, tieteellisissä teksteissä, sanomalehtitekstissä, murteissa ja suomen sukukielisissä sekä sen ruotsinkielisiä vastineita, siihen liittyvää adjektiiviattribuuttia ja sen yleisyyttä. Tutkimus pyrkii antamaan komitatiivista mahdollisimman kattavan kuvan, mutta sen antama tieto jää pinnalliseksi. Muissa pro gradu -tutkimuksissa komitatiivi on yksi tutkimuksessa käsiteltävistä sijamuodoista⁶. Kerannon työ keskittyy instruktiiviin (106-sivuisessa työssä komitatiivin analyysi alkaa sivulta 96), ja sen komitatiivia käsittelevä osuus on normatiivinen katsaus siihen, millä tavoin sanomalehtikielessä komitatiivia käytetään väärin – käytön todellisten funktioiden analyysi puuttuu täysin. Myös Päivärinnan tutkimus painottuu hieman instruktiivin käsittelyyn, ja sen komitatiivin käsit-

VEDADI, KRISTEL 1997: Kuidas toime tulla kaasätleva käändega? Eesti keele kaasätleva käände tõlkimisest soome ja saksa keelde. TÜ.

⁶ KERANTO, RITVA 1977: Instruktiivin ja komitatiivin käyttö sanomalehtikielessä vuosina 1973 ja 1937. Pro gradu. JY.

NEVALAINEN, PIRKKO 1984: Pielisjärven murteen nominien taivutusoppia. Akkusatiivi, genetiivi, illatiivi, komitatiivi ja instruktiivi. Pro gradu. JoY.

PÄIVÄRINTA, MARJA-RIITTA 1971: Instruktiivin ja komitatiivin käyttö suomenkielisessä kaunokirjallisuudessa vuosina 1889, 1929 ja 1969. Pro gradu.. HY.

VIRKKUNEN, HILKKA 1976: Essiivi, translatiivi, abessiivi, komitatiivi ja instruktiivi 1960-luvun suomen yleiskielessä. OY.

tely jäsentyy lähinnä distribuution mukaan: analyysi on jaettu lukuihin sen mukaan, onko komitatiivilla attribuuttia tai onko komitatiivilausekkeessa useita komitatiivisijaisia määritteitä peräkkäin – käyttöä Päivärintakaan ei paljon kommentoi. Virkkusen tutkimus on ainoa varteenotettava komitatiivien käyttöfrekvenssejä koskeva tutkimus, mutta kuten Eskola (2002: 207) huomauttaa, sekään ei analysoi komitatiivin käyttötapoja, vaan keskittyy erittelemään tekstilajien välisiä eroja.

Suomen komitatiivista ei siis ole tehty sellaista käyttöön keskittyvää tutkimusta, jonka pohjalta kielessä kehittyvää ”*kaa*-komitatiivia” voisi tarkastella. Olemassaolevien tutkimusten hyödyntämisen tekee hankalaksi myös se, että niiden tekemisestä on jo kulunut aikaa – tuoreinkin niistä on jo yli kaksikymmentä vuotta vanha. Kieli muuttuu, ja siksi nykykielessä tapahtuvien prosessien taustoitukseksi tarvitaan tietoa juuri nykykielestä. On siis aika päivittää näkemys suomen komitatiivista.

1.2 Tutkimustehtävä ja tavoitteet

Tarkastelen pro gradu -työssäni suomen komitatiivia ja pyrin selvittämään sen käyttötavat todellisessa kielenkäytössä. Pohjustan käsittelyäni sillä, mikä komitatiivi on, miten sitä maailman kielissä yleensä kielennetään ja miten se sijoittuu kielten sijasysteemiin. Sijoitan suomen komitatiivin myös itämerensuomalaisten kielten kontekstiin. Useimmissa itämerensuomalaisissa kielissä komitatiivin syntyyn on vaikuttanut kieliopillistumiskehitys, erityisesti adposition kieliopillistuminen sija-ainekseksi, ja esittelenkin tämän ilmiön peruskäsitteitä ja sitä, miten kieliopillistuminen näkyy itämerensuomalaisten kielten komitatiivisessa aineksessa. Teen myös yhteenvedon komitatiivisen aineksen esiintymisestä näissä kielissä yleensä sen pohjalta, mitä aikaisemmassa tutkimuksessa aiheesta on sanottu. Kieliopillistumisen ja sen perusteella lähisukukielissä kehittyneiden komitatiivimuotojen lähempi tarkastelu palvelee taustoituksen lisäksi myös työni motivaatiota, suomen kielessä kehitymässä olevan ”*kaa*-komitatiivin” tutkimuksen pohjustamista. Se nimittäin on tällä hetkellä keskellä samaa kehitystä, jonka useimpien itämerensuomalaisten kielten komitatiivit ovat jo päässeet.

Työhöni sisältyvä analyysi keskittyy komitatiivisijan käyttöön suomen nykykielessä. Tarkastelen *-ine*-sijan käyttöä sanomalehtikielessä, ja tutkimustehtäväni on selvittää, millaisissa merkityksissä kirjoittajat sijaa käyttävät. Tavoitteenani on selvittää, ovatko sijan ilmaisemat merkitykset laajentuneet prototyypisten funktioiden ulkopuolelle ja jos ovat, miten. Oletan, että sijan prototyypimerkitykset, asymmetrinen sosiaalinen yhdessäolo ja omistaminen, ovat aineistossa vahvasti

edustettuina mutta että komitatiivisijaa käytetään myös muissa merkityksissä. Edelleen oletan, että merkitys ei kuitenkaan ole laajentunut yhtä kauas prototyypistä kuin viron *-ga*-komitatiivilla.

Analysoituani komitatiivisijan aineistossa saamat merkitykset vertaan tuloksia merkityksiin, joissa genetiiviin liittyvää *kanssa*-postpositiota käytetään samassa sanomalehdessä. Vertailun päämäärä on kartoittaa, millaisia yhtäläisyyksiä ja eroja näiden kahden muodon käyttötavoissa ja -mahdollisuuksissa aineiston perusteella on. Oletan, että toisaalta myös *kanssa*-rakennetta on käytetty runsaasti edellä mainituissa prototyyppifunktioissa, ilmaisemassa sosiaalista yhdessäoloa ja omistamista, mutta että toisaalta rakenteiden käytössä on selkeitä eroja. Pohdin, mistä merkitysten erot johtuvat. Koska työni perimmäinen motivaatio on pohjustaa suomen puhekielessä leviävän *ka*-aineksellisen, *kanssa*-postpositiosta kehittymässä olevan komitatiivimuodon tutkimusta, on mielenkiintoista pohtia myös, mitkä *-ine-* ja *kanssa*-rakenteiden merkityksistä ja käyttötavoista voisivat potentiaalisesti siirtyä ”*kaa*-komitatiiville”.

Pyrin siis tekemään deskriptiivisen kuvauksen komitatiivisijan tämänhetkisistä käyttötavoista, eikä työni tarkoitus ole ottaa kantaa oikeakielisyyskysymyksiin. Tässä suhteessa työni eroaa komitatiivia aikaisemmin käsitelleistä pro gradu -tutkimuksista, joissa on selkeä normatiivinen pohjavire.

1.3 Tutkimusaineisto

Analysoin työssäni komitatiivia nykykielessä. Käyttämäni aineisto on peräisin Helsingin Sanomien korpuksesta⁷. Helsingin Sanomat on Suomen luetuin sanomalehti: sen levikki on n. 420 000 (vuonna 2007), ja sitä lukee päivittäin lähes miljoona suomalaista. HS.fi -verkkopalveluineen Helsingin Sanomat tavoittaa päivässä jopa 1,4 miljoonaa lukijaa.⁸ Helsingin Sanomien vuosikerrat 2000 ja 2001 ovat käytettävissä sähköisenä korpuksena, josta voi tehdä hakuja Context Mill -ohjelmalla⁹. Korpuksen sisältämä sanamäärä on yhteensä 31 270 992. Korpus soveltuu hyvin nykykielen ilmiöiden tutkimiseen, sillä siihen sisältyvät kaikki lehdessä julkaistut tekstit – erilaisten artikkeleiden, katsausten ja kolumnien lisäksi esimerkiksi reseptit, mainokset, ilmoitukset ja television ohjelmaticdot sekä mielipidepalsta. Erityisesti viimeisimmän ansiosta korpukseseen sisältyy hyvinkin erilaisten kirjoittajien tekstejä. Näin korpuksessa on edustettuna monet eri kielenkäyttömuodot, ja oikeastaan

⁷ HELSINGIN SANOMAT 2000–2001 (V030422), Copyright © 2000–2003 Sanoma Osakeyhtiö.

⁸ Tiedot ovat Helsingin Sanomien verkkosivuilta <http://medianetti.helsinginsanomat.fi/mediatiedot/> (haettu 12.3.2008).

⁹ PAJUNEN, ANNELI 2003: HS2000-korpus. Tietokantamuotoinen sähköinen korpus Helsingin Sanomien vuosien 2000 ja 2001 aineistosta.

VIRTANEN, PATRIK 2003: Context Mill. Computer software. General Linguistics, University of Turku.

VOUTILAINEN, ATRO et al.: Functional Dependency Grammar. Suomen kielen morfosyntaktinen analysaattori.

vain puhuttu kieli puuttuu (joskin mielipidepalstalla julkaistaan toisinaan hyvinkin puhekielisiä kirjoituksia). Kiitän Sanoma Osakeyhtiötä korpuksen käyttömahdollisuudesta ja siten tutkimukseni mahdollistamisesta.

Kuten työni tutkimustehtäviä esittelevästä luvusta 1.2 käy ilmi, analyysini kohdistuu kahteen eri rakenteeseen, komitatiivin *-ine*-sijamuotoon ja komitatiiviseen *kanssa*-postpositiorakenteeseen. Näistä komitatiivisijaiset *-ine*-muodot muodostavat analyysini pääaineiston, ja merkitsen niitä analyysin yhteydessä esimerkkilauseen perään sijoitetulla koodilla HS (esimerkiksi HS 123). Olen hakenut ne HS2000–2001 -korpukselta Context Mill -ohjelman hakukäskyllä *com*, jolla sain tulokseksi yhteensä 8022 osumaa. Mukana oli kuitenkin runsaasti virheosumia kuten vieraskielisiä sanoja (muun muassa *alpine*, *heine*, *americaine*) ja erisnimiä (muun muassa *Antoine*, *Valentine*, *Tamminnen*), ja näiden poistamisen jälkeen osumia jäi 6973. Tämän jälkeen hakutulosta vääristivät vielä *maine*-lekseemin eri taivutusmuodot (yhteensä 100 osumaa, jotka konteksti erotti *maa*-lekseemin *maineen*-komitatiivista) sekä eräiden verbien NUT-partisiippien taivutusmuodot (yhteensä 115 osumaa, muun muassa *toimia* : *toimineen*, *kärsiä* : *kärsineen*, *tutkia* : *tutkineen*), joiden poistamisen jälkeen jäljelle jääneet 6758 osumaa muodostavat varsinaisen komitatiivikorpuksen. Osumista 5714 on possessiivisuffiksellisia komitatiiveja, loput 1044 toimivat edellisten adjektiiviattribuutteina.

Olen rajannut analyysiini satunnaisotannan periaatteella alkuperäisen *com*-haun ensimmäiset 1059 osumaa, joista häiriöosumien poistamisen ja attribuuttien järjestelyn jälkeen jäi analysoitavaksi 572 esimerkkiä. Näiden lisäksi silmäilin koko komitatiivimateriaalia yleiskuvan saamiseksi. Analyysissäni olen hyödyntänyt myös joitakin varsinaisen aineistoni ulkopuolisia esimerkkejä, mutta en ole ottanut niitä huomioon laskiessani eri luokkiin kuuluvien esimerkkien määriä ja prosentuaalisia osuuksia. En ole koodittanut näitä erikseen, mutta tekstissä ne erottaa varsinaisen aineiston 572 esimerkistä siitä, että niiden koodinumerot ovat suurempia kuin HS 1059.

Genetiivin kanssa järjestyviä *kanssa*-postpositiorakenteita olen hakenut korpukselta hakukäskyllä *offset(n and gen, lword="kanssa", 1, 1)*. Tulokseksi sain 21 278 osumaa, joista olen rajannut analyysiini satunnaisotannalla ensimmäiset 425 osumaa. Puhdistuksen jälkeen näistä jäi analysoitavaksi 400 esimerkkiä. (Varsinaisia virheosumia ei osumien joukossa ollut lainkaan – yksi poistettu esimerkki oli osumissa kahteen kertaan, ja loput poistoista johtuivat tiedon käytettävyysongelmista: kun siirsin aineiston Context Mill -ohjelmasta taulukkotiedostoon, joihinkin soluihin pakkautui monta peräkkäistä esimerkkilauseetta konteksteineen, ja oli helpompi poistaa ne kokonaan kuin alkaa järjestellä niitä uudelleen.) Näiden 400 esimerkin lisäksi olen silmäillyt *kanssa*-materiaalia tuhannenteen esimerkkiin asti kattavamman kuvan saamiseksi ja ottanut analyysiin mukaan lisäesi-

merkkejä, jotka ovat kiinnostavia vertailtaessa *-ine*-muotoihin mutta puuttuvat varsinaisesta aineistosta. *Kanssa*-rakenteista tekemäni laskelmat perustuvat kuitenkin vain alkuperäiseen 400 esimerkin aineistoon. Merkitsen *kanssa*-aineiston esimerkkejä analyysissa toissijaisuutta ilmentävällä *b*-koodilla HS b (esimerkiksi HS b123).

Olen jättänyt tutkimukseni ulkopuolelle suomen muut komitatiivin funktiota kielentävät ilmaiset: loput adpositiorakenteet (kuten jonkun *kerä* tai *keralla*) ja yksinkertaisimman yhdessä tekemistä kielentävän ilmauksen, *ja*-rinnastuksen. Tein *kerä* ja *keralla*-postpositioiden haun HS-korpuksesta, ja sain tulokseksi 351 *kerä*-osumaa ja 3 *keralla*-osumaa. Hakutulokset ovat oleellisesti pienemmät kuin edellä esitellyissä hauissa, ja yleissilmäys osumiin kertoo, ettei *ke*-aineksellisten postpositiorakenteiden käyttö eroa oleellisesti *kanssa*-rakenteen käytöstä. Näistä syistä en näe analyysini laajentamista *ke*-ainekseen relevanttina. *Ja*-rinnastus on puolestaan merkitykseltään niin yleisluontoinen, että vertailukelpoisen aineiston kokoaminen olisi työläydessään epätarkoituksenmukaista verrattuna siitä mahdollisesti saataviin tuloksiin.

Esimerkkejä analysoidessani käytän komitatiivissa taipuvista ja *kanssa*-rakenteen yhteydessä genetiivissä taipuvista sanoista nimitystä *määrite* (Hannu juhli vaimoineen. Hannu juhli vaimonsa kanssa.) ja komitatiivisesta lausekkeesta nimitystä *määritelauseke* (Hannu juhli nuorine vaimoineen. Hannu juhli nuoren vaimonsa kanssa.) Substantiivilauseketta, jota määrite määrittää, nimitän *päälausekkeeksi* (Onnellinen Hannu juhli vaimoineen.) ja päälausekkeen edussanaa [eli sitä sanaa, joka edustaa lauseketta lauseyhteydessä, ks. esim. Hakulinen ym 2004: 430] määritteen *pääsanaksi* (Onnellinen Hannu juhli vaimoineen). Määritettä ja pääsanaa yhdessä nimitän *osallistujiksi* (Hannu juhli vaimoineen).

1.4 Tutkielman rakenne

Luvussa 2 esittelen komitatiivin teoreettista taustaa maailman kielissä yleensä (alaluku 2.1) ja tarkemmin suomessa ja sen lähisukukielissä (alaluku 2.2). Luku 2.1.1 määrittelee, mikä komitatiivi on: mitä sillä ilmaistaan ja miten tätä merkitystä voidaan kielentää. Luvussa hahmotetaan myös komitatiivisijan levinneisyyttä maailman kielissä. Tarkemmin komitatiivisijan asemaa osana kielten sijasteemiä eritellään luvussa 2.1.2. Luvussa esitellään sijamuotojen ryhmittelytavoista jako kieliopillisiin ja semanttisiin sekä primaarisiin ja sekundaarisiin sijoihin sekä sitä, miten uralilaisten ja itämerensuomalaisten kielten sijamuodot, erityisesti komitatiivisija, jaotellaan näiden jakojen mukaan. Luvussa 2.1.3 keskitytään kielen prosessiin, joka on vaikuttanut monien, erityisesti itämerensuomalaisten kielten komitatiivisijojen syntyyn – kieliopillistumiskehitykseen. Luvun alussa esitellään

keskeisiä kieliopillistumisen periaatteita ja tarkastellaan, miten nämä havainnollistuvat lähisukukielten komitatiivisessa aineksessa. Sitten esitellään keskustelua, jota on käyty tavoista erottaa kieliopillistumiskehityksessä syntyvien ainesten kehityksen astetta. Lähinnä tämä tarkoittaa sijamuodon ja adpositiorakenteen välistä erontekoa.

Luku 2.2 käsittelee komitatiivia itämerensuomalaisissa kielissä. Luvun alussa määritellään, mitä kieliä tässä työssä käsitellään itämerensuomalaisina kielinä ja perustellaan rajausta. Kielistä perusteellisesti erikseen käsitellään vain suomea ja siitä pääasiallisia komitatiivin kielennystapoja, *-ine*-komitatiivisijaa (luvussa 2.2.1.1) ja *kanssa*-postpositiorakennetta (luvussa 2.2.1.2). Kummastakin esitellään syntyhistoriaa, nykyisessä käytössä olevaa muotoa ja sillä ilmaistavia merkityksiä. *Kanssa*-rakenteen yhteydessä eritellään lisäksi sen kieliopillistumassa olevasta variantista, ”*kaa*-komitatiivista” tähänastisessa tutkimuskirjallisuudessa esitettyjä näkemyksiä. Työn teoriaosuuden päättää muiden itämerensuomalaisten kielten komitatiiviaineksen synkroninen ja diakroninen esittely luvussa 2.2.2.

Työhön liittyvä HS-korpuksen analyysi on esitelty luvussa 3. Käsittelem komitatiivisijojen korpuksessa saamia merkityksiä alaluvuissa 3.1, 3.2 ja 3.3 ja luokittelun ulkopuolelle jääneitä tapauksia luvussa 3.4. Näiden tulosten pohjalta analysoin *kanssa*-rakenteiden merkityksiä luvussa 3.5, ja kokoan koko analyysin tulokset merkitysluokittain luvussa 3.6. Luvussa 4 teen yhteenvedon tutkimuksestani. Ensin esittelen analyysin aikana yleisesti aineistossa korostuneita merkityspiirteitä. Tämän jälkeen kommentoin analyysini tulosten perusteella viimeaikaista kansainvälistä komitatiivitutkimusta. Vertaan myös analyysissäni muotoutuneita merkitysluokkia komitatiivin universaaleiksi merkityksenlaajentumiksi esitettyihin merkityksiin sekä itämerensuomalaisten kielten komitatiivin käyttötapoihin. Lopuksi tarkastelen tämänhetkistä suomen komitatiivin kielennystilannetta ja pohdin ”*kaa*-komitatiivin” kehityksen mahdollisuuksia analyysini tulosteni valossa. Lopetan tutkimukseni osoittamalla uudelle tutkimukselle otollisia lähtökohtia oman työni pohjalta luvussa 5.

2 TEOREETTISTA TAUSTAA

2.1 Komitatiivi maailman kielissä

2.1.1 Prototyyppiset funktiot ja ilmaisuuden kieliopilliset keinot

Komitatiivi ilmaisee jonkin lisänä tai mukana olemista eli sitä, kenen tai minkä kanssa entiteetti sijaitsee. Kyseessä on siis asymmetrinen seuraamissuhde: suhteen osapuolien osallistumisen aste predikaatin kuvaamassa tilanteessa ei ole täysin symmetrinen, vaan toinen osallitujista on ACCOMPANEE ja toinen COMPANION, siis pääasiallinen toimija ja seuraaja. Komitatiivia käytetään prototyyppisesti elollisista tarkoitteista ja yleensä nimenomaan inhimillisistä olennoista. (Blake 1994: 156, 198; Stolz 2001: 591.) Tikan (1992: 42) määritelmä lisää komitatiiviin myös spatiaalista merkitystä, sillä hänen mukaansa komitatiivia käytetään “paikanilmaisuja tehtävältään lähelle tulevista 'kanssa'-suhdetta osoittavista erityisistä muodoista”. Komitatiivin funktiota ilmaistaan maailman kielissä muun muassa adpositiorakenteella ja sijataivutuksella, joista jälkimmäinen on paljon harvinaisempi keino.

Vaikka komitatiivi on sijamuotona maailman kielissä suhteellisen harvinainen, tavataan sitä kuitenkin eri puolilla maailmaa. Se on osa muun muassa baskin, Meksikon alueen intiaanikielen zoquen, Meksikon alueen Chibchan-intiaanikielen tarascan, Andeilla puhutun intiaanikielen ket-suan, indoiranilaisen osseetin, dravidakieliin kuuluvan kannadan, australialaiskielten pama-nyungan haaraan kuuluvan koillisaustraalian guugu-yimidhirrin, koilliskaukaasialaisen dagestanikielen artšin, mongolialais-tunguusilaisen khalkhan, itämongolikieliin kuuluvien dunsianin ja monguorin sekä suomen etäsukukielistä unkarin, eräiden hantin ja mansin murteiden, komin, marin ja saamelaiskielten sijasysteemiä. Sosiatiivi-nimisenä sija esiintyy suurimmassa osassa dravidialaiskieliä kuten tamilissa ja telugussa. (Baker 1985: 160; Blake 1994: 156, 161; Greenberg 1991: 312; Heine 1997: 54; Stolz 2001: 593; Tikka 1992: 42.) Lisäksi on kieliä, joissa esiintyy sekä sosiatiivi että komitatiivi¹⁰: esimerkiksi länsimongolialaisen kalmukin systeemissä on erikseen morfologinen komitatiivi (-la/-lä) ja sija, jota useimmiten kutsutaan assosiatiiviksi (-ta/-tä). Komitatiivilla voidaan kalmukissa ilmaista vain inhimillisten toimijoiden asymmetristä seuraussuhdetta, assosiatiivilla tämän lisäksi myös omistamista ja yhdessä toimimista. (Stolz 2006: 52–53.) Itämeren alueen kielissä komitatiivisija esiintyy lähes poikkeuksetta (ks. sijan kriteereistä luku 2.1.3, Itämeren alueen kielistä luku 2.2).

¹⁰ Seuraajan ja seurattavan välisiä suhteita kuvattaessa käytetään usein termiä (as)sosiatiivi, ja Stolz ym. (2006: 28) toteaa tällä olevan niin paljon yhteistä komitatiivin kanssa, ettei niitä voi erottaa tiukasti toisistaan. Hänen mukaansa ei kuitenkaan ole kyse samasta asiasta.

Sijan harvinaisuus johtunee siitä, että komitatiivin funktio ei ole kielessä kaikkein primaarisin, jolloin kieleen ei myöskään kehity sitä vastaavaa kieliopillista ilmaisukeinoja. Yksi komitatiivimerkityksen sekundaarisuudesta kertova esimerkki on seuraajan roolin puuttuminen universaaleista semanttisista rooleista. Blake (1994: 67–71) esittää tiivistetyn listan rooleista, joita kirjallisuudessa on eniten käsitelty maailman kielten keskeisinä semanttisina rooleina (Blake mainitsee roolijoukkoja käsitelleistä tutkijoista Hallidayn, Dikin ja Cookin; emt.: 67). Hän samalla kuitenkin huomauttaa universaalien roolijoukon määrittämisen olevan lähes mahdotonta, sillä rooleille ei ole yleisiä kriteereitä, ja eri kielten sijasyteemit poikkeavat toisistaan suuresti. Blaken lista koostuu seuraavista rooleista: patientti, agentti, instrumentti, kokija, (sekä ajan että paikan) lokaatio, lähtökohta, reitti, suunta, vastaanottaja, tarkoitus, hyötyjä, tapa, (välimatkan, alueen tai ajan) ulottuvuus ja omistaja. Seuraaja tai mukanaolija ei siis kuulu universaaleihin semanttisiin rooleihin, eikä sen morfologinen kielennyskeino, komitatiivisija, siten ole kieliopissa keskeisellä paikalla.

Sijaa tavallisempi keino ilmaista komitatiivista merkitystä on adpositiorakenne (suomen ja muiden itämerensuomalaisen kielten komitatiivisista adpositiorakenteista tarkemmin alaluvuissa 2.2.1.2 ja 2.2.2), ja merkitystä voidaan kielentää vieläkin yksinkertaisemmin: ”Sitä, että toimitaan tai ollaan yhdessä jonkun kanssa [--], ilmaistaan yksinkertaisimmillaan lausekerinnastuksella”, *Iso suomen kielioppi* (Hakulinen ym. 2004: 942) huomauttaa. Komitatiivin onkin sanottu olevan lähellä rinnastuksen merkitystä. Tämä näkyy esimerkiksi Itämeren alueen kielistä latviassa, jossa rinnastusta merkitään yleensä frekventillä 'ja'-merkityksellisellä konjunktiolla *un*, mutta kun rinnastettavina on kaksi inhimillistä toimijaa, tulee *un*-konjunktion sijaan käyttää komitatiivista prepositiota *ar*. Samoin esimerkiksi Malaitan saarella puhuttavassa austronesialaisessa to'aba'ita-kielessä voidaan komitatiivista prepositiota *bii* ~ *bia* käyttää myös inhimillisten lausekkeiden rinnastamiseen. (Stolz ym. 2006: 52–53; Lichtenberk 1991: 61, 63.)

Kielet ovat erilaisia sen suhteen, miten monta eri komitatiivin kielennystapaa niissä on ja mitä merkityksiä kullakin kielennystavalla voidaan ilmaista. Esimerkiksi australialaiskielessä *arrarntassa* on kolme eri komitatiivin kielennystapaa, joiden merkityserot liittyvät osallistujien tasarvoisuuteen lausepredikaatiossa. Varsinaisella komitatiivilla koodataan symmetrisiä osallistujia, ja asymmetrisen suhteen koodauksessa käytetään kahta eri sijaa: asymmetrisessä suhteessa aktiivisemmin toimintaan osallistuvaa oliota koodataan ablatiivilla ja kontrollin alla olevaa osallistujaa *ns*. propriatiivilla. (Stolz ym. 2006: 38–41.) Suomenkin komitatiivista merkitystä koodaavia keinoja erottaa sama symmetrisyyden ero, joskin *arrarntan* trinaarisesta systeemistä suomessa on oma spesifinen koodauksensa vain kahdella: symmetrisiä osallistujia koodataan *kanssa*-rakenteella ja asym-

metrisen suhteen vähemmän aktiivista osallistujaa komitatiivisijalla – asymmetrisen suhteen pääsan-
nan sija määräytyy lauseposition mukaan.

2.1.2 Komitatiivisija osana sijasteemiä

Tässä luvussa sijoitetaan komitatiivisija osaksi maailman kielten sijasteemijä. Asiaa lähestytään kahdesta näkökulmasta: sijojen jakautumisesta toisaalta kieliopillisiin ja semanttisiin, toisaalta primaarisiin ja sekundaarisiin sijoihin. Jälkimmäinen näkökulma liittyy perinteisesti uralilaiskieliin ja siten itämerensuomalaisiin kieliin (joista viimeisimpiä käsitellään tarkemmin luvussa 2.2). Luvun lopuksi tarkastellaan sijasteemin kehittymisen universaaleja periaatteita.

Perinteisessä sijojen kuvaamisen mallissa jokaisella sijalla on monta funktiota, ja sijoja voidaankin luokitella eri tavoin funktioiden mukaan – Blake (1994: 29–31) tuo esiin kolme yleistä erontekotapaa: sijat voidaan erotella joko 1) nominatiiviin ja muihin eli obliikvisijoihin, 2) verbiin tai prepositioon pakollisena liittyviin komplementteihin ja vapaasti liittyviin adjunkteihin tai 3) kieliopillisiin eli syntaktisiin ja semanttisiin eli konkreettisiin sijoihin. Näistä viimeisin on esitelty myös *Isossa suomen kieliopissa*. Sen mukaan sijamuotojen jakaminen **kieliopillisiin** ja **semanttisiin**¹¹ sijoihin perustuu suhteisiin, joita sijat luokittelevat: kieliopilliset sijat luokittelevat nimensä mukaisesti syntaktisia suhteita eli ovat subjektin, objektin ja predikaatiivin sijoja, semanttiset puolestaan luokittelevat semanttisia suhteita eli ovat adverbiaaleina esiintyvien lausekkeiden sijoja (Hakulinen ym. 2004: 1173–1174).

Perinteisesti kieliopillisiksi sijoiksi luetaan nominatiivi ja akkusatiivi sekä usein myös genetiivi. Jos kieliopillisten ja semanttisten sijojen jaottelun kriteerinä on se, että sijat luokittelevat puhtaasti syntaktisia tai semanttisia suhteita, tulee kieliopillisiin sijoihin laskea mukaan myös datiivi (joka koodaa epäsuoraa objektia) ja ergatiivi (joka koodaa agenttia tai ns. transitiivisubjektia). (Baker 1985: 129–130; Blake 1994: 32–33.) Blake nimittää nominatiivia, akkusatiivia ja ergatiivia ydinsijoiksi ja muita kieliopillisiä sijoja perifeerisiksi. Semanttiset sijat jakautuvat hänen mukaansa paikallissijoihin, joista hän mainitsee erityisesti lokatiivin, ablatiivin, allatiivin ja perlatiivin, sekä muihin sijoihin, joita ovat muun muassa instruktiivi ja komitatiivi. (emt: 34–35.) *Isossa suomen kieliopissa* (Hakulinen ym. 2004: 1175) viimeksi mainitut on nimetty vajaakäyttöisiksi sijoiksi.

Komitatiivi kuuluu suomen sijasteemissä siis vajaakäyttöisiin sijoihin, joiden käyttö on kaikista sijoista rajatuinta. Suomessa vajaakäyttöisten sijojen käyttöön liittyy leksikaalisia ja morfo-

¹¹ *Isossa suomen kieliopissa* semanttisia sijoja kutsutaan adverbiaalien sijoiksi.

logisia rajoituksia (esimerkiksi abessiivia käytetään tyypillisesti MA-infinitiivin sijana, vaikka se on mahdollinen nomineistakin), ja esimerkiksi pronomineista vajaakäyttöisiä sijoja esiintyy vain määritteinä tietäntyyppisissä kiteytyneissä sanonnoissa (esimerkiksi *muin keinoin*, *muitta mutkitta*, *nii-ne hyvineen*). Ne esiintyvät lähinnä tavan adverbiaaleissa, tyypillisesti verbi-ilmauksen tai lauseen, joskus myös substantiivin adverbiaalimääritteinä. Komitatiivin käyttöä rajoittaa edelleen se, että sitä ei voi muodostaa infinitiiveistä vaan ainoastaan substantiiveista ja adjektiiveista sekä substantiivin määritteenä olevista monikollisista demonstratiivipronomineista (esimerkiksi *näine tietoineni*). (Hakulinen ym. 2004: 1208–1209, 1211.)

Sekä kirjoitetussa nykysuomessa että puhekieltä kuvaavissa murreaineistoissa komitatiivia esiintyy kaikista sijoista vähiten. Jos komitatiivin osuus lasketaan kaikkien sijamuotojen tekstiesiintymistä, saadaan sekä Lauseopin arkiston korpuksesta (yleiskielinen aineisto, joka sisältää myös yhden romaanin ja näytelmän) että Parole-aineistosta (sisältää Helsingin Sanomien ja Suomen Kuvalehden aineiston 1990-luvulta sekä yhden tietosanakirjan) komitatiivin osuudeksi 0,1% (Hakulinen ym. 2004: 1179). Kun Lauseopin arkiston yleiskielisten tekstien komitatiivien määrää verrataan tekstien kokonaissanemäärään, saadaan komitatiivin osuudeksi 0,06% (Ikola 1999: 59). Käännösuomen korpuksesta erotettuun osa-aineistoon, Kaunokirjalliseen verrannolliseen korpukseen kuuluvissa alkuperäiskielisissä teksteissä komitatiivisten sanojen osuus kaikista saneista on 0,02%¹² (Eskola 2002: 88, 217). Murteista 1950-luvulla tehdyissä taivutussijojen yleisyyslaskelmissa komitatiivin osuus kaikista sijoista oli 0,06%¹³ (Päivärinta 1971: 47, viittaa Virke-lehden artikkeliin Hankonen 1958: 210). Lauseopin arkiston murreteksteissä komitatiiveja on kaikista saneista 0,013% (Ikola 1999: 59). Tähän tutkimukseen sisältyvä analyysi perustuu HS2000–2001 -korpukseen, jossa komitatiiveja on kaikista korpuksen saneista 0,02%. (Taulukko 1 havainnollistaa komitatiivin osuutta sijamuodoista ja saneista eri testeissä.) Sijamuodon käytön vähäisyys suomessa ei ole uusi ilmiö, vaan komitatiivi on ollut aina harvinainen sija (Häkkinen 1994: 208).

¹² Eskola on kerännyt Käännösuomen korpuksesta omaa tutkimustaan varten erillisen, Kaunokirjallisen verrannollisen korpuksen, johon hän on valinnut korkeakaunokirjallisia teoksia seuraavasti: 11 englannista suomeen käännettyä tekstiä (639 608 sanaa) ja 11 venäjistä suomeen käännettyä tekstiä (635 511 sanaa) sekä 19 alunperin suomeksi kirjoitettua tekstiä (619 296 sanaa). Komitatiivisijaisten sanojen osuus englannista käännettyissä teksteissä on 0,027%, venäjistä käännettyissä teksteissä 0,036% ja alkuperäiskielisissä teksteissä 0,024% (yhteensä 0,030%).

¹³ Komitatiivin osuus eri murrealueiden kielessä *Suomen kansan murrekirjan* perusteella laskettuna: lounaismurteet ja satakunta 0,04% (Haikola, Vir. 1956: 400), hämäläismurteet 0,05% (Åstedt, Vir. 1957: 427), eteläpohjalaiset murteet 0,08% (Hankonen, Vir. 1958: 210), kaikissa murteissa yhteensä 0,06% (Hankonen, Vir. 1958: 210). (Kaikki viittaukset sis. Päivärinta 1971: 47; Ikola 1999: 60.)

Taulukko 1. Komitatiivit eri teksteissä: komitatiivimuotojen osuus kaikista sijamuodoista ja kaikista saneista

kielimuoto	aineisto	komitatiivien osuus kaikista sijoista	komitatiivien osuus kaikista saneista
yleiskieli (kirjoitettu)	Lauseopin arkisto	0,1 %	0,06 %
	Parole-aineisto	0,1 %	
	Kaunokirjallinen verrannollinen korpus HS2000-2001		0,02 % 0,02 %
puhekieli (murteet)	Suomen kansan murrekirja	0,06%	
	Lauseopin arkisto		0,013 %

Suomen taivutussijoja voidaan siis luokitella yhtäältä jakamalla ne kieliopillisiin ja semanttisiin sijoihin, kuten yllä on esitetty, mutta myös erottamalla toisistaan ns. **primaariset** ja **sekundaariset sijat**. Tässä uralilaiskieliin yleisesti pätevässä jaottelussa on kysymys sijojen alkuperästä: primaaripäätteet periytyvät uralilaisesta kantakielestä, eikä niitä voi analysoida pidemmälle, sillä ne joko ovat nollamorfeja tai koostuvat konsonantista ja mahdollisesti siihen liittyvästä vokaalista¹⁴, kun taas sekundaaripäätteet ovat muotoutuneet kielten itsenäisen kehityshistorian aikana (Oinas 1961: 7). Lehtinen (2007: 30–31) tuo kantaauralista periytyneestä sijasta esimerkkinä *m*-akkusatiivin. Nykyuralilaiskielistä se esiintyy muun muassa marissa, mansissa ja selkupissa, ja koska se täten kuuluu uralilaiskielten molempaan päähaaraan, suomalaisugrilaisiin (mari ja mansi) ja samojedikieliin (selkuppi), voidaan **-m*-sijapäätteen päätellä palautuvan kielten yhteisiin juuriin. Nykykäsityksen mukaan kantaauralissa oli kaikkiaan 6–7 sijaa: kieliopilliset sijat nominatiivi, genetiivi ja akkusatiivi sekä konkreettiset paikallissijat lokatiivi (olosija), ablatiivi (erosija) ja latiivi (tulosija) (Tikka 1992: 36; Lehtinen 2007: 67–68; Baker 1985: 129 – viittaa konsensuskeen, joka juuri näistä sijoista on vallinnut sijakeskustelussa ainakin Collanderin (1960), Osnovyn (1974), Lytkinin (1977), Korhosen (1979) ja Janhusen (1982) näkemyksissä). Seitsemäs mahdollinen sija, translatiivi, on perinteisesti rekonstruoitu vasta suomalais-volgalaiseen kantakieleen, mutta Lehtisen (2007: 68) mukaan sitä voidaan perustellusti pitää myös kantaauralilaisena.

Suurin osa nykyuralilaiskielten sijapäätteistä on kuitenkin ns. sekundaaripäätteitä, joille ei voi rekonstruoida yhteisiä juuria, sillä ne ovat kehittyneet kielikohtaisesti erossa toisistaan (Oinas 1961: 7). Erityisen paljon niitä on runsassijaisissa kielissä, sillä niissä on yleensä laaja paikallissijasysteemi ja paikallissijat puolestaan ovat yleisesti sekundaaripäätteisiä. Uralilaiskielistä sijoja on

¹⁴ Esimerkiksi nom (Ø), akk (-m), abl (-tV). Itämerensuomalaisissa kielissä ei esiinny primaaripäätteellä merkittäviä komitatiivisijoja.

runsaasti erityisesti suomalais-ugrilaisen haaran kielissä kuten suomessa, unkarissa, mordvassa ja komissa. (Oinas 1961: 8; Baker 1985: 160; Blake 1994: 153.)

Sekundaariset sijat jakaantuvat kahteen ryhmään syntymekanisminsa mukaan: ne ovat syntyneet joko fuusioitumalla (joko johdin ja pääte tai kaksi päätettä fuusioituvat uudeksi pääteyhdistelmäksi) tai sanasyntyisesti eli kieliopillistumalla postpositioista (Oinas 1961: 8; Tikka 36). Kaikissa uralilaiskielissä tavataan molemmiin tavoin syntyneitä sekundaaripäätteitä, joskin niiden distributiot ovat erilaiset: fuusioituneet päätteet ovat erityisen produktiivisia tai ainakin läpinäkyviä itämerensuomalaisissa kielissä, kun taas kieliopillistuneet sijat ovat yleisiä ugrilaisissa kielissä (unkarissa, ostjakissa ja vogulissa) ja useimmissa samojedikielissä (Tikka 1992: 37). Fuusioitumiskehityksessä on kaksi vaihetta: ensin alkuperäisen sijan alkuperäinen, yleinen merkitys jaetaan osiin, minkä jälkeen vanhoja sijapäätteitä yhdistelemällä tai johtamalla rakennetaan uusia, usein hyvin koherentteja alasysteemejä. Fuusion lähtökohtana itämerensuomalaisissa kielissä käytetään tyypillisesti primaareja sijapäätteitä. (Oinas 1961: 7–11; Tikka 1992: 37; Marcantonio 2002: 209–210 – viittaa Tauliin 1966; Hakulinen 1979: 107.) Postpositioiden kieliopillistumiskehitystä esitellään tarkemmin seuraavassa luvussa 2.1.3.

Uralilaiskielten komitatiivisija on tyypillinen sekundaarisija, ja kieliperheessä tavataan sekä fuusioituneita että kieliopillistuneita komitatiivin sijapäätteitä. Esimerkiksi suomen *-ine*-päätteen komitatiivi vaikuttaa syntyneen fuusion tuloksena (ks. tarkemmin luku 2.2.1.1), kun taas suurin osa itämerensuomalaisten kielten komitatiiveista on kehittynyt kieliopillistumalla kuten esimerkiksi viron komitatiivinen sijapäätte *-ga kaas*-postpositioista (ks. tarkemmin luku 2.2.2).

Blake (1994: 157–160) on tarkastellut sijasysteemin kehitystä ja tutkinut, kasvaako tai rappeutuuko sijasysteemi jossain tietyssä järjestyksessä. Systeemejä verratessaan hän on ottanut huomioon kaikki kunkin sijan kattamat funktiot, jotta eri kielityyppien systeemien vertaaminen olisi relevanttia. Hänen mukaansa kielissä näyttäisi olevan seuraavanlainen hierarkia, jonka mukaan sijat kieleen ilmestyvät: nominatiivi > akkusatiivi/ergatiivi > genetiivi > datiiivi > lokatiivi > ablatiivi/instruktiivii > muut sijat. Jos kielessä on jokin listan sijoista, on siinä useimmiten kaikki vasemmanpuoleisetkin sijat tai vaihtoehtoisista sijapareista ainakin toinen. Ei ole selvää, voiko sijahierarkiaa jatkaa edellämainittua listaa pidemmälle. Ablatiivin tai instruktiivin jälkeen yleisimpiä kieleen ilmaantuvia sijoja ovat komitatiivi ('mukanaolija'), allatiivi ('minne'), perlatiivi ('läpi') ja komparatiivi ('kuin'), mutta näiden keskinäinen hierarkia ei ole selkeä.

Edellä olevassa listassa Blake on huomionnut vain nominien taivutuksen. On kuitenkin kieliä, joissa kieliopillisia suhteita koodataan yksinomaan sanajärjestyksellä tai sidotuilla pronomineil-

la. Jos kieli käyttää näitä vaihtoehtoisia mekanismeja sijakoodauksen rinnalla, voi morfologisessa sijahierarkiassa olla aukkoja. Puuttuvat sijat ovat yleensä genetiivi, datiivi ja akkusatiivi tai ergatiivi. Esimerkiksi *tarascassa* (chibchan-intiaanikieli) kielen sijasysteemiin kuuluu komitatiivi mutta ei hierarkiassa ylempänä olevia datiivia eikä ablatiivia. (emt.: 160–161.)

Komitatiivi on siis Blaken sijahierarkiassa hyvin huomaamattomalla paikalla. Se ei ole edes osa varmaa hierarkiaa, vaan sen ilmaantuminen kieleen näyttäisi olevan suhteellisen satunnais- ta. Blake (1994: 161) toteaa: ”Kielille tuntuu olevan tärkeämpää, että niillä on morfo-syntaktisia keinoja ilmaista subjektin ja objektin tapaisia suhteita, kuin että niillä olisi morfo-syntaktisia keino- ja ilmaista lokatiivin tai instrumentaalin tapaisia suhteita. Näiden kaltaiset hierarkiassa alempana olevat suhteet ilmaistaankin usein adpositioilla.”

2.1.3 Kieliopillistumiskehitys adpositiorakenteesta sijamuodoksi

Tässä luvussa esitellään kieliopillistumiskehitystä yleensä ja erityisesti adpositioiden kehittymistä sijapäätteiksi, eritellään kieliopillistumisen osuutta itämerensuomalaisten kielten sijasysteemeissä ja pohditaan adpositiorakenteen ja sijamuodon erontekoa.

Kieliopillistumiseksi kutsutaan prosesseja, joissa kieleen syntyy kieliopillisia aineksia kielessä jo olemassaolevista, vähemmän kieliopillisista aineksista: kieliopillistumisessa leksikaalinen yksikkö saa kieliopillisia merkityksiä, tai kieliopillinen yksikkö omaksuu vieläkin kieliopillisemman funktion (Heine, Claudi ja Hünemeyer 1991: 2; Laitinen ja Lehtinen 1997: 6). Leksikaalisen yksikön kieliopillistumista on esimerkiksi substantiivin kehittyminen postpositioksi. Sijasysteemisä havaittu universaali kehitystendenssi, jossa adverbit kehittyvät semanttisiksi sijoiksi ja ne edelleen kieliopillisiksi sijoiksi (Baker 1985: 132), on puolestaan esimerkki kieliopillisen yksikön pyrkimyksestä saada vieläkin kieliopillisempia funktioita.

Kieliopillistuessaan lekseemi käy läpi muodollisia muutoksia. Yhtäältä se kadottaa kielellistä vaikutusalaansa ja autonomisuuttaan: se siirtyy suuresta kieliopillisesta kategoriasta pienemmän ja suljetumman luokan jäseneksi. Se myös kuluu äänestruktuuriltaan – lyhenee, kliittyy ja lopulta affiksoituu – ja menettää siten fonologista hahmoaan. Toisaalta se kuitenkin muuttuu kieliopillisessa systeemissä funktionaalisemmaksi ja yleistyy merkitykseltään sopien siten entistä useampaan kontekstiin. On myös todisteita siitä, että leksikaaliseen yksikköön verrattuna adpositiot ja sijasuffiksit laajentuvat kattamaan abstraktisempia merkityksiä ja merkitsemään syntaktisia kate-

gorioita. (Blake 1994: 169, 172; Jaakola 1997: 128–129; Laitinen ja Lehtinen 1997: 10–11; Ojutkangas 1998: 68.)

Yksi keskeisimpiä kieliopillistumisen periaatteita on kehityksen yksisuuntaisuus: kieliopillistumisen suunta on aina leksikosta kielioppiin. Tämä tarkoittaa sitä, että leksikaalinen sana alkaa merkitä semanttisen sisältönsä (tarkoitteiden ilmaisun) sijaan kieliopillista funktiota (suhteiden ilmaisua) eikä päinvastoin: kieliopillisista kategorioista ei kehity leksikaalisia aineksia. Samoin sidottu muodot (*bound forms*) kehittyvät vapaista muodoista eikä toisin päin. (Laitinen ja Lehtinen 1997: 10; Blake 1994: 163.) On kuitenkin huomattava, että kaikki kieliopilliset muodot eivät synny leksikaalisista yksiköistä. Kieliopillisia merkityksiä voidaan ilmaista myös esimerkiksi sanajärjestyksellä (superleksikaalinen ilmiö), ja sanansisäistä vaihtelua voi syntyä vaikkapa foneettisten tekiöiden tuloksena (subleksikaalinen ilmiö) (Itkonen 1998: 35). Tämän vuoksi yksisuuntaisuuden periaatetta ei voi pitää kieliopillistumisen universaalina. On myös esitetty varsinaisia yksisuuntaisuuden vastaisia esimerkkejä, joissa muutos suuntautuu kieliopista leksikkoon, mutta useimpien tutkijoiden mukaan tällainen kehitys on hyvin harvinaista (Heine, Claudi ja Hünne Meyer 1991: 52) – poikkeuksellisen voimakkaasti yksisuuntaisuutta kritisoivat Ojutkankaan (1998: 71) välittämän tiedon mukaan vain Harris ja Campbell (1995).

Toinen tärkeä periaate on kieliopillistumisen asteittainen luonne: kieliopillistumiskehitys on tyypillisesti vähitellen vaiheittain etenevä prosessi. Sitä onkin kutsuttu kirjallisuudessa niin jatkumoksi, liukuratamaiseksi kliniksi, ketjuksi kuin poluksikin (ks. Laitinen ja Lehtinen 1997: 11–12). Maailman kielissä sijojen tunnuksilla on kaksi pääasiallista leksikaalista lähdettä, verbaalinen ja nominaalinen, joiden lisäksi myös adverbialiset partikkelit kieliopillistuvat edelleen. Kehitys alkaa verbistä, nominista tai adverbista, joka menettää fonologisen erillisyytensä foneettisen aineksen redusoituessa tai sulautuessa muihin yksiköihin ja kadottaa konkreettisen semanttisen sisältönsä merkityksen abstraktistuessa. Sanaliitto aletaan käsittää kokonaisuutena adverbialiksi, ja sen yhteys muuhun lauseyhteyteen katkeaa, kun leksikaalinen yksikkö alkaa oman erillismerkityksensä sijaan ilmaista toisten sanojen suhteita. Seuraavassa vaiheessa se kehittyy adpositioksi¹⁵, joka on tavallisimmin 2- tai 3-tavuinen, yhdestä tai useammasta morfeemista koostuva vapaana esiintyvä sana. Adpositioista pospositiot voivat kehittyä vielä edelleen sijasuffiksiksi. (emt.: 8, 11; Blake 1994: 163; Tikka 1992: 61–62.)

¹⁵ Kehityksen adpositiovaihe voidaan jakaa tarkemmin kahteen vaiheeseen: konkreettisia suhteita ilmaisevaan, muodoltaan läpinäkyvään sekundaariin adpositioon, ja abstrakteja kieliopillisia suhteita ilmaisevaan, muodoltaan redusoituneeseen primaariin adpositioon (Jaakola 1997: 126; viittaa Lehmanniin 1985 sekä Hopperiin ja Traugottiin 1993).

Kieliopillistumisen luonne jatkumona mahdollistaa sen, että kehityksen eri vaiheet voivat elää kielessä rinnakkain: uusi kieliopillistunut merkitys ei välttämättä syrjäytä vanhaa leksikaalista merkitystä, vaan sana voi esiintyä eri konteksteissa abstraktiotasoltaan erilaisissa funktioissa (Ojuskangas 1998: 68). Kielen aineksen eri kehitysvaiheita voi olla kielessä käytössä myös samassa funktiossa – esimerkiksi eräissä itämerensuomalaisissa kielissä, suomi mukaan luettuna, tavataan komitatiivisen merkityksen kielentäjänä sekä postpositiota että siitä kehittyneitä sijamaista ainesta tai jopa täysin kehittyneitä sijamuotoa. Kun kieliopillistumiskehityksen lähtökohtana on nomini, kehitys johtaa melkein aina paikallissijaan, joka puolestaan voi myöhemmin kehittyä kieliopillisempaan funktioon (Blake 1994: 167–168). Nominien kieliopillistumiskehityksen suosituin lähde ovat ruumiinosat (tarkemmin ruumiinosien kieliopillistumisesta suomessa ja virossa ks. Ojuskangas 2001).

Nämä kieliopillistumisen pääperiaatteet näkyvät myös itämerensuomalaisten kielten postpositioista agglutinoimalla syntyneiden sijapäätteiden taustalla. Kehitys on tapahtunut leksikosta kielioppiin: itsenäisistä substantiiveista on kehittynyt sijataivutuksen kategorioita. Kehitys on sarja vähittäisiä, limittäisiä siirtymiä: substantiivista on kehittynyt postpositio, joka on sijainnut painottomassa asemassa pääsanansa jäljessä, ja se on edelleen abstraktistunut, menettänyt itsenäisyytensä ja muuttunut pääsanansa liittyväksi pääteainekseksi (Oinas 1961: 8–9). Diakroninen muutos nominista adposition kautta sijapäätteeksi on usein suoran lineaarinen, ja kehityksen viimeisessä vaiheessa postpositionaalinen sijapäätte ei eroa mitenkään muista taivutuspäätteistä (Grünthal 2003: 50–51). Grünthalin mukaan kieliopillistuneen päätteiden alkuperästä voi kuitenkin jäädä merkki sijan syntaksiin: esimerkkinä tällaisesta hän käyttää viron affiksaalista alkuperää olevan komitatiivin adjektiiviattribuuttia, joka ei taivu pääsanansa sijassa. Blake (1994: 103) puolestaan huomauttaa, että itämerensuomalaisissa kielissä sijojen kongruointi on yhteydessä sijamuotojen ikään: vanhoissa sijoissa kongruenssi näkyy, uusissa kuten juuri komitatiivissa sijakongruenssia ei ole. On kuitenkin hyvä huomata, että uralilaiskielissä attribuuttien taipuminen ei ylipäätään ole yleistä itämerensuomalaisen haaran ulkopuolella.

Postpositioiden suffiksoituminen sijapäätteiksi on luonteenomaista suomalais-ugrilaisissa kielissä erityisesti ugrilaiselle haaralle (varsinkin unkarille), mikä johtuu muun muassa siitä, että postpositioiden rektiosija on nominatiivi ja tällöin päätteet suffiksoituvat suoraan vartaloon. Osa päätteistä periytyy ugrilaiseen kantakieleen asti, kun taas osa on niin nuoria, ettei niitä lasketa sijamuodoiksi. Itämerensuomalaisissa kielissä tavataan myös laajaa postpositioiden suffiksoitumista, mutta koska rektiosijana on tavallisesti genetiivi tai myös partitiivi, ei suffiksoituminen ole yhtä suoraviivaista kuin ugrilaisissa kielissä. (Tikka 1992: 2; Oinas 1961: 9–11.) Myös muun muassa

marissa, mordvassa ja saamessa tavataan kieliopillistumisen kautta syntyneitä sekundaarisijapäätteitä (Marcantonio 2002: 212), ja näistä saamelaiskielissä esiintyy myös postpositionaalinen komitatiivin sijapäätte *-guoim*, *-guim*, *-gum*, *-gu* (Oinas 1961: 11).

Kieliopillistumisen ja yleensäkin kielen jatkumoluonteesta johtuen ei ole yksiselitteistä keinoa todeta, missä kehityksen vaiheessa tietty kielen piirre juuri tietyllä hetkellä on. Tutkijat ovatkin käyneet rajanvetokeskustelua siitä, mitä kielen rakenteita voidaan pitää sijapäätteinä ja mitkä ovat vielä kehityksessään postpositiovaiheessa. Esimerkiksi unkarissa, jossa on erityisen paljon postpositioista kehittyneitä sija-aineksia, osa suffiksoitumista on niin nuoria, että kaikkia ei pidetä varsinaisina sijapäätteinä. Tutkijasta riippuen unkarin sijasysteemiin lasketaan kuuluvaksi 5–27 sijaa (Tikka 1992: 1). Perusoletus on se, että postpositiot ovat itsenäisiä sanoja, kun taas sijapäätteet eivät ole (Baker 1985: 161), mutta käytännössä eron tekeminen voi olla vaikeaa.

Sijalle on esitetty kriteereitä, joita tarkastelemalla on pyritty selvittämään, voiko tiettyä muotoa pitää sijana vai ei. Itämerensuomalaisia kieliä tutkineen Oinasin (1961: 54) mukaan sijamaisuutta arvioitaessa on otettava huomioon neljä seikkaa: sijapäätte on 1) lyhyt (useimmiten sijasuffiksit ovat yksitavuisia, adpositiot 2- tai 3-tavuisia, ks. Tikka 1992: 62; Baker 1985: 161), 2) kadottanut itsenäisyytensä ja mukautunut pääsanansa jälkitavujen äännesysteemiin, 3) mukautunut vokaaliharmoniaan ja 4) mielellään rakenteeltaan identtinen kielen vanhojen sijapäätteiden kanssa (mikä ei kuitenkaan ole välttämätöntä).

Näiden lisäksi Oinas (emt.) mainitsee vanhojen sijojamuotojen yhtenä piirteenä sijakongruenssin. Hän ei kuitenkaan pidä kongruenssin puutetta merkinä siitä, että rakennetta ei voisi pitää sijojamuotona – hän huomauttaakin, että itämerensuomalaisissa kielissä on myös sijoja, jotka eivät kongruoi attribuuttinsa kanssa (vrt. edellä Grünthalin ja Blaken huomiot ims-kielten sijakongruenssista, s. 17). Esitellessään adpositionaalisten ja affiksaalisten rakenteiden erontekoa myös Blake (1994: 11) mainitsee attribuutin sijakongruenssin: jos kongruenssi ilmenee, on selvästi kyse affiksista, mutta jos se puuttuu, voi kyse olla joko taivutusaineksesta tai itsenäisestä sanasta. Lisäksi Blake käsittelee rinnasteisten nominien kongruenssia: usein ajatellaan, että rinnasteisten nominien ketjussa taivutusaineksen tulee ilmetä jokaisen nominin perässä ja adposition vain kerran joko ketjun alussa tai lopussa, mutta itse asiassa usein vartaloon integroitunut tunnus eli affiksi esiintyy vain kerran, lausekkeen lopussa (emt.: 11–12). Rinnasteisten nominien kongruenssista ei siis ole sijamaisuuden kriteeriksi. Tämä käy ilmi myös Bakerin (1985: 164) tutkimuksesta, jonka mukaan esimerkiksi komissa sijapäätte tulee toistaa jokaisessa rinnasteisessa nominissa, unkarissa taas ei, ja toisaalta komissa voidaan vastaavan rinnastuksen yhteydessä toistaa myös postpositioita.

Edellä mainittujen Oinasin sijamaisuuskriteerien lisäksi Laitinen ja Lehtinen mainitsevat suomen ja viron sijamaisuuksia eritellessään kaksi muuta kriteeriä: 5) sijapäätte liittyy isäntäsanansa vartaloon eikä esimerkiksi genetiivimuotoon, ja 6) mahdolliset possessiivisuffiksit ja liitepartikkelit sijaitsevat sanassa taivutuspäätteen jälkeen (Laitinen ja Lehtinen 1997: 7–8).

Koska postpositiota ja sijapäätettä voi olla vaikea erottaa toisistaan, ovat jotkut tutkijat ehdottaneet välikategoriaa väliin jäävälle ainekselle. Esimerkiksi Hämäläinen (1958 – ks. tästä Baker 1985: 171) on ehdottanut itämerensuomalaisiin kieliin *agglutinate*-kategoriaa kielen ainekselle, jolla on sekä postpositioiden että sijapäätteen ominaisuuksia. Yleisesti rajanvetokeskustelussa puhutaan *kliiteistä*. Esimerkiksi Laitisen ja Lehtisen (1997: 8) kieliopillistumiskehitystä kuvaavissa vaiheissa se sijaitsee postposition ja sijapäätteen välissä, ja sen selitetään olevan itsenäisestä sanasta kehittynyt, puolittain affiksoitunut aines, joka ”ei ole saavuttanut tavanomaisten sijapäätteen kaikkia ominaisuuksia”. Kliittistymisprosessi alkaa syntagmaattisesta sulaumasta, joissa kaksi sanavartaloa muodostaa yhdeksi sanaksi hahmotettavan kokonaisuuden, joka kuitenkin ei ole yhdyssana (esimerkiksi suomen *tajuutsä*). Kehitys voi johtaa vakiintuneempiin sulaumiin ja edelleen uusien liitteiden tai sijamuotojen syntyyn. Kliittistymistä aiheuttavat sekä puheen jäsentymisen prosodisiksi kokonaisuusiksi että sananrajaiset kato- ja sidontailmiöt. (Hakulinen ym. 2004: 163.)

Blaken (1994: 12) määritelmän mukaan kliitti on syntaksin näkökulmasta erillinen elementti eli itsenäinen sana, joka kuitenkin äännetään painottomana, ikään kuin se olisi osa viereistä sanaa (prokliitti äännetään yhteen seuraavan, enkliitti edeltävän sanan kanssa). Jotkut kliiteiksi analysoitavissa olevat ainekset näyttävät sijasuffikseilta, mutta ne kuitenkin voidaan ääntää erillisinä sanoina (emt.: 13). Jälkimmäiseen kliitin tunnistamisen määritelmään lienee kuitenkin syytä suhtautua varauksella: kuten Baker (1985: 162) huomauttaa, normaalissa puheessa tehdään hyvin harvoin prosodista eroa edes postposition ja sijan välillä, vaikka aiemmin onkin esitetty, että puheessa postpositio erotettaisiin tauolla pääsanastaan toisin kuin sijapäätte. Voisi siis olettaa, että kliitiksi kehittyneen aineksen prosodia on vieläkin lähempänä sijamuotoa, eikä se siten sovellu eroa merkitseväksi ominaisuudeksi.

Useiden itämerensuomalaisten kielten komitatiivista on käyty edellä kuvattua sijamaisuuskeskustelua. Näkemyksissään yhtä ääripäätä edustaa Oinas (1961: 11), joka toteaa tutkimuksensa aluksi, että osassa itämerensuomalaisia kieliä postpositionaalisten sijojen olemassaolo on hyvin todistettu, ja tutkimuksen kuluessa hän mainitsee postpositionaalisen komitatiivin olevan sijana liivin, viron, vatjan, karjalan, lyydin ja vepsän kielen sijasysteemeissä sekä inkeröisen ja suomen murteissa (emt. 53, 76). Esimerkiksi Kettunen (1943: 359) mainitsee muiden komitatiivisten muotojen esit-

telyn yhteydessä myös vepsän *-ne*-komitatiivin jäänteinä menneestä, mutta Tikka (1992: 4) jättää sen täysin sijamuotojen ulkopuolelle. Grünthal (2003: 27) puolestaan jättää mainitsematta inkeröisen, karjalan ja lyydin komitatiivit määritellessään sijasysteemeihin kuuluvia sijoja itämerensuomalaisissa kielissä. Tässä työssä en kuitenkaan katso tarpeelliseksi ottaa kantaa eri kielten komitatiivien sijamaisuuteen, sillä sijamaisuuden aste ei vaikuta siihen, millaisia merkityksiä aineksella ilmaistaan (ks. Baker 1985: 172), eikä myöskään muuta aineksen tähänastista oletettua kehityskulkua. Keskustelua, jota on käyty suomen ”*kaa*-komitatiivin” sijamaisuudesta, pyrin kuitenkin esittelemään hiukan tarkemmin suomen *kanssa*-rakennetta käsittelevässä luvussa 2.2.1.2 (s. 30).

2.2 Komitatiivi itämerensuomalaisissa kielissä

Kuten komitatiivin prototyypin merkityksen ja sijasysteemien tarkastelun yhteydessä luvuissa 2.1.1 ja 2.1.2 kävi ilmi, komitatiivi on sijana harvinainen maailman kielissä. Itämerensuomalaisten kielten puhuma-alue muodostaa kuitenkin mielenkiintoisen poikkeuksen – on universaalisti epäodotuksenmukaista, että yhdellä alueella esiintyy vastaavanlainen komitatiivisijan tihtentymä.

Koko Itämeren alue on mahdollista hahmottaa yhtenä lingvistisenä alueena (eri tutkijoilla eri termejä, esimerkiksi *linguistic area*, *sprachbund*, *convergence area*, *diffusion area*, *union linguistique*; ks. Heine ja Kuteva 2005: 173), jossa alueen kaikilla tai ainakin useimmilla kielillä on useita yhteisiä piirteitä, joita ei voi palauttaa yhteiseen kantakieleen tai yleisiin kielen kehitys- tai muutosprosesseihin, vaan jotka ovat kielenvälisten kontaktien tulosta (emt.: 173–174). Alueen statuksesta todellisena lingvistisenä alueena kuitenkin keskustellaan, sillä näyttää siltä, että yhden makroalueen sijaan Itämeren alueella tavataan monia ristikkäisiä ja rinnakkaisia mikrokontakteja: lingvististen piirteiden yhteneväisyydet näkyvät vain muutamissa kielissä kerrallaan, ja nämä kieli-ryhmät (tai useimmiten vain *-parit*) vaihtelevat kielipiirteittäin. Itämerensuomalais-balttilaisen kontaktialueen kielistä erityisesti virolla ja latvialla on paljon yhteisiä, kielten välisissä kontakteissa siirtyneitä piirteitä. (emt.: 177–178, 205; ks. myös Dahl ja Koptjevskaja-Tamm 2001a, b.) Esimerkiksi viron *-ga*-komitatiivisijalla ja latvian komitatiivisella *ar*-prepositiolla ilmaistavat merkitykset ovat identtiset (Endzelīns 1971: 283–284).

Itämeren piiri muodostaa kuitenkin potentiaalisen areaalisen kehittymisen alueen, joka voi näkyä myös komitatiivin kielennystavoissa. Tämä on lähtökohtana myös Stolzin (2001) tutkimuksessa, mutta komitatiivitutkimuksen kannalta harmillisesti hän rinnastaa tutkimuskysymyksessään komitatiivin ja instrumentaalisen kielennyksen, eikä hänen tulostensa perusteella voi siten tehdä suo-

ria johtopäätöksiä juuri komitatiivin kielennyksen mahdollisista samankaltaisuuksista Itämeren alueella. Lisäksi hän käsittelee komitatiivisia (ja siis myös instrumentaalisia) sijoja ja adpositiorakenteita rinnakkain, joten tarkka lisätieto komitatiivista sijasysteemin osana Itämeren alueen kielissä jää puuttumaan.

Koska koko Itämeren alueen kielten komitatiivi-ilmaisujen tarkempi analysointi ei mahdu tämän pro gradu -työn laajuuteen, rajoitan taustoittavan yhteenvetoni koskemaan itämerensuomalaisten kielten komitatiivia. Tosin tutkijat ovat olleet erimielisiä siitä, mitä itämerensuomalaisen kieliperheen kielimuodoista voidaan pitää itsenäisinä kielinä ja mitkä ovat jonkin toisen kielen murteen asemassa.¹⁶ Tässä työssä käsitteelen komitatiiveja itämerensuomalaisista kielistä yleisimmin tutkimuksessa esitetyn jaon mukaisesti, ja erittelen myös murteittaisia eroja, mikäli ne ovat komitatiivin kannalta olennaisia. Komitatiivisen aineksen alkuperä, kehityshistoria tai käyttötapa eivät ole sidoksissa kielen statukseen, ja koska kielimuotojen itsenäisellä asemalla ei tämän vuoksi ole tutkimusaiheeni kannalta merkitystä, en katso tarpeelliseksi ottaa kantaa käytyyn keskusteluun.

Laanest esittelee kootusti itämerensuomalaisten kielten komitatiivisijan juuria teoksessaan *Sissejuhatus läänemeresoome keeltesse* (1975: 109–110). Hänen mukaansa suomessa (a) ja karjalan murteissa (b) esiintyvä *-ne*-loppuinen komitatiivi on muotonsa puolesta possessiivisuffiksilla täydennetty instruktiivi (suomen *-ine*-komitatiivista ja sen kehityksestä nykyisen tutkimuksen valossa tarkemmin luvussa 2.2.1.1). Samaa alkuperää on vatjan (c) harvinainen *-naa*, *-näa*, *-nõõ*, *-nee*¹⁷ -ko-

¹⁶ Suomen, viron, vatjan, vepsän ja liivin kuulumisesta kieliperheeseen vallitsee tutkijoiden kesken yksimielisyys, mutta karjalan, lyydin, inkeröisen ja eteläviron asema itsenäisinä itämerensuomalaisina kielinä on ollut kiistelyn kohteena.

Laanestin (1975: 11) kielilistassa (suomi, karjala, vepsä, inkeröinen, vatja, viro ja liivi) ei mainita eteläviroa, mutta hän osoittaa monien eteläviron vanhaa perua olevien erikoispiirteiden vertautuvan suoraan muihin itämerensuomalaisiin kieliin – ei yksin pohjoisviron murteisiin – ja viittaavan siten siihen, että kielimuoto olisi muodostunut jo varhain (Laanest 1975: 30–31), ei myöhäissyntyisesti eroamalla pohjoisvirosta. Hän myös tuo kielinäytteiden mukana erikseen esimerkkejä eteläviroon kuuluvasta võrun murteesta (Laanest 1975: 116) kuin itsenäisestä kielestä. Lyydiä hän ei mainitse. Hakulinen (1979: 11) lukee ims-kieliin suomen, viron, karjalan tai karjala-aunuksen, vatjan, vepsän ja liivin, mutta jättää mainitsematta inkeröisen ja lyydin. Hän viittaa Nirviin (1971: *Inkeröismurteiden sanakirja*. Lexica soc. Fenno-ugriacae 18. Helsinki), jonka mukaan inkeröinen on karjalan murre, sekä Kettuseen (1930: *Suomen murteet II*), jonka mukaan ei voida puhua itsenäisestä karjalan heimosta eikä kielestä. Kettunen on kuitenkin jäänyt näkemyksineen vähemmistöön.

Viitso (1993: 59) erottaa toisistaan itämerensuomalaisten kielten pohjoisryhmän (suomi, inkeröinen, karjala, lyydi ja vepsä) ja eteläryhmän (liivi, viro ja vatja). Vaikka hänenkin mukaansa eteläviro näyttää liivin tavoin palautuvan suoraan ims-kielten alkumuotoon kantasuomeen ilman väliasteita (Viitso 1993: 65), ei hän ole erottanut kielimuotoa selkeästi itsenäiseksi kielekseen. Salmisella (1993: 25) on näistä tutkijoista laajin näkemys: hän listaa uralilaisten kielten taulukossaan itämerensuomalaisiksi kieliksi viiden yleisesti hyväksytyyn kielen lisäksi inkeröisen, karjalan ja aunuksen sekä lyydin. Koska kielen ja murteen rajan määrittäminen on ongelmallista, olisi Salmisen mukaan mahdollista lukea itsenäiseksi kieliksi myös karjalan kanssa yhteen niputettu aunuskarjala eli livvi sekä eteläviro, joka on selkeästi erilainen verrattuna pohjoisviroon (Salminen 1993: 26–27). Vaikka lyydiä on vanhastaan pidetty joko karjalan ja vepsän välisenä sekamurteena (mm. Oinas 1961: 69) tai kokonaan omana kielenään, luetaan se Torikan (2004) mukaan nykyään useimmiten karjalan yhdeksi päämurteeksi.

¹⁷ Tekstinäytteiden yhteneväisyyden ja selkeyden vuoksi merkitsen kaikkien itämerensuomalaisten kielten kielenaineiksessä esiintyvät pitkät vokaalit kahdella vokaalimerkillä, vaikka osa lähteistä käyttää merkintätapaa *ā* vatjan, inkeröisen ja liivin tarkekirjoituksessa.

mitatiivi, jossa vokaalin pituus on possessiivisuffiksin merkinä. Karjalan (d) ja vepsän (e) komitatiivien taustalla on **kerä*-postpositio, kun taas viron *-ga* (f) ja vatjan *-kaa* (g) ovat kehittyneet 'kansaa' merkitsevästä postpositiosta. (Eri tutkijat tuntuvat hahmottavan komitatiivin pääteaineksen ja sen liittymisen sanavartaloon eri tavoin: Laanest ei ole erikseen merkinnyt esimerkkeihinsä pääteaineksen rajaa, joten olen merkinnyt häneltä lainaamiini esimerkkeihin morfeemirajan suoraan hänen ilmoittamansa pääteaineksen edelle (mm. d¹, e¹), Blake (1994: 167) erottaa karjalassa genetiivin *-ŋ*-pääteen vartalon ja komitatiivin välissä erikseen (d²), Grünthal (2003: 135) ja Tikka (1992: 50) merkitsevät *n*-aineksen osaksi sijapäätetä (e²).) Kuurinmaan liivissä (h) *kaas*-postpositio on lyhentyessään sulautunut yhteen translatiivin pääteen *-ks* kanssa, ja sen rinnalla vain komitatiivin funktiossa käytetään myöhäissyntyistä *-k&ks*-varianttia¹⁸ (i). Liivin Salatsin murteessa (j) komitatiivin pääteenä esiintyy pelkkä *-k*. Laanesten listaan (ks. taulukko 2) on vielä lisättävä inkeröisen komitatiivi *-kaa* (k), joka on lainautunut kieleen todennäköisesti vatjasta tai suomesta (Oinas 1961: 49–50), sekä etelävepsän prolatiivikomitatiivi *-mu(d) ~ -me(d)* (l), keskivepsän *-me* (m) ja rudimenttina vepsässä säilynyt *-ne* (n) (Kettunen 1943: 359, 361; 1960: 47).

Taulukko 2. Komitatiivisijan päätteet itämerensuomalaisissa kielissä (Laanest 1975: 109–110; Kettunen 1943: 359, 361 ja 1960: 47; Oinas 1961: 49–50; Blake 1994: 167; Grünthal 2003: 135)

a) sm:	<i>poik-ine-nsa</i> (poika-KOM-POSS.3)
b) krj (murt.):	<i>naizi-ne-h</i> (vaimo-KOM-POSS.3) 'vaimoineen'
c) vtj (harv.):	<i>tšäsi-nää</i> (käsi-KOM) 'käsineen' <i>juuri-naa ~ juuri-nõõ</i> (juuri-KOM) 'juurineen'
d ¹) krj:	<i>kaheŋ-ke brihazeŋ-ke</i> (kaksi-KOM poika-KOM) 'kaksine poikineen'
d ²) krj:	<i>velle-ŋ-ke</i> (veli-KOM) 'veljineen'
e ¹) vps:	<i>lapsen-ken</i> (lapsi-KOM) 'lapsineen' <i>koiraŋ-ked</i> (koira-KOM) 'koirineen' <i>oŋgeŋ-ke</i> (onki-KOM) 'onkineen'
e ²) vps:	<i>keskmäize-nke neitše-nke</i> (keskimmäinen-KOM neito-KOM) 'keskimmäisen neidon kanssa'
f ¹) viK [kirjaviro]:	<i>ema-ga</i> (äiti-KOM) 'äitineen'
f ²) viE [eteläviro]:	<i>imä-gaq</i> ¹⁹ (äiti-KOM) 'äitineen'
g) vtj:	<i>opõzõõ-kaa</i> (hevonen-KOM) 'hevosineen', 'hevosella'

¹⁸ & on merkinä liivin redusoituneesta keskivokaalista.

¹⁹ *q* on merkitsemässä glottaaliklusiilia.

h) liiK:	<i>jaalga-ks</i> (jalka-TRANS) 'jalaksi', (jalka-KOM) 'jalkoineen', 'jalalla'
i) liiK:	<i>nais-k&&ks</i> (vaimo-KOM) 'vaimoineen'
j) liiS:	<i>laps-k</i> (lapsi-KOM) 'lapsineen'
k) ink:	<i>hatuη-kaa</i> (hattu-KOM) 'hattuineen'
l) vpsE:	<i>poiga-mu</i> (poika-KOM[YKS.!]) 'poikineen'
m) vpsK:	<i>küürzid'-me</i> (ohukaisleip-KOM) 'ohukaisleipien kanssa'
n) vps:	<i>duur-ne-ze</i> (juuri-kom-POSS.3) 'juurineen'

Tarkastelen seuraavissa alaluvuissa tarkemmin suomen, viron, karjalan, vepsän, vatjan, inkeroisen ja liivin komitatiiveja. Suomen komitatiivisijan ja komitatiivisen postpositiorakenteen käsittelen omissa alaluvuissaan ja loput kielet yhdessä yhteisessä alaluvussa.

2.2.1 Komitatiivi suomessa

2.2.1.1 *-ine*-sijamuoto

Suomen komitatiivisijan *ne*-aines on muihin itämerensuomalaisten kielten komitatiivien tyypeihin verrattuna vanhaa perua. Ross (1988: 15) paikantaa sen tulon ”itämerensuomalaisten kielten kantakieleen” määrittelemättä ajankohtaa tarkemmin. Hänen mukaansa kantakieleen omaksuttiin samaan aikaan komitatiivin **-jnek*-tunnuksen kanssa myös muita sijamuotoja, joiden tunnuksessa on *n*-ainesta (*nA*-lokatiivi ja *n*-genetiivi). **-jnek*-tunnuksen alkuperästä on esitetty useita eri oletuksia: sen on oletettu olevan suomalais-ugrilaista alkuperää, sitä on yhdistetty indoeurooppalaisissa kielissä esiintyvään *n+V*-instrumentaaliin, ja sen on esitetty olevan yhteydessä itämerensuomalaisten kielten instruktiiviin (esimerkiksi Laanest, vrt. s. 21). Viimeksimainitun oletuksen perusteiksi on tuotu sijojen funtioiden samankaltaisuus ja molemmassa päätteessä esiintyvä monikollinen **j*-elementti, joka ei sisällöllisesti ilmaise lukua. (Ross 1988: 16, viittaa myös teokseen Čop 1975: *Die indogermanische Deklination im Lichte der indouralischen vergleichenden Grammatik*. Ljubljana: Slovenska akad. znanosti in umetnosti. Del 31.) Hakulisen (1979: 107) näkemyksen mukaan suomen komitatiivisija periytyisi itämerensuomalais-lappalais-mordvalaiselta yhteisajalta ja olisi muodostunut nominijohtimen *-i:n* sulautuessa yhteen essiivin päätteeseen *-nV* kanssa, mutta tämä ei komitatiivin alkuperäkeskustelussa ole enää vallitseva näkemys.

Nykytiedon valossa (Lehtinen 2007: 77) sijatunnuksen oletetaan periytyvän suomalais-volgalaisesta kantakielestä, eikä sen väitetä palautuvan essiivin päätteeseen, vaan tyydytään toteamaan,

että se ”näyttäisi olevan essiivin sukulainen”. Rekonstruoidun **-jnek*-päätteen *j*-aines selitetään edelleen (myös Hakulisella 1979) possessiivadjektiivin johtimeksi – samaksi, joka esiintyy esimerkiksi sanassa *huht-i-kuu* –, mutta päätteen *e* on edelleen vailla hyvää selitystä (Lehtinen 2007: 77). Suomen lisäksi *n*-aineksista komitatiivitunnusta tavataan sukukielistä vatjassa (ks. tarkemmin luku 2.2.2) sekä saamelaiskielissä, joissa sanasyntyisen *gu*-aineksisen komitatiivin rinnalla esiintyy vanha päätte *-ine* (Oinas 1961: 11).

Komitatiivin sijapäätte on esiintynyt suomessa nykyisenlaisena jo Agricolan kielessä (Häkkinen 1994: 208). Kieliopeissa se kuitenkin mainitaan ensimmäisen kerran vasta 1800-luvun alkupuolella ja silloinkin ensin suffiksiivi-nimisenä. Sitä ehdittiin kutsua myös nimillä *jaksinta* (Lönnrot) ja *seuranto* (Eurén) tai *seurasija* (Ahlqvist), ennen kuin komitatiivi-nimitys yleistyi 1800-luvun puolivälin jälkeen. (Osmo Ikolan kattava yhteenveto komitatiivista varhaisissa kieliopeissa, ks. Ikola 1999: 61–64.)

Senkin jälkeen, kun komitatiivi on vakiintunut osaksi kielioppien sijasysteemin kuvausta, on sijapäätteen muodosta oltu erimielisiä: osassa kielioppeja se on *-ne* (Hämäläinen 1883, Kettunen 1952, Setälä 1974, Sorjanen 1995), osassa *-ine* (Hakulinen 1979, Karlsson 1982, Ikola 2001), ja Setälä (1966) mainitsee molemmat. *Iso suomen kielioppi* (Hakulinen ym. 2004: 109) ei ota kantaa päätteen tarkkaan muotoon, vaan toteaa komitatiivimuodon sisältävän monikon *-i*-aineksen. Nykykieliopit ovat kuitenkin yksimielisiä siitä, että komitatiivi on aina monikollinen, olipa päätteen muoto sitten *-ne* tai *-ine*. Erikseen yksiköllistä ja monikollista komitatiivin päätettä on kyllä tarjottu kirjakieleen (Eurén 1846; Renvall 1815, Lönnrot 1836, Eurén 1849 ja 1852 – ks. Ikola 1999: 61–63), mutta yksikkömuotoa vastustava kanta voitti pian keskustelun (Krohn 1871; Aminoff 1872; Kettunen ja Vaula 1952). Tässä työssä käytän päätteestä muotoa *-ine*. Komitatiivin päätte liittyy sekä suoran että käänteisen astevaihtelun sanoissa vahvaan vokaalivartaloon (Hakulinen ym. 2004: 109).

Myös komitatiivimuotoiseen substantiiviin liittyvän attribuutin muodosta tutkijat ovat keskustelleet. Krohnin (1871: 37–40) mukaan komitatiivin attribuutti, joka on joko adjektiivi tai pronomini, esiintyy aina komitativissa – vain runokielessä, lähinnä Kalevalassa, se on toisinaan instruktivissa (esimerkiksi *järvet saoin saarinensa*). Hän toteaa Kirjallisuuden Seuran Kielitieteellisen Osaston kuitenkin päättäneen kokouksessaan, että komitatiivin adjektiiviattribuutin kuuluu olla instruktivin kaltaisessa lyhyessä muodossa. Myös Setälä (1966: 77) huomauttaa, että ”kaksi- tai useampi-tavuiset sanat komitatiivin attribuutteina ollessaan toisinaan ovat instruktivimuotoisina (sen johdosta, että instruktivi ja komitatiivi alkujaan ovat sama sija, edellinen possessiivisuffiksiton, jälkimmäinen possessiivisuffiksillinen)”. Analyysiaineistossani oli kolme esimerkkiä, joissa komitatiivin

adjektiiviattribuutti oli instruktiivissa. Kaikissa tapauksissa kyse oli samasta sanasta, *omine* (”omin lupinensa”, HS 219, ja ”omin nokkineen”, HS 864 ja HS 4525).²⁰ Suurin osa kieliopeista ei mainitse erikseen attribuutin sijaa, joten sen suhteen sovellettaneen suomessa yleisesti pätevää kongruenssisääntöä, jonka mukaan adjektiiviattribuutti kongruoi pääsanansa kanssa, eli komitatiivissa oleva pääsana saa komitatiivisijaisen attribuutin. Penttilän kielioppi (1957: 438) on ainoa, joka mainitsee genetiiviattribuutin olevan mahdoton komitatiivin yhteydessä.²¹

Aminoff (1872: 26–29) kirjoittaa murrematkoillaan tekemästään huomiosta, että ”emphatillisessa merkityksessä” käytettyyn komitatiiviin liittyvä, merkitystä vahvistava adjektiiviattribuutti esiintyy aina possessiivisuffiksellisena (”se män sinne kaikkineen lapsineen”). ”Tämmöinen attributina olevan adjektiivin varustaminen suffixilla on kyllä muissa tapauksissa nykyiselle kielellemme outo, mutta vanhemmassa kielessä on se kenties ollut yleisempi”, hän jatkaa ja ehdottaa possessiivisuffiksillisen attribuutin ottamista yleiseen käyttöön, jottei attribuutti lyhenisi instruktiivin näköiseksi. Artikkelin loppuun lisätyissä jälkisanoissa *Kielettären* toimittaja August Ahlqvist tyrmää lyhentymisen mahdollisuuden ja samalla suffiksillisen attribuutin mielekkyyden, sillä possessiivisuffiksettoman komitatiivin päätteeseen liittyä aina loppuaspiraatio eli loppukahdennus, eikä muoto sen vuoksi ole vaarassa lyhentyä. Loppukahdennus näkyikin komitatiivin päätteiden merkinnässä esimerkiksi Hakulisella (2000 [1979]: 107) ja Lehtisellä (2007: 77): possessiivisuffiksillisen muodon päätte on *-ine-*, ”erityisen attribuuttimuodon” päätte *-ine^x* (jossa ^x on merkinä loppukahdennuk-

²⁰ Sukulaiseni, jonka spontaanissa puheessa vilahti muoto ”omin lupinensa”, piti muotoa neutraalina puhekielen muotona, kun taas komitatiivillinen attribuutti ”omine lupineen” kuulosti hänestä mahdottomalta. Vilkaissu Google-hakukoneen antamiin tuloksiin kertoo, että inkongruentit ”omin lupineen (1770 osumaa) / lupinensa (1160)” ja ”omin nokkineen (3240) / nokkinensa (2200)” ovat laajalle levinneitä muotoja, useimmiten puhekielillä keskustelusivustoilla. Tosin kongruentit variantit ”omine nokkineen” (515) ja ”omine lupineen” (912) näyttäisivät olevan myös suhteellisen laajassa käytössä, pääasiassa myös puhekielissä sivustoilla.

Aineistossa esimerkin HS 219 kontekstiin sopisi hyvin myös instruktiivimuoto ”omin luvini”, johon esimerkissä käytetty inkongruentti komitatiivilauseke lienee sekoittunut. Vaikeampaa on kuvitella yhdistelmän ”omin nokkineen” syntyneen sekoittumalla vastaavaan instruktiivimuotoon ”omin nokini”, joka kuulostaa kummalliselta ja jopa mahdottomalta. Kyseessä voisi kuitenkin olla analogia merkitykseltään vastaavaan ”omin toimini” -instruktiiviin, joka myös sopisi esimerkkien lausekontekstiin.

Ikola (1999: 68–70) on tehnyt havaintoja komitatiivin instruktiivimuotoisesta attribuutista. Kaikki hänen murreaineistossa havaitsemansa instruktiivimuotoiset attributit olivat nimenomaan *oma*-lekseemistä. Myös kaikki Anderssonin (1963: 99), Päivärinnan (1971: 55) ja Kerannon (1977: 122) pro gradu -töissä mainitut, kaunokirjallisuudessa esiintyneet instruktiivisijaiset attributit ovat samasta *oma*-lekseemistä: *omin*. Yhden ”omin nokkinensa” -muodon Ikola (1999: 69) on sattumalta nähnyt Suomen Kuvalehdessä, missä se kuului puhekieliseen tekstinpätkään. Hänen mukaansa sanonta kuuluu kevyeen puhetyyliin, ja kongruentti versio ”omine nokkineen” tuntuisi hassulta.

Voisikohan olla mahdollista, että edellä mainituissa tapauksissa attribuutti vain sattuu olemaan instruktiivissa, kuten Setälä sen toteaa toisinaan olevan, vai onko kyseessä yleinen ilmiö? Olisi mielenkiintoista tutkia muotoa edelleen ja selvittää, onko todella kyse kielen muutoksesta ja jos on, onko kyse vain puhekielisestä vai laajemmastakin muutoksesta.

²¹ Muissa kieliopeissa vain mainitaan, että komitatiivisijainen substantiivi voi saada attribuutikseen joko adjektiivin tai pronominin (hyvin rajoitetuin ehdoin). Helsingin Sanomien korpuksessa komitatiiveilla on kuitenkin myös genetiiviattribuutteja eli genetiivisijaisia substantiiveja attribuutteinaan. Pohdin tähän mahdollisesti liittyviä ymmärrettävyysoongelmia aineiston analyysin yhteydessä luvussa 3.4 (ks. s. 97).

sesta). Yleisesti kieliopit mainitsevat, että komitatiivisijaiseen substantiiviin liittyy aina possessiivisuffiksi, kun taas attribuuttina oleva adjektiivi tai pronomini ei voi sitä saada (mm. Setälä 1966: 77; Ikola 2001: 35; Hakulinen ym. 2004: 109).

Perinteisesti komitatiivilla on ajateltu voitavan viitata vain lauseen subjektiin tai objektiin (mm. Penttilä 1957: 437). Setälä (1966: 77) määrittelee komitatiivin ja sen possessiivisuffiksin voivan kuulua lähinnä ”lauseen subjektiin ja objektiin, nominaalimuodon subjektipersoonaan ja datiivigenetiiviseen persoonaan, jota on käytetty yksipersonaisten verbien kera”. Suhteellisen uusi ilmiö vaikuttaisi olevan, että komitatiivilla viitataan kirjoitetussa kielessä myös lauseessa olevaan adverbialaaliin (Ikola 1999: 73). *Iso suomen kielioppi* tyytyykin toteamaan possessiivisuffiksillisen komitatiivilausekkeen määrittävän adverbialaalina lauseen ”jotakin toista substantiivilauseketta”. Komitatiivilauseke voi sijaita joko määrittämänsä lausekkeen vieressä tai kauempana siitä (*presidentti puolisoineen saapui ~ presidentti saapui puolisoineen*). (Hakulinen ym. 2004: 1211.)

Kielioppien määritelmät siitä, mitä merkityksiä suomen komitatiivisijalla kielennetään, ovat usein varsin ylimalkaisia. Yleisin määritelmä on, että sillä ilmaistaan jonkun mukana, kanssa olemista tai seuraamista (Kettunen ja Vaula 1952: 71; Setälä 1966: 77; Karlsson 1982: 132; Sorjainen 1995: 60). Ikola (2001: 36) painottaa merkityksen määrittelyssään sijapäätteeseen kuuluvaa possessiivisuffiksia, jonka vuoksi komitatiivi ilmaisee aina omistussuhdetta tai jonkinlaista asianomaiselle kuulumista. *Iso suomen kielioppi* (Hakulinen ym. 2004: 1211–1212), joka Ikolan tavoin määrittelee komitatiivisijaisen lausekkeen kuvaavan habitiiivisia ja kuuluvuussuhteita, luettelee sille kolme käyttötapaa. Nämä ovat kokonaisuuden osan (esimerkiksi *tyttö pitkine letteineen*), sosiaalisen yhdessäolon (*äiti lapsineen*) ja hallussa olevan entiteetin (*tyttö tavaroineen, ajatuksineen*) ilmaiseminen – joskin viimeinen on nimetty esimerkkien yhteydessä hallussa oloa laajemmalla käsitteellä ”hallintasuhteeksi” (jonka sanotaan ilmaisevan 'kanssa'-merkitystä). Näiden merkitysten erottelemisen todetaan kuitenkin olevan tulkinnanvaraista, sillä monet entiteetit voivat olla sekä jonkin kokonaisuuden osia että mukana seuraavia tai hallussapidettäviä. Jos kuitenkin omistussuhde ymmärretään laajasti kuten kirjallisuudessa yleensä, voidaan kaikki nämä kolme merkitystä redusoida yhdeksi (ks. tarkemmin omistussuhteen määrittelystä luvussa 3.2). Kuuluvuussuhde voidaan puolestaan käsittää omistussuhdettakin laajempaan ja suhteellisen epämääräisenä merkitysten kokonaisuutena, joten sekään ei anna tarkkaa kuvaa komitatiivisijan ilmaisemista merkityksistä.

Komitatiivin käytöstä *Iso suomen kielioppi* (Hakulinen ym. 2004: 581, 1212) mainitsee vielä erikseen, että komitatiivilausekkeella on lauseessa usein kuvaileva tai selittävä tehtävä – esimerkiksi mainosteksteissä sillä ilmaistaan usein, millä jokin on varustettu (*kaksipyöräinen Merce-*

des Benz kaikkine asiaankuuluvine tarvikkeineen). Tämäkään määritelmä ei vielä anna analyttistä kuvaa komitatiivin merkitystehtävistä. Kielioppien tarkin erottelu on Penttilällä (1957: 436–437), jonka mukaan komitatiivin yleisin tehtävä on ilmaista, minkä seurassa jokin tapahtuu, minkä lisäksi sitä voidaan käyttää myös välineen, keinon tai aiheen ilmaisemiseen. (Ikolan mukaan tosin viimeiset kolme esiintyvät Lauseopin arkiston aineiston perusteella lähinnä murteissa, ei yleiskielessä, 1999: 66.) Tarkasti kuvataan myös komitatiivin erityistapauksen, Aminoffinkin mainitseman emfaattisen komitatiivin ilmaisemat merkitykset: pääsanaan liittyvä *poikineen* ilmaisee paljoksuntaa (esimerkiksi *pullo poikineen*) ja toisen possessiivisuffiksillisen komitatiivin perään liittyvät *päivineen* ja *kaikkineen* painotusta, kaikkinaisuutta (esimerkiksi *joulujuhla pukkeineen päivineen, ylämäet taakkoineen kaikkineen*) (Aminoff 1872: 26-29, Hakulinen ym. 2004: 1212).

Komitatiivin käyttöä pyritään kieliopissa määrittelemään myös kielteisten esimerkkien avulla. Varhaisessa komitatiivin käyttötapoja koskevassa keskustelussa (esimerkiksi Ahlqvist 1873: 61) korostui komitatiivi-ilmaisun osallistujien semanttinen yhteys: komitatiivisijaa tuli käyttää vain sellaisissa yhteyksissä, joissa on kyse välttämättömästä tai luonnollisesta yhteenkuulumisesta (esimerkiksi *miekka tuppinensa*). Muissa tapauksissa olisi oikein käyttää *kanssa*-rakennetta (esimerkiksi **Uusi Testamentti selityksineen* – selitykset eivät liity Uuteen Testamenttiin välttämättömästi eivätkä etenkään luonnollisesta, vaan ovat sen kannalta satunnaisia).

Osallistujien semanttisen yhteyden vaatimus näkyy viimeaikaisista kieliopista erityisesti Ikolalla (2001: 35–36) Hänen mukaansa komitatiivin käyttö on sidottu merkityskaavaan 'A ja hänen B:nsä' tai 'A ja sen B'. Kaavaa ei vastaisi esimerkiksi myynti-ilmoitus **myydään huvila tiilikattoineen*, sillä rakennusta myytäessä ei tarvitse eritellä, että muun talon ('A') lisäksi myös katto ('sen B') kuuluu kauppaan. Sen sijaan *myydään maatila irtaimistoineen* on toimiva lause, sillä maatila voitaisiin myydä myös ilman irtaimistoa. Tässä tapauksessa komitatiivin käytettävyyden yhteydessä lausepredikaattiin, ja Ikola huomauttaakin komitatiivin olevan nimenomaan verbin määrite, ei substantiivin. (emt.: 164) Esimerkiksi muunnos *huvila tiilikattoineen on taitavasti suunniteltu* vastaisi Ikolan merkityskaavaa 'A ja sen B'. Kuitenkin niin kelvollisen kuin kelvottomankin *huvila*-lauseen osallistujien välillä on sama osa–kokonaisuus-suhde, jossa Ahlqvistin vaatimusten mukaisesti on kyse luonnollisesta yhteenkuulumisesta.

Kielioppien mukaan suomen komitatiivisijaa siis käytetään ilmaisemaan mukana olemista tai seuraamista, mikä onkin komitatiivin prototyyppifunktio. Osallistujien välillä tulee olla tiivis semanttinen suhde, ja suhteen määritelläänkin olevan laajasti omistus- tai muu kuuluvuussuhde. Näihin sisältyvistä merkityksistä mainitaan erikseen osa–kokonaisuus- ja hallintasuhde, ja komitatiivin

tarkennetaan toimivan ilmauksessa usein kuvailevassa tai selittävässä tehtävässä. Lisäksi komitatiivilla kerrotaan ilmaistavan (murteissa) välinettä, keinoa tai aihetta. Nämä määritelmät ovat kuitenkin toisaalta liian laajoja ja toisaalta liian rajoittuneita kuvaamaan tarkasti HS-korpuksen komitatiivisijaisia ilmaisuja. Suurimman osan niistä voisi kyllä määrittellä ilmaisevan joko seuraamista tai kuulumista (tai kumpaakin yhtä aikaa), mutta tällainen yleispätevä määritelmä ei ole erityisen mielenkiintoinen eikä analyttinen – kaikki tarkemmat merkitykset ja niiden vaihtelut jäisivät kokonaan käsittelemättä. Lisäksi osa aineistosta jäisi tämän määrittelyn ulkopuolelle, eikä mukaan sopimattomien ilmaisujen kuvaamiseen riittäisi yksityiskohtaisimmatkaan kielioppien mainitsemista käyttötaivoista. Täten aineistoni osoittaa, että kielioppien kuvaukset eivät täysin vastaa komitatiivisijan nykykäyttöä. Siksi on tarpeen analysoida tarkemmin, missä merkityksissä sijaa nykykielessä todella käytetään.

2.2.1.2 *Kanssa*-rakenne

Itämerensuomalaisissa kielissä ilmaistaan komitatiivin funktioita paitsi sijapäätteellä myös postpositioilla ja adverbeilla. Suomen komitatiivisia, 'yhdessä jonkin/jonkun kanssa'-merkitystä ilmaisevia adpositioita ovat muun muassa *kera*, *myötä*, *mukana*, *matkassa*, *lisäksi*, *ohella* ~ *ohessa*, *rinnalla* ja *yhteydessä*. Yleisin komitatiivinen postpositiorakenne muodostuu kuitenkin genetiivisijaisesta substantiivista ja *kanssa*-postpositiosta (Jaakola 1997: 147). Koska suomen komitatiivisija on frekventtään suhteellisen harvinainen, korostuvat suomessa muut komitatiivin funktion kielennyskeinot, myös *kanssa*-rakenne. Komitatiivisen 'yhdessä'-merkityksen lisäksi *kanssa*-postpositiolla voidaan kielioppien mukaan ilmaista välinettä (Hakulinen ym. 2004: 943), joskin tämän on myös sanottu olevan ruotsin vaikutusta ja sen vuoksi kielenhuoltajien vastustama (Oinas 1961: 44; Jaakola 1997: 148).

Osa kieliopista tuntuu rinnastavan *kanssa*-rakenteen ja komitatiivisijan merkitystehtävät: ne selittävät komitatiivisijan käyttöä mainitsemalla, että sitä käytetään 'kanssa'-merkityksessä (ainoana selityksenä mm. Karlsson 1982: 132 ja Sorjanen 1995: 60; muiden selitysten ohella mm. Hakulinen ym. 2004: 943, 1212). On kuitenkin huomioitava, että komitatiivisijan semantiikassa asymmetrinen suhde osallistujien välillä on välttämätön, mikä taas ei kuulu lähtökohtaisesti *kanssa*-postpositiolla koodattuihin rakenteisiin. *Suomen kielen perussanakirjassa* (s.v. *kanssa*, 1) hakusanan *kanssa* ensimmäinen merkitys on ”ilmaisemassa kahden tasaveroisesti rinnasteisen tekijän suhdetta” – osallistujat siis ovat *kanssa*-rakenteessa tasa-arvoisessa, symmetrisessä asemassa.²² Toinen komi-

²² Yllättävää tosin on, että ensimmäisen esimerkkilauseen selityksessä on käytetty komitatiivisijaa: ”**kanssa** 1. *postp.* ilmaisemassa kahden tasaveroisesti rinnasteisen tekijän suhdetta. **a.** *Isä poikansa k[anssa]*. isä ja poika (yhdessä), isä poi-

tatiivisijan ja *kanssa*-postposition olennainen ero on osallistujien semanttisessa yhteydessä. Komitatiivisijan possessiivisuffiksi edellyttää aina jonkinasteista omistus- tai muuta semanttista suhdetta pääsanan ja määritteen välille (kuten esimerkiksi Ahlqvist ja Ikola painottavat), mutta *kanssa*-rakenteessa määrite on vapaa yhdistymään mihin pääsanaan tahansa. Nämä erot vaikuttavat välttämättä siihen, mitä asioita kullakin rakenteella voidaan kielentää, ja siten on harhaanjohtavaa väittää yksinomaan, että suomen sijamuotoihin kuuluvan komitatiivin merkitys olisi '(jonkun) kanssa'. Tässä tutkimuksessa käsitellen HSb-aineistooni kuuluvia *kanssa*-rakenteita juuri vertailevasta näkökulmasta ja pyrin selvittämään, missä määrin *kanssa*-postposition käyttö vastaa merkityksiltään komitatiivisijan käyttöä Helsingin Sanomissa.

Itämerensuomalaisen kielten *kanssa*-postpositio on todennäköisimmin kehittynyt germaanisperäisestä *kansa*-nominista. Se on esiintynyt nykyisessä asussaan Agricolan kielestä lähtien. Suomessa postposition on arveltu alunperin esiintyneen inessiivimuodossa (*kansassa*), josta se olisi yksinkertaistunut nykyiseen muotoonsa, tai olleen konsonantivartaloinen lokatiivi (*kans-na*), josta nykymuoto olisi syntynyt assimiloidumalla. On myös esitetty, että sana olisi alun perin ollut päätteetön (*kans*), jolloin sanan loppuun joutunut *-s* olisi pidentynyt (>*kanss*), ja loppuvokaali olisi lisätty siihen yleiskielen kehittymisen myötä (>*kanssa*). (Häkkinen 2004, s.v kansa, kanssa.) Oinasin (1961: 48–49) mukaan postposition alkuperä on jäljitetty muotoihin **kansak* (latiivi), **kansassa* (inessiivi) ja mahdollisesti myös **kansahen* (illatiivi). Hänen mukaansa eri muotojen käyttöön on alunperin liittynyt merkitysero: tulosijat latiivi ja illatiivi olisivat liittyneet merkitykseen '(ottaa) mukaan' ja olosija inessiivi merkitykseen '(olla) mukana (jklle)'. Myöhemmin erottelu on kadonnut ja jokainen muoto yleistynyt molempaan merkitykseen, mutta erottelun jälkivaikutuksena on Suomen itäisissä murteissa omaksuttu tulosijoista kehittyneet ja länsimurteissa olosijasta kehittyneet postpositiot. (Ks. myös viron kielen *ka*-aineellisen komitatiivin historiallinen käsittely luvussa 2.2.2, s. 33).

Kanssa-postposition päätyypit suomen murteissa ovat kirjakielenkin variantti *kanssa* sekä *kansa(q)* (~ *kansan*, *kans*) (Kettunen 1940: kartta 117). Kolmas laajalevikkoinen variantti on *kans* (~ *kanssani*, *kanssain* ym.). Myös eteläpohjalaisissa ja suppealla alueella sydänhämäläisissä murteissa esiintyvä *kañh* (~ *kañs*, *kaas*) käyttäytyy selkeän postpositionaalisesti. (emt.) Sen sijaan Kettunen on merkinnyt karttaansa kolme liitemäistä *ka*-muotoa, joita Oinas (1961: 53) puolestaan pitää oikeina sijapäätteinä (tosin vain murteissa): *-kaa(q)/-kää(q)*, *-kaan/-kään* sekä *-ka/-kas/-kah*²³. Paikoitel-

kineen.” (PS s.v. kanssa 1. a.) Komitatiivisijassahan ei ole kysymys “tasaveroisesti rinnasteisten tekijöiden suhteesta”!

²³ *-kaa(q) / -kää(q)* esiintyy Haapasaaren ja Tytärsaaren lisäksi kahdella laajemmalla alueella – Pohjois-Savon, Etelä-Savon ja Savonlinnan seudun välimurteiden yhtymäkohdassa sekä kaakkoishämäläisten murteiden Iitin ryhmässä. Variantista on tehty yksittäishavainnot myös Pornaisissa ja Kurkolan niemimaalla Inkerissä.

-kaan / -kään esiintyy Suursaarella.

len eri muodot varioivat samankin puhujan puheessa puhenopeuden ja lausepainon mukaan (esimerkiksi Yläsatakunnassa Kankaanpäässä *kaans ~ kaas ~ kas ~ kah ~ -ka*) (Oinas 1961: 46).

Iso suomen kielioppi (Hakulinen ym. 2004: 164, 1213) käsittelee pääsanan genetiivimuotoon liittyvää *kaa*-muotoa sijojen rajatapausten yhteydessä. Se nimittää tätä rakennetta, jota tässä työssä kutsun yleisesti ”*kaa*-komitatiiviksi”, postpositiosta syntyneeksi sijapäätemäiseksi tai liitemäiseksi elementiksi eli kliitiksi (ks. yleistä kliittiteoriaa luvusta 2.1.3, s. 19), joka vastaa postpositiota *kanssa*. Sen esiintymisalueeksi määritellään (Hakulinen ym. 1994: 1213; Laitinen ja Lehtinen 1997: 7) eteläsuomalainen puhekieli, joskin edeltä voimme todeta, että se on edustettuna myös savolais- ja hämäläismurteissa, ja itse olen tehnyt havaintoja ”*kaa*-komitatiivista” lasten ja nuorten puheessa kotiseudullani, joka kuuluu peräpohjalaisten murteiden alueeseen. Lisäksi Tampereen yliopistossa toteutettavan koulukirjoittaminen-projektin aineistossa, 1-6 -luokkalaisten kirjoittamissa kirjoitelmissa, esiintyy jonkin verran *kaa*-elementin yhteenkirjoitettua tyyppiä (*äidinkaa*), mutta sen rinnalla on käytetty myös erilleen kirjoitettuja muotoja (*äidin kaa*, *äidin kanssa*).²⁴ Varsinainen tutkimus tästä kielen ilmiöstä tuntuu puuttuvan, ja sitä selvästi tarvittaisiin jo yksin levikin määrittämiseen.

Yleisesti ”*kaa*-komitatiivia” käytetään esimerkkinä suomen kieliopillistumiskehityksestä (Jaakola 1997: 128; Laitinen ja Lehtinen 1997: 7): se on kulunut äänneasultaan, menettänyt painoaan ja siten ”tuntuu jo liittyvän edeltävään substantiiviin affiksina” – mutta kuitenkin kyse sanotaan olevan ”sijapäätteen tapaisesta affiksista”, ei aidosta sijapäätteestä. Se on kyllä kehittynyt yhdeksi pääpainolliseksi prosodiseksi kokonaisuudeksi (*munkaa* vs. *minun kanssani*), mutta sillä nähdään kuitenkin enemmän liitteen kuin sijan ominaisuuksia (Hakulinen ym 2004: 1213–1214). Sijamaisuuden puutetta on perusteltu seuraavin argumentein (emt.; Laitinen ja Lehtinen 1997: 7–8): 1) *kaa*-ainesta ei esiinny adjektiivimääritteessä eli *kaa*-aineksellisen sanan adjektiiviattribuutti on kongruoimaton (esimerkiksi *kivan pojankaa*), 2) se liittyy pääsanansa genetiivimuotoon eikä vartaloon kuten sijapäätteet ja vastaa täten rakenteeltaan postpositiolauseketta, 3) se liittyy rinnastuksessa vain jälkimmäiseen rinnastettavaan (esimerkiksi *isän ja äitinkaa*), 4) possessiivisuffiksi ja liitepartikkeli tulevat ennen *kaa*-ainesta eivätkä sanan loppuun kuten sijamuodoissa (esimerkiksi *isänskaa*, *isänkikaa*). Ainoa sijamaisuudeksi mainittu piirre on päätteen paikoin murteissa esiintyvä etuvokaalinen variantti *-kää* eli sen mukautuminen vokaaliharmoniaan²⁵.

-ka / -kas / -kah esiintyy hämäläismurteiden Yläsatakunnan murteissa.
(Oinas 1961: 53.)

²⁴ Tieto on peräisin sähköpostinvaihdosta projektin vetäjän Anneli Pajusen kanssa.

²⁵ Tosin Laitisen ja Lehtisen (1997: 7) ensimmäinen sijamaisuuden vasta-argumentti on juuri vokaaliharmonian puute, vaikka he aikaisemmin toteavat, että ”joissain murteissa – ainakin Kymenlaakson seuduilla ja ennen toista maailmanso-

Mielestäni nämä argumentit voidaan hyvin rinnastaa keskusteluun, jota on käyty yleensä postpositioista kieliopillistuneiden rakenteiden sijamaisuudesta ja jota olen esitellyt luvussa 2.1.3 (ks. s. 18). Monet erityisesti varhaisemmista tutkijoista eivät ole pitäneet suomen lähisukukieltenkään *ka*-aineksellisia rakenteita sijamuotoina juuri sen vuoksi, että niiden attribuutit eivät systemaattisesti kongruoi pääsanansa kanssa. Itämerensuomalaisissa kielissä on kuitenkin myös yleisesti tunnustettuja, attribuutin kanssa kongruoimattomia sijoja kuten viron terminatiivi, essiivi ja abessiivi (sekä komitatiivi). Useimmissa itämerensuomalaisissa kielissä komitatiivin sijapäätte myös liittyy genetiivivartaloon.²⁶ Sijapäätteelle määriteltyjä kriteereitä esitellessäni olen myös maininnut Blaken ja Bakerin näkemykset siitä, että rinnastuksissa esiintyvistä kongruenssista tai sen puutteesta ei voi suoraan päätellä aineksen sijamaisuutta. Vepsä on hyvä vertailukohta Laitisen ja Lehtisen mainitsemaan neljänteen kriteeriin: jos vepsän komitatiivisijaan liittyy possessiivisuffiksi, se tulee sanaan ennen sija-ainesta ja korvaa tällöin genetiivin *n*-aineksen (Tikka 1992: 118) aivan kuten ”*kaa*-komitatiivissakin” (esimerkiksi *se tulee isänskaa, tuutsä äitiskaa*).

Lisäksi Oinasin (1961: 54) esittämästä neljästä sijamaisuuden kriteeristä ”*kaa*-komitatiivi” täyttää oikeastaan kaikki muut paitsi kriteerin täydellisestä mukautumisesta vokaaliharmoniaan. Muiden kriteerien mukaisesti se on kadottanut itsenäisyytensä ja mukautunut osaksi pääsanaansa prosodista kokonaisuutta, se on lyhyt (yksitavuinen, kuten Baker sijasuffiksilta edellyttää), ja sen voi myös ajatella osittain vastaavan kielen vanhojen sijapäätteiden rakennetta. *-kaa*:n rakennetta CVV (kuten myöskään muiden murteissa esiintyvien varianttien rakenteita CV, CVC tai CVVC) vastaavaa tyyppiä ei kylläkään ole suomen vanhoissa sijapäätteissä. ”*Kaa*-komitatiivin” sijapäätte voitaisiin kuitenkin määrittää toisellakin tavalla: sen osaksi voitaisiin ajatella kuuluvaksi sitä välttämättä edeltävä *η*-äänne, samalla tavalla kuin esimerkiksi Grünthal (2003: 135) on merkinnyt vepsän sijapäätettä (*-nke*). Myös Tikka (1992: 158) on yksityiskohtaisemmassa esityksessään (ks. tarkemmin luvussa 2.2.2) merkinnyt genetiivin *n*-aineksen osaksi niitä päätteitä, joiden yhteydessä se vielä esiintyy: yksikössä *-ηke*, *-ηked* ja monikossa *-denke*. Tällöin suomen ”*kaa*-komitatiivin” päätte olisi-kin (yksikössä) muotoa *-nkaa* (*-ηkaa*), ja murteinen *-nka* (*-ηka*) edustaisi tällöin vanhaa sijapäätteen rakennetta CCV. Tämä ratkaisisi samalla genetiivivartaloon liittymisen ongelman, kun genetiivinen *n*-elementti siirrettäisiin osaksi sijapäätettä. Oinasin sijamaisuuskriteereissä identtisyys vanhojen si-

taa esim. Tytärsaarella – aineksesta on tullut siksi kiinteä osa isäntäsanaansa, että se osallistuu vokaalisointuun”.

²⁶ Jaakola (1997: 148) tosin esittää samoin vasta-argumentein perustellen, ettei edes viron yleisesti sijamuodoksi määritelty *-ga*-komitatiivi olisi varsinainen sijapäätte: 1) se liittyy genetiivimuotoiseen nominiin, 2) sen attribuutti on aina genetiivissä, ja 3) viron murteiden vokaalisointualueella se jää usein vokaalisoinnun ulkopuolelle. Ensimmäinen perustelu tosin tuntuu viron tapauksessa erikoiselta, sillä koko viron nominien taivutusparadigma (nominatiivia ja partitiivia lukuunottamatta) perustuu genetiivimuotoon.

jarakenteiden kanssa ei kuitenkaan ole välttämätön ehto, enkä siksikään näe oleellisena kehitellä *-nka(a)*-hypoteesia päteväksi argumentiksi.

”*Kaa*-komitatiivin” tarkemman tutkimisen kannalta ei sijamaisuuskeskustelu ole kuitenkaan olennainen, sillä ilmiön deskriptiivinen kuvaaminen ei vaadi kannanottoa siihen, kuinka pitkällä *kaa*-elementin kieliopillistuminprosessi on. Toisaalta aineksen käytön lisätutkimus voisi myös valaista muodon kehitystasetta todellisessa kielenkäytössä.

Tutkimus jo nyt muodon kehitysvaiheessa tuntuu mielekkäältä senkin vuoksi, että ”*kaa*-komitatiivilla” vaikuttaisi olevan hyvät mahdollisuudet levitä ja juurtua suomen kieleen. Esimerkiksi Helle Metslang (1996) on eritellyt kielen sisäisiä ja ulkoisia tekijöitä, jotka edistävät uuden kieli-
muodon sopeutumista kieleen, ja suurin osa niistä tuntuisi ainakin yleistasolla sopivan ”*kaa*-komitatiiviin”. Kielen sisäisiä tekijöitä ovat lähtöaineen olemassaolo, rakenteen sopivuus, käyttöpotentiaali ja tendenssisopivuus (Metslang 1996: 88–89). Kieliopillistumiskehityksessä syntyvän *kaa*-muodon lähtöaines on luonnollisesti kehityksen lähtörakenne *kanssa* ja sen käyttö kielessä. Muoto on rakenteeltaan sopiva: se sopii suomen fonotaksiin, ja komitatiivin merkitystä voidaan suomessa ilmaista sijamuodolla. Sille on myös kyllin käyttömahdollisuuksia kielessä, kuten *kanssa*-rakenteen runsaus HS-korpuksessa osoittaa. Lisäksi se synteettisenä ja agglutinoivana elementtinä vastaa suomen kielityyppejä.

Kielen ulkoisista tekijöistä (Metslang 1996: 90–91), jotka ovat ilmaisun tarve, kontaktikielten vaikutus, murretausta, yhteiskunnan uudistusmyönteisyys, kielelliset asenteet ja ilmaisun levittäminen, ”*kaa*-komitatiivilla” on puolellaan ainakin vahva murretausta. Muodon arvellaan myös mahdollisesti kehittyneen viron kielen vaikutuksesta (esimerkiksi Laitinen ja Lehtinen 1997: 7), joskaan tästä ei ole näyttöä. Kielen ulkoisista tekijöistä ”*kaa*-komitatiivin” juurtumista voisi lisäksi edistää ilmaisun tarpeen periaate. Sillä tarkoitetaan tilannetta, jossa uudella ilmaisulla kielennettävä merkitys on frekventti ja uusi ilmaisu on jostain syystä vanhoja kielennystapoja parempi – ”*kaa*-komitatiivi” on toisaalta rakenteellisesti *-ine*-sijaa yksinkertaisempi ja siten kevyempi käyttää, ja toisaalta se sopii lyhydessään *kanssa*-postpositiota paremmin (puhe)kielen yleiseen sanojen ja muotojen lyhenemisen tendenssiin.

2.2.2 Muut itämerensuomalaiset kielet

Viro on suomen lisäksi ainoa itämerensuomalainen kieli, jolla on virallinen valtiollinen asema ja vakiintunut kirjakieli. Viron puhujia on noin miljoona, lähinnä Viron tasavallan alueella. (Lehtinen 2007: 15.) Viron komitatiivisijan päätte on *-ga*, joka liittyy sekä yksikölliseen että monikolliseen

vartaloon. Komitatiivin adjektiiviattribuutti ei kongruoi pääsanansa kanssa, vaan on aina genetiivimuotoinen (Erelt ym. 1993: 127). Toisin kuin monissa muissa itämerensuomalaisissa kielissä nykyvirossa komitatiivisia merkityksiä ei voi ilmaista postpositiorakenteella. (Remes 1983: 62, 259.) Eteläviron murteissa komitatiivisijaa käytetään paitsi pohjoismurteiden ja kirjakielen edellyttämässä *-ga*-muodossa (Tarton murteessa: *alõvi-ga* kauppala-KOM 'kauppaloineen', vrt. kirjakielinen muoto *alevi-ga*) myös muodoissa *-gaq* (Võru, Setu: *alõvi-gaq*), *-ge* ja *-k* (Mulgi: *alõvi-ge*, *alõvi-k*) (Pajusalu ym. 2002: 78). Lisäksi Künnapin (2001: 123) mukaan pohjoisviron murrealueella tavataan possessiivisuffiksellista, adverbialisesti käytettävää *-na*-komitatiivia (*varsi-na-sa* varsi-KOM-POSS.3 'varsinensa'), mutta nykyään tätä *n*-aineksellista komitatiivia esiintyy virossa vain rekilaulujen kielissä.

Viron komitatiivin *ga*-aineksen oletetaan palautuvan joukkoa tai ryhmää tarkoittavaan *kansa*-nominiin. Kehityksen kulusta on esitetty erilaisia tulkintoja (seuraavassa Oinasin 1961: 33 yhteenvedon mukaan): Mägisten ja Ravilan oletuksen mukaan taustalla olisi nominin yksikön nominatiivimuoto **kansa*, mutta Oinas ei pidä tätä vakuuttavana, sillä itämerensuomalaisissa kielissä ei ole eikä tiedetä olleen nominatiivimuotoisia postpositioita. Sen sijaan Oinas hyväksyy Kettusen ja Saaresten esittämän **kansak*-latiivin ja Hakulisen **kansassa*-inessiivin sekä lisää näihin **kansahen*-illatiivin. Nämä olisivat siis **kansa*-nominin sijat, joita alunperin olisi käytetty eri verbien kanssa.

Habicht (2000: 50–51) havainnollistaa tätä postposition kehittymistä nominista seuraavin kehitysvaihein, joiden voi olettaa pätevän viron vanhimman kirjakielen postpositioihin [hakasulkeissa on tehty tämän työn kannalta olennaisia tarkennuksia, MS]:

- 1) täysmerkityksellinen substantiivi [komitatiivisen postposition tapauksessa siis **kansa* 'joukko, ryhmä'] >
- 2) frekventin sijamuodon irtautuminen paradigmasta [mahdollisesti **kansak*-latiivi, **kansassa*-inessiivi tai **kansahen*-illatiivi] >
- 3) merkityksen muutos (reanalyysi [leksikaalisen merkityksen abstraktistuminen]) >
- 4) esiintyminen yhdessä kieliopillisessa sijassa olevan nominin kanssa [genetiivisijaisen nominin jäljessä] >
- 5) kaavanmukainen käyttö (analogia; saksan kielen vaikutus) >
- 6) adpositio [genetiivimuotoinen nomini + postpositio *kaas*].

Huno Rätsep on puolestaan hahmottanut **kansak*-nominin foneettista kehitystä kohti postpositiota seuraavasti (Habichtin esityksen 2000: 43–44 mukaan): **kansak*-latiivimuotoa alettiin käyttää post-

positiona genetiivimuotoisen pääsanan kanssa, ja vähitellen se muotoutui foneettisten muutosten kautta (*s*:ää edeltävän *n*:n vokalisoituminen > **kaasak*, sananloppuisen *k*:n katoaminen > **kaasa*, sananloppuisen vokaalin katoaminen > *kaas*) vanhassa kirjakielessä yleisesti käytettyyn muotoon *kaas*.

Komitatiivinen *kaas*-postpositio kehittyi edelleen kohti *-ga*-sijapäätettä, kun postpositio lähenei pääsanaansa entisestään, menetti painonsa ja viimeisessä vaiheessa kiinnittyi pääsanaan. Aines itse muuttui muodoltaan pitkästä *kaas*-muodosta nykyiseen lyhyeen *ga*-muotoon monissa epäsäännöllisissä muutoksissa (joista ensimmäinen oli sananloppuisen *s*:n kato). (Rätsep, ks. Habicht 2000: 44.) Viron komitatiivin kieliopillistumisen postpositiosta sijapäätteeksi tekee erityisen mielenkiintoiseksi se, että tämä kehitys on alkanut vasta ensimmäisten vironkielisten kirjallisten lähteiden synnyn jälkeen, ja siten kehitysprosessi on dokumentoitunut vanhoihin teksteihin. Vanhimmissa, 1500–1600-luvun teksteissä on paljon variaatiota komitatiivisen postposition muodossa: *ka*, *kas*, *kaes*, *kaeß*, *kahs* sekä etelävirossa *-n*-loppuiset *kaen*, *kahn*, *gan*. Postpositio esiintyy useimmiten genitiivin jäljessä erikseen kirjoitettuna, mutta jo 1500-luvun lopusta lähtien teksteissä on rinnan erikseen ja yhteenkirjoitettuja sekä tavuviivalla erotettuja tapauksia muodoista *ga*, *ka* ja *kah*. (Habicht 2000: 44, 46; Oinas 1961: 27, 30.) Habicht (2000: 47) näkee elementin muodon variaation ja sen, että teksteissä on käytössä rinnakkain eripituisia postpositioita, merkkeinä adposition fonologisesta kehityksestä kohti sijapäätettä, joka olisi siis alkanut viimeistään Stahlin tekstien kirjoittamisen aikaan 1630-40-luvuilla. Toisaalta hän huomauttaa, että vanhassa kirjavirossa sanojen yhteen- ja erikseenkirjoitus ei ollut vielä vakiintunutta. Joka tapauksessa *-ga* on kehittynyt sijapäätteeksi viimeistään vuoden 1739 Raamatun ilmestymiseen mennessä (Oinas 1961: 31).

-ga-komitatiivin kehitys on erikoinen myös siinä mielessä, että kieliopillistuminen ei ole tuonut ainekselle lisää kieliopillisia merkityksiä: kaikkia sijan nykyisiä merkityksiä – sosiaalista yhdessäoloa, instrumentaalisuutta, tapaa, tilaa ja aikaa sekä toiminnan kohdetta – voitiin ilmaista jo vanhassa kirjavirossa *kaas*-postpositiolla (Habicht 2000: 43). Tavan, tilan ja ajan ilmaisut ovat instrumentaalista funktiota abstraktisempia ja ovatkin ilmeisesti kehittyneet siitä. Merkityksen kehitystä konkreettisesta abstraktiin voidaan havainnollistaa nelivaiheisella ketjulla, joka samalla muodostaa jatkumon vähiten kieliopillistuneesta muodosta pisimmälle kieliopillistuneeseen: yhdessäolo elollisen kanssa > yhdessäolo elottoman kanssa (instrumentaalinen merkitys) > {metaforinen muutos} > tila > tapa. (emt.: 44–46.)

Nykyviron kieliopin morfologiaa käsittelevä osuus (Erelt ym. 1995: 60) määrittelee komitatiivin merkityksiksi edelläkin mainitut kuusi (merkityksiä havainnollistavat esimerkit ovat alaviit-

teessä²⁷): sillä ilmaistaan a) yhdessäoloa, b) välinettä, c) tapaa, d) tilaa ja e) aikaa, sekä lisäksi sitä käytetään monien verbien rektiosijana ilmaisemassa asiaa, johon toiminta suuntautuu. Komitatiivi- rektiota vaativat f) resiprookkiverbit ja muista verbeistä muun muassa ne, jotka ilmaisevat g) toi- meen tulemistä tai h) johonkin suunnattua tekemistä (Erelt ym. 1993: 70).

Näiden merkitystehtävien lisäksi nykyvieron kieliopin syntaksia käsittelevässä osassa (Erelt ym. 1993) mainitaan komitatiivi muutamissa muissakin tehtävissä. Sitä voidaan käyttää kuvailevas- sa funktiossa predikatiivina, jolloin se ilmaisee subjektin referentin i) ominaisuutta tai j) tilaa (emt.: 56). Subjektin ominaisuutta voidaan kuvailla myös sitä edeltävällä komitatiivissa taipuvalla subs- tantiiviattribuutilla (k) (emt. 115). Lisäksi komitatiivilla voidaan ilmaista l) syytä tai m) edellytystä eli ehtoa lauseessa mainitulle tilanteelle (emt.: 95–96). (Merkityksiä havainnollistavat esimerkit ovat alaviitteessä²⁸.)

Karjalan puhujia on n. 70 000, ja he asuvat pääosin Karjalan tasavallassa, mutta puhujia on viime aikoihin asti ollut myös sisä-Venäjällä, Tverin ja Tihvinän seuduilla (Lehtinen 2007: 15). Karjalan kieli jakautuu kolmeen päämurteeseen tai kielimuotoon: varsinaiskarjalaan, aunuksenkar- jalaan eli livviin sekä lyydiin. Torikka (2004) jakaa varsinaiskarjalan vielä kahteen alamurteeseen, vienankarjalaan ja varsinaiskarjalan etelämurteeseen, kun taas esimerkiksi Öispuun (1998) luokituk- sessa vienankarjala on paralleeli nimitys varsinaiskarjalalle. Sisä-Venäjän karjalaismurteet, joita on kutsuttu myös saarekemurteiksi tai tytärkarjalaksi, kuuluvat Torikan murrejaossa varsinaiskarjalan etelämurteeseen ja Öispuun luokituksessa varsinais- eli vienankarjalaan. Hyödynnän työssäni Tori- kan esittämää jakoa.²⁹ En kuitenkaan ota kantaa eri kielimuotojen itsenäisestä asemasta käytävään keskusteluun, vaan käytän nimitystä karjala merkitsemään kaikkia kolmea pääkielimuotoa tai -mur-

²⁷ (a) *Jüri astus sõbra-ga meilt läbi*. 'Jüri tuli meille käymään ystävineen'

(b) *Mees raius kirve-ga puid*. 'mies hakkasi puita kirveellä'

(c) *Ta tegi seda raske südame-ga*. 'hän teki sen raskain sydämin'

(d) *Mari jättis Jüri pika näo-ga tee servale seisma*. 'Mari jätti ällikällä lyödyn Jürin tienposkeen seisomaan' / 'Mari jät- ti Jürin tienposkeen seisomaan naama pitkänä'

(e) *Lugesin raamatu ühe päeva-ga läbi*. 'luin kirjan yhdessä päivässä'

(f) *Mari abiellus Jüri-ga*. 'Mari meni naimisiin Jürin kanssa'

(g) *Ta oli rahul tulemuste-ga*. 'hän oli tuloksiin tyytyväinen'

(h) *Ta oli peo korraldamise-ga palju vaeva näinud*. 'hän oli nähnyt paljon vaivaa juhlan järjestämisessä'

²⁸ (i) *Tüdruk oli heledate juuste-ga*. 'tyttö oli vaaleahiuksinen'

(j) *Noorpaari äparduse lugu oli ootamatute tagajärgede-ga*. 'nuorenparin onnettomuudella oli odottamattomia seu- rauksia'

(k) *heledate juuste-ga tüdruk* 'vaaleahiuksinen tyttö'

(l) *Maa parandamise-ga suurenes söödabaas*. 'maan parantaminen kasvatti rehuvarantoja' / 'parantamalla maata kas- vatettiin rehuvarantoja' / 'maan parantamisesta seurasi rehuvarantojen kasvu'

(m) *Külma ilma-ga pane ahju sületäis puid*. 'kylmällä ilmalla [jos on kylmä ilma,] laita uuniin sylillinen puita'

²⁹ Torikan murrejakoon voi tutustua internetissä URL <http://kaino.kotus.fi/www/verkkojulkaisut/julk129/index.shtml>, ja murrejakoa kuvaavaan, Anneli Hännisen (2003) karttaan sivulla http://kaino.kotus.fi/www/verkkojulkaisut/julk129/kar- jala_karttasivu.shtml (haettu 1.4.2008).

retta ja tarvittaessa spesifioin erikseen, mistä kielialueesta on jonkin tietyn piirteen kohdalla kysymys.

Karjalassa merkitään komitatiivia pääasiassa *ke*-aineksella. Varsinaiskarjalan alueelta on tavattu muutamia komitatiivisia *kanš*, *kanža*, *kanss(a)* -postpositioita, mutta nämä harvinaiset tapaukset ovat ilmeisesti lainaa suomesta (Oinas 1961: 51). Etymologisesti *ke*-aineksellisen komitatiivin on arveltu olevan joko balttilaista tai germaanista lainaa, joista balttilaiskielten **kerta* 'kerta' vaikuttaisi todennäköisemmältä lähtökohdalta. Tästä nykykielten komitatiivimuodot olisivat kehittyneet kieliopillistumalla. (Häkkinen 2004, s.v. *kerä*, *kerta*.) Oinas (1961: 56–57, viittaa teokseen Kalima 1936: Itämerensuomalaisten kielten balttilaiset lainasanat. Helsinki) tarkentaa niiden palautuvan *kerta*-sanana adessiivi- ja allatiivimuotoihin.

Komitatiivisia *ke*-aineiksia ei esiinny itämerensuomalaisista kielistä yksin karjalan murteissa, varsinaiskarjalassa, aunuksenkarjalassa ja lyydissä, vaan myös postpositiivina suomessa, vatjassa ja inkerissä sekä postpositiivina ja sijapäätteenä vepsässä. Onkin pohdittu, onko kehitys ollut itsenäistä eri kielimuodoissa vai onko kyse keskinäisistä vaikutteista. Kettusen (1960: 46–47, 207–208) mukaan **kerd-* on alunperin vepsästä lähtöisin ja lainautunut sieltä karjalaan ja edelleen eräisiin itäsuomalaisiin murteisiin, mutta Oinas (1961: 77) ei pidä tätä todennäköisenä, koska *ke*-aineksen leikki on ollut suomessa laajaa, eikä vepsän naapurikielissä ole havaittavissa vaikutteita vepsälle ominaisista *ke*-muodoista. Sen sijaan Oinas pitää vatjan *ke*-muotoja lainana inkeröisestä, näkee inkeröisen muotojen olevan tiiviissä yhteydessä suomeen, ja toteaa varsinais- ja aunuksenkarjalan kotoperäisten partikkeleiden antaneen vaikutteita lyydiin.

Kaikki karjalan komitatiivinen *ke*-aines ei ole kehittynyt sijapäätteiksi asti. Paikoitellen on lausepainottomassa asemassa ollut postpositio kyllä lyhentynyt ja kehittynyt genetiivivartaloon liitetyväksi sijapäätteeksi, todennäköisesti mallin *keralla* > *keral* > *kerä* > *ker* mukaisesti, mutta karjalan murteissa esiintyy edelleen kaikkia mallissa mainittuja muotoja. Erityisen tiiviissä yhteydessä pääsanansa kanssa ja siten vahvasti sijapäättemäisiä ovat aunuksenkarjalan ja saarekemurteisiin kuuluvien Tverin ja Novgorodin alueen päätteet *-kel*, *-кел*, *-ken*. Tverin ja Novgorodin saarekkeista on myös tavattu alkavaa attribuuttien sijakongruenssia päätteiden *-ke*, *-k'e*, *-keh*, *-kke* yhteydessä. Lyydissä sijapäätteistä esiintyvät *-ke* ja *-k'e*. (Oinas 1961: 66, 68, 76.)

Postpositiorakenteen ja sijamuodon välisen eron kriteerit eivät tunnu kuitenkaan yksiselitteisiltä. Karjalan kielen murrekartastossa (Bubrih 1997: kartta 133) esitellään edelläkin mainittuja muotoja, mutta kyseinen kartta on otsikoitu ”Postpositio, joka vastaa kysymykseen ’kenen t. minkä kanssa?’”, esim. ’lähdin kokoukseen isän kanssa... (tuaton ke)’. Karttaan merkityt seitsemän eri *ke*-

aineksen varianttia – *ke, kel/kele, ker, kera, ker(a), keral/keralla* ja *-kke(h)* – ovat kartan mukaan siis postpositioita. Millään murrealueella ei esiinny puhtaasti vain yhtä tiettyä varianttia, ja useimmat variantit ovat käytössä monella eri murrealueella: Varsinaiskarjala on pääasiassa *kera*-variantin käyttöaluetta, mutta siellä esiintyvät myös muutamat harvat *keral/keralla* -muodot. Kielisaarekkeista kartalle on merkitty vain Tverin alue, missä tavataan pääosin *-ke*-muotoa mutta myös *ker(a)* ja *-kke(h)* -variantteja. *ke*-variantti dominoi myös lyydin alueella, mutta aunuksenkarjalassa *ke, kel/kele* ja *ker* ovat yhtä taajassa käytössä.

Vepsä on n. 6000 puhujan kieli, jota puhutaan muutamissa Äänisjärven lounaisrannikon kylissä sekä Syvärin eteläpuolella Pietarin ja Vologdan alueella (Lehtinen 2007: 15). Vepsän komitatiivilla on kahdenlaisia sijamerkintöjä: pohjois- (eli äänisvepsän) ja keskivepsän *ke*-ainekselliset sekä etelävepsän *mu*-ainekselliset sijapäätteet (Kettunen 1960: 46–47). Vepsässä ei ole vastinetta varsinaiselle itämerensuomalaisen kielten pohjoisryhmässä käytetylle *-ine*-komitatiiville, mutta sijasteemin ulkopuolisena rudimenttina on säilynyt *ne*-aines (*Puun otan duur-ne-ze*. 'puun otan juurinsa'), joka tosin voi olla kulkeutunut vepsään muualta (Tikka 1992: 15, 175; Kettunen 1943: 395).

ke-aineksen kieliopillistumiskehityksen vaiheet postpositiosta sijapäätteeksi (todennäköisesti *kerdal* [?*kerdale*] >> **kerda* > *kerd* > *-ked* > *-ke*; Oinas 1961: 72) ovat nähtävissä nykyvepsässä rinnakkain: etelävepsässä aines on käytössä postpositiona muodossa *kerdaa, kerdale* (*kerd*-sanana adessiivi- ja allatiivimuodot 'keralla' ja 'keralle'), keski- ja pohjoisvepsässä on puolestaan käytössä sijapäätteisiä muotoja (Oinas 1961: 74). Komitatiivin rinnalla esiintyvät myös adverbit *kerdane* ja *kerdan* koko kielialueella (Tikka 1992: 159–160).

Oinas (1961: 74) jakaa keski- ja pohjoisvepsän päätteaineokset aluillaan oleviin (*-ked, -ken*) ja varsinaisiin sijapäätteisiin (*-ke, -k'e*). Kettusen (1943: 363) mukaan *-ke, -kel, -ked* ja *-ken* ovat kaikki sijapäätteitä. Tikan (1992: 158) esitys on edellisiä yksityiskohtaisempi ja osin muodoltaan poikkeava: hänen mukaansa päätteiden yleisin muoto yksikössä on yleisvepsäläisesti *-ŋke* – eritellymin *-ŋke* (pohjoisvepsä), *-ke* (kielialueen reunit) ja *-ŋked* (läntinen keskivepsä) – sekä monikossa *-deke* (pohjoisvepsä), *-denke* (itäiset reuna-alueet) ja *-deked* (läntiset reuna-alueet), joista monikon yleisedustukseksi on muodoutumassa *-deke*. Tikka siis merkitsee *ke*-ainesta edeltävän *n*-aineksen osaksi sijapäätettä. *n*-aines on kuulunut vepsän alkuperäiseen järjestelmään – esimerkiksi Lönnrotin keräämässä aineistossa on *naisen ked* – ja edelleenkin se on säilynyt komitatiivin yksikön päätteiden yhteydessä pohjoisvepsässä ja useimmissa keskivepsän murteissa. Monikon päätteestä *n*-aines on

kadonnut laajemmin: koko pohjoisvepsässä ja osasta keskivepsää, missä päätteet varioi yleisesti *-deŋke* ~ *-deke*. (Tikka 1992: 50, 105, 107.)

Edellä mainituista komitatiivien päätteistä yksikön *-ŋke* ja *-ke* täyttävät fonotaktiset sijamaisuuden kriteerit (eli vastaavat kielen vanhojen sijapäätteiden rakennetta CCV, CV) (Oinas 1961: 74; Tikka 1992: 159). Muita vepsän komitatiivien sijamaisuutta puoltavia kriteereitä ovat adjektiiviattribuutin ajoittainen kongruenssi (*keskmäize-nke neitše-nke* 'keskimmäisen neidon kanssa'), kaikkien vähäisten appositioiden kongruenssi pääsanansa kanssa (*kūmandem poiga?ke ivananke* 'kolmannen pojan kanssa, Iivanan kanssa') ja kaikissa rinnasteisissa substantiiveissa toistuva komitatiivinen aines (*mamoi i tatoi vastha tul'd'he obrazanke, kauriganke i pirgoid'enke* 'äiti ja isä tulivat vastaan mukanaan pyhimyksenkuva, leipä ja piirakoita') (Grünthal 2003: 134–135; Tikka 1992: 159). Vepsän *ke*-komitatiivilla ilmaistaan prototyypin yhdessäolon lisäksi välineen merkitystä, jonka kanssa vepsän vanha kielennyskeino adessiivi esiintyy rinnakkain (Kettunen 1943: 360).

Etelävepsässä ei siis tavata komitatiivista *ke*-ainesta muutoin kuin postpositiivina. Sen sijaan siellä on käytössä *m*-aineinen komitatiivisija, jota käytetään komitatiivimerkityksen lisäksi myös prolatiivisissa eli liikkeen väylää ilmaisevissa funktioissa. Sijan päätteinä esiintyvät parallelisina dentaaliklusiiliin ja vokaaliin päättyvät variantit *-möd*, *-med*, *-mud* ~ *-mö*, *-me*, *-mu*, jotka kaikki liittyvät partitiivivartaloon (Oinas 1961: 102, 107).

m-sijan taustalla on Kettusen (1943: 359–362) mukaan postpositio *möd* 'myötä, myöten', joka on kieliopillistumiskehityksen aikana liittynyt isäntäsanansa partitiivimuotoon ja kehittynyt siten sijapäätteeksi, etelävepsässä *-mu(d)*, *-mü(d)* ja keskivepsässä *-me*. Hänen mukaansa etelävepsän komitatiivisen merkityksen taustalla on *myöten* ja *kanssa* -postpositioiden merkitysten samankaltaisuus (kuten suomen *myötä* 'mukana', *myötäinen* 'mukana, yhdessä suunnassa menevä' ja *kerralla* > 'mukana, kera'). Oinas (1961: 101) puolestaan olettaa, että taustalla on kahden erimerkityksisen postpositioiden (**mööden* 'myöten' ja **möötähen* 'kanssa') sulautuminen yhteen, mihin kuitenkin Tikka (1992: 174) huomauttaa jälkimmäisen postpositioiden olevan vepsässä sellaisessa asemassa, ettei sen voida katsoa vaikuttaneen etelävepsän *m*-muodon kehittymiseen. Grünthal (2003: 172–173) näkee, että taustalla on ollut muutos lokaalisesta funktiosta kohti komitatiivista funktiota, ja tälle muutokselle hän tuo mahdolliseksi selitykseksi sisäsyntyisen metaforisen laajennuksen. Mikäli muutos on tapahtunut kielikontaktin vaikutuksesta, on metaforisen laajennuksen lähdekieli Grünthalin mukaan todennäköisesti venäjä.

Sama *m*-aines kuin etelävepsän prolatiivi-komitatiivissa esiintyy myös keski- ja pohjoisvepsässä. Jälkimmäisessä on kuitenkin käytössä vain alkuperäinen postpositio *möd* alkuperäisessä eli prolatiivisessa merkityksessään 'myötä, myöten, pitkin'. Keskivepsässä esiintyy sekä alkuperäinen prolatiivinen postpositio että siitä kehittynyt sijapäätte, jonka käytöstä tutkijat ovat kuitenkin erimielisiä: Grünthalin mukaan keskivepsän prolatiivisuffiksilla *-mu*, *-me*, *-mō* ilmaistaan keskivepsässä vain prolatiivista merkitystä. Kettunen puolestaan näkee, että etelävepsän *-mu(d)*, *-mü(d)* -sijapäätteestä poikkeava keskivepsän *-me* ilmaisee myös komitatiivista merkitystä (*kololot'ihan tegin küürzid'me loḡgikš, munišpei* 'munakeiton tein ohukaisleipien kanssa päivälliseksi, munista'). (Kettunen 1943: 359, 361; Grünthal 2003: 164.)

Vatjaa puhuttiin 1900-luvun alkupuolella monissa kylissä Inkerinmaalla, mutta toinen maailmansota tyhjensi kylät ja aiheutti siten osaltaan puhujamäärän pienenemisen nykyiseen muutamaan kymmeneen puhujaan (Lehtinen 2007: 16). Komitatiivina vatjassa käytetään pääasiassa muisakin itämerensuomalaisissa kielissä yleistä *-ka*-aineista komitatiivia, jonka päätevariantteina vatjassa esiintyvät *-kaa*, *-kää*, joka voi esiintyä lausefoneettisesti myös muodoissa *-kà*, *-ka* ja *-G*. Pääte liittyy joko yksikön tai monikon genetiivimuotoiseen vartaloon, jonka alkuperäinen *n*-aines on vatjassa korvautunut pitkällä loppuvokaalilla. (Ariste 1948: 38, 46.)

Sijapäätte palautuu todennäköisesti **kansa*-sanana taivutusmuodoista kehittyneisiin muotoihin *kaasa* tai *kaaza* (vertaa **kansa*-nominin kehitykseen virossa, s. 33) – nämä esiintyvät vatjassa edelleen satunnaisesti postpositiivina. Sijan syntyä on ajoitettu vatjan kreeviniläismurteen mukaan: Inkerinmaalta vietiin 1400-luvun puolivälissä kreevineiksi myöhemmin kutsuttuja vatjalaisia Etelä-Latviaan, ja koska heidän muusta vatjasta eristyksissä olleessa murteessaan esiintyy komitatiivin sijapäätte, täytyi sijan olla tuohon aikaan vatjassa jo muotoutunut tai ainakin muotoutumassa. (Oinas 1961: 37–40, 53.) Toisaalta rinnakkaiskehityksenkään mahdollisuutta ei voi sulkea pois (Lauerma 1993: 114).

Lauerman (1993: 110–111) mukaan vatjan enklitisoituneet *kaa*-komitatiivit ovat täysin sijamuodon omaisia. Yleisesti ottaen pääte ei osallistu vokaalisointuun, eikä pääsanaan liittyvä adjektiiviattribuutti kongruoi komitatiivisijassa, mikä on saanut varhaisemmat tutkijat pitämään muotoa postpositiorakenteena (Airila 1932: 42–44), mutta Lauerma näkee näiden seikkojen vain viittaavat sijan myöhäis- ja sanasyntyisyyteen. Myös Ariste (1948: 40–41) arvelee komitatiivin olleen itsenäisen sija jo 1800–1900-lukujen vaihteessa ja tutkijoiden vain erehtyneen pitämään muotoa postpositiorakenteena (*tämä-ä kaa* = tämä-GEN POSTP 'hänen kanssaan') sen vokaalisointuun kuulumattomuuden ja rakenteen läpinäkyvyyden vuoksi. Vokaalisointuun tekee poikkeuksen Kukkusin murre, jossa

pääte mukautuu *ä*-harmoniaan systemaattisesti, mikä on ilmeisesti inkeroisen vaikutusta – kreevi-
nien murteessa vokaaliharmoniaa ei nimittäin esiinny. Adjektiiviattribuutin kongruenssia voi myös
esiintyä, jos adjektiivia tai koko lausetta painotetaan (*mesizii-kaa meelii-kaa* 'mesimielin, mielin
kielin'). (Oinas 1961: 39; Ariste 1948: 39.)

Vatjan komitatiivia käytetään viidessä eri merkityksessä: ilmaisemaan jonkun kanssa ole-
mista (*ōlin lehmii-kaa karjaza* 'olin lehmien kanssa karjassa'), välinettä (*tallaz jalgaa-kaa* 'polki ja-
lallaan') ja ominaisuutta (*veree-kaa varvaz* 'verinen varvas') sekä marginaalisemmin aikaa (*miä
ōlōn üöpäivää-kaa karjuššin* 'olen yötäpäivää paimen') ja tekemisen tapaa (*ōlimma töözä arttelii-
kaa* 'teimme töitä suurella joukolla') (Ariste 1948: 39).

ka-aineksellisen komitatiivin lisäksi vatjassa on epäproduktiivisena jäänteinä esiintyvä II
komitatiivi, jonka monikon vartaloon liittyvät sijapäätteet ovat *-naa*, *-nää* (lausefoneettisesti myös *-
nā*, *-n`ä*) ja Joenperän murteen *-nōō*, *-nee* (~ *-nō*, *-nē*) (Ariste 1948: 42). Airilan (1934: 42) mukaan
sija on yhteistä perua suomen *-ine*-komitatiivin kanssa ja syntynyt joko essiivin vaikutuksesta tai *a-
ä:n* ja *ō-e:n* sekaantumisesta. II komitatiivilla ilmaistaan ensisijaisesti yhdessäoloa (*tuōmma poi-
gad naisi-naa* 'tulemme pojat vaimoinemme') ja sen lisäksi välinettä (*miä vōtan tšäsi-nää* 'otan kä-
silläni') ja tekotapaa (*nōisivat pōlvi-naa* 'laskeutuivat polvilleen') sekä marginaalisesti lukua (*ühsi-
nää* ~ *ühs-nää* 'yksi, yksin') (Ariste 1948: 42).

ka- ja *na*-aineksellisten komitatiivien lisäksi vatjasta on tavattu muutama hyvin harvina-
inen *ke*-aineuksesta muodostettu komitatiivinen postpositio *kerallō*, *kōra*, jotka on lainattu suomesta
ja inkeroisesta (Oinas 1961: 58).

Inkeroisen puhujia on jäljellä n. 300 historiallisella Inkerinmaalla (Lehtinen 2007: 16). In-
keroiseen on kehittynyt komitatiivisia muotoja kahdesta eri alkuperästä: *ke*-aines esiintyy genetiivin
kanssa järjestyvissä postpositiorakenteissa monissa murteissa, *ka*-aines puolestaan sijapäätteissä ja
vain harvoin postpositioissa, joita on lähinnä suomesta lainattu *kans* (Oinas 1961: 49, 58–61). *kaa*-
komitatiivisija ei ole vanhastaan ollut tyypillinen inkeroiselle (Lauerma 1993: 114, viittaa teokseen
Nirvi 1971: *Inkeroismurteiden sanakirja*), vaan se on lainautunut todennäköisesti vatjasta tai suo-
mesta. Oinasin mukaan lainautumisesta todistavat muun muassa sijapäätteen rajattu distribuutio –
kaa-komitatiivia esiintyy ainoastaan kahdessa pitäjässä – ja se, että *ka*-ainesta käytetään vain sija-
päätteenä ja postpositiona, ei adverbina. Inkeroisen *kaa*-komitatiivilla on useita sijapäätteelle omi-
naisia piirteitä: se on tiiviisti yhteydessä pääsanaansa, sen rakenne on useiden varienttien (*-ka*, *-kä*, *-
kka*) osalta identtinen eräiden vanhojen sijapäätetyyppien kanssa (adessiivi ja allatiivi CV, CCV) ja
se on mukautunut vokaalisointuun (*-kaa*, *-kää*, *-ka*, *-kä*). (Oinas 1961: 49–50, 53.) Jos sijapäätte on

lainattu inkeroiseen vatjasta, on sen täytynyt mukautua vokaaliharmoniaan vasta lainautumisensa jälkeen, ja myöhemmin on muutamaan vatjalaismurteeseen lainautunut takaisin inkeroisesta *ä*-harmoniaan mukautuneita komitatiivimuotoja (ks. myös vatjan käsittely). (Lauerma 1993: 113–114.)

Liivin kieli oli elävä puhekieli monissa Kuurinmaan kylissä nykyisen Latvian alueella vielä 1900-luvun alkupuolella, mutta nykyään sen puhujia on jäljellä enää muutamia kymmeniä (Lehtinen 2007: 16). Liivissä esiintyy kolme erilaista komitatiivin sijapäätettä, joiden tarkkaa alkuperää tai ikää ei Oinasin (1961: 53–54) mukaan voi varmuudella määrittää. Salatsin murteessa alkuperäisen postposition lyhentymisen ja mukautuminen **kaas* > **kas* > *-ka* > *-k* sekä liittäminen genetiivivartaloon on synnyttänyt äärimmäisen lyhyen sijapäätteen, joka esiintyy myös muodossa *-g*. Kuurinmaalla hieman poikkeavan kehityksen **kaas* > **kas* > **-k&s* > *-ks* tuloksena syntynyt päätte lankeaa yhteen translatiivin päätteeseen kanssa, mutta kolmas, sekoittumisen tuloksena syntynyt päätte *-k&ks* tekee selkeän eron translatiiviin. (emt.: 14–15.) *-ks*-päätettä käytetään liivissä komitatiivisen funktion lisäksi muissa instrumentaalisissa rooleissa, ja translatiivisesti se esiintyy predikatiiviadverbiaalina, jolloin se voi saada eteensä latviasta lainautuneen *pa*-preposition. Päätteen moniselitteinen käyttö muistuttaa vepsän prolatiivikomitatiivia. (Grünthal 2003: 177–178.)

3 KOMITATIIVI HELSINGIN SANOMIEN KORPUKSESSA

Tässä luvussa analysoin Helsingin Sanomien korpuksessa esiintyviä komitatiivisijaisia ilmauksia tarkastelemalla niiden osallistujia: komitatiivisijassa olevaa substantiivia, määritettä, ja sen pääsanaa, eli substantiivia johon määrite viittaa. Käsittelen aineistoa merkitysluokittain, joista keskeisimmät ovat sosiaalinen yhdessäolo, omistaminen, sisältyminen, liittyminen, spatiaalisuus, kuvailu, väline ja syy. Luokitteluni perustuu osallistujien ominaisuuksiin ja keskinäisiin suhteisiin: ominaisuuksista keskeisin on osallistujien elollisuus (ja edelleen inhimillisuus) sekä siihen liittyvä agenttisuus, ja osallistujien välisistä suhteista huomiota on kiinnitetty erityisesti erilaisiin osien ja kokonaisuuksien välisiin suhteisiin sekä possessiivisuuteen (jotka osittain kylläkin limittyvät toisiinsa).

Työni analyysi perustuu Helsingin Sanomien 2000–2001 -korpuksesta rajaamaani materiaaliin. Analyysissä käyttämäni materiaali muodostaa kaksi erillistä aineistoa: pääaineistoni 572 esimerkivirkkeessä on käytetty komitatiivisijaista määritettä ja sivuaineistoni 400 esimerkissä *kanssa*-rakennetta (genetiivi + postpositio *kanssa*). Analyysini päähuomio on komitatiivisijaisessa aineistossa, ja sivuaineistoa käytän *-ine*-sijan ja *kanssa*-rakenteen funktioiden vertailuun.

Olen järjestellyt materiaalin siten, että kussakin aineiston esimerkissä on yksi pääsana (esimerkeissä merkitty alleviivauksella; mahdollista rinnakkaista, samoihin määritteisiin viittaavaa pääsanaa merkitsen katkonaisella alleviivauksella) ja siihen liittyvät komitatiivisijaiset määritteet (esimerkeissä **lihavoituina**) attribuutteineen (esimerkeissä *kursiivilla*) (termien määrittelystä ks. luku 1.3). Mikäli esimerkkiä ympäröiviin virkkeisiin liittyy jotain esimerkin ymmärtämisen kannalta oleellista, olen lisännyt kontekstin esimerkin yhteyteen hakasulkeissa. Kaikki aineistoesimerkit ovat alkuperäisessä asussaan. Merkintätapoja havainnollistaa esimerkki 1:

- (1) [Kangasperko itse pitää vesilinnuista.] Niiden täyttämässä on ammattilaisellekin vaikeuksia runsaan rasvan ja heikon nahan vuoksi, mutta ne tarjoavat erinomaisia mahdollisuuksia *kau-niine väreineen* ja *linjakkaine muotoineen*. (HS 895)

Analyysissäni käytän esimerkeistä juoksevaa numerointia, ja esimerkin perään sulkeisiin olen merkinnyt aineistokoodista ja numerosta koostuvan lähdeviitteen. Komitatiivisijaisten esimerkkien koodi on HS, *kanssa*-rakenteiden HSb. Koodia seuraava numero vastaa määritteen järjestyslukua alkuperäisessä korpusaassa, jossa “*com*”-osumia oli 8022 ja “genetiivi + *kanssa*” -osumia 21 278. Jos esimerkivirkkeessä on monta peräkkäistä, samaan pääsanaan viittaavaa määritettä, vastaa aineistokoodin numero ensimmäisen määritteen järjestyslukua korpuksessa (esimerkki 1 on numeroitu määritteen *väreineen* mukaan, joka oli haun 895:s osuma, eikä *muotoineen*-määritteen tai *kau-niine*- ja *linjakkaine*-attribuuttien järjestysnumerot näy erikseen esimerkin aineistokoodissa). Näin

muodostuvat *ine*-aineistoni esimerkkien koodit ovat välillä HS 1–1059 ja *kanssa*-aineistossani välillä HS b1–425.

Pääsääntöisesti yksi korpuksen virke muodostaa yhden aineiston esimerkin, mutta jos virke sisältää monta pääsanaa erillisine määritteineen, jakautuu virke aineistossa vastaavasti yhtä moneen esimerkkiin. Tätä havainnollistavat esimerkit 2 ja 3, joissa on kyse samasta Helsingin Sanomien virkkeestä:

- (2) Keski-Pohjanmaan konservatoriossa opiskelevat Katri Haukilahti **viuluineen** ja Mira Karhinen haitareineen soittavat omia, kansanmusiikin sukuisia sävellyksiään. (HS 527)
- (3) Keski-Pohjanmaan konservatoriossa opiskelevat Katri Haukilahti viuluineen ja Mira Karhinen **haitareineen** soittavat omia, kansanmusiikin sukuisia sävellyksiään. (HS 528)

Koska virke sisältää kaksi eri pääsanaa (2: “Katri Haukilahti” ja 3: “Mira Karhinen”), joihin liittyvät omat määritteet, sisältyy virke aineistoon kaksi kertaa: HS 527 on aineistossa esimerkki lausekkeesta “Katri Haukilahti **viuluineen**”, HS 528 “Mira Karhinen **haitareineen**”. Näin lausekkeita on mahdollista hyödyntää analyysissä tarvittaessa erikseen.

Analyysini on kohdistunut pääasiassa määritteisiin, ja olen jättänyt niiden attribuutit suurimmaksi osaksi huomiotta. En ole ottanut komitatiivien funktioiden määrittämisen lähtökohdaksi kielioppien kuvaamia sijan funktioita (ks. luku 2.2.1.1, s. 26), vaan luokitteluni on ollut aineistolähtöistä ja perustunut lingvistiseen intuitiooni siitä, mitä komitatiivisijalla on virkkeessä haluttu ilmaista. Työni tarkoitus ei siis ole tarkastella Helsingin Sanomissa käytettyjen komitatiivisijojen kielipillistä oikeellisuutta, eikä työni siten ole normatiivinen, kuten aikaisemmat komitatiivin käyttöä tutkineet pro gradu -työt. Paikoin normatiivisilta sävyiltä ei kuitenkaan ole voinut välttyä (erityisesti luokkien ulkopuolelle jääviä tapauksia tarkastelevassa luvussa 3.4).

Koska semanttiset luokat ovat luonteeltaan jatkumoina eivätkä tarkkarajaisia, kiinteitä tai toisensa pois sulkevia, voi monissa komitatiiviesimerkeissä nähdä usean eri luokan piirteitä. Esimerkiksi monet esimerkit, jotka olen luokitellut merkitykseltään laajentuneisiin kategorioihin (luvussa 3.3), ilmaisevat lähtökohtaisesti sisällymistä (jota käsittelen luvussa 3.2), mutta niihin liittyy niin vahva modifioiva lisämerkitys, että katson niiden laajentuneen varsinaisen sisällymisfunktion luokan rajojen ulkopuolelle. Erityisesti spatiaalinen merkityslaajentumafunktio liittyy osa–kokonaisuus-suhteeseen. Pyrin analyysissäni osoittamaan kunkin luokan ytimen sekä suunnat, joihin luokat reunoiltaan venyvät.

Analyysilukuni jakautuu alalukuihin komitatiivisijan funktioiden mukaan. Aloitan analyysini prototyyppisistä merkityksistä ja jatkan käsittelyä merkityksen laajentumien kautta kohti vai-

keimmin luokiteltavia, häilyviä tapauksia. Aluksi käsittelen komitatiivin prototyyppejä merkityksiä, sosiaalista yhdessäoloa luvussa 3.1 ja omistamista luvussa 3.2. Omistamisen yhteydessä tarkastelen myös lähellä prototyyppeistä ydintä olevia sisällyttämisen ja liittymisen merkityksiä. Lukuun 3.3 olen kerännyt prototyyppeiden merkitysten ulkopuolelle laajentuneet funktiot, jotka eivät vastaa perinteisesti määriteltyjä suomen komitatiivisijan käyttötapoja, mutta joilla on yhteys prototyypimerkitykseen. Niiden motivaation voi nähdä perustuvan analogiaan: ne ovat logiikaltaan samanlaisia kuin prototyypit. Aineiston laajentuneet merkitykset ovat frekventeimmasta vähälukuisimpaan lueteltuina spatiaalisuus, kuvailu, väline, syy–seuraus-suhde sekä käyttö kahden eri ilmauksen parafrasina. Epämääräisimpiä, luokituksen ulkopuolelle jääviä tapauksia tarkastelen luvussa 3.4. Syitä luokitukseen sopimattomuudelle ovat mm. virkkeen sisäiset viittausongelmat, muut loogiset epäselvyydet ja komitatiivisijan käyttö tekstuaalisena keinona.

Siirryttäessä prototyyppeiden funktioluokkien ytimeistä kauemmas, reunojen yli laajentuneisiin merkityksiin ja aina luokituksen ulkopuolelle pudonneisiin tapauksiin asti, voidaan esimerkiksi havaita kaksi oleellista muutoslinjaa. Ensinnäkin esimerkeissä muuttuvat osallistujien ominaispiirteet. Kaikkein prototyyppeisimmässä komitatiivin merkityksessä, sosiaalisessa yhdessäolossa, molemmat osallistajat ovat elollisia inhimillisiä olentoja ja siten kykeneviä agenttiiviseen toimintaan. Omistamisfunktiossa määritteestä katoavat inhimilliset ja usein elollisetkin piirteet – tietyissä tapauksissa jopa kaikki konkreettisen objektin ominaisuudet –, mutta pääsana on tyypillisesti inhimillinen toimija. Sisällyttämiskäytössä pääsana voi edelleen olla elollinen ja inhimillinenkin (lähinnä osa–kokonaisuus-suhteessa), mutta suurimmassa osassa tapauksia kummatkin sisällyttämiskäytön osallistajat ovat ei-inhimillisiä, ei-elollisia ja usein myös ei-konkreettisia. Laajentuneissa funktioissa näkyy sama muutossuunta: osallistujissa ei ole enää nähtävissä komitatiivin prototyyppeiden osallistujien piirteitä. Tästä on vain kaksi poikkeusta: omistusluokasta laajentuneessa välineen funktiossa määritteenä olevaa välinettä käyttää tyypillisesti inhimillinen toimija (osallistajat vastaavat omistusluokan osallistujia), ja spatiaalisen merkityksen luokassa on tapauksia, joissa tietyssä tilassa oleilee elollisia ja myös inhimillisiä olentoja. Kahden ihmisen välistä suhdetta kielentävää sijamuotoa on siis alettu käyttää analogisesti minkä tahansa kahden asian välisen suhteen kuvaamiseen.

Toinen yleinen muutoslinja koskee osallistujien välistä tasasuhtaisuutta. Komitatiivin prototyypin merkitys sisältää tiedon osallistujien asymmetrisyydestä: komitatiivisijaisen määritteen pääsana on virkkeessä etusijalla ja määrite on sille alisteinen. Niinpä komitatiivin prototyypin, sosiaalinen merkitys ilmaiseekin nimenomaan asymmetristä sosiaalista suhdetta, jonka fokuksessa on pääsanana oleva henkilö; määritteen ilmaisema henkilö vain seuraa mukana, toissijaisena. Sama

asymmetrisyys näkyy vielä toisessa prototyypimerkityksessä, omistamissuhteessa: omistettava seuraa omistajansa mukana. Sisältymisfunktiossa alkaa osallistujien ensi- ja toissijaisuus kuitenkin hämärtä.

Osa–kokonaisuus-suhteessa asymmetrisyys on vielä selkeä, sillä osapuolten välillä on sanasemantiikkaan sisältyvä hyponyyminen hierarkiasuhde (esimerkiksi ”savupirtti seinineen”, HS 281 – hyperonyymi *savupirtti* on fokuksessa, *seinä*-hyponyymit seuraavat implisiittisesti mukana). Kun siirrytään vapaammin strukturoituihin sisältymistapauksiin, osapuolten väliset semanttiset suhteet löystyvät ja samalla niiden välistä tasasuhtaisuutta on vaikeampi arvioida: rakenne ei säätele enää sitä, miltä käsitteellisiltä tasoilta olevia osapuolia voi yhdistää keskenään (esimerkiksi ”sisustus päreseinineen ja koristeellisine tuoleineen” HS 628 – on hieman kyseenalaista väittää, että päreseinät ja tuolit seuraisivat sisustuksen mukana, mutta osapuolet eivät kuitenkaan ole symmetrisessä suhteessa). Ongelmia sisältymisfunktion osapuolten tasasuhtaisuuden arviointiin tuovat myös sisältymisen luonteen erot luokan sisällä: osa–kokonaisuus-suhde perustuu lekseemien sisäisiin, muuttumattomiin semanttisiin suhteisiin, mutta lähempänä luokan ulkoreunoja sisältymisen motivointi voi olla hyvin tilapäistä ja perustua sanasemantiikan sijaan yksittäisen tilanteen kontekstiin. Momentaarissa sisältymisessä näkyy usein myös kulttuurinen vaikutus: mikä yhden ihmisen mielestä sisältyy johonkin asiaan, ei välttämättä toiselle tulisi ensimmäisenä mieleen, jos ollenkaan.

Komitatiivin merkitysytimeistä vielä kauemmas, liittymiseen siirryttäessä asymmetrisyys vähenee edelleen, ja merkityslaajentumisissa sekä luokituksen ulkopuolelle jäävissä tapauksissa on kuvattu paikoin täysin symmetrisiä osapuolia (esimerkiksi spatiaalinen ”sairaala puistoineen” HS 652 – samaa objektien tilassa sijaitsemisen olosuhdetta kuvaa inverssilauseke ”puisto sairaaloineen”). Muutoslinja ei kuitenkaan ole suora jatkumo, vaan myös osassa laajentumia ja alaluvun 3.4 ylijäämätapauksia on mukana prototyypistä asymmetrisyyttä.

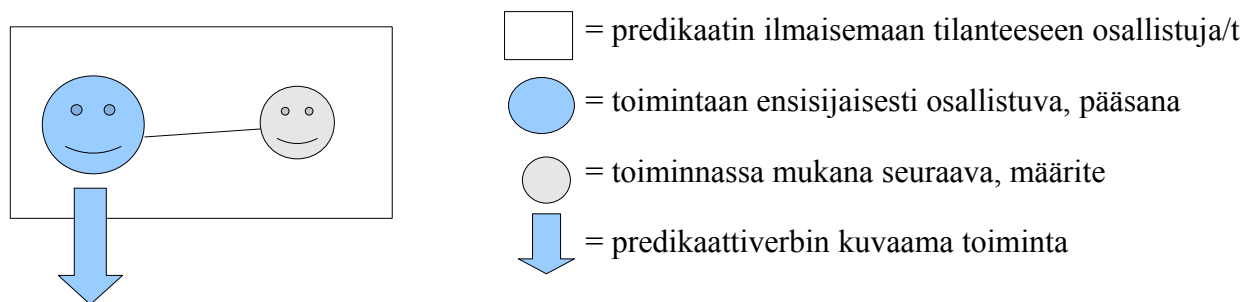
Päätän analyysilukuni vertaamalla *ine*-sijojen funktioita komitatiivisiin *kanssa*-rakenteisiin luvussa 3.5. HSb-koodilla merkitsemästäni *kanssa*-sivuaineistosta en ole tehnyt aineistolähtöistä semanttista analyysia, vaan tarkasteluni lähtökohta on vertailu komitatiivisijan funktioihin. Yhteisiä funktioita rakenteilla ovat sosiaalinen yhdessäolo, omistussuhde (sekä konkreettisen että abstraktin asian omistaminen), välineen ilmaiseminen sekä mahdollisesti syy–seuraus-suhde. Sisältymistä, liittymistä ja kuvailua ilmaistaan *kanssa*-rakenteella hyvin marginaalisesti. Muita komitatiivisijan analyysissa esille tulleita funktioita sillä ei sivuaineiston perusteella näytettäisi ilmaistavan. *Kanssa*-rakennetta käytetään kuitenkin monissa sellaisissa yhteyksissä, joissa *-ine*-sija olisi mahdoton. Tällaisia ovat erityisesti esimerkit, joissa määritteenä on ihmiseen viittaava erisnimi ja joiden predikaatti-

verbin semantiikka edellyttää osallistujiltaan eri semanttisia rooleja. Komitatiivisijaisen lausekkeen osallistujathan toteuttavat samaa semanttista roolia (määrite seuraa pääsanaa ja osallistuu siten toimintaan identtisellä tavalla), ja siten valenssiltaan monipaikkainen verbi vaatii seurakseen rakenteen, jolla on mahdollista ilmaista monen eri roolissa toimivan agentin yhteistoimintaa.

3.1 Sosiaalisuus

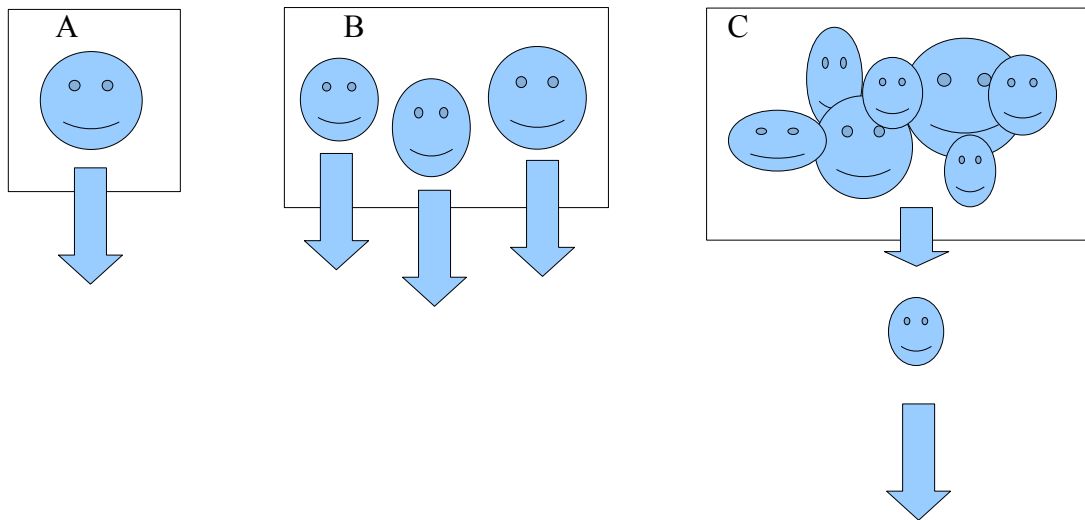
Komitatiivisijan prototyyppisin funktio on ilmaista asymmetristä sosiaalista suhdetta, jossa osallistujat ovat inhimillisiä, aktiivisia toimijoita (kuvassa 1). Osallistujat jakavat saman makroroolin eli ne osallistuvat identtisellä tavalla predikaattiverbin kuvaamaan tilanteeseen. Osallistujien asymmetrisyys tulee siitä, että niiden osallistumisen aste tilanteessa ei ole tasasuhtainen: pääsana on koodattu etualalle, pääasialliseksi toimijaksi, ja sen komitatiivisijainen määrite toissijaiseen asemaan, seuraajaksi. (Stolz 2001: 591.)

Kuva 1. Asymmetrinen sosiaalinen suhde: "mies vaimoineen"

Aineiston esimerkeissä sosiaalisen suhteen osapuolina on monenlaisia inhimillisiä toimijoita. Olen ryhmitellyt ne kolmeksi kategoriaksi, jotka ovat individi, ryhmä ja kollektiivi (ks. kuva 2). Individillä tarkoitan yksittäistä itsenäistä henkilöä, jota tekstissä merkitään joko proprilla tai appellatiivilla. (Propri tosin esiintyy aineistossa yleisesti vain pääsanana; komitatiivisijaisena määritteenä se on vain kahdessa esimerkissä, ks. tarkemmin s. 115.) Esimerkkejä aineiston individeistä ovat esimerkiksi *hän, lapsi, kollega, tutkija Lijung Wang*. Ryhmä koostuu eksaktista määrästä individuaalisia henkilöitä, jotka kaikki osallistuvat predikaatin kuvaamaan tilanteeseen, ja se voi olla luonteeltaan pysyvä tai tilapäinen. Aineistossa esiintyviä ryhmiä ovat esimerkiksi *bändi, miehistö, perhe, Jyväskylän Sinfonia*. Kollektiiviin sen sijaan liittyy aina jonkinlainen institutionaalinen piirre, ja kun kollektiivin sanotaan osallistuvan predikaatin kuvaamaan tilanteeseen, on konkreettisena toimijana tyypillisesti kollektiivin valtuuttama inhimillinen edustaja. Kollektiiveja ovat aineistossa esimerkiksi *investointipankki Castre Harlan, STTK, tytäryhtiö, Yhdysvallat*.

Kuva 2. Kolme inhimillisen toimijan tyyppiä: A) individi, B) ryhmä, C) kollektiivi.

Prototyyppisimmillään sosiaalinen suhde on kahden tai useamman individin välillä.

- (4) Lundilainen Sven Tägil on **kollegoineen** pureutunut siltahankkeen taustoihin tarkastelemalla sen historiaa. (HS 2)

Esimerkissä Sven Tägil ja muut työntekijät ovat sosiaalisessa työsuhteessa keskenään. He eivät kuitenkaan ole virkkeessä tasa-arvoisessa asemassa: pääsanana toimiva Sven Tägil on virkkeen pääasiallinen toimija, jonka varjoon komitatiivisijalla koodatut kollegat jäävät. Kontekstista ei käy ilmi, onko Tägilin tekemä työ ollut ratkaisevasti laadukkaampaa, pitkäkestoisempaa tai muutoin aktiivisempaa kuin hänen kollegoidensa, mutta komitatiivisijalla lauseen fokukseen nostaminen antaisi viitteitä siitä, että hän on työryhmän johtaja ja siten oleellisessa osassa projektia. On toki myös mahdollista, että kaikki työntekijät ovat pureutuneet ja tarkastelleet samalla tavalla, ja tekstin kirjoittaja on syystä tai toisesta halunnut korostaa Tägilin osuutta. Jälkimmäisen tyyppinen asymmetrisen koodauksen strategia käy selvästi ilmi esimerkeistä, joissa verbi ei ilmennä edellä olevan esimerkin tavoin tekemistä vaan olemista:

- (5) Dehad ja Beddel **lapsineen** asuvat hieman syrjempänä. (HS 844)

Kukaan ei voi 'asua' toista enemmän, paremmin tai aktiivisemmin, joten esimerkin sosiaalinen suhde ei ole sanasemanttiselta kannalta asymmetrinen. Esimerkki 5 osoittaaakin, miten sosiaalisen suhteen asymmetrisyys syntyy nimenomaan komitatiivisijan käytöstä ja liittyy välttämättä prototyyppiseen komitatiivin merkitykseen.

Kuten edellä määriteltiin, osallistujana voi siis olla myös ryhmä (esimerkissä 6) tai kollektiivinen toimija (esimerkissä 7).

- (6) Yhden juhlijan teorian mukaan matkanteko varmaan jatkuu, kunhan Putin on karauttanut **saattueineen** paikan päälle. (HS 583)
- (7) Se [Notareal Oy] teki **tytäryhtiöineen** kasinohulinassa lukemattomia kiinteistö- ja tontti-kauppoja kovalla voitolla. (HS 105)

Näissä tapauksissa lekseemi sinänsä ei vastaa semantiikaltaan inhimillistä olentoa, mutta se viittaa sellaisiin – esimerkiksi Putinin saattue koostuneen erinäisistä virkamiehistä, siis individeistä, ja Notarealin sekä sen tytäryhtiö(iden) tekemistä kaupoista ovat olleet päättämässä luonnolliset henkilöt, jotka ovat myös hyötynneet niistä.

Ryhmä sijoittuu lauseessa yleensä taka-alalle määritteeksi, jolloin sen pääsanana on aineiston perusteella poikkeuksetta luonnollinen henkilö (kuten edellä esimerkissä 6). Muutamassa aineiston esimerkissä ryhmä oli kuitenkin pääsanana, ja sillä oli individi määritteenään, esimerkiksi:

- (8) Poppa Joe's Magic Band **vieraineen** Voimarytmiö-klubilla Black Doorissa (Iso Roobertinkatu 1) klo 19. (HS 856)

Kollektiivi esiintyy aineistossa yleisesti sekä pääsanana että määritteenä. Kollektiivinen määrite liittyy useimmiten kollektiiviseen pääsanaan kuten edellä esimerkissä 7 – vain kahdessa esimerkissä individiin viittaava pääsana saa kollektiivisen määritteen, ja tällöin merkitys alkaa liukua sosiaalisesta yhdessäolosta kohti omistamista (näistä esimerkeistä tarkemmin muiden sosiaalisuus-omistamis-jatkumolla liukuvien tapausten yhteydessä, s. 52).

Aineistossa ei ole yhtään sellaista prototyypistä sosiaalista funktiota ilmaisevaa esimerkkiä, jossa kollektiivinen pääsana saisi määritteekseen individin tai ryhmän. Monet määritteet kyllä vaikuttaisivat viittaavan henkilöihin. Tällaisia määritteitä aineistossa ovat *kumppani*, *yhteistyökumppani*, *liittolainen*, *seuraaja* ja *myötäjuoksija*, mutta koska niiden pääsanat ovat kollektiiveja, todennäköisintä on, että ne itsekin viittaavat pääsanansa kaltaisiin tarkoitteisiin eli kollektiiveihin. Todennäköisesti siis esimerkeissä ”yhtiö kumppaneineen” (HS 927) ja ”Stakes yhteistyökumppaneineen” (HS 739) yhtiöt ja yritykset tekevät yhteistyötä muiden yhtiöiden kanssa, ja esimerkeissä ”osa länsimaista liittolaisineen” (HS 234), ”KGB seuraajineen” (HS 567) ja ”Neuvostoliitto liittolaisineen ja myötäjuoksijoineen” (HS 298) taas valtio liittoutuu toisten valtioiden kanssa.³⁰ Niinpä katson näiden määritteiden olevan pääsanojensa tavoin kollektiiveja.

Aineistossa on nähtävissä selvästi, että sosiaalisessa funktiossa käytetään määritteen paikalla vain tiettyihin aihepiireihin viittaavia lekseemejä. Suurin yksittäinen aihepiiri on perhe: 47 esi-

³⁰ Esimerkiksi Stakes kertoo internetsivuillaan tekevänsä yhteistyötä eri organisaatioiden kanssa. Esimerkiksi Yhteispeli-hankkeen yhteydessä yhteistyökumppaneiksi mainitaan Sosiaali- ja terveysministeriö, Tampereen yliopiston psykologian laitos ja Ylöjärven kaupungin sivistystoimi. (<http://info.stakes.fi/yhteispeli/FI/yhteistyokumppanit/yhteistyo.htm>, haettu 21.1.2008.)

merkissä määrite viittaa perhesuhteisiin. Tämä selittyy osaltaan sillä, että komitatiivin sijapääätteeseen kuuluva possessiivisuffiksi vaatii tietyn semanttisen yhteyden osallistujien välille ja sukulaisuussuhteet ovat prototyypisimpiä ihmisten välillä hahmotettavia suhdeverkostoja. Useimmiten pääsanana oleva henkilö on tekstissä *perheineen* (22 esimerkissä) tai *lapsineen* (10 esimerkissä) mutta myös esimerkiksi *puolisoineen*, *avomiehineen*, *tyttärineen* tai *vanhempineen*. *Perheineen*-määrite toistuu aineistosta niin usein, että sen käyttöä voi pitää jo fraasiutuneena. Yllättävää oli, että komitatiivisijan prototyypiesimerkkinä usein pidetty “mies *vaimoineen*” -tapaus esiintyi aineistossa vain kolmesti.

Toiseksi frekventein komitatiivien aihepiiri aineistossa on musiikki, johon liittyy 27 esimerkkiä. Tunnetut muusikot esiintyvät *trioineen*, *kvartetteineen* ja *kvintetteineen* sekä *orkestereineen*, *bändeineen* ja erityisesti *yhtyeineen*. Kahdessa esimerkissä lukijalta vaaditaan erityistietämystä, jotta määritteen pystyy suomentamaan tarkoittamaan 'yhtyettä', erityisesti esimerkissä 9,

- (9) Bo Dollis *villeine magnolioineen* päätyy kartuttamaan Antin jo ennestään laajaa, yli kymmenen vuoden aikana huolella kerättyä levykokoelmaa. (HS 60)

jossa osallistajat viittaavat yhtyeeseen nimeltä *Bo Dollis & Wilde Magnolias*. (Tämä on samalla toinen aineiston kahdesta erisnimellisestä komitatiivimääritteestä.)

Kolmanneksi yleisimmin, 27 esimerkissä, määrite viittaa työyhteisöön. Nimeltä mainitut henkilöt tekevät työtä tai tutkimusta *kollegoineen*, *työtovereineen*, *työryhmineen* ja *retkikuntineen*, mutta esimerkeissä käytetään myös määritteitä, joiden viittaussuhde työyhteisöön selviää vasta kontekstissa, kuten *joukkoineen*, *ryhmineen* tai *kumppaneineen*:

- (10) Tutkimuksessa tohtori James Shapiro *joukkoineen* siirsi injektoimalla haimasoluja seitsemälle potilaalle. (HS 480)

Joukolla voidaan tarkoittaa mitä tahansa useammasta kuin kahdesta individistä koostuvaa ihmisjoukkoa, ja vasta konteksti tarkentaa, mistä joukosta on kyse. Esimerkissä 10 kuvataan lääketieteellistä operaatiota suorittavaa joukkoa, joka yhdistyy tohtori James Shapiroon – kyse on siis tohtorin kollegoista, työyhteisöstä.

Kolmen yleisimmän aihealueen lisäksi aineistossa erottuu erikseen kolme pienempää määritteiden aihehientymää. Kuudessa esimerkissä määrite viittaa byrokraatiaan ja on usein lähellä työyhteisöviittausta:

- (11) Torstaina valtiovarainministeriö julkisti budjettiehdotuksensa ja siitä pääsi katsomaan, miten hanakasti säälimätön Sailas *joukkoineen* tarttui kansan säästöehdotuksiin. (HS 397)

Seitsemässä esimerkissä määrite viittaa ystäväpiiriin (*ystävineen, kavereineen, tovereineen*), ja viisi esimerkkiä kuuluu urheilun maailmaan, mikä osassa esimerkeistä käy ilmi vasta kontekstista:

- (12) Valmentaja on huomannut kiertäessään **joukkoineen** kansainvälisiä areenoita, että kotikentästä on aina hyötyä. (HS 653)

Prototyypin sosiaalinen suhde on aineistossa selkeästi yleisin komitatiivisijan funktio: 572 esimerkistä tähän funktioluokkaan sijoittuu 146 (25,5 %). Näistä 58 esimerkissä molempana osallistujana on individi (tai individejä). 76 esimerkin osallistujista toinen on ryhmä – määritteenä 70:ssä ja pääsanana kuudessa esimerkissä. Lopuissa 12 esimerkissä kumpikin osallistujista on kollektiivi. Luvut on koottu taulukkoon 3.

Taulukko 3. Prototyypin sosiaalinen yhdessäolo

pääsana	määrite	n
individi	individi	58
individi	ryhmä	70
ryhmä	individi	6
kollektiivi	kollektiivi	12
		146

Ei enää aivan prototyypisinä mutta silti selvästi sosiaalisen suhteen merkitysluokkaan kuuluvina voidaan pitää tapauksia, joissa sosiaalisen yhdessäolon osapuolina ovat eläimet. Tällöin luokkaa prototyypisesti määrittävä piirre, osallistujien inhimillisuus, vähenee, katoaa täysin tai se tuotetaan osallistujalle keinotekoisesti. Kyseessä voi olla eläimen inhimillistämine kuten usein lapsille suunnattujen piirrettyjen eläinhahmojen kohdalla (esimerkissä 13) tai luonnollisten eläinten välinen suhde (esimerkissä 14).

- (13) Tessu **kavereineen** palaa ruutuun. (HS 600)

- (14) Kanahaukkaa **poikineen** ei ole näkynyt koko kesänä. (HS 608)

Voisi olettaa, että jälkimmäinen liittyy vain perheeseen vertautuviin, eläinten välisiin biologisiin tai laumahierarkkisiin suhteisiin, mutta aineistoni suppeuden vuoksi oletukselle ei löydy vahvistusta – esimerkit 13 ja 14 ovat aineiston ainoat, joissa eläin esiintyy sosiaalisen suhteen pääsanana.

Kun vain määritteenä olevan tarkoitteen inhimillisuus vähenee, alkaa merkitysluokan raja häilyä. Jos eläin esiintyy inhimillisen pääsanana määrittäjänä, ei ole enää itsestään selvää, että virk-

keessä ilmaistaan sosiaalista suhdetta. Merkitys liukuu sosiaalisesta suhteesta kohti omistussuhdetta. (Tarkemmin omistussuhteen määritelmistä ks. luku 3.2.)

(15) Eräänä päivänä isoisä päätti lähteä **koirineen** kyläilemään appivanhempiensä luo. (HS 541)

(16) Tashkentilaisnaiset olivat muuttaneet **hevosineen** Kaliningradiin. (HS 840)

Jos esimerkkien määritteinä olisi inhimillinen olento (esimerkiksi “isoisä naapureineen” tai “tashkentilaisnaiset lapsineen”), olisi kyseessä prototyyppinen sosiaalinen suhde. Kotieläimeen liittyy kuitenkin mahdollisen sosiaalisen suhteen lisäksi välttämättä myös omistussuhde (ks. omistussuhteen määrittelystä tarkemmin luku 3.2). Sen kannalta ei ole oleellista, onko koira isoisälle enemmän seuralainen ja ystävä kuin objekti, jonka hän omistaa, tai ovatko tashkentilaisnaisten hevoset perheenjäsenten kaltaisia kumppaneita vai muuttoauton korvaavia kuormajuhtia. Esimerkissä 16 omistamisen merkitykseen kietoutuu myös välineen merkitys: jos hevoset nähdään kuormajuhtina, ovat naiset muuttaneet Kaliningradiin 'hevosiä kulkuvälineenä käyttäen'.

Omistaminen korostuu erityisesti esimerkissä, jossa elollinen määrite (hevoset) rinnastuu elottomaan, puhtaasti omistussuhteessa olevaan määritteeseen (tarvikkeet):

(17) Retkikunta **hevosineen** ja **tarvikkeineen** kuljetetaan paikalle eläintenkuljetusautoilla ja kuorma-autoilla. (HS 941)

Tämä esimerkki selventää hyvin merkitysluokkien välisten rajojen vetämisen ongelmaa. Voidaan nimittäin pohtia, onko esimerkissä 17 kyse enää lainkaan sosiaalisesta merkityksestä. Hevoseen ei liity inhimillisiä piirteitä, jotka määrittävät prototyyppistä sosiaalista suhdetta, mutta edellä on todettu (ks. esimerkki 14), että osallistujien elollisuus voi riittää motivoimaan sosiaalisen suhteen funktiota. Esimerkissä 17 hevosen elollisuuden sijaan oleellista on kuitenkin sen liikuteltavuus ja ilmeinen hyöty retkikunnalle, ja siten näen sen sijoittuvan luokkien välissä lähemmäs omistamista kuin sosiaalisuutta.

Esimerkit 15 ja 16 kuvaavat sosiaalisuuden funktion liukumista kohti omistamista, kun määritteenä on elollinen olento – niiden lähtökohta funktioiden välisellä jatkumolla on sosiaalisuuden päässä, mutta niiden lopullinen sijoittumiskohta jatkumolla riippuu tulkintatavasta. Esimerkissä 17 on aineksia jatkumon molemmasta päästä, mutta sen funktio liukuu kuitenkin selvästi kohti omistamista. Esimerkki 18 puolestaan kuvaa rajanvedon ongelmallisuutta jatkumon toisessa päässä: sen määrite on selvästi omistettava objekti, mutta funktioltaan se liukuu kuitenkin kohti sosiaalisuutta:

(18) Kirjailija **autoineen** elokuvatähtenä. (HS 556)

Lähtökohtaisesti esimerkissä on kyse omistamisen funktiosta: kirjailijan omistama auto on mukana elokuvan kuvauksissa. Elokuvatähdet ovat kuitenkin prototyypillisesti elollisia olentoja – jos eivät ihmisiä niin eläimiä kuitenkin – ja esimerkissä 18 auto rinnastuu elolliseen olentoon. Verrattuna esimerkkiin 17 tilanne on päinvastainen: auto on prototyypillisesti kulkuväline, kone, johon ei sisälly elollisuuden piirteitä, mutta esimerkin kontekstissa se personifoidaan näyttelijän kaltaiseksi – kun taas esimerkin 17 hevonen on ensisijaisesti retkikunnan työtä helpottava työväline, kone, eikä elollinen olento.³¹

Kuitenkin myös inhimillisten osallistujien välinen sosiaalinen suhde voi saada omistussuhteen piirteitä, jos pääsanana on individi ja määritteenä kollektiivi, kuten sivulla 48 mainittiin. Tällaisia osallistujapareja aineistossa on kaksi:

- (19) Nykyään hän järjestöineen tyytyy pääasiassa ahdistelemaan alkuperäiskansoja ja pieniä maita, joiden perinteisiin kuuluu valaanpyynti. (HS 174)
- (20) Suomalaiset ovat **yrityksineen** toki sopeutuneet paikallisiin yrityksiin. (HS 850)

Määritteenä oleva kollektiivinen toimija seuraa sosiaalisessa suhteessa individin mukana ja osallistuu samaan toimintaan. Kyse on siis sosiaalisesta merkityksestä, mutta mukana on myös omistamisen aspekti: luonnollinen henkilö on mitä todennäköisimmin kollektiivisen toimijan juridinen omistaja (erityisesti esimerkissä 20) tai ainakin sen perustaja ja siten oleellisessa valta-asemassa institution sisällä.

Edellä on esitelty tapauksia, joissa sosiaalisen yhdessäolon funktioluokan rajat venyvät omistamisen suuntaan. Aineistossa on lisäksi muutama esimerkki, joissa merkitys alkaa liukua kohti sisällymistä. Näissä tapauksissa sosiaalisen suhteen molemmat osallistujat ovat kollektiiveja ja määritteen tarkoite sisältyy pääsanana tarkoitteeseen.

- (21) Asiakirja pitää tiukasti kiinni periaatteesta, että YK turvallisuusneuvostoineen on kansainvälisen laillisuuden ylin vartija ja ainoa, jonka luvalla saa tarttua aseisiin. (HS 247)

YK:n turvallisuusneuvosto on osa Yhdistyneiden Kansakuntien organisaatiota, mutta samalla ne kummatkin voidaan nähdä erillisinä kollektiivisina toimijoina, jotka virkkeen kontekstissa ovat keskenään sosiaalisessa suhteessa. Jos YK vartioisi laillisuutta esimerkiksi ”yhteistyökumppaneineen”,

³¹ Vastaavanlaista merkitysluokkien välistä jatkumoa ja kielenpuhujien tapoja tulkita sitä on Schlesinger tarkastellut tutkimuksessaan englannin komitatiivisesta *with*-adpositiosta, joskin tutkimuksen empiirisessä osassa hän keskittyi sosiaalisuus–omistamis-jatkumon sijaan sosiaalisuus–väline-jatkumoon. Hän pyysi 30 kielenpuhujaa arvioimaan 10 lauseen merkitystä sen mukaan, ilmaisevatko ne enemmän sosiaalista yhdessäoloa vai välineenä käyttämistä. Hänen esimerkkilauseensa käsittelevät muun muassa juuri ei-inhimillisen elollisen ja edelleen elottoman entiteetin mahdollisuutta toimia sosiaalisen suhteen osapuolena. (Heine, Claudi ja Hünemeyer 1991: 104 referoivat Schlesingerin tutkimusta 1979: 309–310.) Olisi mielenkiintoista tutkia vastaavasti sosiaalisuuden ja omistamisen sekä mahdollisesti myös välineen merkitysluokkien keskinäisiä liukumia suomen komitatiivista suomalaisten kielenpuhujien intuitiossa.

olisi merkitys prototyypillisesti sosiaalinen. Esimerkki 22 on merkitykseltään sosiaalisuuden ja sisällyttymisen luokkien välisellä jatkumolla enemmänkin sisällyttymispäässä:

- (22) Douzelage-yhteistyön piiriin kuuluu – ainakin periaatteessa – koko jäsenkaupunki instituutioineen ja asukkaineen. (HS 518)

Kaikki esimerkin osallistajat voidaan nähdä inhimillisinä toimijoina: kaupunki ja instituutiot ovat kollektiiveja, asukkaat individejä. Kaupungin instituutiot ja asukkaat ovat mukana Douzelage-yhteistyössä, joka on eurooppalainen ystävyyskaupunkiprojekti³², eli ne ovat sosiaalisessa suhteessa muiden ystävyysprojektiin kuuluvien jäsenkaupunkien kanssa ja sitä tehdessään myös keskenään. Samalla kuitenkin instituutiot ja asukkaat sisältyvät kaupunkiin: ne sijaitsevat maantieteellisesti kaupungin alueella, instituutiot kuuluvat ainakin osittain kaupungin organisaatiohierarkiaan ja asukkaat kuuluvat kaupunkiin hallinnollisesti. Toisaalta ei voisi puhua *kaupungista*, ellei siellä olisi lainkaan asukkaita – asukkaat siis sisältyvät jo *kaupungin* ideaan, sen semantiikkaan. Esimerkin 22 merkityksessä yhdistyvätkin sosiaalinen, spatiaalinen ja sisällyttymisen merkitys. Siinä on mielenkiintoista myös se, että kollektiiviseen pääsanaan liittyy individejä kuvaava määrite *asukkaat*: Edellä prototyypisten kollektiivisten osallistujien yhteydessä on todettu, että kollektiivi pääsana ei saa aineistossa määritteekseen henkilöä eikä ryhmää. Esimerkin 22 pääsanassa *kaupunki* limittyvät kuitenkin maantieteellisen paikan ja kollektiivisen toimijuuden piirteet.

Sosiaalisen yhdessäolon merkitysluokan voi siis nähdä vuotavan merkitysjatkuille kohti omistamisen ja sisällyttymisen luokkia (ks. taulukko 4). Omistamisen merkitystä kohti liukuu esimerkkejä, joissa osallistujina on eläimiä, ja toisaalta sosiaalisuus–omistamis-jatkumon toisessa päässä, omistamisesta kohti sosiaalisuutta liukuu esimerkkejä, joissa individiin viittaavan pääsanana määritteenä on konkreettinen objekti (auto) tai muu omistettava objekti, joka samalla voidaan nähdä myös kollektiivisena toimijana (yritys). Sosiaalisuudesta kohti sisällyttymistä liukuvissa esimerkeissä molempina osallistujana on kollektiivi.

³² Lisätietoa saa projektin kotisivulta <http://www.douzelage.org> (haettu 14.4.2008).

Taulukko 4. Sosiaalisen yhdessäolon merkitysluokan ytimeistä laajentuneet esimerkit

merkitys	pääsana	määrite	n
sosiaalisuus	eläin	eläin	2
sosiaalisuus – omistaminen	inhimillinen toimija	eläin	3
sosiaalisuus – omistaminen/väline	inhimillinen toimija	eläin	1
sosiaalisuus – omistaminen	inhimillinen toimija	eläin + objekti	1
omistaminen – sosiaalisuus	inhimillinen toimija	objekti	1
omistaminen – sosiaalisuus	inhimillinen toimija	kollektiivi-objekti	2
sosiaalisuus – sisältyminen	kollektiivi	kollektiivi	5
			15

3.2 Omistaminen, sisältyminen ja liittyminen

Suomen komitatiivisijan päätteen yksi osa on omistusta ilmaiseva possessiivisuffiksi. Sen vuoksi possessiivisuus kuuluu erottamattomasti suomen komitatiiviin. Toisaalta komitatiiville on myös universaalisti luonnollista laajentua ilmaisemaan elottoman objektin kanssa sijaitsemista – tähän johtaa metaforinen muutos 'yhdessäolo elollisen kanssa' > 'yhdessäolo elottoman kanssa' (vrt. viron komitatiivin kieliopillistumisprosessin käsittely s. 34). Tämän vuoksi myös omistamisen merkityksen (asymmetrinen sijaitseminen elottoman entiteetin kanssa) ilmaiseminen voidaan lukea komitatiivin prototyyppisiin funktioihin.

Tässä luvussa esittelen ensin, miten omistussuhdetta on kirjallisuudessa määritelty ja mitä itse tarkoitan analyysissäni omistussuhteella. Käsittelen myös lyhyesti sitä, miten suomen komitatiivisijaan kuuluva, omistusliitteestä johtuva possessiivisuus näkyy luokittelussani. Tämän jälkeen määrittelen, mitä tarkoitan *konkreettisella* ja *abstraktilla* referentillä, joita käsittelen analyysissäni erikseen. Varsinaisessa aineiston analyysissä tarkastelen ensin konkreettisiin entiteetteihin kohdistuvia prototyyppisiä omistussuhteita, sen jälkeen abstraktin omistamistapauksia ja omistusluokan ytimeistä kauemmas laajentuneita tapauksia. Tämän jälkeen analysoin omistamisen merkitykseen läheisesti liittyvää sisältymismerkitystä ilmaisevia esimerkkejä ja päätän luvun liittymistä ilmaisevien esimerkkien analyysiin.

Omistamissuhteen määrittäminen ei ole yksiselitteistä. Esimerkiksi Taylor (1989: 202 – ks. tästä Pajunen 2001: 254–255 ja Heine 1997: 39) on määritellyt omistussuhteen prototyyppisiksi ominaisuuksiksi muun muassa sen, että omistajana on inhimillinen toimija, omistettu on konkreetti-

nen olio, omistussuhdetta edellyttää transaktio (kuten osto tai perintä), omistaja ja omistettava ovat spatiaalisesti lähellä toisiaan ja omistussuhde on pitkäaikainen. Tämä määrittely ei kuitenkaan kata kaikkia tapauksia, joista esimerkiksi suomessa on mahdollista käyttää possessiivista ilmausta. Miller ja Johnson-Laird (1976: 563–565) laajentavat omistussuhteen määrittelyn kolmiosisiksi: heidän mukaansa omistaminen voi olla pysyvää, väliaikaista tai fyysistä hallussapitoa, joista ensimmäinen, pysyvä omistus, vastaa pääpiirteissään Taylorin prototyypistä omistussuhdetta. Tämäkään määrittely ei kuitenkaan ole kattava, vaan sen ulkopuolelle jäävät esimerkiksi abstraktin olion omistamistapaukset.

Omistamisen määritelmää huomattavasti laajentavan näkemyksen omistussuhteesta tarjoaa Heine (1997: 34–35), joka jakaa possessiivisuuden kaikkiaan seitsemään tyyppiin: fyysiseen, väliaikaiseen, pysyvään, erottamattomaan (*inalienable*), abstraktiin, elottomaan erottamattomaan ja elottomaan erotettavissa olevaan (*alienable*) omistamiseen. Ensimmäiset kolme vastaavat Millerin ja Johnson-Lairdin jakoa – tyypit erottaa toisistaan aika: fyysinen omistus kestää vain hetken ja väliaikainen tietyn rajastun ajan, kun taas pysyvällä omistuksella ei ole ajallisia rajoituksia. Loput neljä tyyppiä lisäävät omistamisen käsitteeseen ulottuvuuksia, jotka edellä olevista määritelmistä puuttuvat: abstraktin omistettavan, elottoman omistajan sekä erilaisia osa–kokonaisuus-suhteita. Tässä työssä käyttämäni omistuksen määritelmän hahmottamiseksi olen esityksessäni (ks. taulukko 22) muuttanut hiukan Heinen tyypittelyn alkuperäistä järjestystä ja yhdistänyt erottamattoman omistamisen tyypit yhdeksi ylätypiksi sekä lisännyt kuhunkin tyyppiin prototyypisesti liittyvät omistajan ja omistettavan ominaisuudet (emt.: 39).

Taulukko 5. Omistamissuhteen alatyypit (Heineä 1997: 34–35, 39 mukaillen)

omistamisen tyyppi	omistaja (x)	omistettava (y)	tyypin kuvaus
1. fyysinen	inhimillinen	konkreettinen	X ja y ovat viittaushetkellä fyysisessä kontaktissa (nimitetty myös <i>hallussapidoksi</i>).
2. väliaikainen	inhimillinen	konkreettinen	X:llä on y tilapäisesti käytössään, mutta hänellä ei ole siihen (laillista) omistusoikeutta.
3. pysyvä	inhimillinen	konkreettinen	Y on x:n laillista omaisuutta. Tyypillisesti juridinen omistusoikeus.
4. abstrakti	inhimillinen	abstrakti	Y on abstrakti käsite; esimerkiksi tauti, tunne tai muu psykologinen tila.
5. erottamaton			Y:tä ei voi erottaa x:stä:
a)	elollinen	elollinen	esimerkiksi ruumiinosa tai sukulainen,
b)	eloton	eloton	esimerkiksi kasvin osa. (Yleisesti <i>osa-kokonaisuus-suhteeksi</i> kutsuttu tyyppi.)
6. eloton erotettavissa oleva	eloton	konkreettinen eloton	Y voidaan erottaa x:stä; esimerkiksi huoneen huonekalut.

Tässä työssä käytän omistamisen merkitystä nimityksenä niistä omistussuhteen alatyypeistä, joissa omistajana on prototyypillisesti inhimillinen toimija ja omistettava voidaan erottaa omistajastaan. Heinen jaottelussa tällaisia alatyyppejä ovat fyysinen, väliaikainen, pysyvä ja abstrakti omistaminen (taulukossa 22 katkoviivan yläpuolella olevat tyypit 1-4). Omassa käsittelyssäni jaan nämä vain kahteen ryhmään omistettavan ominaisuuksien mukaan: konkreettiseen (tyypit 1-3) ja abstraktiin (tyyppi 4) omistamiseen. Aineistoni osoittaa, että samalla komitatiivisijaisella lausekkeella voidaan ilmaista sekä fyysistä, väliaikaista että pysyvää omistamista, joita on usein mahdollista erottaa toisistaan ilman laajempaa kontekstia, esimerkiksi:

- (23) Erikoinen puhallintrio, Ville Hukkinen, melodica, Jouko Kyhälä, muovihuilu, ja Tapani Varis, paimenhuilu, soittaa herkkää paimenmusiikkia ennen kuin miehet seipäineen ja naiset pihj[>1]ajanvitsoineen saapuvat. (HS 798-799)

Omistajat (pääsanat *miehet* ja *naiset*) ovat viittaushetkellä selvästi fyysisessä kontaktissa omistettavien kanssa (määritteet *seipäineen* ja *pihlajanvitsoineen*), mutta ilman tarkempaa tietoa on mahdollista sanoa, onko heillä niihin juridinen omistusoikeus vai ovatko omistettavat heidän käytössään

vain väliaikaisesti. Varsinaisessa aineiston analyysissäni pohdin konkreettiseen omistukseen liittyviä sävyjä kuten omistamisen keston ja juridisuuden eroja.

Havaintoon sopivat hyvin Inaban (1998: 167) huomiot suomen 'x:llä on y' -omistusrakenteesta: sillä voidaan hänen mukaansa ilmaista sekä pysyvää omistusta (*"ihmisellä on silmät"*), väliaikaista omistusta (*"minulla on oma työsuhdeautoni"*) että puhdasta hallussapitoa (*"minulla on sinun lapsesi mukana"*). Omistussuhdetta merkitsevä komitatiivilauseke voidaan ilmaisumahdollisuuksiltaan rinnastaa omistusrakenteeseen (esimerkiksi *miehet seipäineen* > *miehillä on seipäät*), ja siten katsonkin Inaban tutkimustuloksen tukevan määritelmääni, joka yhdistää kaikki konkreettisen omistettavan sisältävät alatyypit yhdeksi. Inaban terminologiassa pysyvä omistussuhde tosin vastaa osa–kokonaisuus-suhdetta eikä konkreettisen erotettavissa olevan entiteetin laillista omistamista kuten Heinellä. Pitäydyn kuitenkin Heinen (sekä Millerin ja Johnson-Lairdin) määritelmässä pysyvää omistuksesta ja käsittelen osa–kokonaisuus-suhdetta erikseen.

On kuitenkin ilmeistä, että aineistossa komitatiivisijalla ilmaistaan myös muita Heinen luettelemia omistamisen alatyyppejä. Ensinnäkin elollinen erottamaton omistussuhde sisältyy kaikkiin sosiaalista yhdessäoloa ilmaiseviin suomen komitatiivimuotoihin (ks. luku 3.1). Esimerkiksi osallistujapareissa **"äiti lapsineen"** (HS 152), **"Tuomioja kollegoineen"** (HS 230) tai **"Lenni ystävineen"** (HS 532) on kyse paitsi sosiaalisesta yhdessäolosta myös erottamattomasta omistamista: äidillä on lapsi(a), Tuomiojalla kolleg(oit)a ja Lennillä ystäv(i)ä, joiden kanssa ollaan tai tehdään jotain. Komitatiivilausekkeen merkityksen kannalta olennaista kuitenkin on yhdessäoleminen, ei omistaminen.

Toiseksi suomen komitatiivilla ilmaistaan omistusrakenteen tavoin osa–kokonaisuus-suhdetta, kuten edellä Inaban terminologian kommentoinnista käy ilmi. Näen relevanttina sen käsittelyn erillään omistamissuhteesta, sillä se voidaan hahmottaa paitsi possessiivisena, kuten Heine tekee, myös meronyymisena eli kokonaisuuden ja sen osan välisenä suhteena (ks. Pajunen 2001: 241), ja komitatiivi-ilmauksissa näen meronyymisen merkityksen korostuvan. Meronyyminen suhde ei tee eroa elollisen ja elottoman välillä (emt.: 242), ja käsittelenkin osa–kokonaisuus-suhteena niin elollisen kuin elottomankin kokonaisuuden osia. (Komitatiivin funktion kannalta en näe eroa siinä, onko kyse elollisen vai elottoman entiteetin osasta, ja näiden syiden vuoksi olen yhdistänyt Heinen erottamattoman omistamisen alatyypit yhdeksi taulukossa 22.) Luokittelussani lasken varsinaisen omistussuhteen komitatiivisijan prototyyppisiin merkityksiin ('kenen tai minkä kanssa jokin on tai tekee jotain'), mutta osa–kokonaisuus-suhde on jo laajentunut prototyyppisen ytimen ulkopuolelle. Sen

yhteydet omistussuhteeseen ovat kuitenkin niin läheiset, että käsittelen sitä tässä luvussa varsinaisen omistussuhteen jälkeen.

Holonyymin (kokonaisuus) ja sen meronyymi(e)n (sen osa) välinen suhde ei kuitenkaan ole ainoa aineistostani löytyvä kokonaisuuden ja sen osien välistä suhdetta kuvaava merkitys, vaan komitatiivisijalla voidaan ilmaista monenlaisia sisältymissuhteita. Koko analyysini suurin haaste olikin juuri ei-meronyymisten sisältymissuhteiden luokittelu, sillä niitä on aineistossa paljon ja ne ovat keskenään hyvinkin erityyppisiä. Tässä varsinaisessa sisältymismerkitystä analysoivassa luvussa olen käsitellyt osa–kokonaisuus-suhteen lisäksi sisältymistapauksia, joita kutsun 'mukaan lukien'-merkitykseksi ja koostumiseksi (tarkemmista perusteluista ja määrittelyistä analyysin yhteydessä, s. 72–73). Sisältymisestä on yleensä kyse myös esimerkeissä, jotka olen vahvojen lisämerkitystensä mukaan sijoittanut spatiaalisuuden ja kuvailun merkitysluokkiin (ks. luku 3.3). Olen yrittänyt välttää vaikeasti luokiteltavien esimerkkien puhkianalysointia ja pakottamista väkisin luokkaan tai toiseen, ja aineistossani olikin muutamia kymmeniä esimerkkejä, jotka eivät sopineet luontevasti mihinkään luokkaan (ks. luku 3.4). Komitatiivin ilmaisevan sisältymismerkityksen heterogeenisyyttä kuvaa hyvin se, että merkityksensä puolesta luokittelun ulkopuolelle jääneet esimerkit ilmaisevat lähes poikkeuksetta jonkinlaista sisältymistä.

Kolmanneksi aineistosta löytyy runsaasti komitatiivilausekkeita, jotka ilmaisevat Heinen viimeistä omistussuhteen alatyyppejä, elotonta erotettavissa olevaa omistusta. Koska omassa analyysissäni omistussuhde edellyttää elollista, tyypillisesti inhimillistä omistajaa, ei eloton omistaminen kuulu tähän kategoriaan. Elottomassa erotettavissa olevassa omistamisessa on kyse (ilmeisesti) aina omistajan ja omistettavan spatiaalisesta läheisyydestä³³, ja olenkin analysoinut vastaavien komitatiivitausten ilmaisevan spatiaalista merkitystä (ks. luku 3.3, s. 81).

Olen jakanut analyysissäni varsinaisen omistussuhteen käsittelyn kahteen osaan sen mukaan, onko omistussuhteen omistettava *konkreettinen* vai *abstrakti*. Näiden termien määrittelyn lähtökohdaksi olen ottanut semanttiset hierarkiat, joiden perusteella englannin kielen nominit on luokiteltu elektronisessa leksikkotietokannassa WordNetissä ja joita esitellään Fellbaumin toimittamassa

³³ Kaikissa omistussuhteen tyypeissä voidaan katsoa olevan kysymys myös spatiaalisesta läheisyydestä – tämä on yksi Taylorin listaamista omistussuhteen prototyyppisistä piirteistä (vrt. s. 54). En kuitenkaan ota analyysissäni spatiaalisuutta erikseen huomioon muualla kuin luvun 3.3 spatiaalisen merkityksen yhteydessä, sillä muissa merkitysluokissa muut piirteet ovat määräävämpiä ja siten komitatiivisijan saaman merkityksen kannalta oleellisempia. Täten spatiaalisen merkityksen luokkaan jäävät vain ne tapaukset, jotka eivät ilmaise muita rinnakkaisia merkityksiä. Esimerkiksi rakennusta ja sen osia kuvaavat virkkeet, joissa on kyse hyvin prototyyppisen spatiaalisen suhteen ilmaisusta, kuuluvat käsittelyssäni osa–kokonaisuus-suhteeseen.

WordNet-teoksessa (1998). Tietokannan kaikki, lähes 80 000 nominaa on järjestetty hyponyymisuhteisiin perustuviksi hierarkiaketjuiksi, jotka ilmaisevat merkitystä 'A on eräänlainen B'. Yläkäsitteen, hyperonyymin, alle järjestyvät kaikki sen alakäsitteet, hyponyymit, joilla on kaikki hyperonyymin ominaisuudet ja niiden lisäksi vielä tarkentavia ominaisuuksia (esimerkiksi *punarinta* on *lintu*, joka on *eläin*, joka puolestaan on organismi eli *eliö*). Jokaisen hierarkialinjan ylimmäksi voidaan asettaa käsite, joka kattaa kaikki linjaan kuuluvat hyponyymit, mutta jolle itselleen ei ole hyperonyymia. Koska hierarkiat vastaavat suhteellisen erillisiä semanttisia kenttiä, vastaavat hierarkioiden ylimmät hyperonyymit karkeasti semanttisia primitiivisiä komponentteja. (Miller 1998: 23, 25, 28.) Näin saatuja komponentteja *WordNet*issä on 25, ja kun ne ryhmitellään edelleen ominaisuuksiensa mukaan, saadaan 11 aloituskomponenttia. Nämä komponentit ovat entiteetti, abstraktio, psyykkinen ominaisuus, luonnollinen ilmiö, toiminta, tapahtuma, ryhmä, lokaatio, omistus, muoto ja tila (engl. *state*). (emt.: 29–30.)

Abstraktin ja konkreetin välisen suhteen määrittely on helpompi aloittaa konkreetin määrittelemisestä. *WordNet*in luokittelussa konkreettisia, käsin kosketeltavia ovat entiteetit, jotka jakaantuvat edelleen elollisiin ja elottomiin entiteetteihin: elollisiin eli eliöihin kuuluvat ihmiset, eläimet ja kasvit, ja elottomia entiteettejä ovat ihmiskäden aikaansaamat (kuten *pöytä*) ja luonnolliset objektit (kuten *ruumis*) sekä aineet (kuten *ruoka*). (Miller 1998: 30.) Tämän työn kannalta olen nähnyt tarpeelliseksi erottaa elolliset, liikkumaan ja toimimaan kykenevät toimijat muista entiteeteistä, sillä monien komitatiivisijalla ilmaistavien merkitysten kannalta olennaista on, että pääsana kykenee agentiiviseen toimintaan. Vaikka kasvitkin ovat elollisia entiteettejä, ne käyttäytyvät komitatiivisen ilmauksen osallistujina elottomien objektien tavoin, ja siksi tämän työn kannalta ne sijoittuvat elottomiin objekteihin. Ihmisiin ja eläimiin viitataan työssä usein *toimijoina* tai *elollisina olentoina* (myös toki *ihmisinä* ~ *individeinä* ja *eläiminä*, kuten edelläkin jo on käynyt ilmi, muihin entiteetteihin muun muassa sanoin *konkreettinen* (*entiteetti*) ja *objekti*).

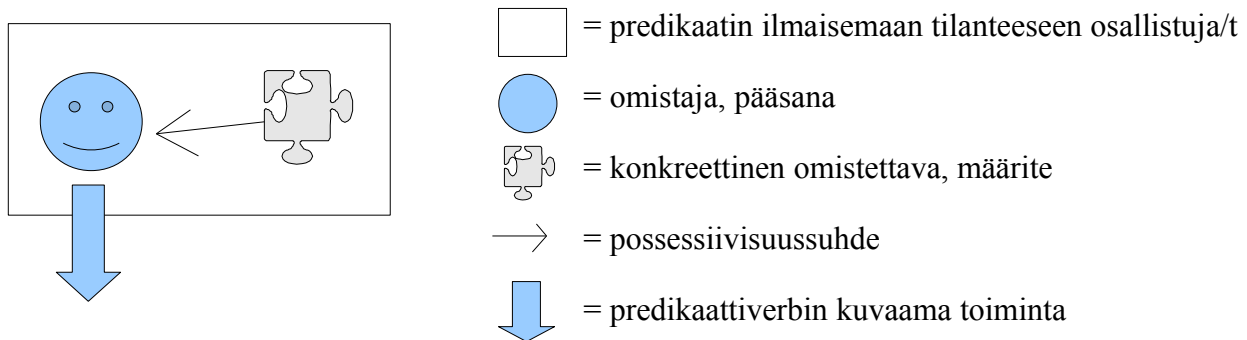
Konkreettisen (objektin) määrittelyn jälkeen olisi helppoa sanoa, että muu onkin sitten ei-konkreettista eli (+)abstraktia. Heine (1997: 34) määrittelee abstraktin tällä tavoin käänteisesti käsitteeksi, joka ei ole näkyvä tai käsin kosketeltava: abstrakteja ovat hänen mukaansa esimerkiksi tauti, tunne ja muut psykologiset tilat. Abstraktilta siis puuttuvat materiaan sidotut ominaisuudet kuten koostumus, pintarakenne, lujuus ja muoto (fyysisistä ominaisuuksista ks. Frawley 1992: 461–462). *WordNet*in luokittelussa abstrakteja ovat luonnollisesti “abstraktio”-komponentit eli ominaisuutta/tuntomerkkiä (engl. *attribute*), kvantiteettia, relaatiota ja aikaa ilmaisevat nominit (Miller 1998: 30). Nämä eivät kuitenkaan yksin riitä kattamaan kaikkia tässä työssä analysoitavan

aineiston ei-konkreettisten osallistujien referenttejä. Siksi nimitän abstrakteiksi myös WordNetin “psykkiset ominaisuudet” -komponentin osia – kognitiota, tunnetta ja motivaatiota –, jotka sisältyvät myös edellä mainittuun Heinen määritelmään abstraktista.

Konkreettisen ja abstraktin ero ei ole ehdoton eikä aina selvärajainen. Esimerkiksi joillain lekseemeillä on kaksoisontologiasta johtuen yhtä aikaa sekä konkreettinen että abstrakti merkitys (Pajunen 2001: 65). Aineistossa tällaisia osallistujia ovat rahaan, musiikkiin ja taideteoksiin liittyvät lekseemit, ja niiden abstraktiotasoa pohdin analyysin yhteydessä. Myös aistihavainnon kautta saadun datan sijoittaminen konkreetti–abstrakti-jatkumolle vaati analyysin yhteydessä erityiskäsittelyä.

Tässä työssä prototyypiseksi omistussuhteeksi on määritelty erotettavissa oleva omistus, jossa omistajana on inhimillinen ja omistettavana ei-inhimillinen, tyyppillisesti eloton olio. Aineiston yleisin ja samalla siis prototyypinen omistamisen tyyppi on konkreettisen entiteetin omistussuhde (ks. kuva 3), jossa pääsanana on individi ja määritteenä sen omistama konkreettinen objekti.

Kuva 3. Omistussuhde: ”mies laukkuineen”

Tyypillisimmillään omistus on fyysistä: määritteenä oleva konkreettinen objekti on pääsanana toimivan henkilön kanssa fyysisessä yhteydessä, tyyppillisesti henkilön kädessä.

(24) Saattelimme äidin laukkuineen junaan [--]. (HS 171)

(25) Iltauinnilla joella seuranani ovat kylän naiset pyykkikasoineen. (HS 63)

Äiti on noussut junaan laukku kädessään, selässään tai olallaan. Kylän naisten ei suoraan sanota pitävän pyykejä käsissään, mutta kasat lienee kuitenkin tuotu joelle pestäviksi nyrkkipyykissä, joten fyysinen yhteys pääsanana toimivan henkilön kanssa on myös tässä esimerkissä prototyypinen. Fyysinen omistus voi olla luonteeltaan sekä väliaikaista että pysyvää: Mitä todennäköisimmin esimerkin 24 äiti matkustaa ostamansa laukun kanssa, jonka hän siten laillisesti ja pysyvästi omistaa. Kuitenkin on yhtä mahdollista, että hän on lainannut laukun naapuriltaan, jolle hän

sen myös matkan jälkeen palauttaa, ja siten laukku on äidin hallussa vain väliaikaisesti. Samoin joelle pyykkäämään tulleet naiset voivat pestä joko omia (pysyvä omistus) tai miestensä vaatteita (väliaikainen omistus). Pysyvässä omistussuhteessa on myös objekteja, jotka eivät ole (ainakaan puhehetkellä) fyysisessä yhteydessä omistajansa kanssa, esimerkiksi:

- (26) Jos grilliyrittäjä ei halua tai pysty uuteen vaihtamaan, paikat menevät lupa-aikojen umpeuduttua tarjouskilpailuun, ja tilalle saataneen uusi yrittäjä uusine kioskeineen. (HS 579)

Omistussuhde voi perustua myös siihen, että omistaja on itse tehnyt, perustanut tai muuten luonut omistettavan. Aineistossa tällaiset suhteet liittyvät lähinnä taideteoksiin ja niiden pääsanana on indivi (useimmiten propri) kuten esimerkissä 27:

- (27) Kolmas nuori taiteilija, Mirka Hämäläinen on joukon maltillisin **piirroksineen** ja **keramiikkatöineen**. (HS 520)

Kutsun tällaista omistussuhdetta tekijänoikeussuhteeksi.

Aineistossa on muutama prototyypin omistamisen esimerkkiä, joissa pääsana on kollektiivi. Näissä omistussuhde on joko (ainakin) fyysinen (kuten esimerkissä 28) tai laillisuuteen perustuva pysyvä (ei-fyysinen) suhde (29).

- (28) Varsinkin kun se [Hurjaruuthin sirkus] lähtee **teltoineen** kiertämään myös naapurikuntia ja saa aivan uutta yleisöä. (HS 1028)
- (29) Riippumaton e-Steel on toiminut Yhdysvalloissa jo pari vuotta, ja Rautaruukki, Voest-Alpine sekä Rifa **tuotteineen** ovat e-Steelin sivuilla esillä. (HS 576)

Lisäksi aineistossa on yksi esimerkki, joka on omistamisen merkitykseltään kyllä prototyypin, mutta komitatiivin viittaussuhde on erikoinen:

- (30) Suomessa on epätodennäköistä, että rahastoyhtiön konnat livistävät **rahoinesi** menemään. (HS 676)

Prototyypisesti komitatiivimääritteen possessiivisuffiksi viittaa lauseen pääsanaan. Tässä esimerkissä määritteenä olevat *rahat* eivät kuitenkaan ole pääsanana toimivien konnien laillista omaisuutta, vaan rahat kuuluvat tekstinulkoiselle henkilölle, jota kirjoittaja tekstissä puhuttelee. Esimerkin omistussuhde on täten kaksijakoinen: Toisaalta pysyvän omistussuhteen omistajana on rahojen laillinen omistaja 'sinä', joka on koodattu komitatiivin possessiivisuffiksiin. Toisaalta hallussapitosuhteen ”omistajana” ovat konnat, joiden hallussa rahat (laittomasti) ovat. (Pohdintoja rahan ominaisuuksista konkreettisenä ja abstraktina omistettavana, ks. s. 65.)

Konkreettisen entiteetin prototyypisten omistussuhteiden frekvenssiä aineistossa havainnollistetaan taulukolla 21:

Taulukko 6. Prototyyppinen omistaminen – omistettavana konkreettinen objekti

pääsana	poss.suff. viittaa	omistamisen tyyppi (lähinnä)	n
individi	pääsanaan	fyysinen omistaminen	29
individi	“	pysyvä (lähinnä ei-fyysinen)	3
kollektiivi	“	pysyvä (lähinnä ei-fyysinen)	3
individi	“	tekijänoikeussuhde	4
individi	tekstinulkoiseen individiin	1. pääsana: hallussapito 2. tekstinulkoisen: juridinen	1
			40

Prototyyppisessä omistussuhteessa omistettavana voi olla myös abstrakti asia. Aineistossa yleisin abstraktin omistettavan tyyppi on psyykkinen ominaisuus, ja siinä erityisesti kognitiiviset ja affektiiviset ominaisuudet. Kognitiivisia eli havaitsemiseen, ajatteluun ja kieleen liittyviä omistettavia aineistossa ovat *mielipiteet* (HS 1054), *tiedot ja taidot* (HS 14) sekä *ajatukset* (HS 62, esimerkiksi 31):

- (31) Hän ei ole **ajatuksineen** yksin, sillä mm. pääministeri Paavo Lipponen, vasemmistopuolueet ja SAK ovat pohtineet samaa. (HS 62)

Affektiivisen eli tunteisiin tai mielialaan liittyvän ominaisuuden omistavat pääsanat esiintyvät aineistossa muun muassa *tunteineen* (HS 845), *pelkoineen* (HS 865) ja *traumoineen* (HS 1048). Esimerkki voi myös rinnastaa kognitiivisen (*ajatukset*) ja affektiivisen (*arvot*):

- (32) Kysymykset koskevat myös täyttä miehuuttaan yhä elävää suomalaista ällymystöä, joka kiinnittyi **arvoineen** ja **ajatuksineen** siihen uuteen ja 'parempaan' järjestelmään, jonka he sinisilmäisesti näkivät Neuvostoliiton totalitaarisessa, väkivaltaisessa ja äärimmäisen militaristisessa pakkojärjestelmässä. (HS 35)

Psyykkisten ominaisuuksien jako edelleen kognitiivisiin ja affektiivisiin ei olekaan merkityksen kannalta oleellista, ja joidenkin esimerkkien (kuten 33) määritteissä on piirteitä molemmista:

- (33) Vikana on vain puuhan kaikkinelevyys ja kumppanin jääminen **keskusteluntarpeineen** ja **arkihuolineen** täysin ulkopuolelle ihmettelemään, onko yhteiselämässä enää mitään mieltä. (HS 803)

Keskusteluntarve on tunne tai mieliala, joka kohdistuu kielelliseen toimintaan, ja *huolessa* yhdistyvät ajattelutoiminta ja huolestuksen tunne.

Kognitiivisia ominaisuuksia lähellä ovat määritteet, jotka kuvaavat tavoitteellisia ja ohjelmallisia ajatusrakennelmia kuten erilaisia projekteja, suunnitelmia, teorioita sekä ohjeita ja sääntöjä. ”Von Trier elokuvan askeesia *vaativine* **dogmeineen**” (HS 1006), ”Gothóni **korostuksineen**” (HS

612), ”he ohjeinensa” (HS 851) ja ”järjestäjät sääntöineen” (HS 849) ovat luoneet teorian tai suunnitelman, jota toteuttavat työssään tai yleensä elämässään. Omistettava on lähtökohtaisesti ajatuskuvio, siis kognitiivinen ominaisuus, mutta se muuttuu julkiseksi toiminnaksi, kun ajattelija alkaa toteuttaa ajatustaan. Hieman kauemmas kognitiivisista ominaisuuksista liukuvat ne määritteiden referentit, jotka syntyvät julkisessa kontekstissa: periaatteessa ne ovat myös ajatuskuvioita, mutta niiden olemassaolo alkaa vasta siitä, kun ne puhutaan tai kirjoitetaan julki. Tämä voidaan eksplikoida suoraan kuten aineiston esimerkissä HS 256, jossa Kari Hietasen kerrotaan olevan julkisuudessa [Karjalan] **palautuspuheineen**. Puheita ei ole olemassa, ellei niitä puhuta ääneen, ja yleensä tämä vaati julkisen kontekstin (mikä myös esimerkissä ilmaistaan suoraan sanalla ”julkisuudessa”). Puhe on kielellistä ja siten kognitiivista toimintaa, mutta esimerkin kontekstissa *palautuspuheet* ovat olemassa vain vuorovaikutuksessa puhujan ja kuulijan välillä. Julkisen kontekstin tarve voi olla virkkeessä myös implisiittisesti läsnä, kuten esimerkissä 34:

- (34) Sekään ei tosin riitä kaikille jätemaksuihin tympääntyneille: ympäristösuunnittelija Arja Anderssonille on toivottu **kierrätysasioineen** menolippua kuuhun. (HS 479)

Andersson on ajatellut itselleen kierrätykseen liittyvän ohjeiston, jota hän ei tyydy toteuttamaan vain omassa elämässään vaan on tuonut sen julkisuuteen toivoen muidenkin ottavan siitä mallia. Ohjeistosta tulee hänen ”asiansa”, hänen julkisen puheensa sisältö, ja siten ”kierrätysasia” syntyy vasta julkisessa vuorovaikutuksessa.

Kuten konkreettisen objektin myös abstraktin omistajana voi olla niin individi, ryhmä kuin kollektiivikin. Suurimassa osassa aineistossa olevista abstraktin omistamisen esimerkeistä pääsanana on individi, mutta muutamassa esimerkissä pääsanana on ryhmä tai kollektiivi. Omistettavat ovat näissä tapauksissa lähinnä edellä kuvattuja ohjelmallisia ajatusrakenteita, esimerkiksi:

- (35) Jotkut saksalaiset ovat kuitenkin jo olleet huolissaan siitä, näyttääkö natsi-Saksa terveyskampanjoineen Proctorin tutkimuksen valossa liian hyvältä. (HS 817)

Pääsanana inhimillisyys voi olla myös kuvallista. Aineistossa on yksi mielenkiintoinen esimerkki, jossa abstraktin omistamissuhteen pääsanana on ei-inhimillinen, eloton entiteetti:

- (36) Eihän suomalaisia nuoria ja vähän vanhempia ”uusrikkaita” muutoin olisi voinut syntyä; sellaisiakin, joitten leveärenkaiset punaiset pikakiitäjät liikkuvat liikenteessä *omine sääntöineen* ja jotka toteavat nopeusrajoitusten olevan vain köyhiä varten – suuretkaan sakot eivät heitä hetkauta. (HS 317)

Autolla, jonka synonyyminä esimerkissä käytetään sanaa *pikakiitäjä*, ei mekaanisena koneena ole kognitiivisia kykyjä – kunhan jätetään laskuista pois Ritari Ässän tekoälyllä varustettu KITT-auto. Esimerkissä auton määritteenä on kuitenkin kognitiivinen ohjelmallinen ajatusrakenne, *sääntö*, jota

käytetään apuna liikenteessä liikkumisessa. Auto ei kuitenkaan liiku itseksensä, vaan tarvitsee kuljettajan ajajakseen, ja siten auton liikkuminen ja liikkumisessa käytettävät säännöt yhdistyvät auton kuljettajaan. Esimerkissä pikakiitäjää käytetäänkin kuljettajan metonymiana, ja siten se saa viittauskohteensa inhimilliset ominaisuudet. [Kyseessä voi tosin olla myös kirjoittajan viittausvirhe, jolloin attribuutilla *omine* oli tarkoitus viitata uusrikkaisiin, ei autoihin.]

HS-aineiston prototyyppisiä omistussuhteita, joissa omistettava on abstrakti, havainnollistetaan taulukossa 19:

Taulukko 7. Prototyyppinen omistaminen – omistettavana abstrakti asia

pääsana	määrite	n
individi	kognitiivinen	3
individi	affektiivinen	5
individi	kognitiivinen ja affektiivinen	1
kollektiivi	kognitiivinen ja affektiivinen	1
individi	suunnitelmallinen ajatuskuvio	7
kollektiivi	suunnitelmallinen ajatuskuvio	2
individi	muu	2
		21

Osassa merkitykseltään prototyyppisistä omistamisesimerkeistä on määritteenä omistettava, joka ei ole selvästi joko konkreettinen tai abstrakti. Ihmisen fysiologiseen olemukseen kohdistuvat määritteet ovat tämäntyyppisiä puolivälikonkreetteja. Esimerkiksi aistimus kuten haju (*ihmiset hajuineen*, HS 393) on toisaalta näkymätön ja käsin koskettamaton. Toisaalta haju on molekyylien muodostama kemiallinen yhdistelmä, mitattavissa olevaa ainetta ja siten konkreettinen entiteetti. Omistussuhteessa haju on kuitenkin enemmän ominaisuus kuin kenenkään omaisuutta, ja siten tällainen omistussuhde on lähinnä abstraktin omistamista.

Musiikki on myös yksi aihepiireistä, johon liittyviä leksemejä voi pitää joko abstrakteina tai konkreettisina.

- (37) Vasta ilmestynyt, Ondine-yhtiön julkaisema levy poikkeaa totutuista oopperalevyistä, joissa pääosissa ovat solistit aarioineen. (HS 384)

Toisaalta musiikkia voi pitää abstraktina: kuten hajua ei musiikkiakaan voi nähdä eikä koskea, eikä sen (fyysinen) omistaminen ole siten mahdollista. Toisaalta musiikki muodostuu erikorkuisista sävelistä, äänistä, jotka ovat fyysikaalisestikin mitattavaa mekaanista aaltoliikettä, ja useimmiten mu-

siikki voidaan esittää konkreettisin ja eksplisiittisin nuotinusmerkein. Säveltäjillä on sävellyksiinsä, kuten esimerkin mainitsemiin aarioihin tekijänoikeudet, ja siten he ovat sävellystensä laillisia omistajia. Esimerkin 37 solistit eivät todennäköisesti ole säveltäneet laulamiaan aarioita, joten tämäntyyppisestä omistamisesta esimerkissä tuskin on kysymys. Enemmänkin aariassa on kyse väliaikaisesta käyttösuhteesta, tai se voi olla myös ominaisuuden tyyppinen omistettava: kuten hajun myös laulun lähteenä on pääsana, joka sitä tuottaa. Ominaisuuden tai tuottamisen aspekti musiikin omistussuhteessa korostuu, kun pääsana on yhtäaikaan sekä musiikin tuottaja että mahdollisesti myös säveltäjä:

- (38) Kun vaihdetaan shuffle-fiiliksiin, henki muuttuu, mutta muisto pysyy: kontrabasisti pitää *dumpattuine kuvioineen* siitä huolen. (HS 598)

Musiikin lisäksi myös muut taiteen tuotteet kuten teatteri tai sanataide voivat sijoittua konkreetin ja abstraktin välimaastoon.

- (39) Myös Teatterikorkeakoulu on läsnä Tampereen teatterikesässä *omine* ja *vierailevine tulkintoineen*. (HS 797)

Tässä esimerkissä viitattaneen teatteriesityksiin, joita teatterikorkeakoululaiset esittävät. Teatterikorkeakoulu on kollektiivinen toimija (paitsi jos teatterikesään osallistuvat kaikki koulun opiskelijat ja työntekijät, jolloin kyse on ryhmästä), tulkinnat ovat toisaalta sen jäsenten yhteisiä (tai edustajiksi valikoituneiden henkilöiden omia) tavoitteellisia ajatusrakennelmia eli abstrakteja mutta toisaalta katsottavaa toimintaa, johon osallistuvat käsin kosketettavat henkilöt ja materiaalit. Esimerkissä omituista on määritteen toinen attribuutti, *vierailevine*. Mikä merkitys sisältyy lausekkeeseen ”Teatterikorkeakoulu *vierailevine tulkintoineen*”, joka virkkeen rakenteesta päätellen on tarkoitettu vastakohtaksi koulun omille tulkintoille? Käyvätkö tulkinnat naapurissa kylässä? Vai esittävätkö teatterikorkeakoululaiset muiden tekemiä tulkintoja? Jälkimmäinen merkitys edellyttäisi, että määritteellä *tulkinta* viitataan abstraktiin ajatuskehitelemään, jota näyttelijäopiskelijat sitten toteuttavat konkreettisesti teatteriesityksessään. Näin tulkittuna esimerkki osoittaisi, että myös abstraktia omistussuhdetta voidaan käsitellä väliaikaisen tai pysyvän omistamisen näkökulmasta, vaikka Heinen esityksessä niillä määritelläänkin nimenomaan konkreettisen objektin omistamissuhdetta – onhan abstraktin omistaminen mainittu omaksi erilliseksi kategoriakseen.

Myös rahan luonne konkreettisenä tai abstraktina vaatii lähempää tarkastelua.

- (40) Sijoittajien usko Peruun vahvistui ja turistit palasivat **dollarinippuineen** Machu Picchun poluille. (HS 540)

- (41) Amerikkalainen isä **rahoineen** tavarapaljouden keskellä ei ole paras mahdollinen pienten lasten huoltaja hyvin suljetussa ja väkivaltaisessa ympäristössä, jossa lapsi on esineellistetty. (HS 868)

Raha on nykyisessä elektronisessa pankkikulttuurissa sen verran abstrakti käsite, ettei sitä voi pitää ehdottomasti konkreettisena objektina. Esimerkin 40 konkreettisia dollarin seteleitä voi kyllä pitää kädessään, ja siten omistussuhde on konkreettinen fyysinen. (Vrt. esimerkkiin 30, jossa määritteenä oleva *raha* voidaan kontekstin perusteella määritellä selkeästi konkreettiseksi objektiksi.) Toisaalta “dollarinippu” voidaan nähdä kielikuvana: esimerkissä kuvataan todennäköisimmin amerikkalaisia turisteja – Perun rahayksikkö kun on nuevo sol eikä dollari kuten esimerkiksi Yhdysvalloissa –, jotka käyttävät lomamatkallaan runsaasti rahaa, nipuittain. Tällöin, kuten myös esimerkissä 41, rahasta puhutaan enemmän abstraktilla tasolla. Vaikka Heinen mukaan laillinen omistussuhde on aina “pysyvää omistamista”, määrittelijästä riippune se, voiko rahan omistamista pitää pysyvänä vai näkeekö sen väliaikaisena. Jälkimmäisessä tapauksessa olisivat rahaan liittyvät esimerkit aineiston ainoita, joissa omistussuhdetta voisi pitää selkeästi väliaikaisena fyysisenä – pääosaan fyysisistä omistussuhteista kun liittyy helposti myös pysyvän omistuksen merkitys.

Prototyypistä omistamista, jossa omistettava voidaan kaksoisontologian vuoksi nähdä joko konkreettisena tai abstraktina, havainnollistetaan taulukossa 18:

Taulukko 8. Prototyypinen omistaminen – omistettava ei ole selvästi konkreettinen tai abstrakti

pääsana	määrite	n
individi	fysiologinen ominaisuus	3
individi	musiikki	4
individi	muu taide	1
ryhmä	muu taide	1
kollektiivi	muu taide	1
individi	raha	2
		12

Edellä olevat esimerkit ovat omistamisloukan keskeisimmässä ytimessä. Lähellä ydintä on tapauksia, joissa pääsanana inhimillisuus ei ole prototyypistä. Esimerkiksi sarjakuvasankarit käsitteään inhimillisiksi toimijoiksi, vaikkeivät ne tarkkaan ottaen ole edes elollisia olentoja.

- (42) [Keskilänneestä löytyy myös Kippari Kallen syntymäpaikka nimeltään Chester.] Kaupunkiin tullessa Kippari Kalle tervehtii **kyltteineen** heti kaupungin rajalla ja merimiehelle on myös valettu oma näköispatsas. (HS 999)

Esimerkissä 42 Kippari Kalleen kuitenkin suhtaudutaan kuin todelliseen ihmiseen, joka on syntynyt todellisessa kaupungissa ja joka aktiivisena toimijana tervehtii kaupunkiin tulijoita kyltti kädessään (fyysinen omistussuhde). Todellisuudessa kaupungin rajalla lienee vain suuri juliste, johon sarjakuvahahmo on maalattu, mutta tämä ei ole oleellista esimerkin ilmaiseman merkityksen kannalta.

On kuitenkin tapauksia, joissa pääsanan inhimillisyyden kyseenalaisuus vaikuttaa merkityksen määrittämiseen. Voiko esimerkiksi vauva omistaa?

(43) JunkFoodHighwayn käytävällä tulee vastaan vauva leluineen. (HS 759)

Esimerkissä voisi olla kysymys joko fyysisestä omistamisesta (lelu on vauvan kädessä – tai suussa) tai laillisesta eli pysyvästä omistamisesta (kummitäti on tuonut vauvalle lelun lahjaksi, joten lelu on vauvan omaisuutta). Tuntuisi kuitenkin luontevammalta sanoa: “Vastaan tulee vauva lelu kädessään/suussaan”, puuttumatta lelun omistussuhteeseen. Mitkä inhimillisyyden piirteet ovat välttämättömiä, jotta olennon voi katsoa laillisesti omistavan entiteetin? Omistaako vauva lelun vaikkei olisi siitä tietoinen? Pienet vauvathan eivät vielä pahastu, jos joku vie heiltä lelun, kun taas vanhemmat lapset ovat hyvin tarkkoja omista (siis omistamistaan?) leluistaan. Prototyypisissä omistamistapauksissa fyysinen ja pysyvä omistaminen kietoutuvat yhteen (vrt. esimerkit 24 ja 25, s. 60). Koska esimerkin 43 kohdalla pysyvä omistussuhde ei tunnu oikeutetulta, en katso esimerkin kuuluvan merkitysluokan ytimeen. Se ei kuitenkaan ole liukunut kauas, sillä fyysinen omistussuhde on niin ilmeinen.

Toimijan inhimillisyyks vähenee edelleen, kun pääsanana on eläin. Voiko koira omistaa luunsa? Onko luun vartioiminen varkaiden varalta merkki siitä, että koira tiedostaa omistavansa luun? Riittääkö fyysisen yhteyden lisäksi tiedostaminen oikeuttamaan omistussuhteen? Koiraan kotieläimenä ja perheenjäsenenä liitetään usein inhimillisiä tiedostamisen ja tuntemisen ominaisuuksia, jotka voisivat oikeuttaa pohtimaan koiran mahdollisuutta olla omistajana, ja siten tällainen tapaus voisi kuulua lähelle omistamislukokan ydintä. Aineisto ei kuitenkaan anna tukea tällaisille pohdinnoille. Sen sijaan aineiston esimerkit, joissa konkreettisen “omistajana” on eläin, ovat selvästi liukuneet lukokan ytimen ulkopuolelle.

Esimerkissä 44 kuvataan hevosta ja sen kanssa fyysisessä yhteydessä olevia rattaita:

(44) Eilen oli muuan maalainen pistäytyessään Fabianinkadulla olevassa viinamyymälässä jättänyt kadulle hevosensa rattaineen sekä hoitajaksi 6-7 vuotiaan tyttönsä. (HS 577)

Kysee ei kuitenkaan voi olla omistamisesta: rattaat eivät ole hevosen käytössä, eikä hevonen varmaankaan tiedosta ”omistavansa” rattaita, vaan rattaiden vetäminen lienee sille vain yksi mahdollinen olinpaikka tallin ja laitumen lisäksi. Komitatiivin merkitys onkin liukunut omistamisesta kohti

jonkinlaista liittymistä tai yhteen kuulumista. Mielenkiintoinen vertailukohta löytyy Päivärinnan (1971: 46, 54) tutkimuksesta. Hänen mukaansa suurimmassa osassa kaunokirjallisuudessa tavattavista komitatiivisijaisista ilmauksista määrite on pääsanan kanssa läheisesti yhteenkuuluva asia kuten *mies vaimoineen* tai *hevonen rattaineen* – etenkin vuoden 1889 kaunokirjallisuudessa komitatiivi ilmaisee usein kulkuneuvoa, ja *hevonen rattaineen* on näistä ilmauksista yleisin. Nykykielen kontekstissa ei osallistujaparista kuitenkaan ensimmäisenä tule mieleen kulkuneuvo. Tämä on yksi hyvä osoitus omistussuhteen kulttuurisidonnaisuudesta.

Aineiston toisessa esimerkissä, jossa eläin on asetettu omistamistyyppisessä virkkeessä pääsanaksi, on merkityksen määrittäminen monimutkaisempaa.

(45) Lemmikkieläinkaupasta varastettiin boa ja viljakäärme **terraarioineen**. (HS 194)

Jos osallistujien järjestys olisi toinen ja viljakäärme olisi määritteenä (”terraario viljakäärmeineen”), kuuluisi esimerkki spatiaalisen merkityksen luokkaan (spatialisuudesta ks. tarkemmin luku 3.3). Nyt rakenne vastaa kuitenkin omistussuhdetta, mitä vielä vahvistaa esimerkkiä tekstissä seurannut virke: ”Liikkeestä vietiin myös neljä hamsteria häkissä.” Jatkovirkkeessä korostuu informaatio, että varastetut hamsterit sijaitsivat häkissä. Jos viljakäärmeen olisi haluttu kertoa vain sijaitsevan terraariossa, olisi loogista ilmaista analogisesti ”viljakäärme terraariossa” (mikä tosin ei myöskään olisi erityisen hyvää kieltä). Virkkeessä on kuitenkin mukana omistamisen piirteitä – on kyse ”viljakäärmeen terraariosta”. (Vertaa esimerkkiin 44, johon ei liity juurikaan omistamisen piirteitä: yleisesti ei puhuta niinkään ”hevosen rattaista” kuin ”hevosrattaista”³⁴ – omistamisen sijaan hevonen on määrittämissuhteessa rattaisiin.) Terraarion voi tuskin katsoa olevan käärmeen laillista omaisuutta, sillä olipa käärmeen kognitiivisista ominaisuuksista ja siten omistussuhteen tiedostamisen mahdollisuudesta mitä mieltä tahansa, eläimellä ei ole omistusoikeutta. Esimerkin 45 ilmaisemassa merkityksessä on siis välttämättä mukana myös yhteyteen kuulumisen tai spatiaalisuuden sävyjä. Esimerkissä on kuitenkin osittain kyse myös fyysisestä omistussuhteesta: käärme on terraarion kanssa fyysisessä yhteydessä käyttäessään sitä oleskelemiseen. Niinpä esimerkki 45 sijoittuu jatkumolle merkitysluokan ytimen ja esimerkin 44 välimaastoon.

Aineistossa on yksi esimerkki, jossa abstraktin omistussuhteen pääsanana on eläin.

(46) [Kangasperko itse pitää vesilinnuista.] Niiden täyttämässä on ammattilaisellekin vaikeuksia runsaan rasvan ja heikon nahan vuoksi, mutta ne tarjoavat erinomaisia mahdollisuuksia *kau- niine väreineen* ja *linjakkaine muotoineen*. (HS 895)

³⁴ Googlessa ”hevosen rattailla” saa 4 yksittäistä osumaa, ”hevosrattailla” noin 300. (Haettu 25.1.2008.)

Edellä esitetyissä analyyseissa eläimen mahdollisuudesta omistaa konkreettisia entiteettejä on pohdittu kahta pääasiallista kysymystä: voidaanko olettaa, että eläimellä on kognitiivinen kyky tiedostaa objektin omistussuhde, ja voiko eläimellä olla laillinen omistusoikeus objektiin. Pääosassa tapauksia on todettu, ettei eläin voi olla omistussuhteessa omistavana osallistujana. Abstraktin omistamista määrittelee kuitenkin hyvin harvoin laillisuus, kuten edellä on käynyt ilmi. Affektiiviset ja fysiologiaan viittaavat ominaisuudet ovat luontaisia myös eläimille, samoin kognitiiviset ominaisuudet tietyin rajoituksin. Esimerkissä 46 *väri* ja *muoto* määrittävät pääsanansa fysiologisia ominaisuuksia ja sopivat hyvin viittaamaan myös eläinpäsaanään. Merkitykseen liittyy myös vahva kuvaileva sävy.

Edellä on pohdittu merkityksen muuttumista, kun prototyypisesti omistamista ilmaisevien komitatiivilausekkeiden pääsanana inhimillisuus vähenee. Omistusluokan ytimestä liukuu kuitenkin omaan suuntaansa myös tapauksia, joissa pääsanana on täysin inhimillinen toimija. Kun omistamisen kohteena on vaatekappale, saa komitatiivi omistamisen merkityksen lisäksi vahvasti kuvaavan merkityksen (tässä mielessä inhimillisen olennon vaate vertautuu eläimen ulkomuotoon, vrt. esimerkki 46).

- (47) Nevanlinnan Vastahitsi on kuvaelma pienistä sudenpennuista, jotka **häntähattuineen** ja **univormuineen** pursuavat tarmoa ja sotilaallista kuria – aina valmiina -asennetta. (HS 560)

Pääsanana on partiota harrastavia lapsia, joista jokainen omistaa tietyn vaateparren, määritteenä olevan häntähattu ja univormun. Kyse on todennäköisimmin pysyvästä omistussuhteesta: vaatekappaleet on ostettu lapselle omiksi. Ne ovat myös sudenpennun tunnusmerkkejä: kun lapsella on yllään häntähattu ja sudenpennun univormu (fyysinen omistussuhde), hänet tunnistaa sudenpennuksi jo ulkonäöltä. Täten vaatetus ei ole vain lapsen omistama, vaan se myös määrittää ja kuvailee kantajaansa. Henkilön yllä olevan vaatekappaleen ei kuitenkaan tarvitse olla vakiintunut sudenpennun häntälakin kaltainen symboli, vaan mikä tahansa vaatekappale komitatiivimääritteenä kuvailee pääsanana olevaa kantajaansa joko ulkonäöltä tai muilta ominaisuuksilta. Esimerkiksi seuraavassa esimerkissä määrite viittaa sekä pääsanansa ulkonäköön että fyysisiin ominaisuuksiin:

- (48) Prostataleikkauksen jälkeen hän on impotentti, kertoi American Pastoral ja nyt hän on myös inkontinentti **vaippoineen**, muovisine **kalsareineen**. (HS 266)

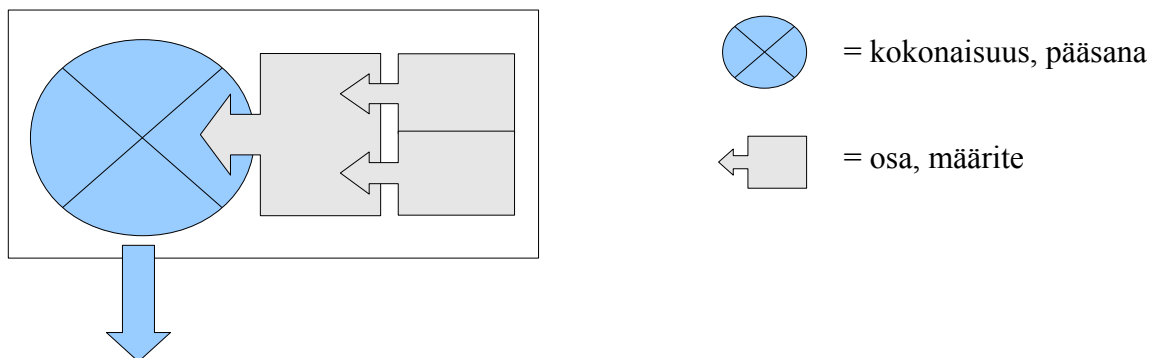
Esimerkkejä, jotka ilmaisevat omistamista mutta jotka eivät ole aivan luokan ytimessä, havainnollistetaan taulukossa 17:

Taulukko 9. Omistamisen merkitysluokan ytimeistä laajentuneet esimerkit

merkitys	pääsana	määrite	n
omistaminen	individi, jonka inhimillisuus ei ole prototyyppistä	konkreettinen objekti	2
omistaminen – liittyminen	eläin	konkreettinen objekti	2
omistaminen – kuvailu	eläin	abstrakti ominaisuus	1
pukeutuminen: omistaminen – kuvailu	individi	vaate	4
			9

Lähellä omistamista on sisällyttämisen merkitys. Prototyyppisin ja selkein sisällyttämisen tyyppi on OSA–KOKONAISUUS-SUHDE.

Kuva 4. Osa–kokonaisuus-suhde: ”puu juurineen”

Aineistossa prototyyppisimmät osa–kokonaisuus-suhteen esimerkit liittyvät kasveihin: on kasveja (HS 131, HS 132) ja puita *juurineen* (HS 77), perunoita (HS 19) ja tomaatteja *kuorineen* (HS 483), sipuleita *varsineen* (HS 80, HS 911) sekä vahvistavan merkityksen kera myös pujoja *juurineen päivineen* (HS 92). Osa–kokonaisuus-suhteen erityistapauksena voidaan pitää osaa ihmisvartalon kokonaisuudesta, ruumiinosaa. Tällaisiksi lukeutuvat lausekkeen ilmaiseman merkityksen kannalta myös ruumiista erotettavissa olevat osat kuten hiukset, parta tai kynnet.

(49) Hän oli häkellyttävä näky vaikuttavine viiksineen ja palavine silmineen. (HS 595)

Määritteenä oleva ruumiinosa on usein myös kuvaavassa tehtävässä lausekkeessa: esimerkissä 49 kuvatus miehen viikset ja silmät ovat olennainen osa hänen ulkoista habitustaan ja siten olennaises-

sa asemassa häntä kuvattaessa. Ruumiinosa tulee henkilön tunnusmerkki (samalla tavalla kuin päälle puetusta, omistettavasta vaatteesta, ks. edellä). Tällainen osa–kokonaisuus-suhteeseen kietoutuva tunnusmerkkisyys korostuu esimerkeissä, joissa pääsanana on tunnettu henkilö ja määritteenä ruumiinosa, josta hänet yleisesti tunnistetaan. Aineistossa tällaisia henkilöitä ovat Pinokkio kasvine *nenineen* (HS 8) ja Mauno Koivisto *otsakiehkuroineen* (HS 157). Myös ihmisryhmää voidaan kuvata tunnusmerkkisen ruumiinosan avulla:

(50) Ne mustatakkiset miehet **poskikiharoineen** ovat useimmiten hasideja. (HS 939)

Osa–kokonaisuus-suhde ei kuitenkaan vaadi pääsanakseen luonnollista objektia, vaan myös ihmiskäsin tehtyihin objekteihin voi sisältyä osa–kokonaisuus-suhteita. Tällaisesta on kyse vaikkapa esimerkissä 51, jossa vanteet ovat osa auton kokonaisuutta:

(51) Mäkinen ei ryhtynyt renkaan vaihtoon vaan ohjasi autonsa **vanteineen** kaikessa rauhassa huoltopaikalle. (HS 300)

Aineiston frekventin ei-luonnolliseen objektiin viittaava osa–kokonaisuus-suhde liittyy kuitenkin rakennuksiin ja niiden osiin. Myös näissä tapauksissa osa kuvailee kokonaisuutta, mutta ei ole samalla tavalla tunnusmerkkinen kuin ruumiinosa. Aineistossa on paljon esimerkkejä, joissa osallistujina ovat rakennus ja siihen kuuluvat ikkunat: julkisivut **ikkunoineen** (HS 645), rivi- ja omakotitalot **ruutuikkunoineen** (HS 237), välimerelliset villat **ikkunaluukkuineen** (HS 1008). Määritteiden perusteella emme voisi erottaa yhtä taloa toisesta, sillä määritteet kuvaavat pääsanaansa vain yleisellä tasolla, eivät tunnusmerkkisesti kuten ruumiinosa edellä. Kun pääsanaa halutaan kuvata seikka-peräisesti, lisätään virkkeeseen kokonaisuuteen kuuluvia osia, jolloin pääsanaan viittaa monta peräkkäistä määritettä:

(52) Puinen kaksikerroksinen mansardikattoinen talo **kuisteineen, erkereineen ja parvekkeineen** oli kuin kopio 1900-luvun alun kaupunkihuvilasta. (HS 829)

Taulukko 10. Osa–kokonaisuus-suhdetta ilmaisevat esimerkit

pääsana	määrite	n
kasvi	sen osa	4
kasvis~vihannes	sen osa	5
individi	ruumiinosa	4
rakennus	sen osa	7
muu (eloton) kokonaisuus	sen osa	2
		22

Aineistossa on runsaasti esimerkkejä, joissa sisältymisen merkitys voidaan eksplikoida fraasilla ”MUKAAN LUKIEN”. Nämä liittyvät neljään aihealueeseen, jotka ovat raha

- (53) Kokoneen edustajan palkkio *kaikkine* **ikäisineen** on ollut noin 25000 markkaa, ja nousee nyt 29000 markkaan. (HS 904) [= palkkio on kaikki ikälisät mukaan lukien--],

pituus ja koko

- (54) Juutinrauman silta on lähes kahdeksan kilometrin pituinen, ja uuden yhteyden kokonaispituus **tunneleineen** on yli viisitoista kilometriä. (HS 25) [= pituus on tunneli(t) mukaan lukien--],

paino

- (55) Se painoi **lasteineen** noin 65 tonnia eli suunnilleen veturin verran. (HS 56) [= paino on lasti mukaan lukien--]

ja aika

- (56) Matkaan menee aikaa parikymmentä minuuttia, ja *kaikkine* **vaiheineen** kestää jopa miltei tunnin, ennen kuin tehohoito voidaan aloittaa. (HS 236) [= matka kestää kaikki vaiheet mukaan lukien--].

Useimmissa tapauksessa 'mukaan lukien' -määritteet ovat pääsanansa perusteella varsin enakoitavissa ja osittain fraasiutuneitakin: ”korvaussumma **korkoineen** [on] 4,5 miljoonaa markkaa” (HS 68), ”40 miljoonan markan velat **korkorästeineen**” (HS 586), ”[laivan] pituus **kokkapuineen** 90,22 metriä” (HS 112), ”**matkoineen** koulupäivä [kestää] 6-7 tuntia” (HS 748).

Lisäksi sisältymistä ilmaisevaan 'mukaan lukien' -merkitykseen voi liittyä tarkentava merkitys 'A on eräänlainen B'. Tässä hyponymisessa suhteessa (ks. esimerkiksi Fellbaum 1998: 24–25) määritteenä (A) on hyponyymi, pääsanana (B) hyperonyymi. Aineistossa tämän tyyppisissä esimerkeissä on aina vähintään kaksi rinnasteista määritettä.

- (57) Pahuuden arkkityypit ovat näyttämöllä **gestapoineen**, **paholaisineen** ja **diktaattoreineen** klišeisyyteen asti. (HS 284)

Esimerkin 57 mukaan gestapot, paholaiset ja diktaattorit ovat eräitä pahuuden arkkityyppejä – muitakin on olemassa, ja niitä nähdään myös näyttämöllä, mutta tekstin kirjoittaja on halunnut mainita erikseen nämä kolme. Esimerkki siis kertoo, että näyttämöllä on monenlaisia pahuuden arkkityyppejä ”gestapot, paholaiset ja diktaattorit mukaan lukien”.

'Mukaan lukien' -merkitysten aihepiirien frekvenssiä aineistossa havainnollistetaan taulukossa 11:

Taulukko 11. 'Mukaan lukien' -merkitystä ilmaisevat esimerkit

aihepiiri	n
raha	13
pituus	4
paino	1
aika	5
'A on eräänlainen B'	5
muut	2
	30

Lähellä 'mukaan lukien' -merkitystä on toinen sisältymissuhdetta tarkentava merkitysluokka, KOOSTUMINEN. Ero edelliseen on lähinnä määritteen semanttisessa tehtävässä lauseen osana ja siitä seuraavassa näkökulmassa. 'Mukaan lukien' -tapauksissa määritteellä on lauseessa tarkentava tehtävä: esimerkiksi kokeneen [kansan]edustajan palkkion määrä (ks. esimerkki 53) voitaisiin ilmoittaa joko peruspalkkiona tai siten, että myös ikälisät lasketaan summaan mukaan, ja jotta lukija tietäisi, kummasta laskutavasta on kysymys, tarvitaan esimerkissä 53 määritettä tarkentamaan, että 25 000 markan summaan on laskettu mukaan myös ikälisät. Koostumisen merkityksessä määritteellä ei niinkään tarkenneta vaan kuvaillaan pääsanana sisältöä: määritteellä ilmaistaan osatekijöitä, joista pääsanana kokonaisuus koostuu.

Osatekijöistä koostumisen merkitysluokan voi nähdä modifikaationa osa–kokonaisuus-suhteesta. Halusin luokittelussani tehdä selkeän eron kahden erilaisen osista koostuvaa kokonaisuutta kuvaavan merkityksen välille, sillä niiden välinen semanttinen ero on oleellinen. Luokitteluni osa–kokonaisuus-suhde on rakenteeltaan säännelty: se perustuu meronymiaan, ja siten jo pelkän osa–kokonaisuus-suhteen pääsanana (holonyymi) perusteella syntyy suhteellisen selkeä kuva mahdollisten määritteen joukosta (meronyymi) ja toisinpäin – esimerkiksi määrite *juurineen* paljastaa pääsanana todennäköisimmin kuuluvan kasvikuuntaan, jolloin mahdollisten pääsanojen joukko rajoittuu kasvikuunnan edustajiin. Komitatiivisijan käyttö perustuu tällöin entiteettien sisäisiin ominaisuuksiin. Aineistossa oli kuitenkin paljon sellaisia esimerkkejä, joissa määrite kyllä selvästi on osa pääsanana sisällöllistä kokonaisuutta, mutta joiden osapuolten välillä ei voi havaita ominaisuuksista johtuvaa loogista ennakoitavuutta tai valmiita semanttisia yhteyksiä.

Osatekijöiden suhde pääsanana kuvaamaan kokonaisuuteen onkin sanasemantiikan sijaan tilanteisesti motivoitua: pääsanaan liitetään määritteitä, jotka kuvaavat sitä lauseyhteyden edellyttä-

mästä näkökulmasta eli sopivat juuri kyseisen lauseen tarpeisiin. Usein tilanteinen käyttö on kulttuurisesti väritynyttä: mistä pääsanana olevan entiteetin voi nähdä koostuvan yhdessä kulttuurissa, ei välttämättä tulisi mieleen jossain muussa. Esimerkiksi länsimaalaisen toimittajan tekstissä, joka kertoo länsimaisen kirjailijan teoksen pohjalta tehdystä länsimaisesta näytelmästä, määritellään naiskuva koostumaan mitä todennäköisimmin täysin eri osatekijöistä, kuin mitä esimerkiksi muslimikulttuurissa voisi kuvitella:

- (58) Elisa Piispanen saa Ofeliaansa enemmän särmää, vaikka [kirjailija Heiner] Müllerin naiskuva “**rintoineen, reisineen ja kohtuineen**” tuntuukin vuoroin tympeältä, vuoroin huvittavalta. (HS 658)

Pääsanasta *naiskuva* on vaikea ennustaa, mistä osatekijöistä kirjoittaja näkee sen koostuvan – itse en olisi osannut määritellä naiskuvan koostuvan esimerkin 58 tavoin rinoista, reisistä ja kohdu(i)sta. Kyse lienee enimmäkseen tilanteisesta vaikutuksesta – en ole nähnyt teatteriesitystä enkä siten tiedä, kuinka keskeisessä osassa Ofelian fyysiset ominaisuudet olivat tai miten niistä näytelmässä puhuttiin (kirjoittajan käyttämät lainausmerkit viittaisivat määritteiden olevan suora lainaus näytelmästä) – mutta myös kulttuurisesta erosta. Koska edustan kirjoittajan kanssa samaa maalliskristillistä läntistä, suhteellisen korkeasti koulutettujen valkoihoisten kulttuuria, tarkoitan tässä yhteydessä kulttuurierolla suppeampia ryhmä- tai jopa yksilökulttuurisia eroja.

Tilanteisesta ja kulttuurivaikutuksesta johtuva ennustettavuuden puute pätee myös toisinpäin: määritteen perusteella voi olla vaikea arvata, minkä entiteetin osatekijänä se lauseessa esiintyy. Pienen empiirisen kyselytutkimuksen perusteella juustokansana itseään pitävät ranskalaiset eivät keksineet, minkä kokonaisuuden osatekijä *juusto* voisi olla esimerkissäni 59, olkoonkin, että juusto on osatekijänä kaikilla heidän omilla aterioillaan.

- (59) Tilauksesta saa myös 250 markan ranskalaistyyllisen juhlamenuun hanhenmaksoineen, täytettyine viiriäisineen, juustoineen ja omenapiiraineen. (HS 912)

Esimerkeissä, jotka ilmaisevat osatekijöistä koostumisen merkitystä, on tyypillisesti monta määritettä peräkkäin, kuten edellisetkin esimerkit osoittavat. Tällainen määritejono saa helposti aikaan kuvan, että pääsanana koostumus on tyhjentävästi kuvattu näiden määritteiden avulla. Esimerkissä 58 on mielestäni perusteltua olettaa, että kirjoittajan mielestä rinnat, reidet ja kohtu *muodostavat* kolmisin koko naiskuvan. Myös esimerkin 59 yhteydessä tämä ajatus olisikin mahdollinen: juhla-aterialla tarjotaan vain hanhenmaksaa, viiriäistä, juusto(j)a ja omenapiirakkaa, jotka siten muodostavat aterian. Koska konteksti ei kuitenkaan anna vahvistusta näin tiukalle tulkinnalle, katson, että tässä merkitysluokassa määritteet ovat valikoituja *osatekijöitä* pääsanansa *koostumuksessa* mutta eivät välttämättä sen ainoat rakennusosat. Esimerkissä 60 tämä näkökulma on ilmeinen:

- (60) Suomeksi sanottuna kuulijan psykofyysinen kokonaisuus aisteineen, tunteineen ja istumalihaksineen joutui reilun kaksituntisen barokkimaalailun kanssa aika koville. (HS 778)

Kontekstista riippumattoman esikäsitteilyksen mukaan tiedetään, että ihmisen psykofyysiseen kokonaisuuteen kuuluu emotionaalisten tekijöiden kuten aistien ja tunteiden lisäksi koko ihmisen fyysinen olemus, eivät vain istumalihakset. Osatekijöiden ei siis tarvitse kattaa koko pääsanana olevan entiteetin sisällöllistä kokonaisuutta. Aineistossa onkin myös esimerkkejä, joissa kokonaisuuden osista on mainittu vain yksi. Esimerkiksi uuden asuinalueen rakentamista käsittelevässä tekstissä mainitaan talojen rakentamista edeltävistä alustavan työn vaiheista vain yksi, teiden rakentaminen:

- (61) Arvisen mukaan tarvittavat järjestelyt tierakentamisineen kestävät ainakin ensi kesään, jonka jälkeen uusien talojen rakentamisen on tarkoitus alkaa. (HS 885)

Kuten edellä on mainittu, on kokonaisuuden osatekijöillä aina tietynlainen kuvaileva tehtävä virkkeessä: ne kertovat lukijalle, minkälaisesta kulttuurisesta kokonaisuudesta tällä kertaa, tämän kirjoittajan tähän virkkeeseen kuvaamassa tilanteessa on kysymys. Muutamassa aineiston esimerkissä koko osatekijöistä koostumisen merkitys liukuu kuitenkin kohti kuvailua, esimerkiksi:

- (62) Naistaiteilijoille tyypillisen naisia, lapsia ja vanhuksia käsittelevän henkilökuvauksen ohella Flodin jatkoi samaa kansallisromanttista ja realistista maisema[maalaus]perinnettä rakennuskuvauksineen kuin mieskollegansa. (HS 832)

Kansallisromanttiseen ja realistiseen maisemien maalaamisen perinteeseen kuului yhtenä osana rakennuksien kuvaaminen, mutta rakennuskuvauksia oli vain yksi osatekijä maisemaperinteessä. Kuitenkin virkkeestä välittyy vahva mielikuva, että juuri rakennuskuvauksia karakterisoi tätä maalaustaiteen suuntausta. Niinpä se on osatekijyyden lisäksi kuvailevassa merkityksessä. (Sisällyttämisen merkitys on yhteydessä kaikkiin muihinkin varsinaisesti kuvailun merkitysluokkaan sijoitettuihin esimerkkeihin, ks. tarkemmin luku 3.3.)

Osatekijöistä koostuvaa merkitystä ilmaisevat esimerkit on koottu määritteidensä lukumäärän ja kuvailevan lisämerkityksen mukaan taulukkoon 12:

Taulukko 12. Osatekijöistä koostuvaa kokonaisuutta ilmaisevat esimerkit

peräkkäisten määritteiden lkm	n
1	7
2 ≥	15
1 (merkitys kallistuu kohti kuvailua)	2
	24

Erilaisia sisältymisiä ilmaisevien esimerkkien joukossa on pieni joukko esimerkkejä, joiden ilmaisema sisältymismerkitys ei analysoidu pidemmälle, enkä saa määritettyä sille tarkentavaa merkitystä. Ne ovat tyypillisesti esimerkkejä, jotka olisivat merkityksiltään helposti sijoitettavissa selkeisiin merkitysluokkiin, jos toinen osallistujista olisi ominaispiirteiltään toisenlainen. Näitä ovat esimerkiksi

- (63) Tutkija Alexander Stubbin mainio vieraskynä (HS 31.5.) oli *ennakkoluulottomine näkökulmineen* tässä yhteydessä poikkeus. (HS 170)
- (64) Tuovisen “karvalakkibaletti” on nyt kiertänyt eri maissa – viimeksi Faravidin maa vieraili *talvipaltonneen* helteisessä Bolognassa. (HS 178)

Esimerkin 63 määrite *näkökulma* on tietoista ajatusrakennelmaa kuvaava abstrakti ominaisuus. Jos se olisi esimerkissä liitetty määrittämään suoraan vieraskynä-tekstin kirjoittajaa Alexander Stubbia, ilmaisisi virke prototyypistä, abstraktin omistamista. Omistussuhteen merkitys on (tässä työssä sovelletun määritelmän mukaan kuitenkin mahdoton, kun pääsanana on ei-elollinen objekti. Kyse ei myöskään ole osan tai osatekijän suhteesta kokonaisuuteen, sillä näkökulmaa ei voi irrottaa tekstistä, jota se ohjailee. Kyse ei oikein ole kuvailevastakaan funktiosta, sillä *näkökulma* yksin ei havainnollista tekstin laatua tai luonnetta millään tapaa. Mielestäni selvää kuitenkin on, että kirjoittajan näkökulma *sisältyy* kirjoitettuun tekstiin.

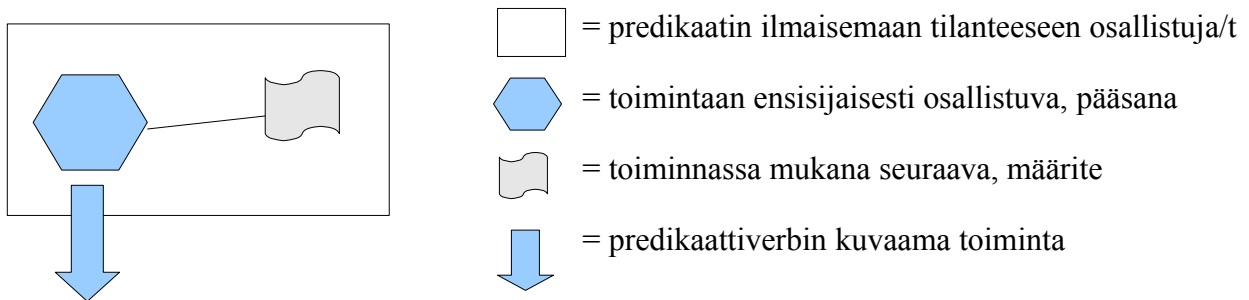
Myös esimerkissä 64 olisi kysymys omistussuhteesta, tällä kertaa konkreettisten vaatekappaleiden yllä kantamisesta, jos pääsanalla olisi inhimillisiä ominaisuuksia. Periaatteessa sillä voisi olla, jos baletti *Faravidin maa* käsitettäisiin ryhmänä inhimillisiä toimijoita, jotka tanssivat balettia nimeltä Faravidin maa talvipaltonneisiin pukeutuneina. Mielestäni sitä kuitenkin käytetään esimerkissä nimeämässä tapahtumien ja toiminnan kokonaisuutta, balettiesitystä. Paltoot sisältyvät tähän kokonaisuuteen toiminnan välineenä tai rekvisiittana, mutta niiden ei voi oikein väittää olevan toiminnan osa tai osatekijä.

Mainitsen nämä “pelkkää sisältymistä” ilmaisevat esimerkit vasta sisältymismerkityksen käsittelyn loppuvaiheessa enkä prototyypisinä luokan ytimeen kuuluvina tapauksina, koska niiden ilmaisema sisältymisen luonteeltaan loppujen lopuksi aika epämääräistä. Niistä on vaikea tarkkaan määritellä sisältymisen luonnetta ja ehtoja. Sellaisina ne häilyvät sisältymislukon rajoilla. Tästä rajakohdasta luokan ulkopuolelle valuu joukko esimerkkejä, jotka ovat merkitykseltään sisältymistyyppisiä mutta jotka eivät selkeästi asetu mihinkään luokitteluni kategorioista. Niissä sekoituvat, limittyvät tai vaihtelevat näkökulmasta riippuen ainakin sisältymisen, osatekijöistä koostumisen ja liittymisen merkitykset. Tämän epämääräisten merkitysten joukon olen nimennyt kuulu-

mis-tapauksiksi: määrite suurpiirteisesti kuuluu pääsanaan. Koska kyse ei ole enää selvästi vain sisällyttämisestä, käsittelen kuulumistapauksia luokkien ulkopuolisten tapausten luvussa 3.4.

Aineistossa on kuitenkin myös huomattavasti esimerkkejä, jotka ilmaisevat yksiselitteisesti liittymistä. Tässä merkityksessä ei ole piirteitä sisällyttämisestä, vaan se ilmaisee, mihin määrite liittyy, kytkeytyy, eli minkä yhteyteen se kuuluu (ks. kuva 5). Kyse on samantyyppisestä tilanteesta yhdessäolosta kuin sosiaalisessa yhdessäolossa: tietyssä tilanteessa ne osallistuvat samaan toimintaan, pääsana ensisijaisena ja määrite mukana seuraajana. Sosiaalisessa yhdessäolossa vain osallistujat ovat inhimillisiä toimijoita, liittymismerkityksessä ei-inhimillisiä, tyypillisesti elottomia olioita. (Yhteneväisyys havainnollistuu myös kaaviokuvissa, vrt. liittymisen kuvaa 5 yhdessäolon kuvaan 1, s. 46.)

Kuva 5. Liittyminen: ”kuva teksteineen”

Liittymistä ilmaisevat esimerkit voi jakaa edelleen alaryhmiin seuraavasti (ryhmien suuruusjärjestyksessä): määrite antaa pääsanastaan lisätietoa, konkreettiseen pääsanaan liittyy konkreettinen määrite, toimintaan liittyy muuta toimintaa, abstraktiin liittyy muita abstrakteja, abstraktiin pääsanaan liittyy konkreettinen määrite.

Pääsanasta lisätietoa antavilla määritteillä tarkoitan tapauksia, joissa lisätieto tai selitys sisältyy määritteenä olevan lekseemin sanasemantiikkaan. Tässä tehtävässä käytettyjä lekseemejä aineistossa ovat muun muassa *perustelu* (HS 615: ”kritiikki perusteluineen”), *ohje* (HS 640: ”koe arvosteluohjeineen”) ja *selitys* (HS 938: ”nimi selityksineen”). Perustelu ei sisälly itse kritiikkiin, vaan kritiikin antaja on liittänyt sen kritiikkinsä yhteyteen selittämään mielipiteitään. Myöskään ohje ei sisälly kokeeseen, vaan se on liitetty mukaan kokeen järjestäjän avuksi. Esimerkin HS 938 kirjoittaja esittelee kenialaisia nimiä, ja niiden yhteyteen hän on liittänyt nimen suomenkielisen käännöksen selittämään lukijalle nimen merkitystä, esimerkiksi ”Biwot 'sadekausi’”. Aineistossa toistuu osallistujapari ”kuva teksteineen” (HS 919, 1016, 1036), jota on käytetty 50 vuotta aikai-

semmin julkaistujen kuvien ja niiden yhteydessä olleiden kuvatekstien uudelleenjulkaisun yhteydessä. Toisesta frekventistä määritteestä on esimerkki seuraavassa:

- (65) 16.45 F1-studio / Ranska URHEILU Ranskan F1-osakilpailun lehdistötilaisuus, kisan ratkaisuhetket jälkikommenteineen. (HS 29)

Alaryhmässä, jossa konkreettinen objekti, määrite, liittyy toiseen konkreettiseen objektiin, pääsanaan, liittyminen on motivoitu hyötynäkökulmalla: määrite tuo pääsanaan jonkinlaista lisäarvoa käytettävyyden tai sillä tavoitettavan hyödyn kannalta, esimerkiksi:

- (66) Uudistettu anteeksipyyntövaatimus ei aiheuttanut toimenpiteitä ravintolan taholta, minkä vuoksi maisteri lähetti kirjelmän lääkärintodistuksineen Elannon johtokunnalle. (HS 945)

Maisteri lähetti Elannolle kirjelmän, jonka yhteyteen hän oli liittänyt lääkärintodistuksen. Kirjelmä ei olisi ehkä yksin vakuuttanut lukijoitaan, joten maisteri lähetti sen mukana, liitteenä, lääkärintodistuksen lisäämään sanoman tehoa. Kirjelmä on liitteineen tehokkaampi ja hyödyllisempi kuin ilman liitettä.

Osa konkreettisen konkreettiseen liittävästä tapauksista on luonteeltaan spatiaalisia. Nämä kuitenkin erottaa varsinaisesta spatiaalisuuden merkityksestä (ks. luku 3.3) edellä esitelty hyödyn tavoittelun aspekti: oleellista ei ole osallistujien läheisyys tilassa vaan se, että ne muodostavat toimivan kokonaisuuden vain yhdessä esiintyessään, yhteen liitettynä.

- (67) Varmat ajo-ominaisuudet, mukavuus, hyvät valot pesimineen, sähkölämmitteiset ja -säätoiset ulkokepilat ja ilmastointi lisäävät ajoturvallisuutta. (HS 998)

Jos tarkasteltaisiin vain osallistujajaparin “valot pesimineen” referenttien keskinäistä fyysistä sijaintia, edustaisi esimerkki 67 spatiaalista merkitysluokkaa, tarkemmin tapausta, jossa määritteen tarkoite on fyysisessä kontaktissa pääsanana tarkoitetun kanssa (vrt. esimerkki 82, s. 85). Yhtä oleellista kuin valojen ja pesim(i)en fyysinen kosketus on esimerkissä 67 kuitenkin pesim(i)en ja valojen yhdessä muodostama funktionaalinen kokonaisuus: valo menettää osan toimintakykyään likaantuaan, joten ollakseen parhaimmillaan ja toimintakykyisimmillään valo kaipaa seuraakseen pesimen, joka pitää valon puhtaana. Pesin puolestaan on yksinään käyttökelvoton – se tarvitsee välttämättä yhteyden pestävään objektiin toteuttaakseen tarkoitustaan.

Kolmas liittymismerkityksellisten esimerkkien ryhmä on tapahtuman liittyminen toiseen tapahtumaan. Usein tapahtumat liittyvät organisatorisesti yhteen eli ovat jonkin suuremman kokonaisuuden itsenäisiä osia kuten esimerkeissä 68 ja 69:

- (68) Urheilijat haluaisivat säilyttää nykyisen MM-viikon, johon kuuluu normaali- ja pikamatka karsintoineen sekä viesti. (HS 378)

- (69) Festivaali **oheistapahtumineen** nivoutuu koko vuoden kestävään Sarjakuvakaupunki-hankkeeseen, joka on osa Helsingin kulttuurikaupunkivuotta. (HS 921)

Kummastakin esimerkistä käy eksplisiittisesti ilmi, mihin suurempaan kokonaisuuteen osallistujat kuuluvat (juoksukisat ovat osa MM-viikkoa, festivaali ja oheistapahtumat Sarjakuvakaupunki-hanketta). Osallistujien välinen suhde on liittyvä: karsinta liittyy pikamatkaan ja oheistapahtumat liittyvät festivaaliin. Komitatiivisijan sisältämä asymmetrisyys tulee myös hyvin esille, sillä pikamatka voidaan juosta ilman karsintoja ja festivaali onnistuu myös ilman oheistapahtumia, mutta karsinnalla ei tee mitään ilman loppukilpailua, eikä voi olla *oheistapahtumia* ilman jotain, minkä ohessa ne olisivat. Koska tapahtuma on ajassa mitattava suure, osallistujat liittävät toisiinsa valttämättä myös aika-aspekti. Kaikkiin esimerkkeihin ei kuitenkaan päde samankaltainen aikasuhte. Esimerkin 68 osallistujien välinen aikasuhte määrittyy tapahtumien loogisesta yhteydestä: kilpailijoista karsitaan parhaat varsinaista mestaruuskisaa varten, joka käydään vasta sen jälkeen – siten määritteenä oleva *karsinta* edeltää aikajanalla pääsanana olevaa *normaali-* ja *pikamatkaa*. Sen sijaan esimerkin 69 osapuolten aikasuhte ei perustu niiden keskinäiseen järjestykseen. Osapuolet liittyvät toisiinsa ajassa siinä mielessä, että niillä on yhteinen tapahtuma-aika.

Neljännessä esimerkkiryhmässä konkreettinen määrite liittyy abstraktiin pääsanaan.

- (70) Monimutkaiset ristiinomistukset ja ketjutukset *salaisine* **sopimuksineen** tuntuvat jatkuvan loppuun. (HS 848)

Esimerkin kontekstista selviää, että konkreettisten sopimusten tekeminen liittyy formulamaailman ristiinomistuksiin ja ketjutuksiin. Esimerkki tai konteksti eivät kerro, mikä sopimusten funktio on, mutta voisi arvella, että juuri niillä pääsanana olevista ketjutuksista sovitaan. Liittyminen on siis tässä tapauksessa juridista ja jossain määrin kausaalistakin, mutta koska esimerkin syy–seuraus-suhteet (joista enemmän luvussa 3.3) jäävät viitteenomaisiksi, eikä esimerkki anna mitään vihjeitä niiden suunnasta (johtuvatko ketjutukset sopimuksista vai sopimukset ketjutuksista), on varmempaa pitäytyä määritelmässä, että sopimukset liittyvät puheenaoleviin abstrakteihin ilmiöihin.

Abstraktiin pääsanaan voi liittyä myös abstrakti määrite.

- (71) Sukupuolitietämättömyys *kaikkine* **asenteineen** painaa myös aikuisuudessa. (HS 165)

Määritteenä olevat *asenteet* liittyvät pääsanana olevaan abstraktiin ominaisuuteen, *sukupuolitietämättömyyteen*. (Kontekstista voi päätellä, että tekstissä puhutaan naisesta, jonka lapsuudessa sukupuoliasioita on salailtu, mikä on sittemmin vaikuttanut hänen kasvuunsa ja kehitykseensä.) Merkitys käy erityisen selvästi ilmi esimerkin *ja*-rinnastuksellisesta parafrasista: “Sukupuolitietämättömyys ja kaikki *siihen liittyvät* asenteet painavat myös aikuisuudessa.” Parafraasi rinnastaa abstraktin, kog-

nitiivisen ominaisuuden *asenteen* toiseen kognitiiviseen omaisuuteen (tai enemmänkin ominaisuuden puutteeseen) *tietämättömyyteen* ja tarkentaa edellisen liittyvän jälkimmäiseen.

Esimerkissä 71 ei yksilöidä, millaisista asenteista on kyse, joten liittymisellä ei ole niinkään semanttinen kuin lauseyhteydestä johtuva motivaatio. Aineistossa on kuitenkin myös esimerkejä, joissa abstraktin liittyminen abstraktiin perustuu myös sisällölliseen motivaatioon, esimerkiksi seuraavassa:

- (72) He kertovat tarinan luoden sille keveän alun ja kaikki yhdistävän happy endin *tarttuvasävelisine loppulauluineen*. (HS 775)

Kerrotun tai visualisoidun tarinan *happy end*, onnellinen loppu synnyttää sanana mielikuvia televisio-ohjelman loppukohtauksesta, jossa nauravien, laulavien ja tanssivien ihmisten ilonpidon taustalla pyörivät ohjelman lopputekstit. Tähän mielikuvaan liittyy olennaisesti ohjelman reipas tunnuslaulu, joka jää mieleen soimaan. Niinpä mielikuvatasolla loppulaulu *liittyy* happy endiin lähes implisiittisesti, ilmiöiden yhteenkuulumisen motivoimana: kun tarina päättyy onnellisesti, sankareita laulattaa.

Vaikka edellä, liittymisloukan esittelyn yhteydessä, tehdään selvä ero liittymisen ja sisällyttämisen merkitysten välillä, ei luokkien välinen raja ole kiinteä tai ehdoton. Edellisen esimerkinkin 72 voidaan tulkita merkitsevän myös sisällyttämistä: teatteriesityksessä loppulaulun esittäminen on osa näytelmän päättävää kohtausta, joten laulun voi ajatella sisältyvän happy end -kohtaukseen. Katson kuitenkin, että sisällyttämisen ei ole tämän esimerkin merkityksen määrittelyssä paras vaihtoehto, sillä osapuolina toimivat entiteetit ovat luonteeltaan eri käsitetasoilla. *Happy end* on osa tarinan juonta ja sellaisena abstraktilla metatasolla, kun taas *loppulaulu* tarttuvine sävelineen on ”heidän”, (esimerkivirkettä edeltävästä kontekstista päätellen) kahden pupuksi pukeutuneen näyttelijän luomana fyysinen teko, osa konkreettisen näyttelemisen toiminnan tasoa.

Liittymistä merkitykseltään ilmaisevien HS-aineiston esimerkkien frekvenssejä havainnollistetaan taulukossa 13:

Taulukko 13. Liittymistä ilmaisevat esimerkit

pääsana	määrite	n
kirjallinen tuotos	selittävä lisä (teksti)	4
kuva	selittävä lisä (teksti)	4
tapahtuma	selittävä lisä (suullinen)	4
nimi	selittävä lisä	1
konkreettinen objekti	konkreettinen objekti	8
tapahtuma / toiminta	tapahtuma / toiminta	5
tapahtuma / toiminta	abstrakti	1
abstrakti	konkreettinen objekti	3
abstrakti	abstrakti	4
		34

3.3 Merkityksen laajentumat

Aineistossani on esimerkkejä komitatiivisijan käytöstä kaikissa kielioppien tyypillisimmin mainitsemisissa merkitystehtävissä (paitsi keinon ilmaisussa, jonka tarkennetaankin kuuluvan lähinnä murteeseen käyttöön): mukana olemisen, omistamisen (myös hallintasuhteen) ja osa–kokonaisuus-suhteen ilmaisemisesta. Näitä tapauksia on analysoitu luvuissa 3.1 ja 3.2. Perinteisissä merkityksissä käytettyjen komitatiivien lisäksi aineistosta löytyy esimerkkejä, joissa komitatiivisijan merkitys on laajempi – myös runsaasti niitä tapauksia, joiden käytöstä kieliopissa erikseen varoitetaan. HS-aineiston laajentuneen merkityksen luokat ovat spatiaalinen suhde, kuvailu, väline ja syy–seuraus-suhde. Näistä kieliopissa mainitaan kuvailu ja välineen merkitys, mutta ensimmäisen vain todetaan yleisesti liittyvän useisiin ilmauksiin ilman tarkempaa erittelyä ja jälkimmäisen sanotaan esiintyvän lähinnä murteissa.

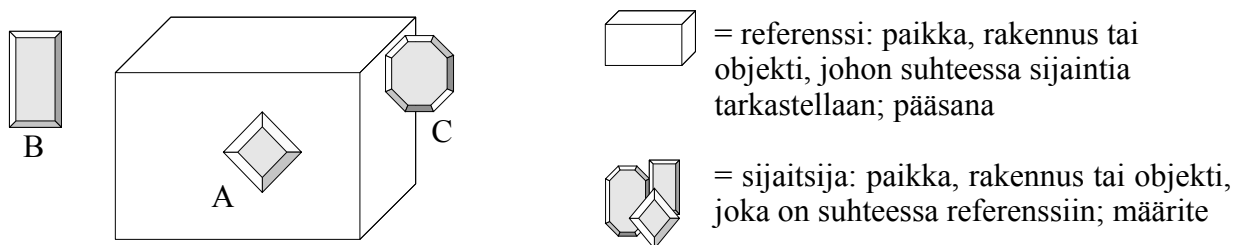
Prototyypillisesti komitatiivisuhteessa olevat osallistajat ovat elollisia ja aktiivisia toimijoita, tai ainakin pääsana on sellainen, mutta merkitykseltään laajentuneissa komitatiiveissa ei näitä ominaispiirteitä ole välttämättä enää lainkaan. Käsittelen näitä merkitysluokkia tässä alaluvussa niiden yleisyysjärjestyksessä ja aloitan analyysini yleisimmästä.

Aineistossa on suuri määrä SPATIAALISUUTTA ilmaisevia komitatiiveja. Spatiaalisuus ei sinänsä ole staattinen tila tai edes paikka, vaan se on kahden objektin riippuvuus-suhte. Näitä kiinnekohtia voidaan nimittää sijaitsijaksi (*located object*) ja referenssiksi (*reference object*), ja tietyn objektin (sijaitsijan) paikkaa voidaan tarkastella vain suhteessa tiettyyn taustaan (referenssiin). (Frawley

1992: 251.) Komitatiivisijaisissa spatiaalisissa ilmauksissa pääsana on referenssi, tila missä sijaitaan, ja määrite on sijaisija, jonka sijaintia voidaan tarkastella vain suhteessa pääsanaan.

Aineiston spatiaalisissa ilmauksissa referenssinä eli tilana (analyysin yhteydessä puhun yksinkertaistetusti vain *tilasta*) voi olla rakennus, paikka (joita ovat esimerkiksi ihmisen muokkaamat paikat kuten puisto tai kaupunki, alueet luonnossa kuten saari tai metsä, reitit kuten polku tai tie) tai konkreettinen objekti, ja sitä voidaan merkitä joko appellatiivilla tai proprilla. Esimerkkien määritteinä eli sijaisijoina on paikkoja ja rakennuksia, objekteja, eläimiä, ihmisiä ja tapahtumia. Aineistossa on kolmentyyppisiä tilan ja sijaisijan suhteita: sisältymistä, lähellä sijaitsemista ja fyysisessä kontaktissa oloa ilmaisevia suhteita (ks. kuva 6).

Kuva 6. Spatiaalisuus: A) sisältyminen, B) lähellä olo, C) fyysinen kontakti

Ensinnäkin jokin voi *sisältyä* johonkin tilaan eli sijaita tietyssä tilassa, mikä on spatiaalisista suhteista yleisin. Tyypillisin osallistujapari on paikka (pääsana) ja siihen sisältyvä rakennus (määrite).

(73) Vasikkasaaren "saunasaari" *perinteisine savusaunoineen* on aloitellut toimintaansa tänä kesänä. (HS 338)

Esimerkissä määritteenä olevat rakennukset, savusaunat, sijaitsevat tietyssä maantieteellisessä paikassa, Vasikkasaaren kyljessä sijaitsevalla pienellä Saunasaarella³⁵. Voi sanoa, että saunat sisältyvät saaren alueeseen. Pääsanana olevan paikan alueella voi sijaita rakennuksen lisäksi myös toinen, pienempi paikka, kuten esimerkiksi HS 691 ("Laivalahdesta **bulevardeineen** tulee kiinnostava asuinpaikka."), jossa määritteenä oleva reitinomainen paikka, bulevardi, sisältyy suurempaan maantieteelliseen paikkaan, Laivalahteen. Paikka voi sisältää myös konkreettisia objekteja kuten "uimaranta **laitureineen**" (HS 340) tai "kisa-alue *arvokkaine laitteineen*" (HS 1014).

Spatiaalisen sisältymisen pääsanana voi olla paikan lisäksi myös rakennus. Tilanne on selkeä, kun rakennukseen sisältyy eli sen sisällä sijaitsee jokin konkreettinen objekti kuten esimerkeissä HS 552 ("televisiostudio **kameroineen** ja **studiolamppuineen**") tai HS 607 ("alus **aarteineen**").

³⁵ <http://www.saunasaari.fi/kuljetus/index.html> (haettu 7.2.2008)

Niin määritteen kuin pääsanankin olemusta voi olla vaikeampi määrittää, kun pääsanana toimivaan rakennukseen sisältyy tilanomainen määräite. Esimerkiksi esimerkissä 74

(74) Hiili-kahvila tarjoaa *aurinkoisine terasseineen* näköalapaikan. (HS 734)

määritteenä oleva terassi on toisaalta itsenäinen rakennelma, joka muodostuu vähintään lattiasta, mahdollisesti myös katosta ja seinärakenteista. Tämä viittaisi siihen, että kahvila-rakennuksen kokonaisuuteen sisältyy toinen, pienempi rakennus. Toisaalta terassi on ihmisen muokkaama paikka kuten vaikkapa puisto, ja sen käyttötarkoitus on puiston tavoin virkistäytyminen. Myös määritettä seuraava esimerkkilauseen objekti, *näköalapaikka*, viittaa siihen, että lauseen kontekstissa terassilla viitataan juuri paikkaan. On siis vaikea määritellä tyhjentävästi, sijaitseeko esimerkissä 74 rakennuksen sisällä paikka vai toinen rakennus.

Lisää horjuvuutta sisältyy esimerkkeihin, joissa myös pääsanana olemus on tulkinnanvarainen.

(75) Valtion kiinteistölaitoksen rakennuttamaan uudisrakennukseen sijoitetaan opetustilojen ja työpajojen lisäksi luentosali ja näyttelytila *kahvioineen*. (HS 227)

“Näyttelytilan sijoittaminen rakennukseen” tarkoittaa esimerkissä sitä, että valtion kiinteistölaitos rakentaa näyttelytilan, ja täten näyttelytila on lattiasta, seinistä ja katosta koostuva rakennus. Toisaalta se kuitenkin on osa uudisrakennusta – ei erillinen talo, vaan tietty paikka suuremman talon sisällä. Myös sen käyttötarkoituksen kannalta ei konkreettisilla rakenteilla ole merkitystä vaan sillä, että se on paikka näyttelyjen järjestämiseksi. Sama logiikka pätee kahvioon: toisaalta se on ihmiskäsin rakennettu objekti, toisaalta suuremman paikan sisällä sijaitseva, kahvinjuontiin käytettävä paikka. Merkityksen kannalta ei kuitenkaan ole olennaista, mitä osallistujat tarkalleen ottaen ovat – nämä esimerkit voi yhdistää ja määritellä ilmaisemaan spatiaalista tilan sisällymistä tilaan, ottamatta kantaa tilan ominaispiirteisiin.

Toiseksi jokin voi sijaita *lähellä* pääsanana olevaa tilaa.

(76) Minulle sairaala *puistoineen* on ollut erityisesti matkojeni rauhallinen keidas ja kulttuurikohte. (HS 652)

Määritteenä oleva puisto on paikka, joka sijaitsee pääsanana olevan tilan, sairaalarakennuksen läheisyydessä, joko sen ympärillä tai tietyllä puolella. Esimerkkiin sisältyy myös omistamisen merkitys: tällöin sairaala nähdään spatiaalisen rakennuksen sijaan kollektiivisena toimijana, joka omistaa puiston maa-alan. Tämä ei kuitenkaan sulje pois spatiaalista merkitystä, vaan myös sairaalan omistama puisto sijaitsee mitä todennäköisimmin sairaalarakennuksen lähellä. Selkeämmin pelkkää lähellä sijaitsemista ilmaisee fraasiutunut määräite *ympäristöineen*, joka on mukana aineiston viidessä

esimerkissä. Useimmissa esimerkeissä tämä (maa-)aluetta merkitsevä määrite määrittää maantieteellistä paikkaa kuten esimerkissä HS 256 ”Viipuri ympäristöineen” tai esimerkissä HS 582 ”Liipeälammen alue ympäristöineen”. Yhdessä esimerkissä (HS 47) tällä määritetään kuitenkin rakennusta: ”Hovin kartanon päärakennusta, väentupaa ja luhtiaittaa ympäristöineen”.

Edellä olevissa spatiaalisen sisällyttämisen esimerkeissä osapuolina on ollut tiloja tai esineitä. Aineistossa on kuitenkin myös muutamia esimerkkejä, joissa paikassa sijaitsee elollisia olentoja. Esimerkissä 77 tilassa sijaitsee ihmisiä, joiden funktio esimerkissä näyttäisi olevan pääsanana referenttinä olevaa tilaa:

- (77) Hän kuvailee innostuneesti, kuinka hienolta ranta näyttää ”**kakaroineen, kauniine naisineen ja salskeine miehineen**”. (HS 692)

Osallistujien välinen spatiaalinen suhde on selkeä: kakarat, naiset ja miehet oleskelevat rannan alueella, ja siten sisältyvät tietynä hetkenä tiettyyn paikkaan. Samalla ne myös luovat visuaalisen mielikuvan rannasta. Tätä merkitystä vahvistetaan vielä virkkeen kontekstissa *kuvailla*-verbillä. Tämmäntyyppinen elollisen momentaarinen sijaitseminen on aineistossa harvinaista. Tavallisempi on tapaus, jossa elolliset olennot asuvat tietyssä paikassa tai rakennuksessa. Asumissuhde voidaan konkretisoida lekseimin tasolla sijoittamalla määritteeksi *asukkaat* kuten esimerkissä HS 64 (Savo asukkaineen). Kuitenkin sijaitsemisen asumislunne voi käydä ilmi myös esimerkin kontekstista:

- (78) Siperian karu luonto karhuineen ja saaliiksi saadut sadat lohet olivat uskomaton elämys kaikille. (HS 549)

Siperian luonto on karhujen asumispaikka kuten Savo on savolaisten.

Aineistossa on lisäksi kaksi tapausta, joissa tilassa sijaitsee toimintaa.

- (79) ”Kyllä Turun Luostarinmäki ja linna pikkuritarikierroksineen ovat käsittämättömän mahtavia”, Hämeen linnan juurella lapsuutensa viettänyt nainen intoutuu ylistämään. (HS 283)
- (80) Näyttelyn tekijät ovat omakohtaisesti kokeneet, miten maailmankuva todella muuttuu kun edessä on vain loputon nauha tietä ja taivaanranta auringonlaskuineen tai -nousuineen. (HS 760)

Esimerkissä 79 kerrotaan Turun linnasta järjestettävistä lapsille tarkoitetuista opastuskierroksista, joilla linnanheidoksi tai ritariksi pukeutunut opas kierrättää lapsia linnarakennuksen sisällä³⁶. Pääsanana on rakennus, linna, jonka sisällä toiminta tapahtuu, sijaitsee. Esimerkissä 80 toimintana ovat auringon liikkeet ja tapahtumapaikkana taivaanranta eli horisontti. Vaikka horisontti ei ole todellinen paikka, jossa aurinko konkreettisesti sijaitisi, vaan näennäinen taivaan ja maan rajaviiva (PS s.v. horisontti 1), muodostaa se kuitenkin visuaalisen taustan, jota vasten auringon liikkeitä voidaan

³⁶ <http://www.turkutouring.fi/public/default.aspx?nodeid=8149> (haettu 7.2.2008)

havainnoida (sijaitsejan sijainti määrittäyty tässäkin suhteessa referenssiin). Abstraktilla tai kuvainnollisella tasolla voidaan taivaanranta pitää paikkana, jonka alueella tai sisällä toiminta tapahtuu, aurinko nousee ja laskee. Tätä merkitystehtävää kutsun erikseen tapahtumapaikaksi.

Spatiaalisen merkityksen kaksi pääasiallista alatyyppeä, sisältyminen ja lähellä oleminen eivät kaikissa tapauksissa ole täysin erotettavissa toisistaan. Jos osallistujina toimivien tarkoitteiden olemuksessa on tulkinnanvaraisuutta, voi niiden välisen suhteenkin nähdä varioivana. Esimerkin 81 pääsanassa on tällaista tulkinnanvaraa.

(81) Köydellä merkitty polku **nähtävyyksineen** on kierretty vajaassa 40 minuutissa. (HS 261)

Tilana esimerkissä on polku, reitinomainen paikka, josta määritteenä olevat nähtävyydet ovat katsetäisyydellä – ne sijaitsevat polun lähellä. *Polku* voidaan kuitenkin käsittää konkreettisen pitkän ja kapean kulku-urana käytetyn maakaistaleen sijaan abstraktimpana kokonaisuutena, luontopolkuna, johon implisiittisesti sisältyvät reitin varrella olevat luonnon nähtävyydet. Tällöin kyse onkin spatiaalisesta sisällymisestä.

Aineistossa on muutamia komitatiiveja, jotka ilmaisevat spatiaalista merkitystä, mutta jotka eivät oikein sovi sisällymisen eivätkä lähellä sijaitsemisen alatyyppeihin. Niissä on enemmän kyse kontaktissa olemisesta, sijaitsemisesta kiinni toisissaan – useimmiten niin, että määrite sijaitsee pääsanana pinnalla, esimerkiksi:

(82) Massiiviset pääntuet takapenkillä ja matala takalasi *lisäjarruvalon* ja *lasinpyyhkimen koneiston* **muhkuroineen** rajoittavat näkyvyyttä. (HS 879)

Spatiaalista merkitystä ilmaisevien esimerkkien frekvenssit HS-aineistossa on koottu taulukkoon 14 spatiaalisen suhteen tyyppiin ja osallistujien referenttien mukaan.

Taulukko 14. Spatiaalisuutta ilmaisevat esimerkit

merkitys tarkemmin	pääsana	määrite	n
sisältyminen: määrite sijaitsee pääsanan sisällä	paikka	paikka	7
	rakennus	paikka	3
	paikka	rakennus	13
	tila rakennuksen sisällä	tila rakennuksen sisällä	4
	paikka	objekti	8
	rakennus	objekti	8
	rakennus	tapahtuma	1
	paikka	tapahtuma	1
	paikka (tilapäinen)	inhimillinen toimija	2
	paikka (asuin- tai työskentelypaikka)	inhimillinen toimija	5
	paikka (asuinpaikka)	eläin	3
	paikka	inhimillinen toimija + rakennus	1
paikka	paikka + rakennus	1	
läheisyys: määrite sijaitsee pääsanan lähellä	paikka	paikka	5
	rakennus	paikka	2
	rakennus	rakennus	2
	rakennus	objekti	2
läheisyys ~ sisältyminen			1
fyysisyys: määrite on fyysisessä kontaktissa pääsanan kanssa	konkreettinen objekti	konkreettinen objekti	4
			73

Toiseksi suurin laajentuneen merkityksen luokka aineistossa on KUIVAILEVA merkitys. Kaikissa tämän luokan esimerkeissä osallistujat ovat jonkinlaisessa sisältymis- tai kuulumissuhteessa keskenään, mutta niiden vahva kuvailun funktio erottaa ne muista sisältymis- ja kuulumistapauksista. Kaikki merkitykset ovat jatkumoa, ja siten monissa tämänkin aineiston esimerkeissä on merkitysten päällekkäisyyttä. Kuvailevan merkityksen luokka on luokittelussani kuitenkin eniten päällekkäin muiden luokkien kanssa. Yksi luokittelun mahdollisuus olisi ollut sijoittaa kaikki tämän luokan

esimerkit muihin luokkiin rinnakkaisten merkitystensä perusteella (lähinnä sisältymisluokkaan) ja huomauttaa erikseen kuvailevasta erityistehtävästä (kuten *Isossa suomen kieliopissa* on tehty), mutta halusin kuitenkin erottaa selvimmin merkitykseltään kuvailevat esimerkit omaan luokkaansa. Erillisen luokan motivaationa on osittain merkitystehtävän erikoislaatuisuuden korostaminen – *Isoa suomen kielioppia* lukuunottamatta kieliopit eivät sitä mainitse, ja suhteellisen tiheän frekvenssinsä vuoksi näen kuitenkin olennaisena osoittaa sen yleisyyden aineistossa.

Kuvailevat komitatiivisijaiset ilmaukset voidaan jaotella edelleen osallistujien konkreettisuuden ja abstraktisuuden mukaan. Aineistossa on esimerkkejä kaikista neljästä mahdollisesta yhdistelmästä. Osaan osallistujien referenteistä liittyy kaksoisontologiaa (esimerkiksi puhuttu *kieli*, runotuotanto), minkä vuoksi ne voidaan tulkita joko konkreettisiksi tai abstrakteiksi. Seuraavassa analyysissä käsittelem näitä sen tulkinnan mukaan, joka mielestäni paremmin sopii virkkeen kontekstiin.

Yleisimmässä tapauksessa abstrakti määrite kuvailee abstraktia pääsanaa.

- (83) Erityisen koomiselta kuulosti Joulainin englanti *ranskalaisine loppukiekaisuineen*. (HS 390)

Tässä esimerkissä kuvaillaan Joulain-nimisen henkilön puhumaa englannin kieltä, komitatiivin pääsanaa, osoittamalla yksittäinen intonaation piirre, joka hänen puheessaan toistuu, ja koodaamalla se komitatiivisijalla. Määritteenä on yksi puhutun kielen ominaispiirre, jonka avulla kuvataan kieltä ja selitetään, miksi se kuulosti koomiselta. Kaikissa esimerkeissä ei ole yhtä selvää, mikä on kuvailun motiivi virkkeen kontekstissa.

- (84) Kaupallisessa spektaakkeliyhteiskunnassa taidemaailman ja massakulttuurin kahtiajaon tilalle ovat kuitenkin tulleet pienet alakulttuurit *omine kiemuraisine kielipeleineen*. (HS 506)

Esimerkissä 84 kuvaillaan alakulttuureja yhdellä niille omaisista piirteistä, kiemuraisilla kielipeleillä. Alakulttuuriin jäseniä yhdistää kielellä leikittely, joka monimutkaisuudellaan, kiemuraisuudellaan, estää kulttuuriin kuulumattomia ymmärtämästä – siis toimii erottavana tekijänä “meidän” ja “muiden” välillä. Esimerkin kontekstista ei kuitenkaan käy ilmi, miksi juuri kielen avulla tehtävä eronteko eri alakulttuureihin kuuluvien välillä on olennaista, kun alakulttuureja verrataan taide-
maailman ja massakulttuurin väliseen kahtiajakoon.

Abstrakti määrite kuvailee seuraavassa konkreettista pääsanaa:

- (85) Hänen suppeahko runotuotantonsa on kauttaaltaan tasokasta, *omintakeisine kuvastoineen* ja *yllättävine assosiaatioineen*. (HS 142)

Konkreettinen määrite kuvailee abstraktia pääsanaa:

- (86) “Kansallista perinnemaisemaa järvineen, harjuineen ja iät ajat viljeltyine peltoineen”, Toivonen sanoo. (HS 467)

Konkreettinen määrite kuvailee konkreettista pääsanaa:

- (87) VIP-lämpö muuntuu Sirpolan mukaan komeaksi oopperailtoina, jolloin tilaan katetaan 30 hengen illallispyötä pellavaliinoineen ja kynttilöineen. (HS 167)

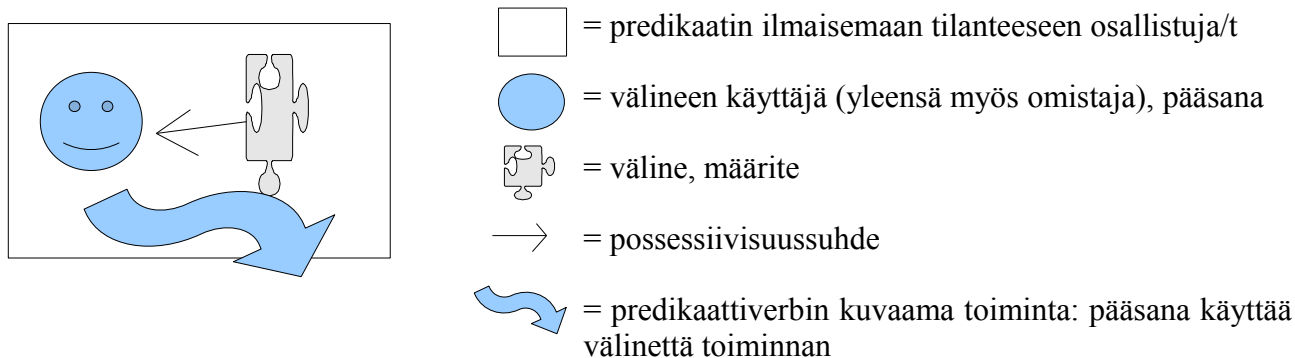
Kuvailevien esimerkkien frekvenssit on koottu taulukkoon 15 osallistujien konkreettisuus–abstraktisuus-kombinaatioiden mukaan.

Taulukko 15. Kuvailua ilmaisevat esimerkit

pääsana	määrite	n
abstrakti	abstrakti	14
konkreettinen	abstrakti	2
abstrakti	konkreettinen	4
konkreettinen	konkreettinen	4
		24

Kolmanneksi yleisin merkityksenlaajentuma on VÄLINEEN ilmaiseminen. Aineistossa käytetään komitatiivisijaa ilmaisemaan välinettä, jolla pääsanana referenttinä oleva henkilö suorittaa lausepredikaatin ilmaiseman teon (ks. kuva 7) (välineen määrittelystä esim. Frawley 1992: 208–210). Prototyypillisesti suomessa välinettä ilmaistaan adessiivilla, mutta HS-aineiston analyysi osoittaa, että komitatiivisija on laajentumassa samaan funktioon. Myös *kanssa*-rakenteella voidaan ilmaista välinettä, ja se on jo otettu huomioon uusimmissa kieliopeissa. Komitatiivisijasta saman huomion on tehnyt kuitenkin vain Penttilä (1957: 437), ja sitäkin havaintoa on myöhemmin (Ikola 1999: 66) kommentoitu siten, että komitatiivisijalla ilmaistaisiin välinettä vain murteissa. Nyt HS-aineiston perusteella tätä näkemystä on syytä tarkistaa.

Kuva 7. Väline: ”tyttö soittaa viuluineen”

Suurin osa luokan esimerkeistä ilmaisee myös omistamisen merkitystä, mutta omistetun määritteen käyttö predikaatiotilanteessa välineenä erottaa ne omaan luokkaansa (vrt. kuvaa 7 omistussuhteen kuvaan 3, s. 60). Näiden kahden luokan väliin jää pieni ryhmä esimerkkejä, jotka toimivat siirtymänä omistamisesta välineen merkitykseen, ja ne voidaan tulkita kuuluvaksi kumpaan luokkaan tahansa.

(88) Miehet soutivat pian takaisin ja katosivat **sukellusveneineen**. (HS 686)

Tässä esimerkissä sukellusvene on miesten käytössä, joten osallistujien välillä on ainakin fyysinen, mahdollisesti myös pysyvä omistussuhde. Esimerkissä painottuu miesten ja heidän omistamansa sukellusveneiden yhtäaikainen katoaminen, joka vahvistaa kuvaa hallussapidettävästä omaisuudesta. Myös muotonsa puolesta esimerkki vertautuu prototyyppiseen omistamisesimerkkiin 89:

(89) ”Tämä on kyllä urani pohjanoteeraus”, ilmeisesti yleensä vanhemmalle väelle esiintyvä Vaahtokarkki tuskailee ja katoaa **levypinoineen** tungokseen. (HS 308)

Jos esimerkkiä 88 kuitenkin tarkastelee todellisuuden realiteettien valossa, havaitsee omistamisen merkityksen yksin riittämättömäksi. Kukaan ei soutele sukellusvene kinalossaan, ja tuskin kukaan soutaa pitkälle sen rinnallakaan. Niin tässäkin esimerkissä miehet ovat käyttäneet sitä kulkuvälineenä, matkustaneet *sukellusveneellä*, vaikka esimerkissä käytetty *kadota*-verbi ei tähän millään tapaa viittaakaan.

Siirtymä luokkien välistä välineluokan ytimeen näkyy mielenkiintoisesti esimerkeissä 90 ja 91, jotka HS-korpuksessa sisältyvät samaan virkkeeseen.

(90) Pieni tyttö **pyörineen** pysähtyi suojatien laitaan odottamaan, että menen autoineni ohi. (HS 819)

(91) Pieni tyttö pyörineen pysähtyi suojatien laitaan odottamaan, että [minä] menen **autoineni** ohi. (HS 820)

Sekä pyörä että auto ovat esimerkeissä pääsanojensa omistuksessa, mutta samalla ne ovat myös kulkuvälineitä, ja esimerkeissä käytetäänkin niiden yhteydessä liikettä ilmaisevia verbejä *pysähtyä* ja *mennä*. Tämä viittaa siihen, että virkkeen kontekstissa niitä käytetään välineinä: autolla ajava mies menee, pyörällä ajava tyttö pysähtyy. Autoon pätee sama kuin edellä sukellusveneeseen: autoa ei kanneta mukana, eikä sitä ohjata vieressä kävellen, joten kun kirjoittaja ”menee autoineen tytön ohi”, hän välttämättä ajaa *autollaan* ohi. Instrumentaalinen merkitys on väistämätön. Esimerkki 90 kuitenkin häilyy omistamisen ja instrumentaalisen luokan välissä. Toki pyörällä prototyyppisesti ajetaan eli sitä käytetään välineenä, mutta tässä esimerkissä verbinä onkin *pysähtyä* – ja kun pyörällä pysähdytään, yleensä pyöräilijä astuu seisomaan pyöränsä rinnalle. Voipa pyörän nostaa halutes-

saan kainaloonsakin ja esimerkiksi “nousta portaita pyörineen”, pyörä käsien varaan nostettuna. Esimerkin 90 voi siis tulkita kuuluvan joko omistamis- tai välineluokkaan.

Aineistossa näkee myös eksplisiittistä horjuntaa välineen ilmaisutavassa. Esimerkissä 92 sama funktio, objektin käyttö (kulku)välineenä, on ilmaistu rinnasteisissa substantiiveissa kahdella eri tavalla, komitatiivilla (huvijahteineen) ja adessiivilla (vesiskootterilla):

- (92) Helsingin edustalla kävi vilske, sillä lähtöä saapuivat seuraamaan sadat ihmiset **purje-** ja **moottoriveneineen**, **huvijahteineen** ja jotkut jopa vesiskoottereilla. (HS 363)

Instrumentaalisessa merkitystehtävässä ei nähdä aineistossa vain kulkuvälineitä vaan myös musiikki-instrumentteja, esimerkiksi:

- (93) Keski-Pohjanmaan konservatoriossa opiskelevat Katri Haukilahti **viuluineen** ja Mira Karhinen **haitareineen** soittavat omia, kansanmusiikin sukuisia sävellyksiään. (HS 527)

Esimerkissä 93 (ja samaan virkkeeseen sisältyvässä esimerkissä HS 528 Mira Karhinen **haitareineen**) halutaan todennäköisesti ilmaista pääsanana olevan henkilön soittavan määritteenä olevaa instrumenttia. Jos komitatiivisijaa tulkittaisiin esimerkissä tosikkomaisen prototyypisesti, kuvaisi virke esimerkiksi tilannetta, jossa huilisti Katri Haukilahti omistaa niin kallisarvoisen perintöviulun (pysyvä omistussuhde), että hän pitää sitä aina mukanaan (fyysinen omistussuhde) – myös soittaessaan huilulla kansanmusiikin sukuisia sävellyksiään. Koska tällainen tilanne on epätodennäköinen (sillä huilun soittaminen viulu kainalossa lienee kovin epämukavaa), sijoittuu esimerkki välineen merkitysluokkaan. Sen sijaan esimerkit, joissa verbillä ei tarkenneta, mitä pääsanana oleva henkilö instrumentillaan tekee, jäävät häilymään luokkien väliin, esimerkiksi:

- (94) Veijo Pyyhtiä **hanureineen** esiintyy Keisarinna-kivellä klo 15.30-18. (HS 311)

Virkkeessä ei eksplikoida, miten hanuri liittyy Veijo Pyyhtiän esitykseen. Pyyhtiä mahdollisesti säilyttää sitä turvassa selkäreppussaan runonlausuntaesityksensä aikana tai käyttää sitä jongleerausvälineenään. Lausekontekstista tiedämme vain, että hänellä on omistussuhde instrumenttiinsa (vähintään fyysisesti esityksen ajan).

Aineistossa on muutama esimerkki, joissa tuntuisi olevan kyse välineen merkityksestä, mutta jotka eivät täysin sovi samaan kategoriaan edellä esiteltyjen tapausten kanssa, koska niiden pääsanana ei ole inhimillinen toimija, vaan lauseet ovat passiivimuotoisia. Välineen luokassa tyypillinen esimerkki on muotoa “henkilö X tekee asiaa Z objektilla Y” eli komitatiivisijassa ”henkilö X tekee asiaa Z objekteineen Y”. Näissä passiivisissa esimerkeissä pääsanana on kuitenkin tapahtuma tai toiminta, jossa määritteenä olevaa objektia tai toimintaa käytetään välineenä. Näin muodoksi saataisiin “objektia Y käytetään välineenä toiminnassa Z”:

- (95) Samoin on väitetty koko visiirin etsintäoperaation olleen pelkkää lavastusta **viistokaikumittauksineen**. (HS 749)

Tässä esimerkissä ollaan lähellä sisällyttämisen merkitystä, sillä viistokaikumittaus on osa etsintäoperaatiota. On kuitenkin todennäköistä, että juuri tämä mittaustapa on ollut operaation keskeinen keino, väline, ja siten muoto “viistokaikumittau(k)s(et) oli(vat) osa etsintäoperaatiota” ei tee oikeutta esimerkille. Lähempänä todellista merkitystä on muoto “etsintäoperaatioissa käytettiin viistokaikumittauksia” tai jopa “etsintäoperaatio perustui viistokaikumittauksen käyttöön”. Välineenä käyttö on vahvasti mukana esimerkin merkityksessä.

Universaalisti olisi odotuksenmukaista, että kerran omistuksen merkityksestä välineen merkitykseen laajentunut komitatiivi laajentuisi vielä edelleen ilmaisemaan myös keinoa (Heine, Claudi ja Hünemeyer 1991: 257). Esimerkiksi viron komitatiivi kattaa molemmat merkityksenlaajentumat. HS-aineistossa ei kuitenkaan ole esimerkkejä, joissa komitatiivisijalla selvästi kielennettäisiin keinon merkitystä eli ”tekoa, joka suorittamalla saadaan aikaan tarkoitettu muutos tai uusi tilanne” (Hakulinen ym. 2004: 940). Tällöin pääsanana olisi tyypillisesti henkilö ja määritteenä teko, mutta aineistoni komitatiiviesimerkeissä ei komitatiivisijalla ole koodattu mitään teoksi soveltuvaa. Muutamassa esimerkklauseessa (esimerkiksi 96) on kyllä mukana implisiittinen idea keinon merkityksestä.

- (96) Merellisestä ympäristöstä pyrittiin tekemään tapahtuman ohjelmallinen keskus kesäravintoloihin ja konserttilavoihin. (HS 543)

Esimerkin kuvaamaan tapahtumaan kuuluu erilaisia ohjelmanumeroita, ja tämä ohjelma halutaan keskittää merelliseen ympäristöön. Keskittämisen keinona käytettiin kesäravintolan ja konserttilavan sijoittamista tähän ympäristöön. Lauseessa ei kuitenkaan tarkasti ottaen kielennetä tätä keinon merkitystä, vaan se on vain yksi lauseen mahdollistama tulkinta.

Muitakin tulkintamahdollisuuksia on. Esimerkin 96 voisi analysoida merkitsevän syy–seuraus-suhdetta muuttamalla näkökulmaa: merellisestä ympäristöstä tuli ohjelmallinen keskus siksi, että ravintola ja konserttilava sijaitsivat siellä – koska tapahtumaan osallistuvat vierailijat käyvät ravintolassa syömässä ja tahtovat lähelle konserttilavaa saadakseen hyvät katsomispaikat (syy), haluavat kaikki taiteilijat esittää ohjelmansa samassa paikassa suuren yleisön toivossa (seuraus). Yksinkertaisin tulkinta esimerkin merkityksestä olisi spatiaalinen suhde: ravintola ja lava sisältyvät merelliseen ympäristöön. Pitäydyn kuitenkin ensimmäisessä, keinoa lähellä olevassa tulkinnassa. Koska määritteenä on konkreettisia objekteja, joiden avulla lausepredikaation kuvaamaa toimintaa, merellisestä ympäristöstä ohjelmallisen keskuksen tekemistä, pyritään toteuttamaan, on esimerkissä

kyse (passiivisen) välineen merkityksestä. Määritteinä ovat konkreettiset ihmisen rakentamat objektit, pääsanana abstrakti käsite, toiminnan keskittymä, keskus. Samoin luokittelun muutkin ”ajatuksettaan keinon merkitystehtävässä käytety mutta muodollisesti välinettä ilmaisevat” esimerkit välineen merkitysluokkaan.

Kaikkien välinettä ilmaisevien HS-aineiston esimerkkien frekvenssit on koottu taulukkoon 16.

Taulukko 16. Välinettä ilmaisevat esimerkit

merkitys tarkemmin	pääsana	käyttäjä	määrite	n
omistaminen – väline	individi	sama kuin pääsana	konkreettinen objekti	6
väline: musisointi	individi	“	konkreettinen objekti	2
väline: kulkuväline	individi	“	konkreettinen objekti	2
väline	individi	“	konkreettinen objekti	1
	ryhmä	“	konkreettinen objekti	1
	konkreettinen objekti	“	sen osa	2
	abstrakti taideteos		sen osa	1
“passiivinen väline”	tapahtuma	tuntematon individi	konkreettinen objekti	3
	abstrakti	tuntematon individi	konkreettinen objekti	1
				15

Neljänneksi eniten aineistossa on merkitykseltään laajentuneita esimerkkejä, jotka ilmaisevat syy–seuraus-suhdetta. Näissä esimerkeissä funktion määrittämiseksi ei riitä vain osallistujien tarkastelu, vaan huomioon tulee ottaa koko virkkeen konteksti, erityisesti verbi. (Alkuperäinen luokitteluni lähtökohta oli yksin osallistujaparin tarkkailu. Tämä ei kuitenkaan riitä kaikkien komitatiivisijaisten ilmausten analysointiin. Tämä on käynyt ilmi edellä välineen merkitysluokassa. Pohdin lähtökohtani vaikutusta koko luokitteluuni tutkimukseni yhteenvedon yhteydessä luvussa 4.)

Pääsanana ja määritteen välillä vallitseva syy–seuraus-suhde voi olla kahdensuuntaista. Huomattavasti yleisempi tapaus aineistossa on “määrite → pääsana”: määrite selittää pääsanaa ja on syynä pääsanassa tapahtuvalle seuraukselle, “määritteestä johtuen → pääsana on jotain”.

(97) **Runoineen, artikkeleineen** Ariel on jälleen hyvä lehti, enempään lähialueitten tutkimiseen yllyttävä ja haastava. (HS 204)

Pääsana Ariel määritellään esimerkissä “jälleen hyväksi lehdeksi”, mihin syynä ovat sen sisältämät runot ja artikkelit. Ariel on siis aikanaan ollut hyvä, sitten huonompi, ja nyt taas jälleen hyvä lehti.

Syy, määritteenä olevat runot ja artikkelit, aiheuttavat pääsanalle sen seurauksen, että siitä tulee huonojen aikojen jälkeen taas hyvä lehti. Saamme esimerkiksi muodon “runojen ja artikkeleiden ansiosta → Ariel on hyvä lehti”. Sama kaava toistuu esimerkiksi seuraavassa:

- (98) Se [Twin Peaks] on samaan aikaan naurettavuuteen asti epäuskottava **pölkkyineen** ja **unikääpiöineen**, ja kuitenkin niin aidosti kammottava, että sen jälkeen pelottaa katsoa, mitä ilmestyy kotona peiliin. (HS 90)

Televisiosarja nimeltä Twin Peaks on kirjoittajan mielestä epäuskottava, ja tähän ovat syynä sarjassa esiintyvä pölkkyä selässään kantava Rouva Pölkky ja sarjan päähenkilön unissa neuvoja antava kääpiö. Pölkky ja unikääpiö ovat syy, epäuskottavuus seuraus.

Kahdessa aineiston esimerkissä syy–seuraus-suhteen suunta on toinen, pääsana on syy ja määrite seuraus.

- (99) Pari sataa turhaa kilometriä **kustannuksineen** on pikkuseikka Puolustusvoimien mielestä. (HS 128)
- (100) Yhteisautoilu vähentää ajoa **päästöineen** ja säästää parkkipaikkoja, joten Helsingin kaupunki tukee hanketta edullisin pysäköintipaikoin. (HS 584)

Näissä esimerkeissä määritteenä oleva asia aiheutuu suoraan pääsanasta: Puolustusvoimien yksiköiden, kulkuneuvojen tai miesten liikutteleminen maksaa ja autolla ajaminen aiheuttaa päästöjä. Seuraus on itse asiassa välttämätön, sillä autoa ei voi käynnistää, ilman että se muodostaisi pakokaasua, eivätkä ajoneuvot liiku mihinkään polttoainetta tai miehet ruoatta ja tästä aiheutuu välttämättä kustannuksia. Tässä suhteessa “pääsana → määrite” -seuraussuhde on kiinteä ja väistämätön – toisin kuin edellä analysoitu “määrite → pääsana” -suhde. Tämä näkyy myös virkkeen muodon tasolla: osallistujista “kilometrit kustannuksineen” ja “ajo päästöineen” näkee myös virkkeen kontekstista irroitettuina niiden sisältämän syy-merkityksen. Tämä ei ole yhtä ilmeistä esimerkiksi osallistujajapari “Ariel runoineen ja artikkeleineen”.

Vastaavanlainen väistämätön seuraussuhde, jonka suunta olisi määritteestä pääsanaan, voisi löytyä yhdestä aineiston esimerkistä:

- (101) Find Loven kolmiodraama ei ole aiheena vanhentunut, mutta koreografian estetiikka toisiinsa *kietoutuvine* **tanssijoineen** tuntui eiliseltä ilmaisulta. (HS 937)

Tanssikoreografian tietynlainen estetiikka on lopputulos, joka seuraa siitä, että tanssijat kietoutuvat toisiinsa. Jos tanssijat hyppelisivät erikseen lavan reunoilla, olisi koreografian esteettiset ominaisuudet toisenlaiset, mutta esimerkin tapauksessa toisiinsa kietoutuvista tanssijoista (tai kenties tanssijoiden toisiinsa kietoutumisesta) aiheutuu esityksen estetiikka. Toisaalta tämä esimerkki on hyvin lähellä kuvailun funktiota: konkreettisia tanssijoita käytetään kuvailemaan koreografian abstraktia

estetiikkaa. Näkisinkin esimerkin 101 sijoittuvan kuvailevan ja seurausta ilmaisevan luokan väli-
maastoon.

Lopuksi tarkastelen vielä tapauksia, joissa komitatiivisijan merkitys on laajentunut vastaa-
maan tiettyä ILMAISUA. Aineistossa on kaksi erilaista ilmaisua, joita komitatiivisijainen substantiivi
on laitettu korvaamaan, mutta kummassakin tapauksessa käytetty sana on sama, *kaikkineen*.

(102) Yhteistyö oli **kaikkineen** helppoa: ”Kommunikaatio ja hyvät vibraatiot olivat heti läsnä!”
(HS 57)

(103) Merkittävä kansanmusiikkitapahtuma juhlii kymmenettä juhlavuottaan **kaikkineen** tuhanteen
kasvavalla esiintyjäjoukollaan. (HS 82)

Esimerkissä 102 komitatiivimuotoista sanaa *kaikkineen* on käytetty merkityksessä 'kaiken kaik-
kiaan': yhteistyö oli kaiken kaikkiaan, kaikki yksityiskohdatkin huomioon ottaen helppoa. Esimer-
kissä 103 sama sana esiintyy merkityksessä 'yhteensä': esiintyjä oli yhteensä tuhat.

Suomen kielen perussanakirja ei tunne erikseen muotoa *kaikkineen*, mutta sen sijaan se
määrittelee sanan *kaikkiaan* merkitsemään samaa kuin *yhteensä*: ”Meitä oli kaikkiaan kymmenen.”
Tämä vastaa esimerkin 103 komitatiivimuodon käyttötapaa. Tulkintani esimerkistä 102 osoittautuu
perussanakirjan tietojen valossa hankalammaksi, sillä perussanakirja rinnastaa esimerkit “Meitä oli
kaikkiaan kymmenen.” ja “Kaiken kaikkiaan viivyimme viikon.” Kummassakin tapauksessa siis
merkityksenä on 'yhteensä'. Tämä tulkinta ei kuitenkaan sovi esimerkkiin 102: *”yhteistyö oli yh-
teensä helppoa” ei ole mahdollinen. Mielestäni tässä esimerkissä voimmekin nähdä seuraavanlaisen
merkityksen vastaavuuden: “Yhteistyö oli kaikkineen helppoa.” = “Yhteistyö oli kaiken kaikkiaan
helppoa.” = “Yhteistyö oli kaikki seikat huomioon ottaen helppoa.” Tämän vuoksi en voi pitää näitä
kahta esimerkkiä rinnasteisina enkä tyytyä perussanakirjan *kaikkiaan*-sanan artikkelin suppeaan
määrittelyyn, vaan katson näiden kahden ilmaisun olevan erilliset ja itsenäiset merkitykseltään.

Myös muodollisesti näissä kahdessa esimerkissä on eroa. Esimerkin 102 määritteellä on
selkeä pääsana, *yhteistyö* – “yhteistyö kaikkineen” on erotettavissa kontekstista osallistujapariksi,
jossa määrite *kaikkineen* (= kaikki seikat huomioon ottaen) määrittää pääsanaansa *yhteistyö* (→
kaikki yhteistyöhön liittyvät seikat huomioon ottaen). Esimerkin 103 määritteelle ei sen sijaan löy-
dy kunnan pääsanaa: sekä *”juhlavuosi kaikkineen”, *”tuhat kaikkineen” että *”esiintyjäjoukko
kaikkineen” kuulostavat oudoilta, eivätkä vastaa koko virkkeen merkitystä.

Syy-seuraus-suhdetta sekä ”kaiken kaikkiaan” ja ”yhteensä” -fraaseja ilmaisevien esimerk-
kien frekvenssejä havainnollistetaan taulukossa 17:

Taulukko 17. Loput merkityksen laajentumia ilmaisevat esimerkit merkitysluokittain

merkitys	merkitys tarkemmin	n
syy–seuraus-suhde	määrite selittää pääsanaa (pääsana on jotain määritteen vuoksi)	11
	pääsana aiheuttaa määritteen	2
	määrite aiheuttaa pääsanana	1
fraasit	'kaiken kaikkiaan'	3
	'yhteensä'	3
		20

3.4 Luokkien ulkopuoliset tapaukset

Suomen komitatiivisija on kaikkein prototyyppisimpien tapausten ulkopuolella suhteellisen hankala kielen keino, ja siksi se voi jättää tekstiin ambiguuteetteja. Aineistossa on runsaasti esimerkkejä, joita on tämän vuoksi vaikea sijoittaa mihinkään merkitysluokkaan tai edes useamman luokan välille. Osa ongelmista johtuu esimerkin puolikielisydestä: komitatiivilla on ajateltu viitata virkkeen sisällä tiettyyn sanaan, mutta muotonsa puolesta komitatiivisijainen sana viittaa johonkin aivan toiseen sanaan, ja tuloksena on epäadekvaatti merkitys. Yksi tämän tyyppinen tapaus on genetiiviattribuutin käyttäminen. Luokkien ulkopuolelle jääneissä esimerkeissä on myös muita kielellisiä ongelmia, joista osa liittyy viittaussuhteisiin, osa sanojen merkityksiin.

Osassa esimerkeistä taas komitatiivisijaa käytetään merkityksen sijaan muodollisena keinona, eikä niitä sen vuoksi voi luokitella niiden varsinaisesti ilmaiseman merkityksen mukaan. Sillä voidaan merkitä jatkuvaa teemaa eli puheenaihetta, jota esimerkkiä edeltäneessä tekstin osassa on jo käsitelty ja joka siten komitatiivisijaisena esiintyessään on jo kontekstista tuttu (termin määrittelystä Hakulinen ym. 2004: 1309). Tässä tapauksessa komitatiivin prototyyppisistä ominaispiirteistä kuten inhimillisyydestä tai toiminnan aktiivisuudesta ei ole mitään jäljellä, ja komitatiivisija onkin virkkeessä puhtaasti tekstuaalisena strategiana.

Tavallisin oikeakielisyysongelma on väärään pääsanaan viittaaminen. Näin vaikkapa esimerkissä 104:

- (104) Niko Sirola vertaa rakennusta kiikariin, joka tarjoaa **lasiseinineen** uusia näkymiä kaupunkiin. (HS 735)

Kirjoittaja on todennäköisesti ajatellut kertoa, että Sirola vertaa kiikaria lasiseinäiseen rakennukseen – kummankin lävitse voi katsella uusia näköaloja. Esimerkissä käytetty komitatiivimuoto viittaa kuitenkin predikaatin yli sivulauseen subjektiin, relatiivipronominiin *joka*, joka puolestaan viittaa

suoraan edeltävään sanaan *kiikari* – ei päälauseen objektiin *rakennus*. Täten osallistujapariksi muodostuu “kiikari lasiseininen”, joka edustaa kuvailevaa funktiota: kyse on siis kiikareista, jonka ominaispiirre on lasiset seinät. Koska kiikareissa ei prototyypillisesti ole seinä, on koko lauseen väite absurdi.

Muutamissa esimerkeissä lauseen ymmärtämistä vaikeuttavat tai sen kokonaan estävät ongelmat eivät liity niinkään komitatiivisijan käyttöön vaan kieleen ylipäätään. Esimerkiksi sanavalinnat saattavat olla epäonnistuneita kuten esimerkissä 105.

- (105) Liittyväthän teknis-taloudellinen edistys ja mielenterveys kiistattomasti toisiinsa *hyvine ja huonoine vuorovaikutuksineen*. (HS 991)

Viittaussuhteet ovat kyllä tässä lauseessa kunnossa, mutta ne eivät auta selvittämään, mitä on ”edistuksen ja mielenterveyden vuorovaikutus” (puhumattakaan siitä, millä kriteereillä tämän vuorovaikutuksen hyvyttä tai huonoutta voitaisiin arvioida). Yhteiskunnan teknis-taloudellinen edistys voi kyllä esimerkiksi vaikuttaa yhteiskunnassa elävien ihmisten mielenterveyteen joko sitä parantaen tai heikentäen. Kirjoittaja tuntuukin valinneen sanansa huolimattomasti. Joistain esimerkeistä taas tuntuisi puuttuvan sanoja välistä:

- (106) Esko Lindstedt on nimitetty maatalousjohtajaksi siihen *liittyvine EU- ja kauppapoliittisine tehtävineen*. (HS 680)

Johtajaan ei voi liittyä tehtäviä – liittymismerkitys on mahdollista vain elottomien entiteettien välillä, ja inhimillisenä toimijana johtajalla voisi esimerkiksi olla tehtäviä omistettavanaan (mahdollisesti abstraktin ja konkreetin välisen entiteetin omistussuhde). Maatalousjohtajan *työhön* tai *tehtävänkuvaan* tehtävät sen sijaan liittyisivät sujuvasti, mutta tämä looginen lisäys esimerkklauseesta puuttuu.

Viittausongelmia voi syntyä paitsi kielellisten viittauskeinojen hallinnan puutteesta, kuten edellä esimerkissä 104, myös pääsanan tunnistamisen vaikeudesta.

- (107) Sabela Grimes *kampauksensa* ”**afropullistumiseen**” on joukon ilonpitäjä ja koomikko [--]. (HS 83)

Ilmeisesti komitatiivisijan päätteeseen elimellisesti liittyvä possessiivisuus ja myös esimerkissä käytettyyn genetiiviattribuuttiin sisältyvä omistussuhde ovat sekoittaneet kirjoittajan niin, että hän erehtyy pitämään määritteen pääsanana sen attribuuttia. Ymmärtäisin kirjoittajan pyrkineen kuvailemaan Sabela Grimesin ulkonäköä kertomalla, että tämän afrikkalaishenkinen kampaussisältö sisältää pullistumia, ”kampaussisältö afropullistumiseen” (mikä sinänsä ei ole kovin informatiivinen ja siten onnistunut kuvaus). Sen sijaan hän on kirjoittanut lauseeseensa osallistujaparin “Sabela Grimes **afropullis-**

tumineen”. Tämän voisi katsoa kuuluvan kuvailevaan merkitysluokkaan, ja pullistumien sijainnista riippuen voi kyse olla myös osa–kokonaisuus -suhteen erityistapauksesta, ruumiinjäsenen kuvaamisesta. Lopputulos kuitenkin tuskin mairittelee Grimesia. Sama rakenteellinen ongelma sisältyy esimerkkiin 108:

(108) Käytännön toteutus aikataulujen yhteensovittamisineen oli hankalinta. (HS 58)

Osallistujapari ”toteutus yhteensovittamisineen” ei ole merkitykseltään ymmärrettävä ilman attribuuttia. Kirjoittaja lieneekin ajatellut seuraavaa merkitystä: ”Käytännön toteutus, erityisesti aikataulujen yhteensovittaminen, oli hankalinta.”

Komitatiiviin liittyvä genetiiviattribuutti on jo lähtökohtaisesti ongelmallinen. Penttilä (1957: 438) määrittelee eksplisiittisesti sen olevan mahdoton komitatiivisijaisen substantiivin yhteydessä. Muut kieliopit mainitsevat attribuuteista vain adjektiiviattribuutin ja (tietyissä tapauksissa) monikollisen pronominin, joten nekin jättävät genetiiviattribuutin pois mahdollisten attribuuttien joukosta, joskin eksplisiittisesti. Syy tähän löytynee komitatiivisijan semantiikasta: komitatiivisijainen määrite viittaa possessiivisuffikseineen välttämättä pääsanaansa, eikä sitä voi pakottaa viittamaan possessiiviseen attribuuttiin – tällaisen yrittäminen hämärtää virkkeen viittaussuhteet ja vaikeuttaa ymmärtämistä.

Periaatteessa tuntuisi mahdolliselta käyttää genetiiviattribuuttia, joka viittaisi komitatiivimääritteen pääsanaan. Tällainen ”minä lähdin kouluun *minun kavereineni*” -tyyppi on kuitenkin hyvin teoreettinen. Kyseinen omistussuhde (*minun*) sisältyy jo komitatiivin possessiivisuffiksiin (-*ni*), jolloin genetiiviattribuutti on turhaa toistoa, ja sen käyttöala on hyvin rajattu: genetiiviattribuuttina voisi käyttää vain ensimmäisen ja toisen persoonan persoonapronomineja. Kolmannen persoonan pronomini ei viittaa enää määritteen pääsanaan (vrt. lauseessa *Mari lähti hänen äitinsä kanssa emme tiedä, kenen äidin kanssa Mari lähti*, ja siten *”Mari lähti hänen äiteineen” ei ole mahdollinen).

Sanomalehtikielessä genetiiviattribuutti näyttää kuitenkin houkuttelevan. Joissain esimerkeissä se on lisätty attribuuttien joukkoon tarkentamaan määritteen merkitystä, kuten esimerkissä 109.

(109) Espanjalaisen Arauxon tiento nro 53 oli ihmeellinen *sooloäänien jatkuvine koristeineen* ja **juoksutuksineen**. (HS 709)

Lausetta lukiessa syntyy epävarmuus siitä, mihin koristeilla ja juoksutuksilla viitataan. Muodollisesti niiden pääsana on *tiento nro 53*. Esimerkin merkitys olisi täysin ymmärrettävä ilman genetiiviattribuuttia: ”Arauxon tiento oli ihmeellinen koristeineen ja juoksutuksineen.” Ymmärtäisimme, että

ihmeellisyyden aiheuttavat tietoa tulkitsevan muusikon tekemät musiikin (ja siten äänenä havaittavat) koristekuviot. Jos virkkeeseen kuitenkin halutaan sisällyttää tieto, että koristekuviot tuotti nimenomaan sooloääni, ei säestävät soittimet tai laulajat, voisi sooloäänien muuttaa pääsanaksi: “Sooloääni teki tieto nro 53:sta ihmeellisen **koristeineen**.” Sooloäänien voisi myös yhdistää komitatiivimäärittäeseen adjektiiviattribuutin avulla, jota se genetiiviattribuuttina määrittäisi, esimerkiksi: “Tieto nro 53 oli ihmeellinen sooloäänien jatkuvasti tekemine koristeineen”, tai sen voisi siirtää sivulauseeseen: “Tieto nro 53 oli ihmeellinen koristeineen, joita sooloääni jatkuvasti teki.” Muutosehdotelmani ovat kuitenkin kankeita, ja ne saattavat myös muuttaa virkkeen merkityssisältöä, ja tämä selittääkin sitä, miksi kirjoittaja on päätenyt käyttämään sujuvantuntuista genetiiviattribuuttia.

Genetiiviattribuutin käyttö sinänsä ei ole syynä näiden esimerkkien sijoittamiseen luokkien ulkopuolelle. Ottaahan analyysini monin paikoin huomioon komitatiivisijan käyttötapoja, joita kieliopeissa ei mainita tai joiden käytöstä jopa erikseen varoitetaan. Eri merkitysluokkiini myös sisältyy esimerkkejä, joissa genetiiviattribuuttia on käytetty. Esimerkiksi spatiaalisen merkityksen kolmatta alatyyppejä, fyysisessä kontaktissa olemisesta, olen havainnollistanut genetiiviattribuutillisella esimerkillä 82 (s. 85):

- (82) Massiiviset pääntuet takapenkillä ja matala takalasi *lisäjarruvalon* ja *lasinpyyhkimen koneiston* **muhkuroineen** rajoittavat näkyvyyttä. (HS 879)

Tässä lauseessa genetiiviattribuutti ei kuitenkaan vaikuta osallistujaparin viittaussuhteeseen, vaan esimerkki olisi ymmärrettävä myös attribuutittomassa muodossa: ”Pääntuet ja takalasi **muhkuroineen** rajoittavat näkyvyyttä.” Attribuutit tuovat lauseeseen kuvailevaa ja erittelevää lisätietoa, mutta ne eivät ole lauseessa välttämättömiä. Toisin on tilanne esimerkiksi edellä käsitellyssä esimerkissä 107: ”Sabela Grimes afropullistumiseen” ei välitä sitä merkitystä, jota ilmauksella tavoitellaan. Genetiiviattribuutilla ei kielennetä enää kuvailevaa lisää vaan merkityksen välttämätöntä komponenttia.

Ongelmalliseksi genetiiviattribuutin käytön tekevätkin juuri tällaiset pakotetut muutokset virkkeen sisäisiin viittaussuhteisiin. Ne heikentävät usein virkkeen sujuvuutta ja ymmärrettävyyttä, kun lukija joutuu itse päättämään kirjoittajan tarkoittamia viittaussyhteyksiä, mutta joissain tapauksissa ne jopa johtavat loogisiin ristiriitoihin.

- (110) Kansallinen identiteetti – *kaikkine niine* **vaatimuksineen**, jotka uusi vuosisata siihen kohdistaa – vahvistuu [Euroopan] unionissa, joka tarjoaa pienelle, pienen kielialueen maalle enemmän mahdollisuuksia levittää kulttuurisia vaikutteitaan. (HS 836)

Jos esimerkin 110 tulkitsemisen lähtökohdaksi ottaa komitatiivilausekkeen muodollisen rakenteen, saadaan osallistujapariksi “identiteetti **vaatimuksineen**”. Tämä on kuitenkin ristiriidassa virkkeessä

seuraavan kontekstin kanssa: kuinka vuosisata voi kohdistaa identiteettiin vaatimuksia, jotka jo kuuluvat identiteetille tai oikeammin identiteettiin? Kontekstin perusteella voidaankin päätellä, että kirjoittaja lienee ajatellut “vuosisataa vaatimuksineen”. Kun virkettä tarkastellaan lähemmin, huomataan, että ajatusviivoin erotettu virkkeen osa on syvärakenteeltaan sama kuin yhtenäinen määritelauseke, johon liittyy sekä adjektiivi- että genetiiviattribuutteja.

- (110b) > Kansallinen identiteetti – *kaikkine* uuden *vuosisadan* siihen *kohdistamine* **vaatimuksineen** – vahvistuu [Euroopan] unionissa.

Virkkeen sisältämä ajatus on siis suhteellisen ymmärrettävä, kunhan sen muokkaa sellaiseen muotoon, joka kunnioittaa komitatiivisijaan välttämättömästi liittyviä viittaussuhteita. (Tosin ei ole takeita siitä, että muodostamani parafraasi todella vastaa kirjoittajan alkuperäistä ajatusta.)

Merkitykseltään ongelmallisia ovat myös esimerkit, joissa määritteen tarkoite kuuluu siinä mielessä sisäänrakennettuna pääsanan tarkoitteessa, että komitatiivin vastamerkitys 'ilman' ei olisi mahdollinen. Pääsanan tarkoite sisältää jo ontologisesti määritteen tarkoitteen, ja siten komitatiivimuotoisen sanan lisääminen pääsanan yhteyteen saa aikaan omituisia assosiaatioita:

- (111) Sergei Gorohkov ehti **päineen** pallon ensin ja pukkasi vasemman tolpan juureen. (HS 355)

Esimerkki 111 antaa ymmärtää, että Sergei Gorohkovin olisi ollut mahdollista ”ehdiä pallon” myös ilman päättään, mutta tällä kertaa hänellä oli myös pää mukanaan. Kirjoittaja lienee etsinyt välineen ilmaisu: “Gorohkov pukkasi pallon päällään vasemman tolpan juureen.” On kysymys samasta osallistujien välisestä semanttisesta suhteesta, jonka perusteella Ikola (2001: 36) määrittelee komitatiivisijaisen ilmauksen noudattavan kaavaa ”A ja hänen B:nsä”. Esimerkistä 111 muodostettu parafraasi ”Sergei Gorohkov ja hänen päänsä ehtivät pallon ensin” havainnollistaa esimerkkiin sisältyvää ontologista ongelmaa. Ei siis ole kyse siitä, että välineen merkityksen kielentäminen olisi epäonnistunut komitatiivisijan vuoksi, sillä vastaava adessiivisijainen ilmaus ”S. G. ehti päällään pallon ensin” kuulostaa ihan yhtä kummalliselta.³⁷

Myös esimerkissä 112 on kyse merkitysongelmasta, joka johtuu komitatiivisijaisen sanan tarkoitteen välttämättömästä sisältymisestä pääsanansa tarkoitteseen:

- (112) Sinne siirretään syksyllä myös kylän vanha hautausmaa **vainajineen, puineen ja kaikkineen**. (HS 1009)

³⁷ Toisaalta jos esimerkin virke olisi merkitykseltään kuvaileva, vaikkapa “S. G. ehti *kaljuine* päineen pallon ensin”, muuttuisi myös sisältö ymmärrettäväksi. Samanlainen ero on esimerkiksi (keksittyjen lauseiden) *”hän katseli minua silmineen” ja ”hän katseli minua *kauniine* silmineen” välillä: ilman silmiä katsominen on mahdotonta, mutta kun komitatiivisijaiseen määritteeseen lisätään kuvaileva adjektiiviattribuutti *kauniine*, muuttuu lauseen merkitys ja sen sanomasta tulee mielekäs.

Vainajat kuuluvat implisiittisesti mukaan hautausmaan käsitteeseen – vastamerkitys 'ilman' on mahdoton: ei ole hautausmaata ilman vainajia (paitsi vasta käyttöönsä vihitty, uusi hautausmaa, mutta se lienee poikkeustilanne). Siksi tuntuu kummalliselta, että vainajat mainitaan esimerkissä erikseen. Sen sijaan mielenkiintoista on tieto, että puut siirretään hautausmaan mukana, ja se ansaitseekin informaatioarvonsa vuoksi tulla mainituksi tarkentavana yksityiskohtana. Merkitykseltään *puineen*-komitatiivi olisi konkreettisten objektien spatiaalista sisällymistä paikkaan: puut sijaitsevat hautausmaan alueella. Lisäomitusuutta ja merkityksen hämäryyttä esimerkkiin tuo määritejonon viimeinen jäsen: mitä pitää sisällään ”hautausmaa kaikkineen”? Viimeinen *kaikkineen* tuntuukin kantavan vain asiaa paisuttelevaa, vahvistavaa merkitystä. Perinteisesti yhden komitatiivimuodon perään lisättyä *kaikkineen*-muotoa on kyllä pidetty kaikkinaisuuden ilmaisuna (vrt. s. 27), mutta sellaisena sen tulisi liittyä välittömästi vahvistamansa komitatiivin perään, esimerkiksi ”hautausmaa vainajineen kaikkineen”.

Yksinään *kaikkineen* esiintyy myös seuraavassa esimerkissä:

- (113) Viime vuoteen asti hallituksen budjettiesitys **kaikkineen** tuli julkiseksi, kun se annettiin eduskunnalle, eikä asiaa valmisteltaessa julkistettu mitään yksityiskohtia. (HS 332)

Esimerkki ei täsmennä, mitä eduskunnalle annettu budjettiesitys mahdollisesti sisälsi tai mitä siihen kenties liittyi. Tällä tavoin yksinäisenä määritteenä käytetty *kaikkineen* ei anna mitään viitteitä siitä, mihin sen vahvistava merkitys voisi kohdistua, ja siten siitä seuraa ymmärrettävyysoongelmia. Rakenteeltaan yksinkertaisemman ja merkitykseltään selkeämmän esimerkeistä 112 ja 113 saisi käyttämällä *kaikkineen*-komitatiivin sijaan adjektiiviattribuuttia *koko*: ”Sinne siirretään *koko* kylän vanha hautausmaa”, ja ”Hallituksen *koko* budjettiesitys tuli julkiseksi.” tai korvaamalla se adverbilla *kokonaisuudessaan*: ”Sinne siirretään kylän vanha hautausmaa *kokonaisuudessaan*”, ja ”Hallituksen budjettiesitys *kokonaisuudessaan* tuli julkiseksi.”

Komitatiivisijaa käytetään myös monissa fraasiutuneissa sanonnoissa, joille on vaikea määritellä yhtä selkeää fraasista erillistä merkitystä. (Aineistossa on myös fraaseja, joilla on selkeä perusmerkitys: esimerkiksi luvussa 3.1 on mainittu frekventit lapsineen- ja perheineen-määritteet, jotka vaikuttavat fraaseilta.) Luokittelun ulkopuolelle jääneitä fraaseja ovat muun muassa ”ohjelma juhlapuheineen” (HS 188), ”mökki mukavuuksineen” (HS 436) ja ”olutkori pulloineen” (HS 103). Myös aineiston esimerkit, joissa määrite saa instruktiivisijaisen attribuutin (ks. näistä tarkemmin pohdintaa s. 25), kuuluvat näihin fraaseihin, esimerkiksi:

- (114) Nyt liike on jo täysin poissa hallinnasta, kun yhä useammat [ihmiset] tekevät sitä *omin nokkineen*, hän sanoo tyytyväisenä. (HS 864)

Fraaseiksi en sen sijaan ole automaattisesti laskenut komitatiivin erityistapausta, emfatillista komitatiivista, jonka sanotaan ilmaisevan paljoksuntaa tai kaikkinaisuutta ja joka usein lasketaan merkitykseltään sanonnaksi (mm. Hakulinen ym. 2004, Eskola 2002). Silloin kun nämä esimerkit ovat mielestäni ilmaisseet selvästi jotain tiettyä merkitystä, olen sijoittanut ne vastaavaan merkitysluokkaan. Ilmauksen varsinaisen possessiivisuffiksillisen määritteen perään liittyviä *kaikkineen-* ja *päivineen-*lisiä oli varsinaisessa HS-aineistossani kuudessa esimerkissä, ja ne ilmaisevat omistamista, osa–kokonaisuus-suhdetta, kuvailua (asabtrakti kuvaa abstraktia) ja 'mukaan lukien' -merkitystä, joista viimeisintä havainnollistan esimerkillä:

- (115) ”**Sakkoineen päivineen** hänelle rapsahti lasku, jonka suuruus oli toista tuhatta markkaa”,
Kuntsi muistelee. (HS 43)

Mielestäni esimerkin ilmaisema merkitys ei eroa muista raha-aiheisista 'mukaan lukien' -esimerkeistä. ”Lasku on sakkoineen päivineen X mk” vastaa merkitykseltään esimerkiksi esimerkkiä HS 68: ”Korvaussumma on korkoineen X mk”, eikä edes määritteen painokkuudella ole mielestäni olennaista eroa. Koko HS-korpuksen 8022 osumasta oli varsinaisen aineiston sisältämien emfaattisten komitatiivien lisäksi 21 muuta vastaavaa esimerkkiä eli yhteensä 27. Ilmiö ei siis todellisessa kielenkäytössä ole edes erityisen yleinen, vaikka se muistetaankin kielenoppaissa yleensä mainita erikseen.

Aineistossa on paljon esimerkkejä, joissa komitatiivisijaisella sanalla ei ole mitään komitatiivin prototyypisistä ominaisuuksista ja joille ei helposti löydy paikkaa mistään merkitysluokasta tai niiden väliltä. Tällöin kyse voi olla komitatiivisijaisen sanan käytöstä tekstuaalisena keinona. Yksi selkeästi omaksi ryhmäkseen erottuva tekstuaalinen keino on komitatiivisijaisen sanan käyttö teeman merkitsijänä. Havaitsin tämän, kun tarkastelin joitakin luokkien ulkopuolelle jääneitä, vaikeimmin määriteltävissä olevia tapauksia (28 esimerkkiä) esimerkkipirkettä laajemmissa konteksteissaan. Valitsin tarkasteluun esimerkkejä, joiden ilmaisemia merkityksiä oli vaikea määritellä ylimalkaista ”määrite kuuluu pääsanaan” -kuvailua tarkemmin, ja tarkoitukseni oli etsiä lisää yksityiskohtia, joilla tarkentaa määrittelyä.

Viidessä esimerkissä komitatiivisijainen referentti oli selkeästi tekstin jatkuva tema, eli sitä käsiteltiin ja selitettiin edeltävässä tekstissä siten, että esimerkkilauseeseen asti päästessään lukijalle oli jo muodostunut tarkka kuva puheenaiheesta. Usein kontekstissa tuli esille itse komitatiivisijassa oleva lekseemikin. Esimerkeille on yhteistä myös se, että niiden merkitys ei selviä ilman laajemman kontekstin apua.

- (116) TVTV! ei tässäkään mielessä ole **sarjaformaatteineen** kovinkaan vahvoilla. (HS 811)

Ilman mitään etukäteistietoja puheena olevasta aiheesta on mahdotonta sanoa, mistä esimerkissä 116 on kysymys. Pääsana voisi olla televisiosta kirjoittava lehti, televisio-ohjelma tai -kanava, ja kuhunkin vaihtoehtoon yhdistettynä *sarjaformaatti* voisi tarkoittaa eri asioita – sarjatyön omaisesti kirjoitettuja artikkeleita, itseään toistavaa sketsisarjaa, sarjojen esittämiseen keskittyvää ohjelmapoliittikkaa. Konteksti kuitenkin selittää merkityksen ilman tulkinnan varaa: edellisestä 500 sanasta selviää, että kyseessä on “uusi suomalainen tv-kanava”, joka esittää “muutaman vuoden takaisia tv-sarjoja”, mutta kirjoittaja ei epäile, “etteikö uusintavoittoinen formaatti olisi mietitty”. Esimerkin *sarjaformaatti* ei siis tule koko tekstin lukijalle yllätyksenä, vaan se on yksi tekstin puheenaiheista.

Muutamassa otosjoukkoni kontekstissa on teeman kuljettamisen piirteitä, mutta yrityksestä huolimatta esimerkkivirkkeen merkitys jää epäselväksi. Esimerkiksi seuraavan tapauksen etukontekstissa puhutaan Euroopan unionin laajentumisesta ja siihen mahdollisesti liittyvistä rassistisista reaktioista vanhoissa EU-maissa, missä uusien jäsenmaiden kansalaisten pelätään valtaavan työmarkkinat. Havainnollistamisesimerkkinä käytetään Unkaria, joka toivoo voivansa liittyä unioniin pian. Tämän taustoituksen jälkeen seuraavat kirjoitukset kolme viimeistä virkettä (esimerkki 117), joista esimerkki HS 837 on tekstin päätöslause:

- (117) [“Kun päätöksenteon aika lähenee, saa valitettavasti pelätä rassististen näkemysten nostavan päätään myös tässä [liittymis]keskustelussa. Tässä suhteessa esimerkiksi itäisen Keski-Euroopan romaniongelma on suuri asia.” Tämänhetkinen tilanne **pakolaisvirtoineen** valmistelee maaperää laajentumisen vastaisille mielipiteille.” (HS 837)

Koko edeltävän kontekstin perusteella myös esimerkkilauseen olettaisi viittaavan Unkariin ja sen asukkaiden tilanteeseen, mutta Euroopan lähihistorian yleistietämys ei anna aiheita tähän tulkintaan. Todennäköisin vaihtoehto onkin, että *pakolaisvirta* viittaa teemana vain edeltävään virkkeeseen, missä mainittu romaniongelma voisi tarkoittaa juuri pakolaisia. Epäselväksi kuitenkin jää, mitä esimerkkilauseen pääsanana oleva *tilanne* tarkalleen sisältää, mistä minne pakolaiset virtailevat tai ketkä ovat muuttumassa EU:n laajentumisen vastustajiksi.

Kahdessa esimerkissä komitatiivilauseke toimi uutena teemana ja aloittaa aiheen käsitteilyn. Esimerkkilauseetta edeltävässä kontekstissa ei siis (välttämättä) ole viitteitä komitatiivilausekkeeseen, vaan komitatiivisijassa olevaa referenttiä käsitellään ja selitetään sitä seuraavassa tekstin osassa. Näin on esimerkiksi seuraavassa esimerkissä:

- (118) Géraldon tilannetta eivät kerätyt tiedot helpota, mutta ne ovat hyvä ja huolestuttava oppitunti maailmantalouden toiminnasta **syineen** ja **seurauksineen**. (HS 620)

Esimerkin etukontekstista selviää, että ”16 vuotta sorvarina Fordin São Paulon tehtaalla työskennellyt brasilialainen Géraldo de Souza ja 2800 muuta saman tehtaan työntekijää menettivät yllättäen

työnsä joulukuussa 1998”. Esimerkkilauseessa mainitut ”kerätyt tiedot” viittaavat asiasta dokumenttelokuvan tehneet kuvajournalistin tekemiin haastatteluihin, joilla hän yritti selvittää, miksi työpai-
kat menettiin. Miten tämä kaikki liittyy maailmantalouden toimintaa tai sen syihin ja seurauksiin, selviää esimerkkilauseen jälkeen: Brasilian keinottelurahaan perustunut talous romahti, kun muun maailman talouskriisit pelottivat rahakeinottelijat maasta pois (syy), ja niin Brasilia nosti korkotasoan (ensimmäinen seuraus), mikä taas tyrehtytti maan autokaupan (sen seuraus) ja johti Fordin tehtaan sulkemiseen (vielä siitä ketjuuntunut seuraus). Koko maailmantalouden epävakaisuudesta alkanut syy–seuraus-ketju huipentuu siihen, että Géraldo menettää työnsä.

Suurimmassa osassa esimerkeistä, joiden konteksteihin erikseen tutustuin, ei komitatiivilauseketta kuitenkaan pohjustettu mitenkään. Ne jäivät osaksi epämääräistä ”määrite kuuluu pääsaan” -massaa, johon lukeutuvat esimerkit tuntuvat sisältävän ainakin sisältymisen, liittymisen ja koostumisen merkitykset. Usein osallistujien välinen suhde motivoituu kulttuurisella arkipäivän tietoudella siitä, mitä tiettyihin kokonaisuuksiin voi odottaa sisältävän tai liittyvän tai millaisista osatekijöistä niiden voi ajatella koostuvan. ”Kuulumis”-tapauksia jäi kaikista HS-aineiston esimerkeistä 33, esimerkiksi:

- (119) Myös ammattikorkeakoulujen kansainvälinen yhteistyö **opettaja-** ja **opiskelijavaihtoineen** on vilkasta niin, että vuosittain ammattikorkeakouluissa opiskelee satoja ulkomaisia opiskelijoita. (HS 66)
- (120) Tikkasen mielestä uusi rikosprosessi **lautamiehineen** on henkisesti raskaampi kuin aiempi, jossa tuomarit tekivät ratkaisut keskenään. (HS 539)
- (121) Maailmassa on lähes 200 itsenäistä valtiota , joissa asuu noin 5000 etnistä ryhmää, jotka puhuvat yli 600:aa kieltä **murteineen**. (HS 753)
- (122) Tulevaisuus **vanhuksineen**, **avohoitoineen** ja **kiireineen** vaatii meitä kyllä nyt kehittämään nykyisten kokemusten pohjalta toimivan kotityöpalvelujärjestelmän. (HS 805)
- (123) Honda HR-V :n yli 1,3 tonnin omamassaa **kuormineen** kuljettaa 1,6-litrainen bensakone, joka kehittää 77 kW (105 hv). (HS 880)

Luokkien ulkopuolelle jääneiden esimerkkien frekvenssit on jaeteltu luokittelemattomuuden perusteiden mukaan taulukkoon 18.

Taulukko 18. Luokittelemattomat esimerkit

syy luokittelemattomuuteen	syy tarkemmin	n
viittausvirhe		6
looginen tai kielellinen ongelma		5
ongelmallinen genetiiviattribuutin käyttö		5
fraasi tai kiteytynyt sanonta		7+1 ³⁸
vastamerkitys 'ilman' ei ole mahdollinen		6
topiikki	määräte teemana – etukonteksti selittää (onnistunut)	5
	määräte teemana (ontuva)	2
	määräte vaihtuvana teemana – takakonteksti selittää	2
ilmaisee vain rinnastusta?		4
epämääräinen “kuuluminen”		33
		75+1

3.5 Vertailua *kanssa*-rakenteisiin

Vaikka genetiivisijan kanssa järjestyvä *kanssa*-postpositio ei ole merkitykseltään identtinen suomen komitatiivisijan kanssa, löytyy *kanssa*-rakenteita sisältävästä HSb-aineistosta myös esimerkkejä, joiden määritelseke on muutettavissa suoraan komitatiivisijaiseksi määritteeksi, ilman että virkkeen merkitys olennaisesti muuttuu. Odotuksenmukaisin näistä tapauksista on komitatiivisijan prototyyppinen merkitys, SOSIAALINEN YHDESSÄOLO, jossa osallistujat jakavat saman makroroolin. Osassa esimerkeistä liittyy määritelsekkeen substantiiviin possessiivisuffiksi, ja tällöin merkityksessä on mukana myös komitatiivisijan edellyttämä semanttinen yhteys osallistujien välillä. (Esimerkki 124 on HSb-aineistosta, esimerkki 124b puolestaan oma muunnokseni alkuperäisestä esimerkkilauseesta.)

- (124) Tuovi Hippeläinen kirjoittaa yhdessä **oppilaidensa kanssa** valokuvauksellisen omakuvan monista merkityksistä. (HS b77)

³⁸ Taulukoilla havainnollistetaan vain varsinaista aineistoa. Kuitenkin jos analyysissa käsitellään varsinaisen aineiston ulkopuolisia esimerkkejä, myös ne on merkitty taulukkoon. Ulkopuoliset esimerkit kuitenkin erotetaan varsinaisen aineiston esimerkkien lukumääristä +-merkillä, eikä niitä lasketa mukaan kokonaissummaan.

- (124b) > Tuovi Hippeläinen kirjoittaa **oppilaineen** valokuvauksellisen omakuvan monista merkityksistä.

Toisaalta *kanssa*-rakenne voi ilmaista *-ine*-sijaksi muunnettavissa olevaa sosiaalista yhdessäoloa, vaikka määritteeseen ei liittyisikään possessiivisuffiksia. Sama semanttinen suhde osallistujien välillä voi olla läsnä implisiittisestikin. Usein tällaiset esimerkit ovat puhekielisiä lainauksia haastattelutavien puheesta – puhekielessä yleensäkin ei käytetä omistusliitteitä, vaikka sanottuun sisältyisikin possessiivinen merkitys.

- (125) Sen jälkeen pariskunta mökkeili **sukulaisten kanssa** Heinävedellä. (HS b22)

- (125b) > Sen jälkeen pariskunta mökkeili **sukulaisineen** Heinävedellä.

- (126) ”Olen [minä] joskus käynyt niissä **äidin kanssa**. [Meillä ei ole tavallista äiti-lapsi-suhdetta vaan äiti on mun kaveri”, Minna kertoo.] (HS b107)

- (126b) > Olen [minä] joskus käynyt niissä **äiteineni**.

Useimmissa esimerkkien 125 ja 126 tapaisissa aineiston esimerkeissä, jotka muuntuvat *-ine*-sijaksi, vaikka ovat possessiivisuffiksettomia, määritteenä on sukulaisuus- tai ystävyysuhteita kuvaava sana. Näin jo aihepiiri tukee ajatusta osallistujien yhteenkuuluvuudesta.

Näkisin siis edellä olevien, sosiaalista yhdessäoloa ilmaisevien *kanssa*-esimerkkien olevan muunnettavissa merkityksensä puolesta *-ine*-sijaisiksi. Muunnos ei kuitenkaan ole koskaan merkitykseltään täysin identtinen: mielestäni sosiaalista yhdessäoloa kielentävissä HSb-aineiston *kanssa*-rakenteissa ei käy ilmi osallistujien asymmetrisyys. Vaikka mukana olisi possessiivisuffiksi, joka lisää osallistujien välille semanttisen (alustus)suhteen, se ei muuta määritettä alisteiseksi suhteessa lauseen predikoimaan toimintaan. Vaikka siis *kanssa*-rakenteen määrite olisi semanttisesti pääasiansa omistettava (esimerkiksi sukulaisuussuhteet voidaan nähdä erottamattomana omistussuhteena, ks. tarkemmin luku 3.2), se silti osallistuu itsenäisesti – siis symmetrisesti – toimintaan.

On syytä huomata, että *kanssa*-rakenne ei ole semantiikaltaan aina muutettavissa komitatiivisijaksi, vaikka virke muodollisesti näyttäisi ilmaisevan prototyypistä sosiaalisen yhdessäolon merkitystä – vaikka osallistujina olisi inhimillisiä toimijoita ja määritteeseen vielä liittyisi possessiivisuffiksi. *Kanssa*-aineistossa oli kaksi tällaista esimerkkiä, jotka vaikuttavat edellisten esimerkkien tavoin muunnettavilta, mutta joiden merkitys muuttuu, jos *kanssa*-rakenne muutetaan *-ine*-sijaksi.

- (127) Soittaessani Suomen vuohiyhdistyksen neuvontaan sain kuulla, että useat henkilöt ovat *maitoallergisten lastensa kanssa* huomanneet saman, ja ulkomailla tästä on tehty tutkimuksiakin. (HS b147)

Esimerkissä kuvataan tilannetta, jossa useat vanhemmat ovat huomanneet tietyn asian eläessään maitoallergisten lastensa kanssa ja seuratessaan lastensa elämää. Jos määritelauskeeseen vaihdettaisiin genetiivin tilalle komitatiivisija,

(127b) >? Useat henkilöt ovat *maitoallergisine* **lapsineen** huomanneet saman.

muuttuisi merkitys. Koska komitatiivisijainen määräite jakaa aina pääsanansa makroroolin lauseen predikoimassa toiminnassa ja esimerkissä 127 pääsanana toiminta on tietyn asian huomaamista, kertoo esimerkki 127b, mitä osallistujat ovat huomanneet yhdessä: ”Useat henkilöt ovat huomanneet ja heidän lapsensa ovat huomanneet.” Vanhemmat ovat siis tehneet havaintoja yhdessä lastensa kanssa, eivät lastensa toimintaa seuratessaan kuten alkuperäisessä esimerkissä 127.

Myös esimerkissä 128 genetiivin muuttaminen komitatiiviksi muuttaisi virkkeen merkitystä:

(128) Olin [minä] **lasten kanssa** pitkään kotona. [Sen jälkeen oli mielestäni hyvä aika opiskella eteenpäin.] (HS b128)

Virkkeen ”minä” on ollut lastensa kanssa kotona, mutta vaikka hän olisi käynyt töissä tai opiskellut, olisivat lapset joka tapauksessa olleet joko kotona tai hoidossa. Kun äiti jatkaa jälleen opintojaan, lapset jäävät edelleen kotiin tai hoitoon. Äiti on lähinnä seuralaisen roolissa – hän on lasten kanssa kotona, jotta lasten ei tarvitsisi olla yksin (tai päivähoitossa). Jos taas virke muutettaisiin komitatiivisijaiseksi,

(128b) >? Olin [minä] **lapsineni** pitkään kotona.

siirtyisi virkkeen fokus kotona olevaan äitiin ja lapset muuttuisivat toissijaisiksi, seuralaisiksi. Kun äiti alkaa taas opiskella, lasten ei tarvitse pitää hänelle kotona seuraa, emmekä tiedä, mitä heille tapahtuu – ehkä hekin lähtevät opiskelemaan. Tämä esimerkki havainnollistaa hyvin osallistujien asymmetrisen ja symmetrisen suhteen eroa: komitatiivisijassa määräite on aina toissijainen toimija, seuralainen, mutta *kanssa*-rakenteessa lauseen muu semantiikka määrittää osallistujien välisen suhteen.

Taulukko 19. -ine-sijaa vastaava sosiaalinen yhdessäolo HSb-aineistossa

merkitys	pääsana	määrite	n
sosiaalisuus (possessiivisuffiksillinen)	individi	individi	19
	individi	ryhmä	5
	kollektiivi	kollektiivi	1
sosiaalisuus (possessiivisuffikseton)	individi	individi	11
	individi	ryhmä	3
≠ sosiaalisuus, joka ei vastaa -ine-sijaa	individi	individi	2
			41

Sosiaalista yhdessäoloa kuvaavien esimerkkien lisäksi *kanssa*-aineistossa on toinenkin esimerkkien ryhmä, joissa määrite voidaan muuttaa genetiivistä komitatiivisijaan ja säilyttää silti virkkeen merkitys identtisenä. Nämä esimerkit ilmaisevat OMISTAMISTA.

(129) Laiturille astelee vanha rouva **kepin kanssa**. (HS b330)

(129b) > Laiturille astelee vanha rouva **keppeineen**.

Useimmissa HSb-aineiston omistustapauksissa määritteeseen ei liity possessiivisuffiksia, mutta merkitys on kuitenkin prototyypinen omistaminen – vähintään hallussapitosuhde. Esimerkin 129 rouva on fyysisessä kosketuksessa kepin kanssa, ja on mahdollista, että hänellä on siihen myös pysyvä (laillinen) omistussuhde. Siten esimerkin muuntaminen komitatiivisijaiseksi (129b) säilyttää virkkeen merkityksen. Omistamissuhdetta ilmaiseviin *kanssa*-rakenteisiin sisältyy jopa komitatiivisijan edellyttämä asymmetrisyys, mikä sosiaalisuutta ilmaisevista esimerkeistä mielestäni puuttuu.

Aineistossa on kaksi esimerkkiä, joissa virkkeen merkitys muutoin sallisi genetiivin muuttamisen komitatiiviksi, mutta predikaattiverbin passiivisuus tekee muunnoksesta ongelmallisen.

(130) Kun pankissa on käyty, asetutaan **kuitin kanssa** toiseen jonoon. (HS b69)

Komitatiivisijan rakenteeseen kuuluva possessiivisuffiksi vaatii virkkeessä viittauskohteen, pääsan. Jos muunnamme esimerkin 130 määritteen komitatiiviin, ”kuiteineen”, jää epäselväksi, kenen kuitista on kysymys. Tämän vuoksi virke tulisi muokata ensin aktiivimuotoon, ennen kuin muunto on mahdollinen. Esimerkkilausesta seuraavasta kontekstista käy ilmi, että virkkeessä on puhe viisumin hankinnasta, joten merkitystä muuttamatta voi virkkeen subjektiksi valita vaikkapa *viisuminhakijan*, ja täten saadaan aikaan merkitykseltään identtinen komitatiivivirke:

(130b) > Pankissa käytyään asettuu viisuminhakija **kuiteineen** toiseen jonoon.

Omistamissuhdetta ilmaisevissa *kanssa*-esimerkeissä omistetaan paitsi konkreettisia objekteja myös abstrakteja asioita kuten tunteita:

(131) Valitettavasti Hujanen menee **pelon kanssa** sänkyynkin. (HS b47)

(131b) > Valitettavasti Hujanen menee **pelkoineen** sänkyynkin.

Myös muut kuin inhimilliset olennot voivat omistaa abstrakteja asioita:

(132) Forssen ei kommentoi väitettä, mutta muistuttaa, että vaelluskala on oikukas **reittinsä kanssa**. (HS b256)

(132b) > Forssen muistuttaa, että vaelluskala on oikukas **reitteineen**.

Esimerkin määritteenä oleva ”reitti” vertautuu mielestäni luvussa 3.2 käsiteltyyn tavoitteelliseen ajatusrakennelmaan, joita ovat esimerkiksi suunnitelmat. Ei toki voi olettaa, että kala suunnittelisi tietoisesti ja tavoitteellisesti vaellusreittinsä, mutta kalan intuitiivinen reitin seuraaminen on tekona verrattavissa inhimillisten suunnitelmien toteuttamiseen (vrt. komitatiivaineiston esimerkit HS 612, HS 851, HS 1006 luvussa 3.2, s. 62). Pienen aineistoni perusteella ei kuitenkaan voi tehdä pitkälle johtavia päätelmiä *kanssa*-ilmaisun omistamismerkityksestä, sillä toisin kuin *-ine*-aineistossa, *kanssa*-ilmaisuun liittyy puhdas omistamisen merkitys perin harvoin: 400 esimerkistä vain yhteentoista (ks. taulukko 20).

Taulukko 20. Omistaminen HSB-aineistossa

pääsana	määrite	n
individi	konkreettinen objekti	5
individi	abstrakti	3
eläin	abstrakti	1
– (passiivilause)	konkreettinen objekti	2
		11

Muita *kanssa*-ilmauksia, jotka vastaisivat merkitykseltään komitatiivisijan merkitysluokkia, oli aineistossa edellisiäkin vähemmän. Yksi ryhmä esimerkkejä, jotka voisivat olla merkitykseltään muunnettavissa komitatiivisijaisiksi, voisi olla *SYYN* merkitysluokka. *-ine*-aineistossa (luvussa 3.3, s. 92) suurin osa *syy*–seuraus-suhdetta ilmaisevista esimerkeistä on muotoa ”määritteestä johdun → pääsana on jotain”, mutta myös vastakkaisen suuntaisia, ”pääsana → määrite” -suhteita löytyy. *Kanssa*-aineiston kaikki neljä syytä ilmaisevaa esimerkkiä ovat yleisempää tyyppiä ”määrite → pääsana”.

(133) Olin [minä] todella vaikeuksissa **auton kanssa**, sanoi Salo kisan jälkeen. (HS b95)

Kaikissa esimerkeissä kyse on ongelmasta tai vaikeudesta, jonka määrittäneenä oleva asia aiheuttaa. Esimerkissä 133 pääsanana toimivan Salon vaikeudet johtuvat kisavälineenä käytetystä autosta: ”auton takia Salo on vaikeuksissa”. Esimerkkiä voidaan verrata luvussa 3.3 esille tulleisiin komitatiivisijaisiin syy-virkkeisiin, vaikkapa esimerkkiin 98:

- (98) Se [Twin Peaks] on samaan aikaan naurettavuuteen asti epäuskottava **pölkkyineen** ja **unikääpiöineen**, ja kuitenkin niin aidosti kammottava, [--]. (HS 90)

Voimme muuttaa esimerkin 98 muotoon ”pölkyn ja unikääpiön takia Twin Peaks on epäuskottava ja kammottava”. Merkityksen identtisyydestä huolimatta en lähtisi muuttamaan esimerkin 133 määritettä komitatiivisijaiseksi. ”Olin vaikeuksissa autoineni” ei välttämättä olisi sen huonompaa kieltä kuin muutkaan *-ine*-aineistoni syy-seuraus-esimerkit – tai alkuperäinen 133-esimerkkiteksti – mutta ei muunnos lehtikieltä myöskään parantaisi.

SISÄLYMISTÄ tai LIITYMISTÄ, jotka ovat HS-aineistossa yleisiä komitatiivisijalla kielennettäviä merkityksiä, ei juurikaan ilmaista *kanssa*-rakenteella. HSb-aineistosta löytyy kummastakin merkityksestä yksi esimerkki.

- (134) Äänestyksen tuloksia esitellään sivuilla säännöllisesti ja osallistuneiden kesken arvotaan illallinen yhdessä oman **suosikkitaiteilijan kanssa**. (HS b7)

Esimerkissä 134 on kyse sisällymisestä. Äänestykseen osallistujat voivat voittaa palkinnokseen illallisen, jonka he saavat nauttia valitsemansa taiteilijan seurassa. Palkintoillalliseen sisältyy siis paitsi syötävä ja juotava myös taiteilijan läsnäolo. Liittymisen merkitys puolestaan löytyy aineiston esimerkistä 135:

- (135) Nokian osakkeen vilkas ostaminen ja myyminen yhdessä sen **kurssinousun kanssa** saa koko Helsingin pörssin osakevaihdon näyttämään suurelta. (HS b124)

Osakkeen vilkkaaseen ostamiseen ja myymiseen liittyy osakkeen kurssinousu, jotka yhdessä vaikuttavat kuvaan pörssin osakevaihdosta. Kurssinousu on siis yhteydessä osakkeen ostamiseen ja myymiseen, ja se voidaan nähdä myös ostamisen ja myymisen seurauksena – tällöin esimerkin merkitykseen liittyy on myös syy-seuraus-suhde (ja nimenomaan koko aineistossa harvinaisempaan suuntaan kulkeva suhde: ”pääsanasta seuraa määrite”, vrt. esimerkkeihin 99 ja 100, s. 93). Edeltäviä esimerkkejä ei kuitenkaan voi muuntaa komitatiivisijaisiksi: *”illallinen suosikkitaiteilijoineen” saisi kannibalistisia vivahteita, ja *”ostaminen ja myyminen kurssinousuineen” taas ei vastaa alkupeleistä lausetta, jossa *kurssinousu* viittaa genetiiviattribuutin avulla osakkeeseen, eikä vastaavaa viitasta voi sisällyttää komitatiivisijan yhteyteen (genetiiviattribuutin käytöstä enemmän luvussa 3.4).

Jonkinlainen KUVAILLEVA merkitys voisi sisältyä yhteen aineiston esimerkkiin:

- (136) “Lammilainen isäni tuskin olisi sitä käyttänyt, emmekä me 60-luvun koululaiset varmasti hyvästelleet toisiamme Lammin raitilla sillä sanalla l:n kanssa sen paremmin kuin **d:nkään**.” (HS b136)

Kuvaileva funktio on esimerkille 136 itse asiassa osuva määritelmä, sillä pidemmittä konteksteita voimme kuvauksen perusteella arvata, mistä hyvästelysanasta haastateltava puhuu. Yleiskielessä siihen sisältyy äänne *d*, joka taas Lammin vanhassa murteessa ääntyy *l:nä*, ja mitä ilmeisimmin sana on suhteellisen virallinen, jos lapset sitä eivät “varmasti” käyttäneet; voisiko sana olla jokin muu kuin nähdään? Esimerkkiä edeltävästä virkkeestä selviää, että juuri siitä onkin kysymys: ”Jollain tavoin oudolta nählään -repliikki silti kuulostaa.” Kuvailu on siis täyttänyt tehtävänsä. Teknisesti tämänkin esimerkkivirkkeen voisi muuntaa komitatiivisijaiseksi: “Emme hyvästelleet toisiamme sillä sanalla *l:ineen* sen paremmin kuin *d:ineenkään*”, vaikkei se hyvää kieltä olekaan. Sopisi se tyyliin kuitenkin muun *-ine*-aineiston jatkoksi.

Edellä esiteltyt *kanssa*-ilmaisujen merkitykset, jotka vastaavat komitatiivisijalla ilmaistuja merkityksiä, löytyvät HSb-aineistoni perusosasta, ensimmäisestä 400 esimerkistä. Näiden lisäksi olen silmäillyt *kanssa*-haun tulosta tuhannenteen osumaan saakka ja etsinyt tapauksia, jotka olisivat mielenkiintoisia juuri komitatiivisijaan vertailun kannalta. Tästä lisäaineistosta löytyi vielä kaksi merkitystehtävää, jotka vastaavat *-ine*-aineiston merkitysluokkia.

Ensinnäkin *kanssa*-rakenteella voidaan ilmaista lisäksi *VÄLINETTÄ* (*-ine*-aineiston välineen merkityksestä luvussa 3.3, s. 88). Yksi esimerkeistä on erityisen lähellä omistamissuhdetta, sillä määritteenä on fyysisesti (ehkä myös pysyvästi) omistettuja esineitä. Selkeä instrumentaalinen merkitys erottaa kuitenkin esimerkin omistusluokasta:

- (137) Kotona on käyty uhkailemassa **viidakkoveitsen, kirveen ja kiväärin kanssa**. (HS b785)

Uhkailijan käytössä olleita viidakkoveistä, kirvestä ja kivääriä on toisin sanoen käytetty uhkailun välineenä. Määritteet ovat muunnettavissa vastaaviksi komitatiivisijoiksi, ja siten saadaan (muokkaamalla ensin passiivilause aktiiviseen muotoon) identtinen *-ine*-virke:

- (137b) > Uhkailijat ovat käyneet [poliitikon] kotona **viidakkoveitsineen, kirveineen ja kivääreineen**.

Myös kulkuvälinettä ilmaistaan *kanssa*-rakenteella:

- (138) Lisää vauhtia on luvassa veneilykoulun toisena päivänä, kun lapset pääsevät pujotteluradalle *moottoriperäisen kumiveneen kanssa*. (HS b923)

Ainakin mitä ilmeisintä on, että kumiveneillä on tarkoitus ajaa pujotteluradalla, ei uida niiden vieressä, ja siten esimerkissä 138 on kyse kumiveneen käyttämisestä kulkuvälineenä. Vastaavia esi-

merkkejä on *-ine*-aineistossa kyllin, joten komitatiivimuotoinen esimerkki 138b sopii hyvin joukkoon:

(138b) > Lapset pääsevät pujotteluradalle *moottoriperäisine kumiveneineen*.

Tosin kuten jo komitatiivisijojen analyysin yhteydessä on mainittu, oikeakielisempää olisi käyttää välineen ilmaisussa adessiivia.

Välineen merkityksessä on *kanssa*-rakennetta käytetty edellä mainittujen lisäksi musiikki-instrumentin yhteydessä. On mielenkiintoista, miten sama tieto samantyyppisessä kontekstissa voidaan ilmaista sekä komitatiivisijalla että *kanssa*-rakenteella:

(139) 12.20 Tyttö **kitaran kanssa**. (HS b748)

(140) Veijo Pyhtää **hanureineen** kioskillä koko illan. (HS 94)

Esimerkki 139 on television ohjelmatiedoista, esimerkki 140 jonkin tapahtuman aikataulusta. Kumpikin esimerkki välittää tiedon, että henkilö (mitä ilmeisimmin) soittaa tiettyä instrumenttia tiettyyn aikaan. Käytön identtisyys on ilmeinen.

Toinen lisääineistosta löytynyt yhteinen merkitys on 'MUKAAN LUKIEN' -fraasi.

(141) [Viisi-kuusi tonnia.] Joko **opintotuen kanssa** tai sitä ilman. (HS b564)

Kontekstissa puhutaan opiskelijoiden työnteosta ja kuukausituloista (markka-aikana). Varsinainen esimerkkilause liittyy erottamattomasti edeltävään lauseeseen ja sisältää ajatuksen "5000-6000 markkaa opintotuki mukaan lukien".

Loppujen merkitykseltään *-ine*-sijaa vastaavien *kanssa*-rakenteiden frekvenssit on koottu taulukkoon 21.

Taulukko 21. Loput *-ine-sijaa* vastaavat merkitykset HSB-aineistossa

merkitys	pääsana	määrite	n
syy	individi	konkreettinen objekti	2
	individi	ruumiinosa	1
	ryhmä	toiminta	1
sisältyminen	tapahtuma	individi	1
liittyminen	toiminta	tapahtuma	1
kuvailu	abstrakti	abstrakti	1
väline	individi	konkreettinen objekti	+1
	individi	kulkuväline	+2
	individi	musiikki-instrumentti	+2
'mukaan lukien'	raha	raha	+1
			7+6

Selkeästi suurin osa *kanssa*-aineiston esimerkeistä poikkeaa merkitykseltään tai käytöltään komitatiivisijaisista esimerkeistä. Yksi oleellinen syy tähän löytyy possessiivisuudesta: komitatiivisijaan liittyvä possessiivisuffiksi edellyttää jonkinlaista semanttista yhteyttä osallistujien välille, kun taas *kanssa*-rakenteen osallistujat voivat periaatteessa olla mitä tahansa. Itse asiassa *kanssa*-rakenne ei välttämättä tarvitse koko pääsanaa ollakseen rakenteellisesti virheetön ilmaisu. Esimerkiksi lause

(142) **Aasien kanssa** pesulla. (HS b190)

on täysin mahdollinen televisio-ohjelman nimi. Vastaavaa ei voi muodostaa komitatiivisijan avulla, sillä *”aaseineen pesulla” kaippaa välttämättä lisäksi pääsanana, joka välittää tiedon sekä peseytystä että mahdollisesti myös aasien omistajasta. Jos esimerkissä 142 tiedettäisiin, kuka aasien kanssa peseytyy ja kenen aaseista on kysymys, kyseessä olisi suhteellisen prototyyppinen sosiaalista suhdetta kuvaava esimerkki, ja sellaisena se vastaisi suoraan *-ine*-muotoa. Yleensä esimerkeissä, joista eksplisiittinen pääsana puuttuu, se vaikuttaisi kuitenkin olevan inhimillinen toimija. Merkitykseltään nämä esimerkit joka tapauksessa ilmaisevat sosiaalista yhdessäoloa.

Myös pelkän possessiivisuuden puuttuminen voi estää rinnastuksen komitatiivisijaan:

(143) ”Koko ikäni olen [minä] touhunnut **hevosten kanssa**, joten pitäähän aito heinäntekokin kokea.” (HS b287)

Pääsana, “minä”, on kyllä tiedossa, mutta koska hevosten omistajaa ei tiedetä, ei esimerkiksi voi tehdä komitatiivilauseketta. Todennäköisesti esimerkissä 143 tarkoitetaan hevosiä yleisellä tasolla, ei tiettyjä yksittäisiä hevosiä, joten komitatiivisija on lähtökohtaisesti poissuljettu vaihtoehto.

Kanssa-rakennetta käytetäänkin tyypillisesti tilanteessa, jossa osapuolten välillä ei ole semanttista riippuvuussuhdetta.

- (144) Ranska aikoo myös järjestää niin kutsutun Eurooppa-konferenssin *jäsenhakijamaiden johtajien kanssa*. (HS b11)
- (145) Saarelainen, 19, pyrki mäkisellä radalla irtiottoihin, ja oli *kuuden polkijan kanssa* osuuden loppuvaiheissa karussa. (HS b161)
- (146) [Piira jatkoi iltapäivän leiriläisten kanssa.] Hän pohtii *lasten kanssa*, mitä tunnetiloja äänillä voidaan tehdä, millaiset äänet ovat iloa ja millaiset surua. (HS b237)

Esimerkeissä on kysymys sosiaalisesta yhdessäolossa, ja osallistujat ovat inhimillisiä toimijoita. Kyse on siis prototyyppisestä komitatiivin merkityksestä, mutta esimerkkien määritteitä ei voi muuttaa komitatiivisijaisiksi: johtajat eivät kuulu Ranskaan tai Ranskalle (144b > **johtajineen*), Saarelaisen kanssa kilpailevat polkupyöräilijät eivät ole “hänen polkijoitaan” (145b > **polkijoinen*), eivätkä leirille osallistuvat lapset ole Piiran lapsia (146b > **lapsineen*). Osan esimerkkien välittämistä merkityksistä voisi ilmaista myös komitatiivisijalla, mutta se vaatisi sanatason muutoksia virkkeissä, esimerkiksi “Saarelainen kuusine kilpatovereineen” tai “Piira ohjattavineen / leiriläisineen”. Kaikissa tapauksissa edes muutokset eivät auta: Ranskaa ja jäsenhakijamaiden johtajia ei voi neutraalisti asettaa esimerkiksi saman ryhmän jäseniksi (kuten kaikki polkupyöräilijät) tai asymmetriseen suhteeseen (kuten leirin ohjaaja suhteessa leiriläisiin) ja siten osoittaa semanttisia suhteita niiden välillä. Komitatiivisijan ja *kanssa*-rakenteen käyttömahdollisuudet poikkeavat siis toisistaan oleellisesti.

Hsb-aineiston esimerkit, jotka ilmaisevat merkitykseltään komitatiivisijaa vastaavaa sosiaalista yhdessäoloa, mutta joita ei possessiivisuuden puutteen vuoksi voi muuttaa -ine-sijaan, on koottu taulukkoon 22.

Taulukko 22. Possessiiviton sosiaalinen yhdessäolo HSb-aineistossa

pääsana	määrite	n
– (puuttuu)	individi	2
– (puuttuu)	ryhmä	1
– (puuttuu)	eläin	1
individi	individi	16
individi	ryhmä	2
individi	kollektiivi	1
individi	eläin	2
kollektiivi	individi	1
kollektiivi	kollektiivi	3
		29

Olennainen osa, yli neljännes, *kanssa*-aineiston esimerkeistä on sellaisia, joissa määritteenä on erisnimi. Suurin osa näistä on henkilönnimiä, mutta lähes yhtä paljon on kollektiivisten toimijoiden – kaupunkien, valtioiden ja erilaisten organisaatioiden – nimiä. Myös ryhmien nimiä on määritteinä.

Erityisesti esimerkeissä, joissa määritteenä on kollektiivi (esimerkiksi 147, 148) tai ryhmä (esimerkiksi 149), näkyy selvästi edellä mainittu *kanssa*-rakenteen käytön peruste, eli osallistujien välille ei voi ainakaan pelkän esimerkkikontekstin perusteella muodostaa komitatiivisijan edellyttämää semanttista suhdetta:

- (147) Puolustusasioita Ranska on junailut **Britannian kanssa** – niitä olisi vaikeampi ajaa **Saksan kanssa** historiallisen painolastin takia. (HS b13) (kollektiivi, valtio)
- (148) Kolumbian suurimman *kapinallisjärjestön* **FARC:n kanssa** [me] perustimme rauhoitusalueen, jolla Kolumbian armeija ei toimi ja jolla voimme kohdata ja keskustella. (HS b297) (kollektiivi, organisaatio)
- (149) Esimerkiksi turkulainen tanssiteatteri ERI esiintyy yhdessä **Keski-Pohjanmaan Kamariorkesterin kanssa**. (HS b188) (ryhmä)

Mukana on kuitenkin esimerkkejä, jotka voisi hyvin ilmaista myös komitatiivisijalla. Jos verrataan vaikkapa seuraavia esimerkkejä toisiinsa,

- (150) Kaksi vuotta sitten *ryhmänsä* **PureMovementin kanssa** Kiasman avajaisissa vierailut hip hopin 37-vuotias huippunimi Rennie Harris on Cool Heat Urban Beat-esityksen toinen ohjaja. (HS b233)

- (9) *Bo Dollis villeine magnolioineen* päätty kartuttamaan Antin jo ennestään laajaa, yli kymmenen vuoden aikana huolella kerättyä levykokoelmaa.

huomataan tapausten vastaavan toisiaan. Esimerkissä 150 Rennie Harrisin possessiivisuhte Pure Movement-ryhmään on osoitettu erikseen lisätyllä possessiivisuffiksilla, ja esimerkki ilmaisee sosiaalista yhdessäoloa. Niinpä vastaavassa komitatiivisijaisessa lausekkeessa “Rennie Harris Pure Movementteineen” merkitys säilyisi muuttumattomana. Virkkeen ymmärrettävyys voisi kuitenkin tästä kärsiä, sillä kuten luvussa 3.1 esille tulleen esimerkin 9 käsittelyn yhteydessä on jo mainittu, tämäntyyppisen ilmauksen ymmärtäminen vaatii lukijaltaan taustatietoa puheena olevasta erisnimestä. *Kanssa*-rakenteen mahdollistaa tarvittavan taustatiedon antamisen itse tekstissä: Pure Movement on Rennie Harris -nimisen hip hop -muusikon *ryhmä*, ilmeisesti siis jonkinlainen yhtye.

Asia ei kuitenkaan ole näin yksiselitteinen, vaan myös komitatiivisijan yhteyteen voidaan liittää selittävää taustatietoa. (Ensisijaisen *-ine*-aineistoni 571 esimerkistä vain kahden määritteenä on erisnimi. Määritteenä olevien erisnimien tutkimiseen olenkin käynyt läpi koko *-ine*-materiaalin ja etsinyt siitä kaikki esimerkit, joiden määritteessä on käytetty erisnimeä. Näitä tapauksia oli 32, joiden lisäksi siis alkuperäiseen aineistoon sisältyy kaksi erisnimiesimerkkiä, eli yhteensä 34 kaikista 5714 possessiivisuffiksillisesta osumasta, 0,6 %.) Tällöin määrite (esimerkiksi esimerkissä 150 ”PureMovement”) ja sitä *kanssa*-rakenteessa edeltävä appositioattribuutti (150: ”ryhmä”) vaihtavat paikkaa: alkuperäisestä attribuutista tulee määrite (150 “Rennie Harris *ryhmänsä PureMovementin kanssa*” > 150b “Rennie Harris *PureMovement-ryhmineen*”).

HS-korpuksessa käytetään rinnakkain kumpaakin rakennetta:

- (151) Astor Piazzolla oli Nadia Boulangerin oppilaana Pariisissa vain kuusi kuukautta ja palasi *vaimonsa Dedé Wolffin* kanssa Argentiinaan ja Buenos Airesiin jo huhtikuussa 1955 [--]. (HS b351)
- (152) Juho Kusti Paasikivi matkusti puolestaan Saksan kylpylöihin *Alli-vaimoineen* jo ennen presidentiksi tuloaan. (HS 3343)

Erona näiden rakenteiden käytössä on lisätiedon määrä. Komitatiivisijaiseen määritteeseen on yleensä liitetty vain yksi lisätietoa tuova määrittävä sana (esimerkiksi HS 7620: “Lisa-rouvineen”, HS 4520: “Carol-tyttarineen”, HS 4744: “Polly-papukaijoiineen”), kun taas *kanssa*-rakenteen yhteydessä on käytetty pidempiä ja monimutkaisiakin lisämäärittelyjä, jotka olisivat raskaita tai vaikeaselkoisia *-ine*-muotoon muutettuina (esimerkiksi HS b286: “lastensa, seitsenvuotiaiden Jonnan ja Essin sekä yksivuotiaan Emilin kanssa”).³⁹

³⁹ Silti aineistossa on todisteita myös siitä, että tarpeen vaatiessa kirjoittajat ovat saaneet mahdutettua komitatiivisijaiseenkin lausekkeeseen paljon taustatietoa:

Kuitenkin Korsakovin tanssima Bajadeerin *variaatio batterie-hyppyineen* (jalkojen lyönti ilmassa yhteen), *à la seconde -piruetteineen* (jalka ojennettuna sivulle 90 asteen kulmassa) ja *hyppyineen* en manège (“ma-

Suurin osa *kanssa*-aineiston erisnimistä, myös henkilönnimistä, esiintyy kuitenkin ilman esimerkin 151 tapaista attribuuttia, johon liitetty possessiivisuffiksi viittaisi sukulaisuus- tai muuhun suhteeseen. Aineistossa Udo Zimmermann riitelee **Christian Thielemannin** kanssa (HS b187), Martyn kaveeraa **Phil Collinsin** kanssa (HS b354) ja Namika tekee sopimuksen *209-senttisen* **Rob Stricklandin** ja *210-senttisen* **Quincy Hallin** kanssa (HS b266). Toki määritteisiin liittyy myös appositioattributteja, mutta ne eivät sisällä viitteitä possessiivisuudesta: Hiltunen palaveeraa *ylipormestari* **Eeva-Riitta Siitosen** kanssa (HS b52) ja Clinton puhuu puhelimesta *Israelin pääministerin* **Ehud Barakin** kanssa (HS b168). On ilmeistä, että tällaisten merkitysten ilmaisemiseen tarvitaan *kanssa*-rakennetta, eikä komitatiivisija tule kysymykseen.

Mielenkiintoisempaa onkin tarkastella määritteitä, joissa erisnimeen liittyy viite possessiivisuudesta ja siten syntyy komitatiivisijan käyttöön vertaamisen mahdollisuus. *Kanssa*-aineistoni laajennusosasta löytyi yksi esimerkki, jossa possessiivisuffiksi on liitetty suoraan erisnimeen:

(153) [Tom Krausen tuntia seuraa hengitystään pidätellen.] Toinen toistaan kaunisäänisempi laulaja astuu **Sibeliuksensa kanssa** pianon viereen. (HS b944)

(153b) > Toinen toistaan kaunisäänisempi laulaja astuu **Sibeliuksineen** pianon viereen.

Tom Krause on tunnettu laulaja ja laulunopettaja, ja esimerkissä 153 kuvataankin yhtä hänen oppituntiaan. Jokainen laulunopiskelija saapuu säestettäväksi “Sibeliuksensa kanssa”. Kyse ei voi olla mukana kulkevasta henkilöstä, ei varsinkaan säveltäjämestarista itsestään mutta tuskin hänen sukulaisistakaan, vaan kirjoittaja käyttää tehokeinona metonymiaa: laulajat laulavat Sibeliuksen lauluja, he “laulavat Sibeliusta”. Mutta miten possessiivisuus sopii esimerkin tekstiin? Laulajat varmasti omistavat nuotit Sibeliuksen säveltämiin lauluihin, joita he laulavat, ja siten he voivat saapua pianon luo omien nuottiensa kanssa – heillä on laillinen omistusoikeus konkreettiseen paperituotteeseen. Vaikka heillä ei olisi nuotteja mukanaan, on laulu heidän muistissaan tallessa, ja siten kyse olisi abstraktin ominaisuuden omistamisesta, laulun hallinnasta. Jokainen tekee myös laulusta oman tulkintansa, ja siinä mielessä laulu on esittäjänsä luoma taideteos, johon esittäjällä on tekijänoikeussuhde. Esimerkistä saa kuitenkin näiden vaihtoehtojen lisäksi kuvan, että laulajilla on henkilökohtainen suhde Sibeliuksen säveltämään musiikkiin ja sen välityksellä myös itse säveltäjään, ja tämä tulkinta on ainakin itselläni ensisijainen esimerkkiä lukiessani. (Tosin tämä voi olla myös Sibeliuksen yksinlauluja rakastavan laulajan ylitulkintaa.)

neesissa” eli ympäri näyttämöä) oli niin hallittu ja vailla temppuilua, [--]. (HS 7331)

Lopputulos ei ole kirjoittajan näkemän vaivan arvoinen. Jo tanssiliikkeiden ranskankieliset nimet, joilla kuvaillaan hyppyjen ja piruettien laatua, tekevät virkkeestä raskaan. Sulkeisiin lisätyt selitykset tekevät lukemisesta lähes mahdoton. Lauseen sisältymismerkityksen voisi ilmaista helpommin ja lukijaystävällisemmin sivulauseessa.

Oli yllättävää, ettei edes laajennetussa *kanssa*-aineistossa ollut yhtään esimerkkiä, jossa selkeästi sosiaalisen yhdessäolon merkityksessä käytettyyn erisnimimääritteseen liittyisi possessiivisuffiksi. Se tuntuisi mahdolliselta ja jopa luontevalta, jos se liittyisi läheiseen sukulaisuussuhteeseen ja olisi muunnettavissa myös *-ine*-muotoon, kuten seuraavassa keksityssä esimerkkilauseessa:

(154) Rakastunut nuoripari ei halunnut olla toisistaan erossa hetkeäkään – Piia osallistui tyttöjen saunailtaankin **Pekkansa kanssa**.

(154b) > Piia osallistui **Pekkoineen** tyttöjen saunailtaankin.

Myöskään koko *-ine*-materiaalista ei löydy vastaavia esimerkkejä. Komitatiivisijassa taivutettuja propreja sieltä kyllä löytyy (vrt. s. 115), mutta niitä ei ole käytetty prototyypisessä sosiaalista suhdetta ilmaisevassa merkityksessä. Viidessä esimerkissä määritteenä on individin nimi:

(155) Rolling Stones on **Mick Jaggereineen** EMI:n vetonauloja. (HS 2715)

(156) Kerrankin vanhojen kotimaisten elokuvien katkelmat **Ansa Ikosineen** ja **Tauno Paloineen** kolahtavat tietopainotteiseen kokonaisuuteen vaivoitta. (HS 2748)

Nämä esimerkit ilmaisevat ensinnäkin sisällymistä. Rolling Stones -yhtyeen laulaja Mick Jagger sisältyy yhtyeeseen, ja tarkemmin hän on yksi osa yhtyeen jäsenten muodostamasta kokonaisuudesta; kyse on siis osa–kokonaisuus-suhteesta. Ansa Ikonen ja Tauno Palo puolestaan sisältyvät vanhojen elokuvien katkelmiin – tai oikeammin elokuvasta on valittu sellainen katkelma, johon sisältyy Ikonen ja Palon näyttelemiä osuuksia. Samalla määritteet myös kuvailevat pääsanojaan: Jagger on yhtyeen mainoskuva, jonka kasvot useimmat tunnistavat ja joka siten kuvaa ja määrittää koko yhtyettä, ja samoin Ikonen ja Palo luovat kuvan vanhoista kotimaisista elokuvista ja siten määrittelevät niitä.

Muita komitatiivisijaisia erisnimiä ovat tuotemerkit, joita käytetään omistusta ilmaisevissa virkkeissä (esimerkissä 157), spatiaalista suhdetta ilmaisevat paikan- ja rakennusten nimet (158) sekä televisio-ohjelmien nimet. Näistä viimeisimpiä on virkkeissä, jotka ilmaisevat joko yleistä sisällymistä (159) tai sen tarkennettua merkitystä 'A on eräänlainen B' (160) sekä välinettä (161).

(157) [--] Jaakko Hämäläinen edustaa rämine traktoreineen ja pihapiirissä *ruostuvine* **Ladoineen** väistyvää maaseutua. (HS 3526)

(158) Vantaanportin alue **Jumboineen** [--] ja Myyrmäen aluekeskus ovat olleet Peltomäen runnomia [--]. (HS 7075)

(159) Säännöllisiä kulttuuriohjelmia ovat mm. TV1:n torstain kulttuuri-ilta **Valopilkkuineen** [--]. (HS 3456)

(160) Tuttujen amerikkalaisarjojen uusinnat ovat **Simpsonineen**, **Ally McBealineen**, **Teho-osastoineen** [--] suunnilleen samoja, mitä näkee muiltakin kanavilta. (HS 250)

- (161) Se taas on mielenkiintoista, että **Far Outeineen** ja **Suurine seikkailuineen** **MTV3** selvästi vääntää nyt tässä aivan silmiemme edessä profiiliaan uuteen suuntaan. (HS 7389)

Proprin määritteekseen saavien kanssa-rakenteiden frekvenssit on esitetty taulukossa 23.

Taulukko 23. Sosiaalisen yhdessäolon määritteenä erisnimi HSb-aineistossa

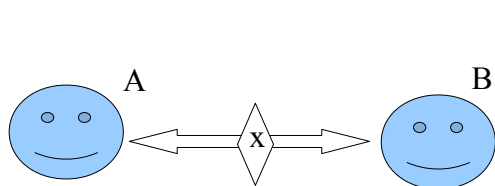
määrite (erisnimi)	johon liittyy	n
individi	poss.suff:llinen attribuutti	5
kollektiivi	poss.suff:llinen attribuutti	1
individi		57
ryhmä (orkesteri)		7
kollektiivi (kaupunki)		2
kollektiivi (valtio)		22
kollektiivi (organisaatio)		28
		122

Suurimmassa osassa *kanssa*-aineiston esimerkkejä, joissa määritteenä on erisnimi, ei *-ine*-muotoon muuntamisen esteenä ole kuitenkaan erisnimen käyttö. Kuten edellä on todettu, erisnimen voi halutessaan siirtää appositioattribuutiksi ja komitatiivissa voi taivuttaa lisätietoa antavaa substantiivisia (kuten esimerkissä 152: “Paasikivi *Alli-vaimoineen*”). Useimmiten ratkaiseva ero on virkkeen predikaattiverbissä: verbityyppiä, joka sopii *kanssa*-rakenteeseen, ei välttämättä voi käyttää komitatiivisijaisen lausekkeen yhteydessä.

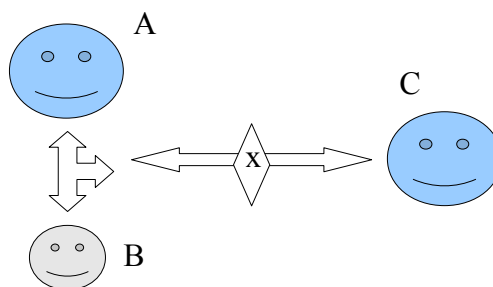
Vaikka kummallakin rakenteella ilmaistaan tyypillisesti sosiaalista yhdessäoloa, on *kanssa*-rakenteen käyttöala *-ine*-sijaa laajempi: Komitatiivisijalla koodattu toimija on alistettu toimimaan identtisesti pääsanatoimijan kanssa, sulautumaan pääsanana tahtoon ja tekoihin. *Kanssa*-rakenteen määrite ei kuitenkaan ole sidottu jäljittelemään pääsanana toimintaa, vaan kummallakin osallistujalla on oma tahtonsa ja kummankin teot ovat yksilöllisiä, vaikka toimijat osallistuvatkin samaan virkkeen predikoimaan toimintaan. Selvimmin rakenteiden ero näkyy lauseissa, joissa predikaattina on monipaikkainen verbi: komitatiivisen lauseen osallistujat toimivat rinnakkain kuin yksi ainoa toimija – ne liittyvät verbiin yhtenä yhteisenä argumenttina –, kun taas *kanssa*-rakenteen osallistujat voivat olla verbin erilliset argumentit.

Tällaisia ovat esimerkiksi keskusteluverbit, jotka ovat bidirektionaalisia: ne koodaavat interaktiivista puheaktia, joka edellyttää kahta aktiivista osallistujaa (Pajunen 2001: 350). Esimerkiksi yhteen keskusteluverbien alaryhmään, neuvotteluverbeihin, kuuluvan kolmipaikkaisen *neuvotella-*

verbin yhteydessä tarvitaan kaksi aktiivista puheaktiin osallistujaa. *Kanssa*-rakenteessa osallistujat ovat neuvottelun eri osapuolet: “Vaimo neuvottelee miehensä kanssa kotitöiden jakamisesta.” Komitatiivisijaisessa lauseessa vastaava ei ole mahdollista, sillä *-ine*-sijainen määrite ei voi toimia itsenäisenä argumenttina – niinpä vastaavassa *-ine*-sijaisessa lauseessa määritteen referentti *mies* siirtyy pääsanan referentin *vaimon* kanssa samalle puolelle ja neuvottelulle tarvitaan uusi vastapuoli: “Vaimo neuvottelee miehineen tyttärensä kanssa kotitöiden tekemisestä.” (Osallistujien eri positioita *-ine*-sijaisessa ja *kanssa*-rakenteisessa lauseessa havainnollistavat kuvat 8 ja 9.)

Kuva 8. A neuvottelee B:n kanssa asiasta X.

Kuva 9. A neuvottelee B:ineen C:n kanssa asiasta X.

Useimmat aineistoni monipaikkaiset predikaattiverbit ovat nimenomaan HSb-aineistossa, mutta komitatiivisijaisista esimerkkilauseista löytyy kuitenkin esimerkki kuvan 9 havainnollistamasta tilanteesta:

- (162) Tuomioja ei **kollegoineen** aio käydä **sissien kanssa** suoria neuvotteluja Filippiinien hallituksen ohitse. (HS 230)

Vaikka lauseen predikaattina ei ole keskusteluverbiä, predikoidaan lauseessa interaktiivista keskustelutilannetta: Tuomioja ei neuvottele sissien kanssa, samoin kuin eivät hänen kollegansaakaan, jotka neuvotteluissa ovat hänen puolellaan. Esimerkin ensimmäinen osallistujapari Tuomioja **kollegoineen** ei riitä koko toiminnan kuvaamiseen, vaikka sekä Tuomioja että kollegat olisivat puheaktiin aktiivisesti osallistuvia toimijoita, vaan verbi vaatii välttämättä yhdeksi argumenttikseen keskustelun vastapuolen, *sissit*, jotta toiminta olisi todella bidirektionaalista.

Monet erisnimelliset *kanssa*-rakenteet eivät vastaa merkitykseltään komitatiivisijaista muunnostaan juuri sen vuoksi, että niihin liittyvät predikaattiverbit vaativat argumenteikseen toiminnan eri osapuolia kuvaavat osallistujat. Kutsun tällaisen predikaattiverbin saavia lauseita (*eri osapuolten toimintaa kuvaaviksi* esimerkeiksi. Olen selvyiden vuoksi kuitenkin taulukoinut yhteen paikkaan kaikki esimerkit, joissa määritteenä on erisnimi (ks. taulukko 23), vaikka niiden ilmaisema

merkitys kuvaisikin osapuolien toimintaa. Tästäkin huolimatta loput merkitykseltään eri osapuolia kuvaavista esimerkeistä muodostavat *kanssa*-aineiston suurimman yksittäisen merkitysluokan: lähes kaksi viidesosaa esimerkeistä kuuluu tähän ryhmään.

Suurimmassa osassa osapuolten toimintaa kuvaavista esimerkeistä osapuolet ovat vastakkain tietyssä toiminnassa. Tekoja, jotka edellyttävät vastakkainasettelua, voidaan asettaa jatkumolle niihin sisältyvien tavoitteiden vastakkaisuuden ja myös niissä käytettyjen keinojen vakavuuden mukaan. Aineistossa keinoiltaan vakavin ja tavoitteiltaan vastakkaisin tapahtuma on aseellinen taistelu:

- (163) Salvatore Giuliano, “Sisilian Robin Hood”, sai aikaisin keskiviikkoamuna surmansa tuli-taistelussa **poliisin kanssa**. (HS b228)

Taistelussa on kaksi vastakkaista osapuolta, joilla on vastakkaiset tavoitteet – kumpikin tavoittelee omaa voittoa ja toisen osapuolen (tai toisten osapuolien) häviötä. Esimerkin 163 taistelussa Giuliano ja poliisi ovat olleet vastakkaisilla puolilla. Komitatiivisijan käyttäminen olisi mahdollista, jos esimerkkiin haluttaisiin lisätä tieto Giulianon puolella olleista taistelutovereista, esimerkiksi “Giuliano sai surmansa taisteltuaan kannattajineen poliisin kanssa.” Tällöin yhdellä puolella olivat Giuliano ja hänet kannattajansa, toisella poliisi. Taistella voi myös abstrakteja vihollisia vastaan:

- (164) On arvioitu, että 25 vuoden kuluttua kaksi kolmesta maailman ihmisestä joutuu kamppaile-maan **vesipulan kanssa**. (HS b295)

Abstraktin vastustajan kanssa taisteltaessa tilanne on siinä mielessä edellisestä poikkeava, että vain toisella osapuolella – inhimillisellä toimijalla – on tavoite toisen voittamiseksi ja vain se toimii aktiivisesti, kun taas vastapuoli – abstrakti ilmiö – on passiivinen kohde, vaikka kielen aktiivinen muoto luokin kuvaa vastaan taistelevasta osapuolesta. Totuudenmukaisemmin tilanne olisi kielennettävissä *kanssa*:n sijaan *vastaan*-postpositiolla: ”Ihmiset kamppailevat vesipulaa vastaan.”

Taistelun kanssa samaan kohtaan tavoite-jatkumolle asettuu kilpailu. Tavoitteethan ovat samat: oma voitto ja muiden häviö. Keinot kyllä poikkeavat toisistaan. Taistelussa tavoitteena on vahingoittaa ja jopa tappaa vastapuoli, jolloin heikompi vetäytyy, antautuu tai lopulta häviää. Kilpailussa taas tavoitteena on voittaa olemalla paras kilpailtavassa asiassa ja siten saavuttaa tietty palkinto. *Kanssa*-aineistossa kilpaillaan muun muassa urheilumestaruudesta, huomiosta ja asukkaista.

- (165) “Emme [me] pysty kilpailemaan suurten maiden kanssa tarjoamalla pelkästään samaa kuin ne”, Koponen jatkaa. (HS b64)

Jatkumolla taistelusta seuraava, vähemmän vakava yhteenoton muoto aineistossa on riita (esimerkiksi tappeluja, jotka kuuluisivat taistelun ja riidan väliin, aineistossa ei ole):

- (166) Jos pappi yrittää muuttaa konserttien ja hartaustilaisuuksien suhdetta, joutuu hän helposti na-pit vastakkain seurakunnan **taidetoimikunnan kanssa**. (HS b291)

Kyseessä on edelleen kahden osapuolen tavoitteiden tai etujen yhteentörmäyksestä, mutta tilanteen selvittämisessä pyritään pitäytymään sanallisissa keinoissa. Toiminnan yleissävy on kuitenkin hyvin kielteinen; sanoja voidaan käyttää vaarallistenkin aseiden tapaan. Tavoitteisiin kuuluu edelleen oma voitto, mutta vastakkaisen osapuolen häviö ei ole välttämätöntä – myös kompromissi käy. Napit vastakkain olemisen lisäksi aineiston esimerkeissä sekä eksplisiittisesti *riidellään* ja *ollaan konfliktissa* että *käräjöidään* ja *käydään lakitaistelua*, missä yleensä on myös kyse riita-asioista. Aineistossa myös “otetaan yhteen”, ja tällöin ollaan jatkumolla taistelun ja riidan rajoilla. Kontekstin perusteella voi päätellä, millaiseen toimintaan yhteenotto johtaa: kun Belfastin ääriprotestantit ”ottavat yhteen” mellakkapoliisin kanssa (HS b260), on kyse taisteluun verrattavasta yhteenotosta, mutta vaikka Wienin olisi vaikea välttää ”avointa yhteenottoa” kaikkien EU-kumppaniensa kanssa (HS b239), ei tuloksena liene aseellinen konflikti vaan sanasota, riita.

Jos konfliktitilanteen kumpikaan osapuoli ei ole inhimillinen toimija vaan esimerkiksi laki, talous, näkemys, ehdotus tai muu toiminta sinänsä, kyse ei niinkään ole aktiivista toimintaa edellyttävästä riitatilanteesta vaan ristiriidasta:

- (167) Valtioneuvosto katsoo, että Portugalin ehdotus on ristiriidassa Suomen *oikeusjärjestelmän perusteiden kanssa*. (HS b317)

Kun osapuolten lähtökohdat ovat erilaiset, mutta toiminnan tavoitteena on enemmänkin konsensus kuin oma voitto, on kyse neuvottelusta.

- (168) Ulkoministeriö on neuvotellut ongelmasta **venäläisviranomaisten kanssa**. (HS b209)

Ulkoministeriö ja Venäjän viranomaiset ovat toiminnan vastakkaisilla puolilla, ja lähtökohtaisesti on kyse niiden etujen yhteentörmäyksestä. Tilanne pyritään ratkaisemaan sanallisin keinoin toista osapuolta kunnioittaen. Toiminnan päämääränä on saada aikaan sopimus, jolla osapuolten suhde muutetaan vastakkaisesta rinnakkaiseksi; erimielisyyksien tilalle tavoitellaan yhteisymmärrystä.

- (169) Tavoitteenamme [me] on solmia kummankin **kapinallisjärjestön kanssa** rauhansopimus, jonka turvin niiden aseistetut jäsenet voivat palata siviilielämään laajan sosiaalisen konsensuksen vallitessa. (HS b299)

Varsinaiset puhumista ilmaisevat esimerkit voidaan asettaa keskenään jatkumolle tilanteen muodollisuuden ja tavoitteellisuuden mukaan. Tavoitteellisin, omien ideoiden ja näkökantojen pareremuuden tunnustamiseen pyrkivä puhetilanne on väittely. Osapuolet puolustavat omia mielipiteitään muita vastaan – kyseessä on siis sanallinen kilpailu, joka voi kiihkeimmillään kehittyä taistelun kaltaiseksi. Tyypillisesti väittely on myös puhetilanteista formaalein, erikseen järjestetty väittelyti-

laisuus, mutta aineiston ainoassa väittelyä kielentävässä esimerkissä väittelyä käydään viitteellisemmin:

- (170) Valitessaan liekkeihin joutuvia niteitä kirjailija käy sisäpiirin debattia kirjailijakollegoiden tai ilkeiden kriitikoiden kanssa, tai toteuttaa kirjallista isänmurhaa, kuten antaessaan Carvalhon heittää liekkeihin Don Quijoten. (HS b76)

Keskustelu puolestaan on puhetilanne, jossa eri osapuolet esittävät mielipiteitään ja näkökantojaan ilman, että he välttämättä yrittäisivät toteuttaa tiettyjä tavoitteita tai pyrkisivät tiettyyn päämäärään:

- (171) Heistä [Toivon Kärjen lapsista] vanhanaikaiseksi elokuvateatteriksi lavastettuun studioon on saatu Anna-Liisa Suurpää ja Kalervo Kärki, jotka muistelevat muun muassa isän kanssa käymään pitkiä keskusteluja sekä perheen ulkomaanmatkoja. (HS b18)

Tavoitteellisuuden puutteesta huolimatta voidaan keskustelussa erottaa eri osapuolet, jotka puhuvat, reagoivat, vastaavat, kysyvät, kehittelevät eteenpäin, kyseenalaistavat. Siksi komitatiivisijan käyttö ei oikein ole luontevaa edes keskustelussa. Ilmaus *”Anna-Liisa Suurpää keskusteli isineen” tuntuu kummalliselta – se vaatii lisäksi tiedon, kenen kanssa Suurpää ja hänen isänsä keskustelivat: jos ”Anna-Liisa Suurpää keskusteli isineen opettajansa kanssa”, tiedämme, että tytär ja isä jakoivat samat mielipiteet ja näkökulmat, joihin opettaja sitten reagoi omalla tavallaan. Komitatiivisijan käytön mahdottomuus johtuu siis keskustelun selkeästä rakenteesta, joka vaatii eri osapuolten esittämiä selkeitä puheenvuoroja. Sen sijaan, kun puhetilanne muuttuu vieläkin vapaamuotoisemmaksi ja kevyemmäksi, alkaa komitatiivisijan käyttö tuntua mahdolliselta vaihtoehdolta:

- (172) He juttelevat vieraiden kanssa ja jakavat kokemuksia. (HS b137)

- (172b) > He juttelevat vieraineen.. (vrt. He juttelivat vierailleen.)

Kun puheenvuorot alkavat sekoittua toisiinsa päällekkäispuhunnaksi tai jopa epämääräiseksi puheensorinaksi, voidaan ajatella, ettei toimintaan osallistu enää eri osapuolia, vaan siinä tietty määrä ihmisiä vain puhuu yhtä aikaa. Tulkintaa selittää se, että osaa keskusteluverbeistä (ilmeisesti juuri tällaisia ”vapaamuotoisen ryhmäpuheen tuottamista” merkitseviä verbejä) voidaan käyttää ilmaisemaan informaation yksisuuntaista välittämistä (Pajunen 2001: 350). Tätä havainnollistaa myös mahdollinen allatiivimuotoinen parafraasi, jossa keskustelun osapuolen (*vieraiden kanssa*) sijaan ilmaistaan kohdetta, jolle informaatiota välitetään (*vieraille*). Tällaisia verbejä, joiden yhteydessä komitatiivimuodon käyttö voisi olla mahdollinen, ovat aineistossa *jutella*, *rupatella* ja *vitsailla*.

Jatkumolle asettuvien tapausten lisäksi aineistossa on vastakkaiset osapuolet sisältäviä esimerkkejä, jotka ilmaisevat osapuolten välistä vuorovaikutusta, fyysistä tapaamista ja kaupankäyntiä sekä jonkin asian jakamista osapuolten välillä. Myös yhteistyön teossa on aina vähintään kaksi eri

osapuolta, jotka työskentelevät tahoillaan, vaikkakin saman asian hyväksi. Lisäksi *tehdä*-verbistä muodostetut fraasit ilmaisevat osapuolten toimintaa yhdessä – tai tämän toiminnan puutetta. Kun pääsanana on inhimillinen olento (määritteenä voi olla joko inhimillinen olento tai eloton entiteetti), fraasi on muodossa ”olla tekemisissä” (esimerkissä 173), ja ei-inhimillisistä, yleensä elottomista olennoista predikoitaessa sitä käytetään muodossa ”on tekemistä jonkun kanssa” (esimerkissä 174):

(173) Ajattelin [*minä*] tehdä asian yksinkertaisemmaksi ja olla **ihmisten kanssa tekemisissä** jo työskentelyvaiheessa. (HS b410)

(174) Toki Hilamaalla ja Varjuksella on silmää myös meheville yksityiskohdille, mutta *musiikin tekemisen kanssa niillä* ei ole yleensä mitään tekemistä. (HS b182)

Kanssa-rakennetta vaativat myös tapaukset, joissa osallistujat asettuvat jossain asiassa samalle puolelle, sillä ilmaus implikoi, että aikaisemmin osapuolet ovat olleet tai ainakin niillä on ollut mahdollisuus olla vastakkaisilla puolilla:

(175) Koska sopimusta ei ole allekirjoitettu, *Eurooppalainen on samassa rintamassa muiden yhtiöiden kanssa*. (HS b343)

(175b) – vrt. “*Eurooppalainen on tytäryhtiöineen samassa rintamassa muiden yhtiöiden kanssa*.”

Jos virkkeessä käytettäisiin komitatiivisijaista määritettä, vaatisi virke edelleen tiedon siitä, kenen kanssa Eurooppalainen ja sen tytäryhtiö ovat samassa rintamassa. *Kanssa*-rakenne on ainoa vaihtoehto myös silloin, kun osallistujista toinen tai molemmat ovat ei-inhimillisiä toimijoita:

(176) [--] kaupunkimainen *omakotiasutus* on saatava tasavertaiseksi esikaupunkialueiden kaavoituksessa *yhtiömuotoisen pien- ja kerrostalorakentamisen kanssa*. (HS b358)

Viimeisessä aineiston erillisten osapuolien tapauksessa ei kyse ole niinkään osapuolten vastakkaisuudesta tai rinnakkaisuudesta. Kaikki edellä olevat esimerkithän ovat sosiaalisen yhdessäolon merkityksen alakategorioita: osallistujat tekevät jotain yhdessä, vaikka teko olisikin suunnattu toista osapuolta vastaan kuten taistelussa, riidassa tai väittelyssä. Tässä viimeisessä aineiston tapauksessa osapuolet eivät toimi yhdessä, vaan näkökulma on suunnattu aikaan – osapuolet toimivat itsenäisesti mutta yhtä aikaa:

(177) Saavun [*minä*] kyläkaupalle keskiviikkoiltana *samaan aikaan viimeisten asiakkaiden kanssa*. (HS b329)

Esimerkissä *minä*-kertoja olisi saapunut kaupalle joka tapauksessa yksinkin, mutta nyt sattumalta samaan aikaan paikalle osui muitakin ihmisiä. Osapuolten toiminta voi olla myös sidottu toisiinsa, mutta näkökulma pysyy silti tapahtuma-ajassa. Tämä näkyy erityisesti esimerkeissä, joissa osallistujat tai toinen niistä eivät ole inhimillisiä toimijoita:

(178) *Steppi* syntyi Amerikan mustissa ghetoissa *rinnan jazzin kanssa*. (HS b278)

Eri osapuolten välistä sosiaalista yhdessäolon suhdetta kuvaavien *kanssa*-rakenteiden frekvenssejä havainnollisestetaan kahdessa taulukossa: taulukossa 24 on esitetty esimerkit, joiden osallistujat ovat inhimillisiä olentoja, ja taulukossa 25 on esimerkit, joiden osallistujista vähintään toinen on ei-inhimillinen.

Taulukko 24. Inhimillisten osapuolten toimintaa kuvaava sosiaalisen yhdessäolon merkitys HSb-aineistossa

	n		n
neuvottelu	28	osapuolet päätyvät samalle puolelle	4
yhteistyö	20	<i>olla tekemisissä</i> -fraasi	3
sopimus	17	taistelu	3
keskustelu	16	jakaminen	2
kevyt keskustelu (→ <i>-ine</i> mahdollinen)	3	seksuaaliteko	2
riita	11	yhtä aikaa	2
vuorovaikutus	9	kauppa	1
kilpailu	6	väittely	1
fyysinen kontakti	5		
			133

Taulukko 25. Eri osapuolten suhdetta kuvaavat muut merkitykset HSb-aineistossa

pääsana määrite:	– inhimillinen – eloton (konkr/abstr)	n	eloton – eloton	n
	ongelman kanssa kamppailu	4	yhtä aikaa	8
	ristiriita	1	ristiriita	6
	osapuolet samalle puolelle	2	osapuolet samalle puolelle	4
	<i>olla tekemistä</i> -fraasi	2	<i>olla tekemistä</i> -fraasi	6
				33

Osapuolten kuvaamisen lisäksi komitatiivisijaksi muuntumattomia *kanssa*-rakenteita käytetään eräiden fraasien yhteydessä. Tällaisia aineistossa ovat “sopia yhteen”, “pitää paikka(a)nsa” tai “hosua jonkun kanssa”. Lisäksi niitä käytetään ruoasta puhuttaessa, jolloin osoitetaan joko ruoka-aineiden tai ruokalajien yhteyttä – yleensä niiden mainitaan sopivan yhtä aikaa tarjottaviksi ja nautittaviksi.

(179) Tarjoa herkulliset muikut perunoiden ja kermaviilikastikkeen kanssa. (HS b222)

Loput HSb-aineiston esimerkit ovat arkikielisiä fraaseja, joille olisi hyvässä yleiskielessä parempikin vastine (PS, s.v. kanssa, 2), kuten esimerkissä 180:

(180) Hän on kotonaan **mielikuvien** ja **virtuaalisen todellisuuden kanssa**. (HS b413)

Yleiskielessä fraasin “olla kotonaan” rektio on inessiivi: “Hän on kotonaan mielikuvissa ja virtuaalisessa todellisuudessa.” Kaikkien *kanssa*-fraasien sekä ruokaan viittaavien *kanssa*-rakenteiden frekvenssit ovat taulukossa 26.

Taulukko 26. Loput kanssa-rakenteen käyttötavat HSb-aineistossa

	n
fraasi	8
ruoka-aineen tai -lajin kera	8
yleiskielessä on parempi vastine	8
	24

3.6 Koonti

Edellä luvussa 3 olen analysoinut HS-korpuksen sisältämiä komitatiivisia ilmaisuja. Olen luokitellut *-ine*-sijaisen substantiivin ja sen pääsanana muodostaman kokonaisuuden saamia merkityksiä ja verrannut niitä *kanssa*-postposition saavan substantiivin ja tämän pääsanana muodostaman kokonaisuuden merkityksiin ja käyttötapoihin.

Komitatiivisijan prototyyppinen merkitys, asymmetrinen sosiaalinen suhde kahden toimintaan osallistuvan inhimillisen toimijan välillä, on myös HS-aineiston yleisin merkitys (*-ine*-esimerkkien tarkat määrät ja niiden suhteelliset osuudet koko HS-aineistosta on esitetty taulukossa 27, s. 127). Sosiaalisuuden merkitys laajenee luokan ytimen ulkopuolelle lähinnä kahteen suuntaan: kohti omistamisen ja sisällyttämisen merkitystä. Sosiaalisuus–omistamis-jatkumolle liukuu esimerkkejä, joissa määrittäneenä oleva toimija ei ole inhimillinen (erityisesti eläimet) tai mahdollisesti edes elollinen. Sisällyttämisen merkityksiä saavat esimerkit, joissa määrittäneenä on sellainen kollektiivinen toimija, johon jollakulla voi olla laillinen omistussuhde (lähinnä yritykset).

Myös omistaminen voidaan nähdä komitatiivin prototyyppisenä merkityksenä, sillä komitatiiville tyypillinen metaforinen muutos ”yhdessäolo elollisen kanssa” > ”yhdessäolo elottoman kanssa” antaa komitatiiville mahdollisuuden vastata ”kenen kanssa” -kysymyksen lisäksi myös kysymykseen ”**minkä** kanssa ollaan tai tehdään jotain”. Aineistossa prototyyppisen omistuksen kohteena on eniten konkreettisia entiteettejä mutta myös abstrakteja asioita sekä omistettavia, jotka

kaksoisontologian vuoksi voidaan nähdä joko konkreettisina tai abstrakteina. Omistamisloukan ytimestä liukuu esimerkkejä kohti sosiaalisuutta, kuten edellä on mainittu, sekä sen lisäksi kohti liittymistä ja kuvailua. Liittymisen merkitystä kohti liukuvat esimerkit, joissa pääsanalla ei ole omistussuhteeseen tarvittavaa inhimillisyyttä, ja kuvailun rinnakkaismerkitys sisältyy esimerkkeihin, joissa pääsanana oleva individi omistaa vaatekappaleen ja on myös pukeutunut siihen – tällöin vaate kuvailee kantajansa ulkonäköä.

Lähellä omistussuhdetta ja osittain sen kanssa päällekkäin on sisällymisen merkitys, jonka prototyypin muoto on osa–kokonaisuus-suhde. Tätä pidetään yleisesti yhtenä omistamisen alatyypinä, ja sellaisena sen rakenne on semanttisesti hyvin säännelty (meronyymisuhde). Toisaalta sisällymisluokkaan kuuluu myös tapauksia, joissa kokonaisuuden ja siihen sisällyvien osien suhde on perusteltu semanttisten hierarkioiden sijaan yleisillä kulttuurisilla konventioilla, momentaarisilla viittauksilla tai jopa vain tekstuaalisella yhteydellä. Sisällymisluokka on kokonaisuudessaan aineiston toiseksi suurin heti sosiaalisuuden jälkeen ja suurimmaksi osaksi liukunut komitatiivin prototyypimerkityksen ulkopuolelle.

Ajatuksellisesti lähelle sisällymistä sijoittuu liittymisen merkitys, jossa tyypillisesti ei-elolliset referentit kuuluvat yhteen esimerkiksi toiminnallisesti, ajallisesti tai antamalla toisistaan lisätietoa. Tämä on kuitenkin jo selvästi komitatiivin prototyypimerkitysten ulkopuolelle laajentunut luokka.

Merkityksen laajentumista frekventein on spatiaalisten suhteiden osoittaminen. Näistä suurimmassa osassa on kyse spatiaalisesta sisällymisestä ja lopuissa lähellä olostä sekä fyysisestä kontaktista osallistujien välillä. Seuraavaksi yleisin merkitys on kuvailu, johon myös tyypillisesti liittyy sisällymisen merkitys: yksityiskohta kuvailee kokonaisuutta. Loput komitatiivisijan HS-aineistossa saamista selkeistä merkityksistä ovat välineen ja syyn ilmaiseminen sekä fraasimaiset merkitykset 'yhteensä' ja 'kaiken kaikkiaan'. Osa aineiston esimerkeistä on rajattu kokonaan merkitysloukkien ulkopuolelle. Tärkeimmät syyt luokittelemattomuuteen ovat monenlaiset tekstinsisäiset viittausongelmat sekä merkityksen hämärtyminen sisällymisen, liittymisen, kuulumisen ja koostumisen sekoitukseksi.

Komitatiivisijaisten ilmausten merkitykset, lukumäärät ja suhteelliset osuudet koko HS-aineistosta on koottu seuraavaan taulukkoon 27:

Taulukko 27. Kaikki HS-aineiston esimerkit merkitysluokittain

merkitys	merkitys tarkemmin (n)	n	
sosiaalinen yhdessäolo		146	25,5%
liukumat sosiaalisuuden ytimestä		15	2,6%
omistaminen	konkreettisen (40) abstraktin (21) konkreettisen~abstraktin (12)	73	12,8%
liukumat omistamisen ytimestä		9	1,6%
sisältyminen	osa–kokonaisuus (22) 'mukaan lukien' (30) osatekijöistä koostuminen (24) pelkkä sisältyminen (8)	84	14,7%
liittyminen		34	5,9%
spatiaalisuus		73	12,8%
kuvailu		24	4,2%
väline		19	3,3%
syy		14	2,4%
fraasit		6	1,0%
luokittelemattomat		75+1	13,1%
		572+1	100%

Komitatiivisijan yhteydessä on olennaista, että se ilmaisee aina asymmetristä suhdetta osallistujien välillä. Vaikka osallistujat jakavatkin virkkeen predikoimassa toiminnassa saman makro-roolin, on pääsanana referentti toimintaan ensisijaisesti osallistuva agentti, ja määritteen referentti vain seuraa mukana. Määrite ei voi olla osallistumatta pääsanansa toimintaan, eikä se siten voi osallistua minkäänlaiseen pääsanastaan irralliseen toimintaan. Kaikissa merkitysluokissa asymmetrisyys ei kuitenkaan ole yhtä korostunutta: esimerkiksi sosiaalisen yhdessäolon merkityksen saavan määritteen osallistumisaste pääsanansa toimintaan on selvästi suurempi kuin esimerkiksi omistamisen tai kuvailun merkitysluokassa.

Komitatiivin kiinnittää pääsanansa myös näiden välillä vallitseva semanttinen suhde, mikä välttämättä seuraa komitatiivin sijapäätteeseen kuuluvasta possessiivisuffiksista. Useassa mer-

kitysluokassa suhde onkin juuri possessiivinen: Omistamisen ja välineen ilmaisussa omistussuhde on selkein – se on fyysistä, väliaikaista, pysyvää tai abstraktia. Sosiaalisessa yhdessäolossa osapuolten välillä on usein sukulaisuussuhde tai muu erottamaton omistussuhde kuten ystävyys- tai kollegasuhde. Osa sisällysmuokan osapuolista on omistussuhteeksi luettavassa meronyymisessa osa–kokonaisuus-suhteessa. Kuitenkin myös kaikissa lopuissa merkitysluokissa komitatiivin ja sen pääsanan yhdistää toisiinsa semanttinen suhde. Yleisin on jonkinlainen sisällymissuhde, jonka motivaatio voi olla ontologista, mutta myös kulttuurista, sosiaalista tai vain tilanteista, kyseiseen tekstikontekstiin perustuvaa. Sisällymissuhteita on varsinaisen sisällysmuokan ulkopuolella varsinkin spatiaalisuuden, kuvailun ja syyn merkitysluokissa. Lopuissa tapauksissa komitatiivi yhdistetään pääsanaan kontekstissa antamalla ymmärtää, että nämä kaksi ilmiötä liittyvät toisiinsa tai kuuluvat yhteen.

Erityisesti nämä suomen komitatiivisijaan liittyvät ominaispiirteet – osallistujien asymmetrisyys ja siihen liittyvä yhteisen makroroolin jakaminen sekä semanttinen suhde osallistujien välillä – erottavat komitatiivisijan ja komitatiivista merkitystä ilmaisevan *kanssa*-postpositiorakenteen toisistaan. Komitatiivisijan merkitykseen ne kuuluvat erottamattomasti, mutta *kanssa*-rakenne ei automaattisesti ilmaise niitä – sana- ja muotovalinnoilla ne voidaan kuitenkin lisätä osaksi *kanssa*-rakenteenkin ilmaisemaa merkitystä tietyistä asioista predikoitaessa.

Tästä oleellisesta merkityserosta johtuen *-ine*-sijan ja *kanssa*-rakenteen käyttömahdollisuudet ovat erilaiset. Toisaalta *-ine*-sijaisella määritelauskeella voidaan ilmaista useampia erilaisia merkityksiä kuin *kanssa*-lauskeella. *Kanssa*-rakennetta käytetään lähinnä sosiaalisen yhdessäolon ilmaisemiseen, ja muista *-ine*-sijan saamista merkityksistä sillä voidaan ilmaista omistamista, mahdollisesti lisäksi syytä ja välinettä sekä aivan marginaalisesti sisällymistä, liittymistä, kuvailua ja 'mukaan lukien' -merkitystä (ks. *-ine*-sijan saamista merkityksistä taulukko 27 ja näitä vastaavista *kanssa*-merkityksistä taulukko 28). Koska *kanssa*-rakenteen osallistujat ovat semanttisesti riippumattomia toisistaan, ei rakenteella voida osoittaa sellaisia entiteettien tai ilmiöiden välisiä yhteyksiä, joille esimerkiksi liittymisen ja kuvailun merkitys sekä suurin osa sisällymismarkityksistä perustuvat.

Taulukko 28. *Kanssa-rakenteiden merkitykset, jotka vastaavat -ine-sijan saamia merkityksiä*

merkitys	määritteeseen liittyy possessiivisuffiksi	n	
sosiaalisuus	+	28	7,0%
sosiaalisuus	–	14	3,5%
sosiaalisuus (määrite on erisnimi)	+	+1	
omistaminen	+/-	11	2,8%
syy	+/-	4	1,0%
väline	+/-	+5	
sisältyminen	–	1	0,3%
liittyminen	–	1	0,3%
kuvaileminen	–	1	0,3%
'mukaan lukien'	–	+1	
		60+7	15,0%⁴⁰

Toisaalta *kanssa*-rakennetta voidaan käyttää *-ine*-sijaa vapaammin ja laajemmin. *Kanssa*-määritelausekkeen semanttinen itsenäisyys pääsanastaan mahdollistaa huomattavasti *-ine*-sijaa laajemman variaation varsinkin inhimillisten toimijoiden valinnassa osallistujiksi: sosiaalisen yhdessäolon merkityksessä kuka tahansa voi olla tai toimia kenen kanssa tahansa (ks. taulukko 29).

Taulukko 29. *Kanssa-rakenteet, joiden merkitys vastaa -ine-sijaista lauseketta mutta osallistujat eivät*

merkitys	miksi muotoa ei voi muuttaa -ine-sijaan?	n	
sosiaalisuus	pääsana puuttuu	4	1,0%
	osallistujien väliltä puuttuu possessiivisuus	25	6,2%
	määritteenä on erisnimi	122	30,5%
		151	37,7%

Myös se, että *kanssa*-rakenteen osallistujien on mahdollista osallistua toimintaan symmetrisesti, eivätkä ne ole sidottuja yhteiseen makrorooliin vaan voivat liittyä verbiin erillisinä argumentteina, lisää rakenteen käyttömahdollisuuksia. Tämän vuoksi *kanssa*-rakenteessa voidaan käyttää verbejä, joiden koodaama toiminta edellyttää kahta aktiivista osallistujaa – tällaisia ovat esimerkiksi keskusteluverbit –, kun taas *-ine*-sijainen määrite ei voi toimia itsenäisenä argumenttina (ks. taulukko 30).

⁴⁰ Prosenttiosuudet taulukoissa 28, 29 ja 30 lasketaan suhteessa koko HSb-aineiston 400 esimerkkiin.

Taulukko 30. Kanssa-rakenteet, jotka eroavat -ine-sijasta merkitykseltään

merkitys	miksi muotoa ei voi muuttaa?	n	
sosiaalisuus (poss.suff.)	inhimilliset osallistujat eivät ole samassa makroroolissa	2	0,5%
sosiaalisuus	inhimilliset osallistujat ovat toiminnan eri osapuolet	130	32,5%
vastakkaisuus	osallistujat ovat toiminnan vastakkaiset osapuolet; vähintään toinen osallistujista on ei-elollinen	11	2,8%
yhtä aikaa	ei-elollisia osallistujia yhdistää vain toiminnan samanaikaisuus	8	2,0%
muu osapuolten suhde	vähintään toinen osallistujista on ei-elollinen	14	3,5%
fraasi		8	2,0%
ruoka		8	2,0%
→ yleiskielessä ilmaukselle on parempi vastine		8	2,0%
		189	47,3%

4 YHTEENVETO

Olen tarkastellut tutkimuksessani suomen kielen yleisimpiä komitatiivisia ilmauksia Helsingin Sanomien korpuksessa, *-ine*-komitatiivisijaa ja *kanssa*-postpositiorakennetta, ja eritelty niiden käyttöä tekstissä. Pyrkimykseni on ollut kartoittaa, onko komitatiivisijan käyttö laajentunut prototyypin funktiona, inhimillisen olennon ja tämän seuralaisen asymmetrisen yhdessäolon ilmaisemisen, ulkopuolelle ja jos on, millaisissa muissa merkityksissä sitä käytetään.

Analyysini osoittaa, että sijaa käytetään yleisimmin juuri prototyypimerkityksissään, ilmaisemassa sosiaalista yhdessäoloa (kahden inhimillisen toimijan yhdessäolo) ja omistamista (inhimillisen olion yhdessäolo ei-inhimillisen olion kanssa), mutta että sillä voidaan ilmaista myös monenlaista sisältymistä kuten osa–kokonaisuus-suhdetta, osista koostumista tai spatiaalisuutta sekä yhteyteen liittymistä, kuvailua, teon välinettä, syytä ja eräitä fraaseja. Kun *kanssa*-rakenteen käyttöä verrataan *-ine*-sijan käyttöön, havaitaan monia yhtäläisyyksiä mutta myös oleellisia eroja. *Kanssa*-rakennetta käytetään vieläkin frekventtimmin ilmaisemaan vain inhimillisten olioiden välistä sosiaalista suhdetta, ja *-ine*-sijasta poiketen osallistujat voivat siinä olla tasavertaisia toimintaan osallistujia sekä ilmaista myös toiminnan vastakkaisuutta. Toisaalta sillä ei voi ilmaista *-ine*-sijan merkityksistä esimerkiksi sisältymistä tai liittymistä, eikä sitä voi käyttää *-ine*-sijan tavoin tekstuaalisena keino. (Tarkemmin rakenteiden käytön yhtäläisyyksiä ja eroja on eritelty analyysin koontiluvussa 3.6.)

Lisäksi analyysi osoittaa vääräksi sen kirjallisuudessa esitetyn arvion (Grünthal 2003: 27), että komitatiivisija olisi nykysuomessa epäproduktiivinen. Vaikka komitatiivi ei etenäkään kirjoitetussa kielessä ole frekventti sija, käytetään sitä monipuolisesti hyvin erityyppisistä nomineista. Aineiston perusteella näyttäisi siltä, että käytännössä mitä tahansa substantiivisia tai adjektiivisia on mahdollista taivuttaa komitatiivissa (ja tämä näyttää tekevän sijamuodosta produktiivisen Hakulisen ym. 2004: 173, 186 mukaan). Esimerkiksi seuraavissa osallistujapareissa on määriteosan vaikea nähdä edustavan komitatiivisijan epäproduktiivisuutta: Bo Dollis *villeine magnolioineen* (HS 60), Sabela Grimes *kampauksensa ”afropullistumineen”* (HS 83), uusinnat Ally McBealeineen (HS 250) tai Nordenstreng *amerikkalaisine singer-songwriter-sointeineen* (HS 737).

Analyysin teon yhteydessä nousi esille muutama semanttinen piirre, jotka liittyivät suurimpaan osaan HS-aineiston esimerkeistä. Osittain käytin niitä perusteina merkitysluokkien määrittelyssä ja esimerkkien luokittelussa, osittain ne taas kävivät ilmi vasta analyysin valmistuttua. Merkitysluokkien välillä voi nähdä eroja sen mukaan, mitä piirteitä mihinkin luokkaan kuuluvilla komita-

tiivin osallistujilla on tai mitä piirteitä ne yhdessä ilmaisevat. Kyse ei kuitenkaan ole jyrkistä eroista ja rajoista, vaan piirteet asettuvat asteittaisia eroja kuvaaville jatkumoille, jotka sijaitsevat joko kahden ääripään välissä tai muodostuvat usean piirteen asteittaisesta jonosta. Alun perin tarkastelin piirteitä HS-aineiston esimerkeissä, mutta vertailevassa *kanssa*-esimerkkien analyysissä olen sijoittanut myös HSb-aineistoa samoille piirrejatkumoille. Tämä osoitti kahden aineiston sisältävän mielenkiintoisia yhtäläisyyksiä ja eroja.

Tärkein tai ainakin analyysini ensimmäisenä lähtökohtana käyttämäni semanttinen jatkumo perustuu osallistujien elollisuuteen. Peruseron elollinen–eloton lisäksi jatkumooni kuuluu elollisuuden ääripään erottelu inhimilliseen ja ei-inhimilliseen elolliseen, joista jälkimmäistä nimitän jatkumossani vain elolliseksi. Elottomat entiteetit olen jakanut tarkastelussani vielä erikseen konkreettisiin ja abstrakteihin. Täten tärkein jatkumoni on neliasteinen: inhimillinen – elollinen – eloton (konkreettinen) – eloton (abstrakti). (Elollisen ja elottoman sekä konkreetin ja abstraktin välisestä eronteosta ks. luku 3.2, s. 58.)

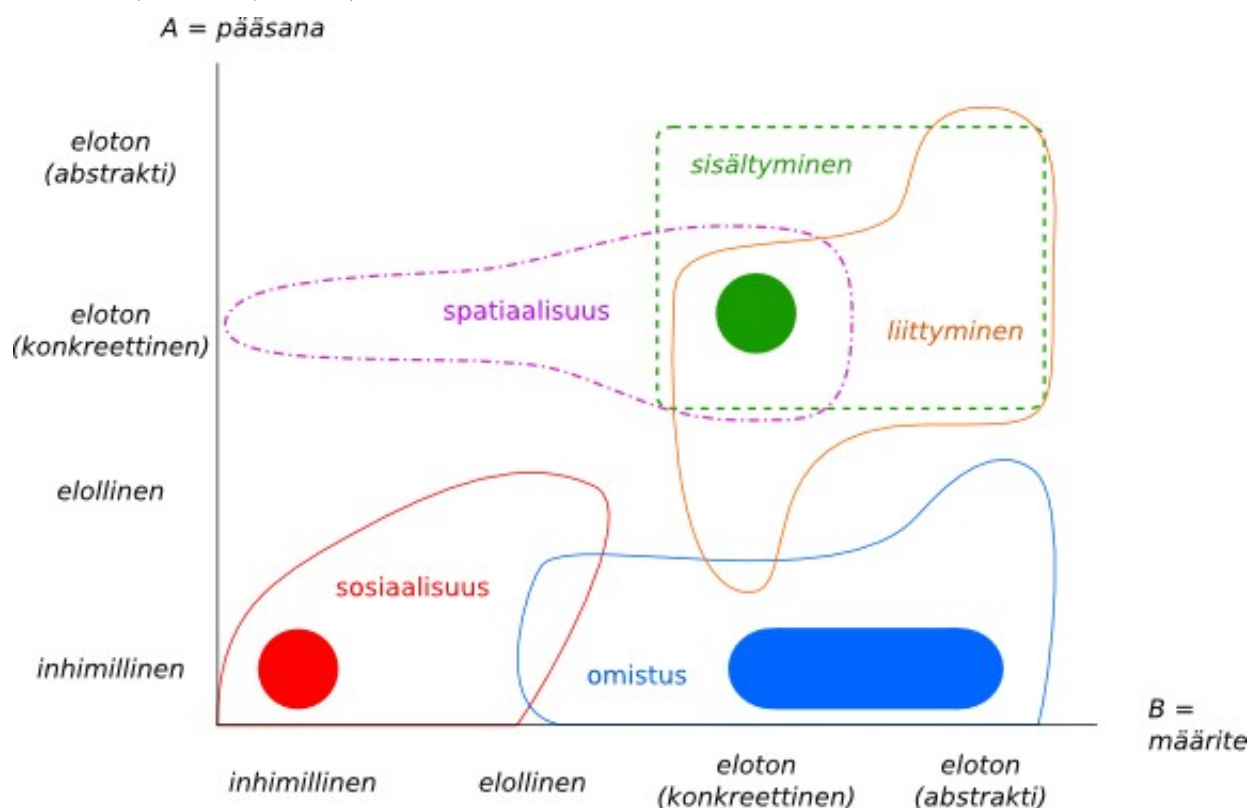
Esimerkiksi sosiaalisen yhdessäolon luokassa ainoa *-ine*-esimerkeille asettamani kriteeri oli se, että molemmat osallistajat ovat inhimillisiä olentoja. Esimerkin joutuminen luokan ulkopuolelle johtui juuri muutoksista tällä jatkumolla: jos jommankumman (tai molemman) osallistujan inhimillisyys ei ole jatkumon ääripäässä vaan liukuu siitä pois päin, muuttuu myös komitatiivisijan ilmaisema merkitys. Jos kyse on pääsanana inhimillisyyden asteesta, muuttuu yhdessäolo epäprototyypisemmäksi; yhdessäolemisen pääsanana tulee kuitenkin olla aina elollinen olento. Jos taas määritteen inhimillisyys vähenee, alkaa merkitys kokonaan vaihtua: inhimilliseen pääsanaan määritteenä liittyvän elollisen ei-inhimillisen olennon (eli eläimen) yhteydessä voidaan mahdollisesti vielä puhua sosiaalisesta yhdessäolosta mutta elottoman objektin yhteydessä ei – tällöin pääsanana ja määritteen välillä on omistussuhde. Inhimillisyyden jatkumon yhteys merkitysluokkiin havainnollistuu myös päinvastaisessa suunnassa: inhimillinen olento ei voi luokittelussani omistaa toista inhimillistä olentoa, vaan niiden välillä oleva semanttinen suhde (usein sukulaisuus-, ystävyys- tai kollegiaalinen suhde) sisältyy yhdessäolon merkitykseen.

Sosiaalisen yhdessäolon luokan ulkopuolella inhimillisiä toimijoita on lähinnä pääsanoina: omistussuhteessa (sekä konkreettisen että abstraktin omistajana), välineen ilmaisussa ja ruumiinosaa kuvaavassa osa–kokonaisuus-suhteessa. Elottoman pääsanana määritteenä ihmisiä on vain eräissä spatiaalista merkitystä ilmaisevissa esimerkeissä ja muutamassa harvassa syytä ilmaisevassa esimerkissä.

Eläin (ei-inhimillinen elollinen olento) on komitatiivin pääsanana hyvin harvinainen. Se voi ilmaista sosiaalista yhdessäoloa, jos myös määritteenä on eläin, joskaan tällainen yhdessäolo ei ole luokan prototyyppisessä ytimessä. Analyysissani pohdin pitkään eläimen mahdollisuutta olla elottomaan entiteettiin kohdistuvan omistussuhteen pääsanana – mielestäni se on mahdollista, jos omistettava on abstrakti (tosin silloin merkitykseen liittyy vahva kuvaileva sivujuonne), mutta jos määritteenä on konkreettinen objekti, merkitys liukuu omistamisesta kohti liittymistä. Määritteenä eläin liittyy aineistossa inhimilliseen pääsanaan, kuten edellä on käynyt ilmi (ja silloin se tulkinnasta riippuen ilmaisee sosiaalista yhdessäoloa tai omistamista, mahdollisesti myös välinettä), tai siitä predikoidaan spatiaalista merkitystä (lähinnä tietyssä paikassa ”asumisen” erityismerkitystä).

Kahden elottoman osallistujan välinen suhde ilmaisee HS-aineistossa liittymistä, sisällymistä (niin osa–kokonaisuus-suhdetta, osista koostumista kuin 'mukaan lukien' -merkitystäkin), spatiaalisuutta ja kuvailua.

Kuva 10. HS-aineiston suurimmat merkitysluokat. Osallistujien piirteet jatkumolla inhimillinen – elollinen – eloton (konkreettinen) – eloton (abstrakti).

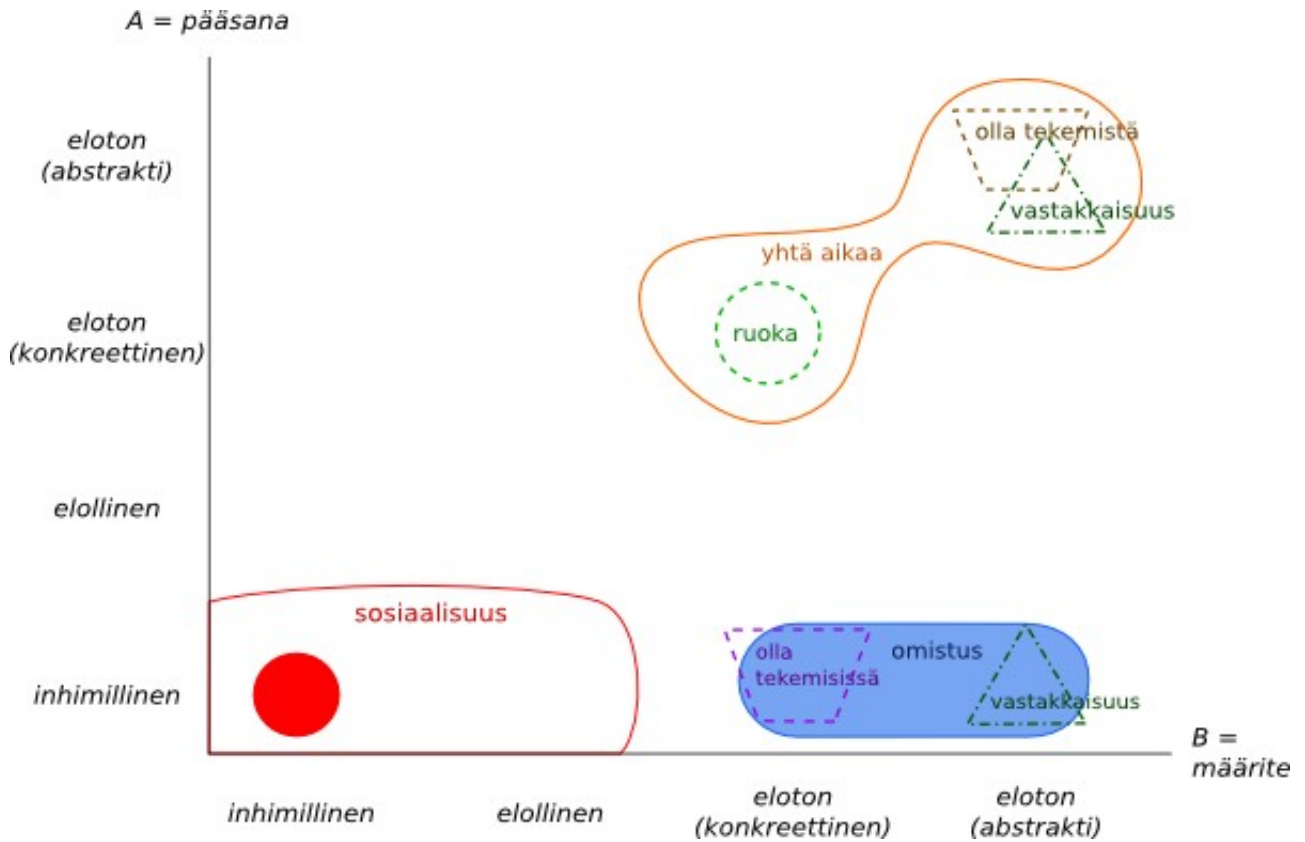

HSb-aineistossa osallistujien ominaispiirteiden variaatio inhimillisyyt–elollisuus–elottomuus-jatkumolla on huomattavasti *-ine*-sijoja vähäisempää. Ylivoimaisesti suurimmassa osassa esi-

merkkejä (325 esimerkkiä, 81 %) molemmat osallistujat ovat inhimillisiä toimijoita ja ilmaisevat pohjimmiltaan sosiaalista yhdessäoloa. Inhimillisiä olentoja on pääsanana myös omistussuhteessa, jolloin määritteenä on eloton entiteetti; *kanssa*-rakenne voi ilmaista sekä konkreettista että abstraktia omistamista kuten *-ine*-sijakin. Esimerkit, joissa määritteenä on eläin ja pääsanana inhimillinen toimija (eksplisiittisesti tai varsinaisen pääsanana puuttuessa implisiittisesti), ilmaisevat sosiaalista yhdessäoloa, eikä niiden yhteydessä omistamisen merkitys tunnu olevan mahdollinen. Ero *-ine*-sijaisiin eläinmääritteisiin esimerkkeihin on siis olennainen. Pääsanana eläimiä ei esiinny *kanssa*-aineistossa lainkaan. Inhimillinen olento on ei-inhimillisen pääsanana määritteenä vain yhdessä, mahdollista sisällyttämistä ilmaisevassa esimerkissä.

Omistussuhdetta lukuunottamatta kaikki elottomista osallistujista predikoitavat *kanssa*-merkitykset poikkeavat *-ine*-esimerkkien saamista merkityksistä. Kun kummatkin osallistujat ovat elottomia, voidaan *kanssa*-rakenteella ilmaista kahden elottoman entiteetin – joko kahden konkreettisen objektin tai kahden abstraktin asian – samanaikaisuutta lausepredikaatiossa sekä kahden tai useamman ruoka-aineen tai -lajin yhteensopivuutta. (Kahden inhimillisen olennon samanaikaisuutta ilmaisevat rakenteet saavat sosiaalisen yhdessäolon merkityksen ja kuuluvat siten *kanssa*-rakenteen yleisimpään merkitysluokkaan.) Lisäksi elottomia osallistujia on vastakkaisuuden ja ”olla tekemistä/tekemisissä jonkun kanssa” -fraasin merkityksissä, joita voivat olla ilmaisemassa joko kaksi abstraktia osallistujaa tai inhimillinen pääsanana elottomine määritteineen. *Teko*-fraasista aineistossa on siis käytössä kaksi muotoa: ”olla tekemistä” yhdistää kahta abstraktia osallistujaa, kun taas inhimillinen pääsanana ”on tekemisissä” konkreettisen objektin kanssa. (”Olla tekemisissä” -fraasi voi kielenittää myös kahden inhimillisen osallistujan välistä suhdetta, jolloin se vastaa merkitykseltään sosiaalista yhdessäoloa.) Jos vastakkaisuusmerkityksessä pääsanana on inhimillinen olento, on ihminen vastakkain aina abstraktin ongelman kanssa.

Kuva 11. HSb-aineiston suurimmat merkitysluokat. Osallistujien piirteet jatkumolla inhimillinen – elollinen – eloton (konkreettinen) – eloton (abstrakti).

Kun verrataan kuvia 10 (HS-aineiston *-ine*-sijat) ja 11 (HSb-aineiston *kanssa*-rakenteet), jotka kuvaavat eri merkitysluokkiin kuuluvien osallistujien elollisuuden astetta, havainnollistuu selvästi, missä määrin *-ine*-sijojen ja *kanssa*-rakenteiden mahdolliset osallistujat yhtäältä vastaavat toisiaan ja toisaalta eroavat toisistaan. Kummassakin inhimillinen olento on prototyyppisesti pääsana, ja se voi saada niin inhimillisen, elollisen, elottoman konkreettisen kuin elottoman abstraktinkin määritteen. Myös inhimillisen olennon ehdot määrittäneenä esiintymiselle ovat lähes samanlaiset: *kanssa*-rakenteessa se voi määrittää vain toista inhimillistä osallistujaa, ja *-ine*-sijassa ainoa poikkeus on spatiaalisuuden merkitys, jonka inhimillinen olento voi saada määrittäessään elotonta konkreettista pääsanaa.

Yksi olennaisista aineistojen eroista on se, että *kanssa*-rakenteessa ei ole eläinpääsanoja, kun taas HS-aineistossa eläin voi olla (sosiaalisesti) yhdessä toisen eläimen kanssa, omistaa abstrakteja asioita ja liittyä konkreettiseen objektiin (liukuma omistussuhteesta). Elottomista entiteeteistä predikoitaessa *kanssa*-rakenteeseen sopivien osallistujien kombinaatiot ovat *-ine*-sijaa rajallistem-

mat: se voi muodostua vain kahdesta konkreettisesta tai kahdesta abstraktista osallistujasta – *-ine*-sijassa taas kaikki kombinaatiot ovat mahdollisia (sisällymisen ja liittymisen merkityksissä osallistujaparit konkreettinen (pääsana) + konkreettinen (määrite), konkreettinen+abstrakti ja abstrakti+abstrakti sekä sisällymisen merkityksessä myös abstrakti+konkreettinen).

Myös osallistujien elollisuusasteen vaikutus siihen, mihin merkitysluokkaan ilmaisu voi kuulua, eroaa HS- ja HSb-aineistoissa: *-ine*-esimerkeissä merkitys voi vaihtua osallistujan piirteiden muuttuessa, *kanssa*-esimerkkeihin ei liittynyt tällaista merkityksen liukumista. Kummassakin aineistossa toki on merkitysluokkia, jotka osallistujien mukaan tarkasteltuna ovat päällekkäisiä tai liittymättömiä – elollisuusasteeltaan samanlaisilla osallistujapareilla voidaan ilmaista montaa eri merkitystä. Esimerkiksi *kanssa*-rakenteessa kaksi abstraktia osallistujaa voi ilmaista joko yhtäaikaista, vastakkaisuuksia tai sitä, että yhdellä abstraktilla on jotain tekemistä toisen abstraktin kanssa (kuvassa 11 merkitysluokat ”yhtä aikaa”, ”vastakkaisuus” ja ”olla tekemistä”). Kaikki *kanssa*-rakenteiden merkitysluokat ovat kuitenkin siinä mielessä staattisia, että niistä ei liuku esimerkkejä muihin luokkiin. (Kuvassa 11 alueiden rajat eivät risteidy, vaan katkonaisin viivoin kuvatut alueet vain sattuvat sijaitsemaan koordinaatistossa samassa kohtaan.) HS-aineiston merkitysluokissa sen sijaan on keskinäisiä leikkauspintoja, joissa esimerkit voivat liukua luokasta toiseen osallistujien elollisuusasteen mukaan. (Kuvassa 10 yhtenäisellä viivalla merkityt sosiaalisuus ja omistus ja toisaalta omistus ja liittyminen leikkaavat toisensa.)

Elollisuusjatkumo on siis ollut tärkeimpiä työkalujani aineiston luokittelussa, ja myös analyysin valmistuttua sen avulla voidaan osoittaa aineistojen yhtäläisyyksiä ja eroja, kuten edellä on käynyt ilmi.

Toinen, analysoinnin yhteydessä esiin noussut ominaispiirteiden jatkumo erittelee *-ine*-sijaan liittyvästä possessiivisuffiksista seuraavaa semanttista suhdetta. Possessiivisuus voidaan ymmärtää ja määritellä monella tapaa (ks. kirjallisuudessa tehdyistä sekä tässä työssä käyttämästäni omistamisen määritelmästä luku 3.2, s. 54), mutta usein sen katsotaan ilmaisevan paitsi varsinaista, omistajasta erotettavissa olevan entiteetin omistussuhdetta myös sisällymissuhteita. Prototyypin esimerkki sisällymissuhteesta on meronyyminen osa–kokonaisuus-suhde – pääsana on jokin kokonaisuus, määrite sen sisältämä osa, ja pääsanana voidaan katsoa omistavan määritteen erottamattomasti. Edellä kuvassa 10 sisällymisluokan ytimeksi onkin merkitty juuri elottoman konkreettisen entiteetin osa–kokonaisuus-suhde (elollisen ja tyypillisesti inhimillisen olennon omistama ruumiin-osasuhte, joka myös on tyypillinen osa–kokonaisuus-suhde, on jätetty kokonaiskuvaa havainnollistavasta kuvasta pois selkeyssyistä). Osa–kokonaisuus-suhteeseen osallistuvat entiteetit ovat semant-

tisesti tarkkaan säänneltyjä, sillä suhde perustuu leksikon eri osien välisiin meronymisiin suhteisiin. Tässä työssä osa–kokonaisuus-suhdetta katsotaan ilmaisevan vain sellaiset osallistujaparit, joissa määrite on fyysinen osa pääsanaansa. Täten ruumiinosan nimitykset kuuluvat muiden osa–kokonaisuus-suhteiden kanssa samaan luokkaan, mutta esimerkiksi sukulaisuustermit, joiden voitaisiin määritellä ilmaisevan elollista erottamatonta omistusta, jäävät tämän työn luokittelussa osa–kokonaisuus-suhteen ulkopuolelle ja kuuluvat vain sosiaalisen yhdessäolon merkitysluokkaan ilman erityistä possessiivisuuden lisämerkitystä.

HS-aineistossa on kuitenkin paljon esimerkkejä, joissa määrite selvästi sisältyy pääsanaan ontologisesti, vaikka osallistujia ei sido meronymiasuhde. Osa tällaisista tapauksista vastaa kirjallisuudessa elottomaksi erotettavissa olevaksi omistussuhteeksi nimitettyä omistuksen alatyyppeä, mutta tässä työssä ne on sijoitettu omaan luokkaansa, spatiaaliseen merkitykseen. Suurimmassa osassa spatiaalisista suhteista on kyse nimenomaan sisältymisestä – määritteen referentti sisältyy pääsanana olevaan tilaan –, ja lopuissakin voidaan ajatella, että määrite sisältyy pääsanana vaikutusalaan, vaikka spatiaalisesti se olisikin vain pääsanana kanssa fyysisessä pintakontaktissa tai sijaitsi pääsanana lähellä. Osa ei-meronymisista sisältymissuhteista vastaa merkitystä 'mukaan lukien', joka osoittaa määritteen referentin tulevan luetuksi mukaan osana pääsanana eli sisältyvän siihen, ja loput ilmaisevat vain sisältymistä ilman tarkentavia lisämerkityksiä.

Komitatiivisijan ilmaisema sisältyminen voi siis perustua tarkasti säänneltyihin meronymiasuhteisiin tai muihin osallistujien ontologisiin ominaisuuksiin. Aineiston perusteella sisältymissuhteen ei kuitenkaan tarvitse perustua osallistujien sanasemanttisiin ominaisuuksiin, vaan sitä voidaan motivoida myös muin perustein. Käytetyimpiä motivaattoreita aineistossa ovat kulttuuriset ja kontekstuaaliset perusteet: se, mistä jokin kokonaisuus koostuu, voi olla kielenpuhujien yhteistä kulttuurista tietämystä tai maailmankokemusta, tai tietyn kokonaisuuden osatekijät voidaan määrittellä kielentuottohetkellä senhetkisen kontekstin tarpeiden mukaisesti. Samoilla kulttuurisilla, sosiaalisilla tai kontekstuaalisilla perusteilla voidaan komitatiivin ilmaisema merkitys laajentaa sisältymissuhteesta liittymissuhteeksi: käytännössä mitä tahansa voi hetkellisesti yhdistää mihin tahansa, kun vain osoittaa yhteyden ja perustelee sen kulttuurisin, sosiaalisin tai hyvinkin momentaarisiin kontekstuaalisiin seikoin.

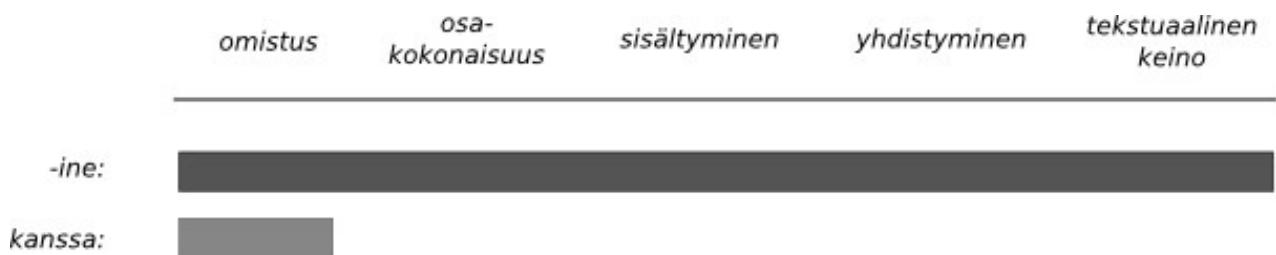
Kaikkein kauimpana semanttisesti sidotusta suhteesta osallistujien välillä on komitatiivisijan käyttö tekstuaalisena keinona. Tällöin komitatiivilauseketta käytetään välineenä toistaa jo sanottua. Komitatiivin asymmetrinen rakenne antaa tähän hyvän mahdollisuuden: ilmauksen vähäarvoisemmalle paikalle (komitatiivisijaan) sijoitetaan tieto, jonka lukija jo edellä olleen tekstin perusteel-

la tietää ja joka halutaan toistaa sitä tarpeettomasti korostamatta. Saman keinon avulla voidaan tekstissä myös ennakoida tulevaa puheenaihetta, jolloin komitatiivisijalla koodaus johdattelee lukijan uuteen aiheeseen vähitellen. Komitatiivisijan käyttöä tällaisena tekstuaalisena keinona voi pitää äärimmäisenä kontekstuaalisen yhdistämisen keinona, jossa pääsanana ja määritteen välinen suhde selittyy vain tekstikontekstissa, ja täten sen liittäminen sisällyttämisestä laajentuneeseen yhdistämisen merkitykseen on relevanttia.

HS-aineiston perusteella siis hahmottuu jonomainen jatkumo, joka havainnollistaa osallistujien välisen suhteen eri motivaatiolähteitä ja -asteita (ks. kuva 12). Jatkumon ensimmäinen ääripää on varsinainen omistussuhde, jossa prototyypillisesti inhimillisellä olennolla on (laillinen) omistussuhde elottomaan entiteettiin. Tätä seuraa osa–kokonaisuus-suhde. Vain sisällyttämisiksi nimetty jatkumon etappi käsittää osallistujien ontologisiin ei-meronyymisiin suhteisiin perustuvat sisällyttämissuhteet, ja osallistujien kulttuurisesti tai kontekstuaalisesti motivoituneet suhteet, jotka voivat ilmaista joko sisällyttämistä tai liittymistä, on nimetty yhteisesti yhdistymiseksi. Jatkumon toisessa ääripäässä ovat tekstuaalisesti käytetyt komitatiivisijaiset lausekkeet.

Tämä jatkumo myös havainnollistaa olennaista eroa *-ine*-sijan ja *kanssa*-rakenteen käyttömahdollisuuksissa. *-ine*-sijan käyttö luonnollisesti kattaa koko jatkumon, mutta *kanssa*-rakenteella voidaan jatkumosta ilmaista vain alun ääripäätä, varsinaista omistamisen merkitystä. (*Kanssa*-rakenteella ilmaistaan kyllä sukulaisuussuhteita, mutta koska sukulaisuustermit eivät kuulu työn luokittelussa osa–kokonaisuus-suhteisiin, ei tämä vaikuta *kanssa*-rakenteiden sijoittumiseen jatkumolla.)

Kuva 12. HS- ja HSb-aineistojen osallistujien välinen suhde merkitysjatkumolla omistus – osa–kokonaisuus – sisällyttäminen – yhdistyminen – tekstuaalinen keino.

Kolmas olennainen, merkityksiä erottava piirre liittyy tapaan, jolla pääsana ja määrite osallistuvat lausepredikaatioon. Ilmaisuja voidaan tarkastella sen perusteella, onko siinä kyse toiminnasta, johon pääsana ja määrite osallistuvat (symmetrisesti tai asymmetrisesti), kuvaako ilmaus väli-

neellä tehtävää tekoa, vai voiko kyseeseen tulla jotain näiden väliltä. Keskimmaisessä tapauksessa prototyyppisesti pääsana on teon toteuttaja ja määrite teossa käytetty väline.

Erityisesti omistamisen ja välineen luokan ero perustuu tähän jatkumoon, ja ilmaus voi liukua luokasta toiseen riippuen predikaattiverbistä. Omistussuhdetta ilmaistaessa jonkin entiteetin omistava pääsana osallistuu tiettyyn toimintaan, mutta jos toiminnassa käytetään tätä entiteettiä välineenä, muuttuu merkitys välineen ilmaisuksi. Täten täysin sama osallistujapari voi ilmauksen verbityypistä riippuen olla joko omistussuhteessa tai ilmaista välinettä. Välinettä voikin pitää omistussuhteen alaluokkana, sillä välineen käyttö implikoi välttämättä omistussuhdetta – jollei pysyvää (laillista) niin vähintään hallussapitosuhdetta.

Analyysini kannalta on hyvin valitettavaa, että tämä piirrevastakohta korostui vasta loppuvaiheessa työtä, enkä enää pystynyt sisällyttämään sitä analyysiini. Ylipäätään näen predikaattiverbien vähäisen huomioinnin olevan työni suurimpia heikkouksia. Paikoitellen olen kyllä ottanut ne analyysissäni huomioon, kun pelkän osallistujaparin tarkastelu ei ole riittänyt merkityksen määrittelyyn, mutta niiden systemaattinen sisällyttäminen analyysiin olisi tuonut arvokasta lisätietoa komitatiivien käyttömahdollisuuksista. Verbejä analysoimalla olisi voinut paitsi tarkentaa välineen merkitysryhmän käsittelyä myös tarkastella esimerkiksi osallistujien agenttiivisuutta eli toiminnan intentionaalisuutta *-ine*-sijojen ja *kanssa*-rakenteen käytön yhteydessä. Nyt sitä on käytetty yhtenä apukeinona arvioida lähinnä entiteettien mahdollisuutta toimia pääsanama tietyissä merkitysluokissa, mutta sen distribuutiosta eri luokissa ylipäätään ei ole tarkkaa analyysia. Lisäksi verbejä analysoimalla olisi voinut syventää näkemystä rakenteiden osallistujien (a)symmetrisyydestä lausepredikaatioon osallistumisessa. Lähtökohtaisesti *-ine*-sija kyllä kielentää osallistujien asymmetristä ja *kanssa*-rakenne symmetristä osallistumista, mutta koska *kanssa*-rakenteella voidaan selvästi ilmaista myös asymmetristä suhdetta (esimerkiksi omistussuhteessa), ja toiset *-ine*-ilmaukset tuntuvat olevan symmetrisempiä kuin toiset (eivät kuitenkaan koskaan täysin symmetrisiä), olisi lisätutkimus perusteltua.

Työn loppuvaiheessa olen kuitenkin silmäillyt *-ine*-esimerkkien predikaattiverbejä yleiskuvan saamiseksi mahdollisista verbityypeistä eri merkitysluokissa. Ilman perusteellista analyysia en voi kuvata tilannetta yksityiskohtaisesti enkä tehdä aineistosta yleistyksiä, vaan pieni katsaukseni on vain suuntaa antava. Yleisimmät aineistossa käytetyt verbityypit ovat liike-, tila- ja tekoverbit – huomattavasti vähemmän on käytetty esimerkiksi tapahtumista, psykologista tilaa, perkeptiota tai puheaktia kielentäviä verbejä. Kaikissa merkitysluokissa on käytetty useampaa kuin yhtä verbityyppiä.

Sosiaalisen yhdessäolon merkityksessä käytetään HS-aineistossa pääasiallisesti tekoverbejä (yli puolet tapauksista), mutta käytössä on myös tilaverbejä (~ ¼) ja liikeverbejä (~ 1/5 tapauksista). Liikeverbit ovat pääasiallinen predikaattiverbin tyyppi konkreettisen entiteetin omistussuhteessa (liikeverbejä vajaa puolet; tilaverbejä ~ 1/3), ja niitä on paljon myös välineluokassa ilmaisevassa kulkuvälineen käyttöä (1/3; tekoverbejä 1/3). Tilaverbit ovat vallitseva verbityyppi, kun ilmaistaan omistussuhdetta, jossa omistettava on abstrakti (~ 3/5) tai konkreettisen ja abstraktin välillä (~ 2/3). Lisäksi tilaverbit ovat yleisiä kuvailevassa ja 'mukaan lukien' -merkityksessä sekä spatiaalisia suhteita ilmaistaessa (kussakin vajaa puolet tapauksista). Useimpia sisällyttämismerkityksisiä luokkia – osa–kokonaisuus-suhdetta, osatekijöistä koostumista ja spatiaalisuutta – sekä liittymisen merkitystä yhdistää se, että näissä luokissa käytetään runsaasti tekoverbejä, joissa komitatiivin pääsana on teon kohteena (eikä teon agenttina kuten sosiaalisuuden luokassa). Luokittelemattomien esimerkkien yleisimmät verbityypit eivät listasta juuri poikkea (tekoverbejä vajaa puolet, tilaverbejä vajaa 1/3), mutta tässä luokassa on käytetty muun muassa aineiston ainoita puheaktiverbejä, jotka taas *kanssa-*rakenteen yhteydessä ovat hyvin tavallisia.

Verbejä silmäilemällä voi siis havaita joitain tendenssejä ja eroja merkitysluokkien välillä. Yhdessäkään merkitysluokassa ei näyttäisi olevan käytössä vain yhtä ainoaa dominoivaa verbityyppiä, mutta luokkia voidaan silti ryhmitellä yleisimmin käytetyn verbityypin mukaan. Todellisten yleistettävissä ja sovellettavissa olevien tulosten saamiseksi tulisi verbejä ja lausetyyppejä kuitenkin analysoida perusteellisesti, ja tällöin olisi kenties mahdollista erottaa selvempiä esiintymisehtoja, kuten esimerkiksi viron kielen välinettä ilmaisevan komitatiivin on määritely voivan esiintyä yksinomaan toimintalauseessa, ei tila- tai prosessilauseessa (Erelt ym. 1993: 66).

Lausepredikaattien huomiotta jättäminen luokitteluni tekovaiheessa on vaikuttanut osittain myös tämän työn analyysin onnistumiseen: ainakin välineen luokka on kärsinyt verbien systemaattisen analyysin puutteesta, ja muutamia teon välinettä ilmaisevia esimerkkejä on päätyntä muihin merkitysluokkiin. Kuten edellä on mainittu, välineen merkitys on usein läheisessä yhteydessä omistussuhteeseen, sillä predikaattiverbin tyypistä johtuen sama osallistujapari voi ilmaista joko omistussuhdetta tai (omistettavalla) välineellä tekemistä. Omistusluokassani onkin muutama esimerkki, jotka ilmaisevat myös välinettä. Tuon tästä esimerkiksi virkkeen, johon sisältyy kaksi aineisto-esimerkkiä:

- (181) ”Olemme havainneet aivan mahdottomaksi koulua ja jumalanpalvelusta pitää asuinhuoneessa, ensiksi siitä syystä, että nämä ihmiset ovat niin lopen siivottomia, jotta **hajuineen**, mädänneellä rasvalla ja punajauholla *rojatuine* **ruumiineen** saastuttavat kaikki, huonekalut, seinät

ja ilmankin, niin että muutkin kamarit täytetään terveydelle vahingollisella ilmalla, jotta niissä tuskin voi hengittää [--].” (HS 393-394)

Luokittelussani olen määritellyt esimerkkien merkitykset osallistujaparien ”ihmiset hajuineen” (HS 393) ja ”ihmiset ruumiineen” (HS 394) mukaan siten, että ensimmäinen ilmaisee omistusta (konkreettisen ja abstraktin omistettavan rajatapaus), ja jälkimmäisen olen sijoittanut 'ilman'-vastamerkityksen mahdottomuuden vuoksi luokittelemattomien tapausten joukkoon. Predikaattiverbin *saastuttaa* huomiointi osoittaa kuitenkin, että osallistujaparit ilmaisevat samaa välineen merkitystä: ihmiset saastuttavat kaiken ja käyttävät tähän välineenä hajuaan sekä rasvaista ja perunajauhoista ruumistaan.

Omistusluokan lisäksi välinettä ilmaisevia esimerkkejä on ainakin kuvailevan merkityksen luokassa (HS 437: ”Violassa ja Juliuksessa on monisäikeisesti toimiva juoni ja **sähköpostiviesteineen se** osuu nykyajan henkeen.”). Toisaalta välineluokassa on esimerkkejä, joilla on myös muita merkityksiä kuin väline tai omistus – esimerkiksi HS 799 (”[--] vankila koetaan usein näyttävänä **muureineen, kaltereineen** ja elokuvista *tuttuine ääniefekteineen*.”) ilmaisee lisäksi osan suhdetta kokonaisuuteen. Tämä osoittaa paitsi verbien tarkastelun tärkeyttä tässä tutkimusaiheessa myös sitä, kuinka merkityksiä on jatkumoluonteensa ja monikerroksisuutensa vuoksi mahdotonta sijoittaa yksiselitteisiin luokkiin.

Komitatiivin ('yhdessä') ja välineen ('käyttäen apuna teossa') merkitysten läheisyys näyttää korostuneen erityisesti viimeaikaisessa kansainvälisessä komitatiivia koskevassa tutkimuksessa. Esimerkiksi maailman kielten rakenteellisia piirteitä esittelevässä kartastossa *The World Atlas of Language Structures* komitatiivia ei käsitellä erikseen vaan yhdessä instrumentaalien kanssa: kartta 52 ”Komitatiivit ja instrumentaalit” (WALS 2005: 216–217) kuvaa 322 kielen tapaa käsitellä komitatiivin ja välineen suhdetta eli sitä, voidaanko samalla ilmaisulla kielentää sekä komitatiivia että välinettä. Kartassa kielet jaetaan kolmeen ryhmään: identtisen koodauksen kieliin, joissa komitatiivin ja välineen kielennystapoja ei voi erottaa toisistaan, erillisen koodauksen kieliin, joissa kummallakin on oma erillinen kielennystapansa, ja sekakieliin, joissa on sekä identtisiä että toisistaan erillisiä kielennystapoja. Näkökulma on kuitenkin komitatiivin yleisen tarkastelun kannalta ongelmallinen.

Ensinnäkin se tekee mahdottomaksi eristää käsiteltyjen kielten joukosta kaikki ne, joissa komitatiivi todella on osa kielioppia. Jos tietystä kielestä kerrotaan, että se ilmaisee sekä komitatiivia että välinettä samalla kielen keinolla, jää epäselväksi, onko tuo keino komitatiivi, instrumentaali

vai jotain muuta. Lähestymistapa rinnastaa esimerkiksi venäjän instrumentaali- ja viron komitatiivisijan, joilla kummallakin voidaan ilmaista kumpaakin merkitystä. (Tätä ongelmallisuutta havainnollistaa hyvin taulukko, joka rinnastaa komitatiivin ja instrumentaalin kielennyksen Itämeren alueen kielissä {Stolz 2001: 594}. Taulukon sisältävässä artikkelissa kyllä mainitaan muussa tutkimuksessa olevan todisteita siitä, että näiden kahden merkityksen väliin jää käsittellinen tila ja että tässä tilassa sijaitsevat, jollain tavalla omistamiseen yhteydessä olevat kategoriat toimivat siltana komitatiivista välineen merkitykseen. Artikkelin kuitenkin jättää välikategoriat huomiotta ja vain toteaa niiden vaativan yksityiskohtaisempaa tutkimusta {emt.: 592}. Artikkelin kirjoittanut Thomas Stolz vastaa tutkimusryhmineen myös *World Atlaksen* komitatiiviarikkelista, ja tutkimusten kysymyksenasettelu on sama.)

Toiseksi *World Atlaksen* komitatiiviosuudessa sovelletun näkökulman ulkopuolelle jäävät esimerkiksi oman pro gradu -tutkimukseni ongelmanasettelun kaltaiset kysymyksenasettelut, joilla pyritään kartoittamaan komitatiivin merkityksen laajentumista. Jos lähtökohtana ovat tietyt merkityskategoriat ja niiden muodolliset vastineet eri kielissä, ei muiden merkitysten tarkastelu voi samassa yhteydessä tulla kysymykseen.

Kolmanneksi *World Atlaksen* kartta ei erittele komitatiivin (tai välineen) koodauksessa käytettyä kielenainesta. Kartta-artikkelissa mainitaan kyllä, että näitä kategorioita kielennetään muun muassa sijasuffikseilla ja adpositioilla ja että kyseisessä työssä on huomioitu vain ”kaikkein kieliopillistuneimmat läpinäkyvät morfologiset ilmaukset” (*only the most grammaticalized overt morphological expressions*) ja jätetty tyylilliset ja muut variaatiot ulkopuolelle (WALS 2005: 214). Tämä ei kuitenkaan kerro, onko tietyssä kielessä käytössä komitatiivinen sija, adpositio vai muu kieliopillinen keino. Ainakin suomen tapauksessa sijan ja postpositiorakenteen käytön ero tuo mielestäni komitatiivisten ilmausten tarkasteluun merkittävän lisäulottuvuuden – erityisesti, kun kielessä on meneillään kieliopillistumiskehitys, jossa postpositiorakenne on kehittymässä kohti sijamaisuutta.

Nämä kolme komitatiivin käsittelyyn liittyvää ongelmallista seikkaa vaikeuttavat mielestäni oleellisesti esitettyjen tietojen soveltamista komitatiivin tutkimukseen. Toki esitys on antoisa juuri komitatiivia ja instrumentaalia vertailevan tutkimuksen tarpeisiin, mutta on harmillista, että käsittelyä rajoittava vertaileva näkökulma on otettu maailman kielten komitatiivia kuvaavan yleisartikkelin perustaksi, varsinkin kun $\frac{2}{3}$ tutkituista kielistä kuitenkin erottaa komitatiivin ja välineen kielennystavat toisistaan (WALS 2005: 215). Vertaileva näkökulma tyypistää esimerkiksi viron laajasti käytetystä komitatiivisijasta annetun tiedon siihen, että sijalla voidaan ilmaista yhdessäoloa ja teos-

sa käytettyä välinettä, ja jättää täysin huomiotta sijan ilmaisemat tavan, tilan, ajan ja toiminnan kohteen merkitykset.

Yksinkertaistus vaivaa myös suomen kielen asemaa *World Atlaksen* luokittelussa. Se on Karlssoniin (1978) viitaten sijoitettu ryhmään, jossa komitatiivia ja välinettä kielennetään täysin erillisillä keinoilla – välinettä adessiivilla, yhdessäoloa *-ine*-komitatiivisijalla –, jotka eivät voi korvata toisiaan (WALS 2005: 214). HS-korpuksen analyysi kuitenkin osoittaa, että *-ine*-sijaa käytetään myös välineen kielentämisessä, ja siten suomen tulisikin kenties kuulua luokittelussa viron tavoin sekakieliin. Lisäksi suomen tilanteesta huomautetaan seuraavaa (emt.):

In recent years, the inflectional comitative has been giving way to an alternative construction with the postposition *kanssa* 'with' governing the genitive case. Irrespective of this ongoing change, the pattern of differentiation has been preserved, because the new construction is also used exclusively to encode comitative function.

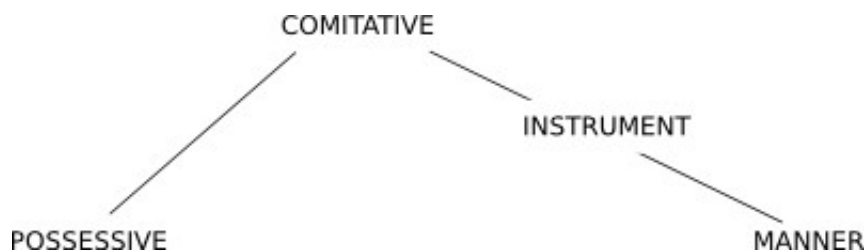
Viittaukset ”viime aikoihin” ja *kanssa*-rakenteen käyttöön yksinomaan yhdessäolon kielentämiskeinona tuntuvat varsin yllättäviltä, kun kuitenkin Ahlqvistista (1873) alkaen tutkijat ovat ottaneet kantaa *kanssa*-postposition ja *-ine*-sijan käytön oikeakielisyyteen. On toki mahdollista, että kyse on suomessa nyt kieliopillistumassa olevasta ”*kaa*-komitatiivista” (tähän määritelmä kehityksen viimeaikaisuudesta sopisi paremmin), vaikkei se eksplisiittisesti tekstistä ilmi käykään. Siinä tapauksessa tuntuu uskaliaalta määritellä ehdottomasti, että muotoa käytetään yksinomaan yhdessäolon ilmaiseamiseen – tietääkseni ”*kaa*-komitatiivin” käyttöä ei ole systemaattisesti tutkittu. Koska muodon kehityksen lähtökohta on *kanssa*-postpositiorakenteessa, voi pitää todennäköisenä, että myös *kanssa*-rakenteella ilmaistavat merkitykset siirtyisivät sen käyttöön. Välineen ilmaisu on HS-korpuksen analyysin perusteella yksi *kanssa*-rakenteenkin mahdollisista merkityksistä (joskaan ei kovin yleinen).

Universaalisti on odotuksenmukaista, että komitatiivin merkitykset laajenevat yli prototyypimerkityksen. Esimerkiksi Heine, Claudi ja Hünemeyer (1991: 48) esittävät seuraavan kehitysketjun, joka havainnollistaa kielellisen rakenteen merkityksen muuttumista konkreettisesta abstraktimmaksi: henkilö > objekti > toiminta > tila (*space*) > aika > ominaisuus. Ketju näkyy monien kielten komitatiivin merkityksen kehityksessä, esimerkiksi virossa: henkilön kanssa yhdessäolosta (*Ta võitleb Jüriga*. 'hän taistelee Jürin kanssa, Jüriä vastaan') merkitys laajenee koskemaan myös elottoman objektin kanssa olemista – omistamista tai välinettä (*Ta võitleb mõõgaga*. 'hän taistelee miekalla'). Tästä merkitys voi laajeta edelleen, kun teon välineenä aletaan nähdä objektien lisäksi myös ominaisuuksia (*Ta võitleb innuga*. 'hän taistelee innokkaasti'). Tällaisessa metaforisessa muu-

toksessa yleisimmin laajentuneet komitatiivin merkitykset ovat välineen, keinon, ehdon ja tavan ilmaiseminen. (emt.: 52, 257.)

Vaikka komitatiivin ilmaisemat merkitykset laajentuvatkin jatkumolla suhteellisen yksisuuntaisesti, ei yksiulotteinen kuvaus tekisi merkitysten välisille suhteille oikeutta. Heine, Claudi ja Hünne Meyer (1991: 163) hahmottelevat havainnollistavaa kuviota eräistä englannin *with*-preposition merkityksistä. He perustavat esityksensä Schlensingerin tutkimustuloksiin, joiden mukaan *with*-preposition käytön takana on useita kognitiivisia jatkumoa kuten yhdessäolo–väline, yhdessäolo–ainesosa ja väline–tapa. Näiden keskinäisiä suhteita he havainnollistavat 2-ulotteisella kuviolla, jossa yhdessäolo–omistus-akseli eroaa yhdessäolo–väline–tapa-akselista (emt.: 166) (ks. kuva 13).

Kuva 13. Joidenkin *with*-preposition merkitysten käsitteellinen verkosto (Heine, Claudi ja Hünne Meyer 1991: 166).

HS-korpuksen analyysin perusteella en olisi valmis soveltamaan kuviota suoraan suomen komitatiivisijan tai *kanssa*-rakenteen ilmaisemien merkitysten havainnollistamiseen. Mielestäni analyysi osoittaa, että possessiivisuutta ei voi kokonaan irrottaa yhdessäolo–väline-jatkumon yhteydestä suomen aineistossa (tämä on toki suoraan yhteydessä siihen, miten olen possessiivisuuden määritellyt tässä tutkimuksessa). Näkisin, että kuvion lähtökohta kuvata jatkumoiden välisiä suhteita moniulotteisessa tilassa olisi kuitenkin antoisa myös suomen komitatiivilla ilmaistavien merkitysten kuvaamisessa. Aiemmin tässä luvussa (s. 133) olen havainnollistanut HS- ja HSb-aineistojen suurimpia merkitysluokkia sijoittamalla ne 2-ulotteiseen tilaan ilmaisun osallistujien inhimillisyyden ja elollisuuden mukaan. Kuvat 10 ja 11 eivät kuitenkaan kuvaa luokkien varsinaisia semanttisia yhteyksiä, ja komitatiivilla ilmaistavien merkitysten koko käsitteellisen verkoston kuvaamiseksi (mikäli sellainen ylipäätään on mahdollista, varsinkaan yhdellä kaiken kattavalla kuvaajalla) tulisikin tehdä vielä lisätutkimusta.

Viron komitatiivisijan merkitykset ovat laajentuneet kattamaan koko Heinen, Claudin ja Hünne Meyerin esittämän merkityksen abstraktistumisketjun. Sillä voidaan ilmaista niin inhimillisten olentojen, elottomien objektien, toimintojen, tilojen, ajan kuin ominaisuuksienkin suhteita – vä-

linettä, keinoa, tapaa, ominaisuutta, ehtoa, kestoja, syytä ja tilaa. Muista itämerensuomalaisista kielistä en liiviä ja vatjaa lukuunottamatta ole saanut käsiini komitatiivilla kielennettäviä merkityksiä esittelevää lähdettä. Liivin komitatiivisijaa mainitaan käytettävän prototyyppimerkityksen lisäksi välineen merkityksessä ja vatjan komitatiivisijojen ilmaisemassa välinettä ja ominaisuutta sekä marginaalisesti aikaa, tekemisen tapaa ja lukua. Mitä ilmeisimmin viron komitatiivi on kuitenkin merkityksiltään itämerensuomalaisten kielten monikäyttöisin. Suomeen komitatiivisija ei ole laajentunut yhtä monikäyttöiseksi – esimerkiksi tavan, ehdon tai keston ilmaisemiseksi tarvitaan Suomessa muita keinoja. HS-aineistossa *-ine*-sijaa käytetään kuitenkin suomen kielioppien määritelmiä laajemmin, ja osittain sille onkin kehittyneessä viron komitatiivien vastaavaa käyttöä. Suomen komitatiivisijalle ilmeisen uusia, viron kanssa yhteisiä käyttötapoja ovat ainakin välineen ja kausaation eli syyn merkitykset. Lisäksi murteissa komitatiivien tavataan paitsi välineen myös keinon tai aiheen merkityksissä (Ikola 1999: 66).⁴¹

Tämä antaa hyvin mielenkiintoisen kuvan suomen komitatiivisten kielien nykytilanteesta. Kielessä on olemassa kaksi vanhaa keinoa komitatiivisen merkityksen ilmaisemiseksi, fuusioitumalla syntynyt *-ine*-komitatiivisija ja itsenäisestä nominista kieliopillistunut *kanssa*-adpositiorakenne, joiden ilmaisemat merkitykset ovat osittain päällekkäiset, osittain erilliset. Kielenhuoltajat ovat perinteisesti halunneetkin pitää ne eroavilta osiltaan selvästi toisistaan erillään. Kielioppien kehoituksista ja varoituksista voi kuitenkin päätellä, että *-ine*-sijalla on ollut jo pitkään paineita laajeta kielioppien määrittelemien merkitysten yli erityisesti sisältymistä, liittymistä ja kuvailua ilmaisevassa käytössä, ja HS-aineiston analyysi osoittaa, että nykykielessä *-ine*-sijaa käytetään huomattavasti kielioppimerkityksiä monipuolisemmin.

Tähän vaikuttanee osaltaan muutos komitatiivin sijapäätteen possessiivisuffiksen viittaussuhteessa: Ikolan (1999: 73–74, 76–77) mukaan on suhteellisen uusi ilmiö, että komitatiivin possessiivisuffiksilla voidaan viitata lauseessa olevaan adverbialiin subjektin tai objektin sijaan (esimerkiksi ”perhekurssi lapselle vanhempineen”, ”luettelo myönnettyistä käyttäjäoikeuksista henkilö-määrineen” [osallistujien alleviivaus ja lihavointi, MS]). Lisäksi Ikola (emt.: 77) näkee komitatiivin käytön lisääntymisen taustalla kielenkäyttäjien puritaaniset asenteet: puhtaasti suomalaisena keinona pidettyä komitatiivien käyttöä korvaamaan svetisismejä ja muita kielen vierasperäisyyksiä kuten ”myymäläadessiivia”. Itse näkisin yhtenä olennaisena käytön lisääntymisen syynä

⁴¹ On vaikea arvioida ajankohtaa, milloin komitatiivien on alettu käyttää näissä merkitystehtävissä. Toisaalta Ikolan (1999: 67) mukaan Agricolan kielessä näitä ei vielä esiinny. Toisaalta Päivärinta, joka on tutkinut komitatiivien vuosien 1889, 1929 ja 1969 kaunokirjallisuudessa, mainitsee välineen tai keinon merkityksen vasta vuoden 1929 kirjallisuudessa (Päivärinta 1971: 71). *-ine*-sijan merkityksenlaajentuma (ainakin kirjoitetussa kielessä) sijoittunee jonnekin näiden väliin.

-ine-sijan tarjoamat tekstuaaliset mahdollisuudet: sillä voidaan tiivistää sanottavaa ja ohjailla virkkeen fokusta. Kirjoitetussa kielessä komitatiivi voi olla hyvin ilmaisuvoimainen, kuten esimerkiksi Sorjanen (1996: 59) huomauttaa kieliopissaan suositellessaan komitatiivin käyttöä kirjakielissä.

Samaan aikaan myös *kanssa*-rakenne on muutoksessa: *kanssa* on kieliopillistumassa edelleen postpositiosta sija-ainekseksi, joskin alkuperäinen muoto on (ainakin vielä toistaiseksi) ainoa yleiskielinen variantti. Vastaavaa postpositioiden kieliopillistumiskehitystä on tapahtunut muissakin itämerensuomalaisissa kielissä, ja kehityksen päätyttyä vanha postpositio ja muutoksessa syntynyt uusi sijamuoto ovat useimmissa kielissä yhtä aikaa käytössä. Toisaalta nykyvirossa ei enää ole olemassa komitatiivisijan kehityksen lähtökohtana ollutta postpositiorakennetta.

Muotoa mielenkiintoisempana näen kuitenkin kehityksessä olevan muodon ilmaiseman merkityksen. Kuten edellä on mainittu, tämän ”*kaa*-komitatiivin” merkityksen lähtökohtana voi pitää rakenteellisen lähtömuodon, *kanssa*-rakenteen, ilmaisemia merkityksiä. Usein rakenteen kieliopillistuessa konkreettisesta abstraktimmaksi myös merkitys laajenee ja abstraktistuu, mutta toisaalta läheinen vertailukohta, viron *ga*-komitatiivi, ilmaisee vain kehityksen lähtökohtana olleen postposition merkityksiä. Vatjaa lukuunottamatta muissa itämerensuomalaisissa kielissä ei myöskään ole ollut vanhaa komitatiivisijaa jo olemassa kieliopillistumiskehityksen aikana. Aikaisemman tutkimuksen ja vertailuaineiston perusteella ei siis voi tehdä aukottomia päätelmiä siitä, minkä merkitysten ilmaisemiseen ”*kaa*-komitatiivi” on kehittymässä. Voisiko esimerkiksi *kanssa*-rakenteen merkityksistä poikkeavan *-ine*-sijan merkityksiä lainautua uudelle komitatiiville? Siirtyykö *kanssa*-rakenteen symmetrisyys kieliopillistuneempaankin muotoon, vai voisiko ”*kaa*-komitatiivi” kehittyä ilmaisemaan vanhan komitatiivisijan tavoin asymmetristä suhdetta osallistujien välillä? Jo tämänhetkistä tilannetta tulisi tutkia ja selvittää, missä merkityksissä lähinnä puhutussa kielessä leviävää muotoa käytetään.

5 LOPUKSI

Tässä pro gradu -tutkimuksessa on analysoitu suomen komitatiivisijan ja *kanssa*-rakenteen käyttöä pyrkimyksenä hahmottaa kaikki ne merkitystehtävät, joissa näitä rakenteita nykysuomessa käytetään. Tavoitteena on ollut saada aikaan merkitysten luokittelu, joka toisaalta osoittaisi kunkin merkitysluokan ytimeen kuuluvan aineksen ja toisaalta alueet, joilla merkitykset todennäköisimmin liukuvat luokasta toiseen tai luokkien ulkopuolelle. Ehdottoman, varioimattoman luokittelun tekeminen olisi mahdotonta, koska merkitykset ovat jatkumoa, jotka osittain myös risteävät keskenään, ja siten yksi ja sama aineiston esimerkki voi sisältää yhtä aikaa useita eri merkityksiä. Tämä on analyysissä pyritty ottamaan huomioon juuri osoittamalla potentiaaliset monimerkityksisyyden alueet, mutta luokitteluun tähtäävän näkökulman vuoksi merkitysjatkumoihin ei ole voitu kiinnittää kovin paljon huomiota.

Analyysin tuloksena hahmottunut luokittelu voisikin nyt toimia lähtökohtana merkitysjatkumoiden tutkimukselle. Kun HS-korpuksen avulla on paikallistettu merkitykset, joissa *-ine*-sijaa käytetään, sekä todennäköisimmät alueet, joissa ilmaus saa useita päällekkäisiä merkityksiä tai sen merkitys kokonaan muuttuu, voisi jatkotutkimuksessa keskittyä tarkastelemaan juuri näitä päällekkäisten ja muuttuvien merkitysten alueita. Olisi mielenkiintoista soveltaa Schlesingerin englannin *with*-prepositiolla luomaa tutkimusasetelmaa suomen komitatiivisijaan ja selvittää kielenpuhujien intuitiota sen merkityksistä eri konteksteissa. Ainakin yhdessäolo–omistaminen-, omistaminen–väline- ja omistaminen–liittyminen-jatkumot näyttäisivät HS-aineiston perusteella alueilta, joissa tarkan merkityksen määrittäminen voi olla tulkinnanvaraista.

Tutkimukseni motivaatio on ollut pohjustaa *kanssa*-postpositiosta kieliopillistumassa olevan ”*kaa*-komitatiivin” tutkimusta. On mahdollista, että sille siirtyvät suoraan *kanssa*-postposition nykyiset merkitykset, kuten aikaisemmin on tapahtunut viron *-ga*-komitatiivisijalle, joka ilmaisee kieliopillistumiskehityksensä lähtökohdalla, *kaas*-postpositiolla olleita merkityksiä. Toisaalta on universaalisti odotuksenmukaista, että kieliopillistuessaan ja siten abstraktistuessaan muoto saa myös abstraktimpia merkityksiä. ”*Kaa*-komitatiivin” lähtömerkitykset eli *kanssa*-rakenteen merkitykset nykykielessä ovat HSb-aineiston analyysin perusteella suppeammat kuin viron *-ga*-komitatiivin, jonka ilmaisupotentiaaliin sisältyvät kaikki tyypillisimmin laajentuneet komitatiivin merkitykset: välineen, keinon, ehdon ja tavan ilmaisu. Tässä mielessä ”*kaa*-komitatiivilla” on paremmin semanttista tilaa kehittyä merkitykseltään lähtökohtaansa laajemmaksi.

”*Kaa*-komitatiivista” ei ole tehty perusteellista tutkimusta, vaikka siihen viitataan mo-
nissa tutkimuksessa tunnettuna esimerkkinä suomen adpositiosyntysisestä sijapäätteen tapaisesta af-
fiksista. Esimerkiksi ilmaisun levinneisyydestä on kirjallisuudessa hyvin ylimalkaisia ja osittain
myös vaihtelevia tietoja, eikä sen käyttötapoja eritellä *äidinkaa*- ja *autonkaa*-esimerkkejä tarkem-
min. Systemaattista tutkimusta siis tarvitaan. Tietoa tarvitaan ensinnäkin siitä, ketkä uutta muotoa
käyttävät; ainakin iän ja asuinalueen voisi olettaa vaikuttavan muodon levinnäisyyteen. Toiseksi tu-
lisi kartoittaa, missä merkityksissä muotoa tällä hetkellä käytetään. Aktuaalisten käyttötapojen li-
säksi voisi selvittää muodon potentiaalisia laajentumia pyytämällä informanteja arvioimaan valmiita
ilmaisuja sen mukaan, missä merkityksessä he pitävät ”*kaa*-komitatiivia” luonnollisena, sopiva-
na, sallittavana, siedettävänä tai mahdottomana. Koska muoto leviää pääasiallisesti puhekielessä ja
kirjoitetussa kielessä lähinnä lasten ja nuorten teksteissä, tulisi tutkimuksen materiaalia kerätä yleis-
kielen ulkopuolelta. Aineistonkeruussa voisi hyödyntää internetiä, jolla voi tavoittaa sosiaalisesti ja
alueellisesti laajan kielenkäyttäjäjoukon ja jonka puhekielinen konteksti voi auttaa autenttisen mate-
riaalin tavoittamisessa.

Pro gradu -tutkimukseni osoittaa, että suomen komitatiivisija on käytöltään laajentunut
paitsi yli komitatiivin prototyypimerkityksen myös kielioppien mainitsemien komitatiivin merki-
tysten. HS-korpuksen analyysi vahvistaa myös jo aiemmin tehdyn, kieliopista kokonaan puuttuvan
huomion, että komitatiivisijaan kuuluvalla possessiivisuffiksilla on voitu alkaa viitata myös lausee-
seen kuuluvaan adverbiin, mikä osaltaan monipuolistaa komitatiivilla ilmaistavia merkityksiä. Li-
säksi HS- ja HSb-aineistojen vertaaminen osoittaa epätarkaksi joissain kieliopissa mainitun määri-
telmän, että *-ine*-sijassa olisi kysymys ”myös 'kanssa'-merkityksestä”, sillä suurimmaksi osaksi sijo-
jen käyttömahdollisuudet poikkeavat toisistaan, vaikka perusmerkitys, sosiaalisen yhdessäolon kie-
lentäminen, onkin yleisin molemmassa aineistossa.

Yksityiskohtainen analyysi suomen komitatiiviaineksesta luo pohjaa niin komitatiivilla il-
maistavien merkitysten keskinäisten yhteyksien tutkimukselle kuin suomen muutoksessa olevan
”*kaa*-komitatiivin” ja sen myötä mahdollisesti muuttuvan komitatiivinkielennyskentän tarkemmalle
tutkimiselle.

LÄHTEET

- AHLQVIST, AUGUST 1873: Väittäjä. Komitativista vielä. — *Kieletär. Tutkimuksia, arvosteluja ja muistutuksia Suomen kirjallisuuden ja kielitieteen alalta*. 5 vihko, s. 60–61. Helsinki.
- AIRILA, MARTTI 1934: *Vatjan kielen taivutusoppi*. I nominien taivutus. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Vähäisiä kirjelmiä LXXXVII. Helsinki: SKS.
- AMINOFF, T. G. 1872: Vielä sananen komitativista. — *Kieletär. Tutkimuksia, arvosteluja ja muistutuksia Suomen kirjallisuuden ja kielitieteen alalta*. 2 vihko, s. 26–29. Helsinki.
- ANDERSSON, CHRISTINA 1963: Suomen kielen komitatiivi. Pro gradu. HY.
- ARISTE, PAUL 1948: *Vadja keele grammatika*. Nõukogude soome-ugri teadused 9. Tartu: RK ”Teaduslik kirjandus”.
- BAKER, ROBIN 1985: *The development of the Komi case system. A dialectological investigation*. Suomalais-ugrilaisen seuran toimituksia 189. Suomalais-ugrilainen seura: Helsinki.
- BLAKE, BARRY J. 1994: *Case*. Cambridge textbooks in linguistics. Cambridge: Cambridge University Press.
- BUBRIH, D. V.; BELJAKOV, A. A. ja PUNŽINA, A. V. 1997: *Karjalan kielen murrekartasto*. Venäjän tiedeakatemian Karjalan tiedekeskuksen kielen, kirjallisuuden ja historian instituutti & Kotimaisten kielten tutkimuskeskus. Helsinki: Suomalais-ugrilainen seura.
- DAHL, ÖSTEN ja KOPTJEVSKAJA-TAMM, MARIA (toim.) 2001a: *Circum-Baltic Languages: typology and contact*. Volume 1: Past and present. Studies in Language Companion Series, 55. Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- DAHL, ÖSTEN ja KOPTJEVSKAJA-TAMM, MARIA (toim.) 2001b: *Circum-Baltic Languages: typology and contact*. Volume 2: Grammar and Typology. Studies in Language Companion Series, 55. Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- ENDZELĪNS, JĀNIS 1971: *Comparative phonology and morphology of the baltic languages*. Paris: Mouton.
- ERELT ym. 1993 = ERELT, MATI; KASIK, REET; METSLANG, HELLE; RAJANDI, HENNO; ROSS, KRISTIINA; SAARI, HENN; TAEL, KAJA ja VARE, SILVI (toim.): *Eesti keele grammatika II. Süntaks. Lisa: Kiri*. Eesti Teaduste Akadeemia Keele ja Kirjanduse Instituut. Tallinn: Eesti TA Keele ja Kirjanduse Instituut.
- ERELT ym. 1995 = ERELT, MATI; KASIK, REET; METSLANG, HELLE; RAJANDI, HENNO; ROSS, KRISTIINA; SAARI, HENN; TAEL, KAJA ja VARE, SILVI (toim.): *Eesti keele grammatika I. Morfoloogia. Sõnamoodustus*. Eesti keele instituut. Tallinn: Eesti teaduste akadeemia, Eesti keele instituut.

- ESKOLA, SARI ANNELI 2002: *Syntetisoivat rakenteet käännössuomessa. Suomennetun kaunokirjallisuuden ominaispiirteiden tarkastelua korpusmenetelmillä*. Joensuun yliopiston humanistisia julkaisuja 30. Joensuu: Joensuun yliopisto.
- EURÉN, GUSTAF ERIK 1846: *Grunddragen till finsk formlära*. Åbo: J. C. Frenckell.
- FELLBAUM, CHRISTIANE (toim.) 1998: *WordNet. An electronical lexical database*. Cambridge: MIT Press.
- FRAWLEY, WILLIAM 1992: *Linguistic Semantics*. Hillsdale, New Jersey: Lawrence Erlbaum.
- GREENBERG, JOSEPH H. 1991: The last stage of grammatical elements. — Traugott, Elizabeth Closs; Heine, Bernd (toim.): *Approaches to grammaticalization*. Volume I: Focus on theoretical and methodological issues, s.301–314. Amsterdam – Philadelphia: John Benjamin's publishing company.
- GRÜNTHAL, RIHO 2003: *Finnic adpositions and cases in change*. Suomalais-ugrilaisen seuran toimituksia 244. Helsinki: Suomalais-ugrilainen seura.
- HABICHT, KÜLLI 2000: Grammaticalization of adpositions in old literary Estonian. — Erelt, Mati (toim.): *Estonian: typological studies IV*. Publications of the department of Estonian of the university of Tartu 14, s. 19–58. Tartu: University of Tartu.
- HAKULINEN ym. 2004 = HAKULINEN, AULI; VILKUNA, MARIA; KORHONEN, RIITTA; KOIVISTO, VESA; HEINONEN, TARJA RIITTA ja ALHO, IRJA (toim.): *Iso suomen kielioppi*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 950. Helsinki: SKS.
- HAKULINEN, LAURI 2000 [1979]: *Suomen kielen rakenne ja kehitys*. 4., korjattu ja lisätty painos. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Otava.
- HEINE, BERND; CLAUDI, ULRIKE ja HÜNNEMEYER, FRIEDERIKE 1991: *Grammaticalization. A Conceptual Framework*. Chicago – London: The University of Chicago Press.
- HEINE, BERND 1997: *Possession. Cognitive sources, forces, and grammaticalization*. Cambridge Studies in Linguistics. Cambridge: Cambridge University Press.
- HEINE, BERND ja KUTEVA, TANIA 2005: *Language Contact and Grammatical Change*. Cambridge Approaches to Language Contact. Cambridge: Cambridge University Press.
- HÄKKINEN, KAISA 1994: *Agricolasta nykykieleen. Suomen kirjakielen historia*. Porvoo: WSOY.
- HÄKKINEN, KAISA 2004: *Nykysuomen etymologinen sanakirja*. Helsinki: WSOY.
- HÄMÄLÄINEN, KONSTANTIN 1883: *Suomenkielen muotooppi*. Helsinki.
- IKOLA, OSMO 1999: Havaintoja komitatiivin käytöstä suomen murteissa ja yleiskielessä. — *Sananjalka* 41, s. 59–80. Turku: Suomen kielen seura.

- IKOLA, OSMO 2001: *Nyky-suomen opas*. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 65. Turku: TY.
- INABA, NOBUFUMI 1998: Suomalais-ugrialaisten kielten omistusrakenteesta: *typologinen ja geneettinen näkökulma*. — Pajunen, Anneli (toim.): *Kieliopillistumisesta, analogiasta ja typologiasta*. Suomi 185, s. 144–181. Helsinki: SKS.
- ITKONEN, ESA 1998: Mitä on kieliopillistuminen? — Pajunen, Anneli (toim.): *Kieliopillistumisesta, analogiasta ja typologiasta*. Suomi 185, s. 11–41. Helsinki: SKS.
- JAAKOLA, MINNA 1997: Genetiivin kanssa esiintyvien adpositioiden kieliopillistumisesta. — Laitinen, Lea ja Lehtinen, Tapani (toim.): *Kieliopillistuminen. Tapaustutkimuksia suomesta*. Kieli 12, s. 121–156. Helsinki: Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- KARLSSON, FRED 1982: *Suomen peruskielioppi*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 378. Helsinki: SKS.
- KERANTO, RITVA 1977: Instruktiivin ja komitatiivin käyttö sanomalehtikielessä vuosina 1973 ja 1937. Pro gradu. JY.
- KETTUNEN, LAURI 1943: *Vepsän murteiden lauseopillinen tutkimus*. Suomalais-ugrilaisen Seuran Toimituksia LXXXVI. Helsinki: Suomalais-ugrilainen seura.
- KETTUNEN, LAURI 1960: *Suomen lähisukukielten luonteenomaiset piirteet*. Suomalais-ugrilaisen seuran toimituksia 119. Helsinki: Suomalais-ugrilainen seura.
- KETTUNEN, LAURI ja VAULA, MARTTI 1952: *Suomen kielioppi sekä tyyli- ja runo-opin alkeet oppikouluille ja seminaareille*. Helsinki: WSOY.
- KROHN, JULIUS 1871: Komitativus- eli Seura-sijasta. *Kieletär*. Tutkimuksia, arvosteluja ja muistutuksia Suomen kirjallisuuden ja kielitieteen alalta. 1 vihko, s. 37–40. Helsinki.
- KÜNNAP, AGO 2001: On some peculiarities of the Estonian language. — Ereht, Mati (toim.): *Estonian: Typological studies V*. Publications of the department of Estonian of the university of Tartu 18, s. 123–137. Tartu: University of Tartu.
- LAANEST, ARVO 1966: *Isuri murdetekste*. ENSV Teaduste Akadeemia, Keele ja kirjanduse instituut. Tallinn.
- LAANEST, ARVO 1975: *Sissejuhatus läänemeresoome keeltesse*. Eesti NSV Teaduste Akadeemia Keele ja Kirjanduse Instituut. Tallinn: Eesti NSV Teaduste Akadeemia.
- LAITINEN, LEA ja LEHTINEN, TAPANI 1997: Johdanto. — Laitinen, Lea ja Lehtinen, Tapani (toim.): *Kieliopillistuminen. Tapaustutkimuksia suomesta*. Kieli 12, s. 6–19. Helsinki: Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.

- LAUERMA, PETRI 1993: *Vatjan vokaalisointu*. Suomalais-ugrilaisen seuran toimituksia 214. Helsinki: Suomalais-ugrilainen seura.
- LEHTINEN, TAPANI 2007: *Kielen vuosituhanneet. Suomen kielen kehitys kantauralista varhais-suomeen*. Tietolipas 215. Helsinki: SKS.
- LICHTENBERK, FRANTISEK 1991: One the gradualness of grammaticalization. — Traugott, Elizabeth Closs; Heine, Bernd (toim.): *Approaches to grammaticalization*. Volume I: Focus on theoretical and methodological issues, s.37–80. Amsterdam – Philadelphia: John Benjamin's publishing company.
- MARCANTONIO, ANGELA 2002: *The uralic language family. Facts, myths and statistics*. Publications of the Philological Society 35. Oxford UK & Boston USA.
- METSLANG, HELLE 1996: Evolutsioonilised ja revolutsioonilised uuendused grammatikas. — *Congressus Octavus Internationalis Fenno-Ugristarum*, Jyväskylä 10.-15.8.1995. Pars IV: Sessiones sectionum: Syntaxis et semantica: Contactu, s. 87–92. Jyväskylä.
- MILLER, GEORGE A. ja JOHNSON-LAIRD, PHILIP N. 1976: *Language and perception*. Cambridge: Cambridge University Press.
- MILLER, GEORGE A. 1998: Nouns in WordNet. — Fellbaum, Christiane (toim.): *WordNet. An electronical lexical database*, s. 23–45. Cambridge: MIT Press.
- OINAS, FELIX J. 1961: *The development of some postpositional cases in Balto-Finnic languages*. Suomalais-ugrilaisen seuran toimituksia 123. Helsinki: Suomalais-ugrilainen seura.
- OJUTKANGAS, KRISTA 1998: Itämerensuomalainen näkökulma kieliopillistumiseen. — *Sananjalka* 40, s. 66–86. Turku: Suomen kielen seura.
- OJUTKANGAS, KRISTA 2001: *Ruumiinosannimien kieliopillistuminen suomessa ja virossa*. Helsinki: SKS.
- PAJUNEN, ANNELI 2001: *Argumenttirakenne. Asiantilojen luokitus ja verbien käyttäytyminen suomen kielessä*. Suomi 187. Helsinki: SKS.
- PAJUNEN, ANNELI 2003: HS2000-korpus. Tietokantamuotoinen sähköinen korpus Helsingin Sanomien vuosien 2000 ja 2001 aineistosta.
- PAJUSALU ym.2002 = PAJUSALU, KARL; HENNSTE, TIIT; PÄLL, PEETER ja VIKBERG, JÜRI: *Eesti murded ja kohanimed*. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.
- PENTTILÄ, AARNI 1957: *Suomen kielioppi*. Porvoo-Helsinki: WSOY.
- PS = HAARALA, RISTO; LEHTINEN, MARJA; GRÖNROS, EIJA-RIITA; KOLEHMAINEN, TARU ja NISSINEN, IRMA (toim.) 1990–1994: *Suomen kielen perussanakirja*. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 55. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus.

- PÄIVÄRINTA, MARJA-RIITTA 1971: Instruktiivin ja komitatiivin käyttö suomenkielisessä kau-
nokirjallisuudessa vuosina 1889, 1929 ja 1969. Pro gradu. HY.
- ROSS, KRISTIINA 1988: *Instruktiiv läänemeresoome keeltes*. Eesti NSV Teaduste Akadeemia
Keele ja Kirjanduse Instituut. Tallinn: Valgus.
- SALMINEN, TAPANI 1993: Uralilaiset kielet maailman kielten joukossa. — Salminen, Tapani
(toim.): *Uralilaiset kielet tänään*. Mikko Korhosen muistosymposiumin 14.10.1992 esi-
telmät. Snellman-Instituutin julkaisuja A 13/1993, s. 24–30. Kuopio: Snellman-Instituut-
ti.
- SETÄLÄ, E. N. 1966: *Suomen kielen lauseoppi*. Helsinki: Otava.
- SETÄLÄ, E. N.; NIEMINEN, KAARLO ja OJAJÄRVI, AULIS 1974: *Suomen kielen oppikirja*.
Helsinki.
- SORJANEN, TIMO 1995: *Nykysuomen peruskielioppi. Nopeaan ja vaivattomaan kielten opiske-
luun!* Jyväskylä: Gummerus.
- STOLZ, THOMAS 2001: On Circum-Baltic instrumentals and comitatives. To and fro coherence.
— Dahl, Östen; Koptjevskaja-Tamm, Maria (toim.): *The Circum-Baltic languages: ty-
pology and contact*. Volume 2. Grammar and typology. Studies in Language Companion
Series (SLCS), volume 55, s. 591–612. Amsterdam: John Benjamins.
- STOLZ ym. 2006 = STOLZ, THOMAS; STROH, CORNELIA ja URDZE, AINA: *On comitatives
and related categories: a typological study with special focus on the languages of Euro-
pe*. Berlin – New York: Mouton de Gruyter
- TIKKA, TOIVO 1992: *Vepsän suffiksoituneet postpositiot. Kieliopillisiin sijoihin liittyvä suffiksoi-
tuminen*. Acta Universitatis Upsaliensis. Studia Uralica Upsaliensia 22. Uppsala.
- TORIKKA, MARJA 2004: *Karjala – kieli, murre ja paikka*. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuk-
sen julkaisuja 129. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus. (Elektronisena aineis-
tona URL: <http://kaino.kotus.fi/www/verkkojulkaisut/julk129/index.shtml>.)
- VIITSO, TIIT-REIN 1993: Eteläiset itämerensuomalaiset kielet eilen ja tänään. — Salminen, Ta-
pani (toim.): *Uralilaiset kielet tänään*. Mikko Korhosen muistosymposiumin 14.10.1992
esitelmät. Snellman-Instituutin julkaisuja A 13/1993, s. 59–65. Kuopio: Snellman-Insti-
tuutti.
- VIRTANEN, PATRIK 2003: Context Mill. Computer software. General Linguistics, University of
Turku.
- VOUTILAINEN, ATRO ym.: Functional Dependency Grammar. Suomen kielen morfosyntaktinen
analysointtori.

- WALS = HASPELMATH, MARTIN; DRYER, MATTHEW S.; BIBIKO, HANS-JORG; GIL, DAVID; COMRIE, BERNARD; JUNG, HAGEN ja SCHMIDT, CLAUDIA 2005: *The World Atlas of Language Structures*. Oxford: Oxford University Press. (Elektronisena aineistona URL: <http://www.wals.info/>.)
- ZEPS V.J. (1962): *Latvian and Finnic Linguistic Convergences*. Indiana University Publications. Uralic and Altaic Series, Vol. 9. The Hague: Mouton.
- ÕISPUU, JAAN (toim.) ja JOALAIK, MARJE (koost.) 1998: *Kaheksa keelt, kaheksa rahvast*. Tallinna pedagoogikaülikool. Tallinn: TPÜ kirjastus.